

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOM BÓL:

V. I. Csujkov:
A FASISZTA FÉSZEK OSTROMA

Tóth Sándor:
A 2. UKRÁN FRONT JOBBSZÁRNYÁNAK
FELSZABADÍTÓ HARCAI
ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON

Ölvedi Ignác:
A MOSZKVAI FEGYVERSZÜNETI
TÁRGYALÁSOK
ÉS HORTHY SIKERTELEN
„LEVÁLÁSI” KÍSÉRLETE

1

XXII. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1975

Budapest előtt

A szovjet tüzérség Budapest felé vonul

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

I

1975

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXII. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MŰZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

V. I. Csujkov, a Szovjetunió marsallja (Moszkva); Györffy Sándor, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum tudományos főmunkatársa (Budapest); Korom Mihály kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense (Budapest); Ölvedi Ignác kandidátus (Budapest); Gazsi József, dr. Gellért Tibor, Godó Ágnes kandidátus, Markó György, dr. Spáczay Hedvig, Tóth Sándor kandidátus, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Balázs József (főszerkesztő), Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Harsányi János, Háncs Ernő, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Ölvedi Ignác, Tóth Sándor, Urbán Aladár

Szerkesztőség:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: 1250 Budapest, Pf. 7. Telefon: 360-764

Kiadja:

a Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest XIII., Dózsa György út 49.
Postacím: 1553 Budapest, Pf. 31. Telefon: 409-550

Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, negyedévre 8,— Ft

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra

Index: 25—371

V. I. CSUJKOV*

A FASISZTA FÉSZEK OSTROMA

A 8. gárdahadsereg volt parancsnokának visszaemlékezéseiből

A berlini támadó hadművelettel befejeződött a háború Európában. E hadműveletnek a berlini irányban védő hatalmas ellenséges csoportosítás szétfűzése, Németország fővárosának — Berlinnek — a bevétel, a szovjet csapatok Elbához való kijutása és a nyugati szövetségesek csapataival való egyesülés volt a célja.

Az volt az elgondolásunk, hogy a hadművelet során széles arcvonalon néhány egyidejűleg mért hatalmas csapással bekerítjük és részekre bontjuk, majd részenként meg is semmisítjük az ellenség berlini csoportosítását.

1945. március végén, április elején, miután szétvertük a pomerá-

* A visszaemlékezés szerzője, a Szovjetunió kétszeres hőse, Vaszilij Ivanovics Csujkov, a Szovjetunió marsallja, 1975. február 12-én töltötte be hetvenötödik életévét. Ebből több mint 57 évet a Szovjet Fegyveres Erők szolgálatának szentelt. A 19 éves Vaszilij Csujkov, sikeresen harcolva Kolcsak admirális fehérgárdista csapataival, a Keleti Fronton már ezredet vezetett. A polgárháború küzdelmeiben való részvételéért V. I. Csujkovot az Oszorosországi Központi Végrehajtó Bizottság kétszer tüntette ki a Vörös Zászló érdemrenddel és aranyórával.

A polgárháború befejezése után a fiatal vörös parancsnok tanulni ment. Elvégezte az M. V. Frunzeről elnevezett Katonai Akadémiát. 1938-ban lövészhadtest-, majd hadseregcsoportparancsnok lett. Az 1939/40-es években hadseregarancsnoki beosztásban vett részt Nyugat-Beloruszlia felszabadításában és a szovjet—finn háborúban.

A Nagy Honvédó háború előtt V. I. Csujkov katonai-diplomáciai megbízatással Kínában tartózkodott, és 1942 júliusában nevezték ki összefegyvernemi hadsereg parancsnokává.

Ettől kezdve válik legendássá. A V. I. Csujkov által vezetett 62. hadsereg csapatai, a 64. és más hadseregekkel, valamint a Volgai Katonai Flottillával együttműködve, a szülőföld minden utcáját, minden házát, minden méterét védelmezve, önfeláldozó hősiességgel megvédték Sztálingrádot.

A sztálingrádi csata befejezése után a V. I. Csujkov vezette 62. hadsereg részt vett a Donyc-medence felszabadításában, a Nipokol—Krivoj Rog-i és más támadó hadműveletekben, fontos szerepet játszott a 6. német-fasiszta hadsereg (amelyet Hitler a „bosszúálló hadseregének” nevezett) szétverésében Nipokol—Krivoj Rog térségében, és Odessza felszabadításában.

A 62., majd később a 8. gárdahadsereg, más szovjet csapatokkal együtt, az 1. Belorusz Front állományában felszabadította Beloruszlia nyugati részét és Kelet-Lengyelországot. 1945-ben ez a hadsereg részt vett a Visztula—Odera-i hadműveletekben, és a berlini hadműveletben a főirányban tevékenykedett.

V. I. Csujkov, a polgárháború és a Nagy Honvédó Háború veteránja, most is szolgálatot teljesít, a Szovjetunió Polgári Védelmének parancsnoki posztján.

Az olvasók előtt jól ismertek V. I. Csujkov memoárkötetei. Ez a visszaemlékezés új könyvének a Nagy Honvédó Háború befejező szakasza eseményeit életrekelő néhány fejezete.

niai fasiszta csapatokat és kijutottunk a Balti-tenger partjára, a Legfelsőbb Főparancsnokság a befejező hadműveletbe három frontot tudott bevonni: a 2. Belorusz Frontot, K. K. Rokosszovszkijnak, a Szovjetunió marsalljának, az 1. Belorusz Frontot, G. K. Zsukovnak, a Szovjetunió marsalljának a vezetésével, valamint az I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja parancsnoksága alatt tevékenykedő 1. Ukrán Frontot, megerősítve mindezeket nagy tüzérségi, légi- és más eszközökkel.

A frontok feladatai:

A 2. Belorusz Front, három összefegyvernemi hadsereget, két harcokcsi-, egy gépesített és egy lovashadtestet összpontosítva, a főcsapás irányában, a Balti-tengertől délre, a Stettintől Schwedt városáig húzódó szakaszon tevékenykedett. Ennek a frontnak át kellett kelnie az Oderán, meg kellett semmisítenie az ellenség stettini csoportosítását és a hadművelet 12—15. napjára ki kellett jutnia az Anklam, Demmin, Wittenberg szakaszra.

Az 1. Belorusz Front a Glitzen, Küstrin, Lebus szakaszon tevékenykedett és főcsapást mérő csoportosításának állományába öt összefegyvernemi és két harcokcsihadereg tartozott. Ezek az erők, egyidejűleg mért erős csapásokkal, mintegy 70 km-es szakaszon készültek áttörni a védelmet azzal a távolabbi céllal, hogy szétszórják az ellenség berlini csoportosítását, elfoglalják Berlint és a hadművelet 12—15. napjára kijussanak az Elbához.

A főcsapás irányában az öt összefegyvernemi és két harcokcsihad-sereggel rendelkező 1. Ukrán Front — Guben városától a német—csehszlovák határig, az Odera és Neisse folyók mentén szétbontakozva — áttörte a védelmet a Forst—Muskau szakaszon. A front csapataira váró feladatok: átkelni a Neisse folyón, szétszórni az ellenség cottbusi csoportosítását és a hadművelet 10—12. napjára kijutni a Berlin—wittenbergi szakaszra, majd az Elba mentén eljutni Drezdáig. Ha a Berlin elfoglalásáért vívott harcban az 1. Belorusz Front csapatait feltartóztatnák, az 1. Ukrán Front páncélos hadseregeinek Berlin felé kellett volna előnyomulni.

Három fő- és egy sor kisegítő csapás főképpen arra irányult, hogy Németország keleti részét keletről fedező négy újonnan felállított és feltöltött ellenséges hadsereget (a 3. és 4. páncélos, valamint a 9. és 17. tábori hadsereget) és a mélységben összevont tartalékokat, összesen több mint 60 hadosztályt, szétszórja; köztük 48 gyalogos, 10 motorizált, 4 páncélos hadosztályt, 37 önálló ezredet, 98 önálló zászlóaljat és a megerősítés más eszközeit.

A közelgő katasztrófát érezve Göbbels és Németország más politikai vezéregyéniségei márciusban és áprilisban kiutaztak a hadsere-

gekhez, személyesen fordultak a katonákhoz, különösképpen az SS-csapatokhoz és követelték: „Legyenek szilárdak és egy tapodtat se engedjék előrenyomulni a szovjet csapatokat nyugat felé.” A nemzetiszocialista párt külön utasításaiban ez állt: „A bolsevikok küszöbön álló nagy támadását minden körülmények között vissza kell venni... Tekintetünket kizárólag kelet felé kell fordítanunk, függetlenül attól, mi fog történni nyugaton. A keleti arcvonal feltartóztatása az előfeltétele annak, hogy fordulat álljon be a háború menetében.”

Fővárosuk védelmére készülve, a német-fasiszta vezetés minden intézkedést megtett a mélyen tagolt és szilárd védelem előkészítésére. Jelentős mértékben segítették őket ebben a földrajzi feltételek. Az átfolyókkal, és csatornákkal összekapcsolt tavak sokasága, a harckocsikkal és más technikával nehezen áthatolható természetes terepszakaszok megnehezítették a nagy erővel való támadás szervezését.

Az ellenség különös figyelmet fordított az Odera nyugati partján Schwedt városától Gubenig húzódó szilárd védelem megszervezésére, ahol a természetes és műszaki eszközökkel megerősített védelmi öv átlagos mélysége elérte a 30—40 kilométert. Az itt előkészített tömör védelem az Oderától közvetlenül Berlinig húzódott.

Az 1. Belorusz Front ellen összpontosították a berlini csoportosítás erőinek és eszközeinek mintegy 50 százalékát. Különösen nagy erőket összpontosított a hitlerista vezetés az oderai hídfők ellen, amelyeket az 5. csapásmérő és a 8. gárdahadsereg csapatai tartottak megszállva.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság, felszámolva az ellenség csoportosítását Pomerániában, visszaverve az ellenség támadását délen, a Balaton térségében, valamint elfoglalva Bécset, a döntő pillanatban képes volt a döntő — berlini — irányban erőiben és eszközökben túlnyomó fölényt biztosítani. Erre az időre az ország minden szükségességet biztosított ahhoz, hogy a szovjet hadsereg sikeresen be tudja fejezni a háborút.

Néhány szót most a terepről, amelyen hadseregünknek támadnia kellett.

Április a patakok és folyók áradásának időszaka. Ezek ebben az időben igen felduzzadtak, vízbőségük és mélységük az átlagosnak sokszorosára emelkedett. Az Odera folyó völgye a főmedertől a seelowi magaslatokig 10—15 km szélességben csatornákkal volt átszeldelve. A mélyedéseket és réteket víz borította, a szántóföldek, mezők, burgonyaföldek süppedékes sártengerré változtak. Országút az Oderától a seelowi magaslatokig, a 8. gárdahadsereg támadási sávjában, mindössze négy volt. Ezeket tudtak előre haladni a harci technikával és emberekkel megrakott gépkocsik; s ha azok csak egy lépést is letértek volna az útról, azonnal a vízben, vagy a süppedő sártengerben találtak volna magukat.

A patakokkal és csatornákkal átszeldelt völgy felett a seelowi magaslatok uralkodnak. Ezekről az ellenség beláthatta az egész hídfőt, egészen az Odera főmedréig.

Az áttörés 30 km-es arcvonalán az ellenség 5 gyalogos- és 4 páncélos hadosztállal rendelkezett. A 9 hadosztályt a főparancsnokság tartalékából megerősítették 2 tüzérhadtesttel és 2 páncélelhárító hadosztállal.

A 8. gárdahadsereg támadási szakaszán, az ellenség első lépcsőjében, a seelowi magaslatokon és az Odera völgyében nagy tüzérségi eszközökkel megerősítve 3 gyalogoshadosztály, a második lépcsőben a 25. „Müncheberg” páncélos hadosztály, és az ugyancsak motorizált „Kurmán” hadosztály tartózkodott.

Megerősítő eszközökkel a mi hadseregünk megfelelő mennyiségben rendelkezett. Pl. a 8. gárdahadsereg tüzérségi támadásához az áttörés 7 km-es arcvonalszakaszán 77 tüzérezredet, valamint 12 páncélos és önjáró tüzérezredet vontunk be, amelyek 266 löveggel és aknavetővel, 40 harckocsival és önjáró löveggel rendelkeztek, egy kilométer arcvonalszakaszonként.

Az úgyszintén rendelkezésünkre álló erős légierőt főleg akkor vontuk be a csapásmérésbe, amikor a tüzérség tüzelt. A légierő nem volt képes kellően felderíteni az erdős területeken a gondosan álcázott ellenséges védőövet.

A front direktívái alapján a harcrendet úgy építettem fel, hogy valamennyi hadtest és hadosztály tüzérségét be tudtuk vonni a tüzérségi előkészítésbe és a tüzérségi támadásba.

Az ellenség védelme valódi peremvonalának pontosítása céljából — a front döntése alapján — az általános támadást megelőzőleg két nappal harcfelderítést hajtottunk végre. Ehhez minden hadosztályból egy-egy harckocsikkal és tüzérséggel megerősített zászlóaljat vontunk be.

A koveli és a visztulai áttörésnél a harcfelderítés a támadás megkezdése előtt két órával folyt le és azután általános támadásba nőtt át. A berlini hadműveletnél a frontparancsnokság eltért ettől a módszertől, mert úgy vélte, hogy az ellenség — kikapasztalva eljárásunkat, hogy a felderítést átfejlesztjük támadásba — valamiféle újjal kísérletezik és csapatainkat nehéz helyzet elé állíthatja.

A harcfelderítés most az egész arcvonalon, 10 perces tüzérségi csapás után, április 14-én 7 óra 40 perckor kezdődött. A felderítő zászlóaljak egyszerre rohamozták az ellenség első állásait, majd azokat elfoglalva, a 8. gárdahadsereg támadási szakaszán két km-es mélységig jutottak előre. Ugyanez történt a jobb szomszéd 5. csapásmérő hadsereg támadási sávjában is. A váratlan rajtaütés következtében az ellenség a második állásba kényszerült visszavonulni.

A harcfelderítés idején a 20. motorizált és a 303. gyalogoshadosztályból ejtettünk foglyokat.

Két nap leforgása alatt, április 14. és 15-én, az ellenség nem fogatosított határozott intézkedéseket az elvesztett állások visszaszerzésére.

Meg kell mondani, hogy az ellenség néhány vonatkozásban előnyt élvezett velünk szemben. A harcfelderítés után az Odera völgyének kezében maradt részei, valamint a seelowi vonulat uralkodó magaslatai lehetővé tették számára, hogy megfigyelés alatt tartsa az egész völgyet, ahol a mi csapataink összpontosultak. Döntő támadásra összehívott erőink elrejtése az állásaiban tartózkodó ellenség elől lehetetlenné vált. Az ellenség a seelowi magaslatok több pontjáról megfigyelhette állásainkat, a hídfő teljes mélységében, egészen az Oderáig. Csapataink éjszakai, rejtett előnyomulását az ellenség megakadályozta; a sötétségen áthatoltak a seelowi magaslatokon felállított fényszórók sugarai. Mi nem tüzeltünk rájuk — a tüzereknek megparancsoltuk, hogy ne fedjék fel magukat. És abban a pillanatban, amikor a fényszórók kialudtak, a völgy felett fölillantak a világító bombák: az egész völgy tisztán az ellenség szeme elé tárult.

A csapatok álcázását az is megnehezítette, hogy a völgyben a fák még nem lombosodtak, a földre való beásást pedig a talajvíz és a felgyülemlett tavaszi csapadék akadályozta. Ha csak kicsit is próbáltunk belekaparni a földre, a gödör abban a pillanatban megtelt zavaros vízzel.

Röviden tehát: támadásunk előkészítése az ellenséget nem érte váratlanul.

Ilyen körülmények között különös jelentőséggel bírt a politikai szerveknek, a párt- és Komszomol-szervezeteknek a munkája. Az emberek határozottsága ilyen helyzetben igen nagy szerepet játszik. Ezért a támadás előestéjén — a harcfelelet kézhezkapása után — gyűlésre hívtuk össze a törzs pártaktíváját, a hadsereg politikai osztályát, amelyre meghívtuk a hadtestek és hadosztályok parancsnokait és politikai osztályvezetőit is. Én tartottam beszédet arról, milyen feladatok hárulnak a hadsereg kommunistáira az előttünk álló támadásban. Az aktívaülésem felszólaló tiszték és tábornokok (és ilyenek sokan voltak) a helyzet és az elénk állított feladatok mély megértéséről tettek tanúbizonyságot, megosztották velünk gondolataikat, egy sor javaslatot tettek arra, hogyan kell mind jobban fokozni a katonák harci szellemét, akik az utolsó döntő ütközetre, Berlin rohamára indulnak. A pártaktíva egyhangúlag elfogadta a javaslatot, amelyben ez állt: „A támadást megelőző éjjel minden egység és magasabbegység kiviszi a peremvonalra, az első lövészárkba a gárda harci zászlókat, hogy minden harcos lássa, ebbe az ütközetbe elvtársaival, harcostár-

saival és parancsnokaival együtt indul az egység féltve őrzött kincse, a vörös harci zászló alatt, amely szimbóluma a forradalmi ideálok-
nak és a föld valamennyi becsületes embere szent törekvésének, az
emberiség szabadságáért és boldogságáért.”

Az aktívaértekezés után a törzsekkel és parancsnokokkal minden
szinten, egészen a századokig és útegekig bezárólag, dombortérképen
lejátszottuk a támadás menetét, az első naptól egészen a seelowi ma-
gaslatok elfoglalásáig. Különösen gondosan dolgoztuk ki a csapatok
vezetésének kérdéseit és a második lépcsők harcbavetését.

A hadseregparancsnok figyelő-harcálláspontját a 81,5-es magas-
laton, Reintwein falucskától nem messze rendeztük be.

Az április 15-ről 16-ra virradó éjszaka nagyon hosszúnak tűnt szá-
munkra. A támadás megindításának kezdetéig már csak órák voltak
hátra. Ám, ha valamilyen döntő eseményeket várunk, az idő igen
lassan múlik.

Virradat előtt a parancsnoki harcálláspontra érkezett a front pa-
rancsnoka, G. K. Zsukov marsall. Erre az időre a hadsereg csapatai
már elfoglalták a megindulási helyzetet. Az egységek parancsnokai a
gárdazászlókkal kimentek a peremvonalra és végimentek a harcárkok-
ban. Elszórtan lövések hallatszóttak és világító rakéták röppentek fel,
amelyek megvilágították a gárdazászlókat. Mintha az élő Lenin nézett
volna a harcosokra a harci zászló bíborvörös vásznáról, s mintha
elszántságra hívott volna fel a gyűlölt ellenséggel vívott harc befe-
jező ütközetére. A térdre ereszkedő gárdisták előtte esküdtek arra,
hogy úgy harcolnak az ellenséggel, ahogy ő tanította, nem kímélve
az erőt és magát az életet sem!

Reggel öt óra... A másodpercmutató az utolsó kört írta, és az éj-
szaka szertefoszlott, eltűnt egy szempillantás alatt. Megrendült és
hideglelésen felmorajlott az egész mozdulatlan völgy. 40 ezer löveg
tüzet nyitott. A föld remegett az aknák és lövedékek feldübbörgő rob-
banásaitól. Füstoszlopok tömör fala húzódott a földtől az égig. Fel-
gyúltak a fényoszlopok, de azokat észre sem lehetett venni.

Az összes löveg és aknavető tüzcsapása, az egyidejűleg csapást mérő
éjszakai csatarepülők és bombázók akciója terv szerint 25 percig tar-
tott. A tüzcsapás után a harckocsikkal kísért gyalogság kétszeres tűz-
henger fedezete alatt nyomult előre.

A támadás első félórájában az ellenség szinte nem is tüzelt. Figyelő-
és parancsnoki harcálláspontjait, valamint tüzelőállásait a tüzérségi
tűz és az éjszakai bombázógépek csapásai megbénították. Ellenállást
csak néhány épen maradt géppuska, önjáró- és kikülönített löveg ta-
núsított, amelyeknek a kőházak, vagy a mély harcárkok nyújtottak
fedezéket. A lövészegységek csatárláncai — a harckocsikkal együtt —
az első két kilométeren sikeresen támadtak a tűzhenger mögött. A pa-

takok és csatornák leküzdése után a harckocsik és önjáró lövegek hamarosan kezdtek leszakadni a gyalogságtól, a tüzérség, a gyalogság és a harckocsik együttműködése kezdett akadozni. A tüzérség a tűzhenger után átváltott a gyalogság és a harckocsik kísérő tűzösszpontositással való támogatására.

Hajnalra az ellenség épségben maradt tüzérsége és aknavetői kezdtek éledezni és erősebben lötték az utakat, amelyeken tömött sorokban haladtak a támadó egységek harcrendjei és a harci technika.

Különösen erős ellenállást tanúsított az ellenség a főcsatornánál, amely egy-két kilométer hosszan húzódott a völgyben, a seelowi magaslatok lábához ívelődve. A tavaszi talajvizektől megduzzadt főcsatorna harckocsijaink és önjáró lövegeink számára áthatolhatatlannak bizonyult.

Csapataink támadása itt tehát még inkább lelassult. Amíg utászaink az átkelés előkészítésével foglalatokodtak, a csapatok — különösképpen pedig a nehéz harci technika — egy helyben álltak. A gépek és harckocsik semmiféle manőverezésére nem volt lehetőség. Az utak latyakosak voltak, mélyen feláztak, toronyiránt haladni a mocsaras árterületen és aknamezőkön pedig nemcsak veszélyes, de egyszerűen halálos is volt.

Bombázóink, vadászgépeink, s főképpen csatapultaink virradattól uralták a légeret. Egyszerűen nem engedték az ellenség légierjét szóhoz jutni a harcmezőn, és sikeresen megbénították a mélységben elhelyezett ellenséges tüzérséget is. Ez lehetőséget adott szárazföldi támadó csapatainknak a főcsatorna leküzdésére és arra, hogy a seelowi magaslatok megrohamozásához kezdjenek.

Déli 12 órakor a 8. gárdahadsereg csapatai áttörték az ellenség első és második állását és kijutottak a harmadik állásig, amelyet menetből elfoglalni nem tudtak. A seelowi magaslatok rézsűi olyan meredek voltak, hogy harckocsijaink és önjáró lövegeink képtelenek voltak rajta felkapaszkodni, kénytelenek voltak lankásabb emelkedőt keresni. Az ellenség tüze megerősödött. Friedersdorfnál és Dolgelinnél, a Seelowba vezető út mentén a mieink találtak ugyan átjárókat, de itt az ellenség igen erős védelmi támpontokat hozott létre. Ezeknek a leküzdése és elfoglalása igen erős és pontos tüzérségi tüzet követelt. A tüzérségnek ezért a seelowi magaslatokhoz közelebb, új állásokba kellett vonulnia.

Megparancsoltam, a tüzérséget előre kell vonni, meg kell szervezni az együttműködést a gyalogság, a harckocsik és a tüzérség között és 14 órakor, 20 perces tűzcsapás után, meg kell rohamozni Seelowot, Friedersdorfot, Dolgelint és el kell foglalni a seelowi magaslatokat.

A figyelő-harcállásponton tartózkodó frontparancsnok, G. K.

Zsukov marsall, miután a helyzetet Sztálin elvtársnak jelentette, úgy határozott, hogy az M. E. Katukov tábornok parancsnoksága alatt működő 1. gárda-harckocsihadserg bevonásával meggyorsítja a seelowi magaslatokat védő állások áttörésének a menetét. Azon nyomban szóbeli parancsot adott Katukovnak, az 1. gárda-harckocsihadserg parancsnokának és Jascuknak, az önálló harckocsihadtest parancsnokának, hogy a 8. gárdahadsereg harcrendjén átvonulva menetből foglalják el a seelowi magaslatokat és fejlesszék ki támadásukat Berlin irányába.

Én kértem Zsukov marsallt, ne adjon ilyen parancsot, mert szerintem a 8. hadseregnek van elég ereje és több mint fél napja arra, hogy az eléje kitűzött feladatot, azaz a seelowi magaslatok elfoglalását végrehajtsa. Kértem Zsukov elvtársat, ne változtassa meg a támadás általános tervét, hanem módszeresen hajtsuk azt végre; a harckocsihadsergek bevonását ugyanis nem az első, hanem a hadművelet második napjára terveztük. Állítottam, hogy amíg a hadsereg ki nem jut a seelowi magaslatokig, nem szabad a harckocsi-magasabbegységeket harcra vetni, mert azok addig nem gyorsítják meg a támadás ütemét. Érveim azonban nem bizonyultak meggyőzőeknek a frontparancsnok számára. Déli 12 órától három hadtest harckocsioszlopai elkezdtek előremozgásukat ugyanazon a négy úton, amely már telítve volt a 8. gárdahadsereg csapataival. A harckocsioszlopok összetorlódtak a mi gépkocsijainkkal és vontatóinkkal, és ezzel megghiúsították a tűzérség manőverezését és áthelyezését. Az elől levő egységek még úgy-ahogy manővereztek, de a hadsereg, a hadtestek és hadosztályok második lépcsői megbénultak. Ezek kénytelenek voltak letérni az utakról, és a mocsaras völgyben, a latyakos, süppedékes, ingoványos talajon, patakokon és csatornákon át haladni, pontosabban vonszolni magukat.

G. K. Zsukov marsall „Emlékek, gondolatok” című könyvének 660. oldalán azt írja, hogy amikor másodszer jelentett a főhadiszállásnak, Sztálin elégedetlenségét fejezte ki az 1. harckocsihadserg harcra vetése miatt. Így fejezte ki magát: „Kár volt a 8. gárdahadsereg sávjában bevetnie az 1. harckocsihadserget, nem pedig ott, ahol a főhadiszállás azt követelte.”** Ehhez nem kell semmiféle kommentár.

A nap második felében a hadsereg jobbszárnyán, a 4. gárdahadtest szakaszán, ott, ahol a harckocsioszlopok nem foglalták le az utakat, mutatkozott némi siker. A V. M. Sugajev tábornok parancsnoksága alatt tevékenykedő 47. gárda-lövészadosztály, a Küstrin—Berlin műúttól északra támadva megtörte az ellenség ellenállását, Seelow városától északra elfoglalt néhány uralgó magaslatot, átvágott egy vasútvonalat és két műutat, amelyek Seelowntól északra Burgdorf és Gusow

** G. K. Zsukov: Emlékek, gondolatok. Budapest, 1970., 479. o.

irányába vezettek. A P. I. Zalizjuk tábornok vezette 57. gárdahadosztály estére már a seelowi vasútállomásért harcolt.

A Seelowtól délre támadó 29. és 28. gárda-lövészhadtestek arcvonalán az egységek eljutottak egészen a seelowi magaslatokig, de az ellenség támpontjaira valamennyi erő összefogásával egyidejű csapást szervezni már nem volt idejük. A front elé tűzött napi feladatot a hadsereg teljes egészében nem teljesítette, a seelowi magaslatokat csak részben foglalta el.

Hogy az események további menetét az olvasók megértsék, figyelmesen elemezni kell a támadás első napjainak eredményeit.

Az ellenség kétségtelenül számításba vette a lefolyt harcok tapasztalatait, valamint az Odera menti terep sajátosságos viszonyait, és módosította védelmének felépítési elveit.

A berlini hadműveletben az ellenség a védelmet újszerűen építette fel. Csapatok a seelowi magaslatok mentén nem csupán a védelem első állásait szállták meg, hanem megfelelő gyalogsági, páncélos és tüzérségi sűrűséggel a másodikat és a harmadikat is. Amíg a megelőző támadó hadműveletekben az ellenség védelmének második állásai csaknem menetből kerültek áttörésre, ebben a hadműveletben az ellenség meg tudta szállni a második és a harmadik védelmi állásait is, és ezen kívül mélységben erős tartalékokkal is rendelkezett.

Ezen kívül azt is figyelembe kell venni, hogy az Odera fő- és holtágainak csatornái tavasszal komoly természetes akadályokat képeznek. Leküzdésükhöz időre van szükség, ami szintén a támadás ütemének lefékezéséhez vezet.

A támadás első napja megmutatta, hogy az ellenség minden terepszakaszért elszántan fog harcolni. Az egységek és alegységek soraiba az SS-csapatokból jelentős számú különleges osztagokat irányítottak, amelyeknek megparancsolták — amint a foglyok vallották —, hogy a helyszínen azonnal le kell lőni mindazokat, akik a meghátrálást, vagy az ellenállás gyengítését kísérlik meg. Ilyen értelemben az ellenség erkölcsi szilárdsága — a saját katonáik tarkójára irányított géppuskacsövek segítségével — megerősödött.

Az április 17-re forduló éjszakát mi a tüzérség áthelyezésére és a csapatok átcsoportosítására használtuk fel. A következő napon a támadás harminc perces erős tüzérségi előkészítés után 10 óra 30 perckor kezdődött, moszkvai idő szerint.

Az április 17-i tüzérségi előkészítés, amelyet világosban foganatosítottunk, jelentősen hatásosabbnak bizonyult, mint a támadás első napján.

Április 17-én a legnagyobb sikert a jobb szomszédunkkal való csatlakozáson értük el. Az 5. csapásmérő hadsereg és a 8. gárdahadsereg egységei az ellenség védelmét áttörve és néhány ellencsapást vissza-

verve kijutottak az Alt-Rosenthal—Görlsdorf szakaszra. Jelentősen kisebbek voltak sikereink a hadsereg balszárnyán, a 69. hadsereg csatlakozásán, ahol a 28. gárda-lövészhadtest egységei, a meg-meg-újuló ellencsapásokat visszaverve, csak Dolgelin és Libbenichen térségét tudták elfoglalni. A 69. hadsereg a kétnapos harcban egyetlen lépést sem jutott előre.

A seelowi magaslatok védelmére az ellenség bevetett két hadosztályt a tartalékból (a 28. gépesítettet és a 169. gyalogost), valamint egy repülőhadtestet Berlin légvédelméből. Az arcvonal Berlinhez való közelsége miatt az ellenségnek már nem volt elég területe a manőverezésre, így arra kényszerült, hogy mindent vessen be a harcba, amije csak van, csakhogy megállíthassa támadásunkat. Mi azonban tudtuk, hogy élőerőinek és technikájának gyors felmorzsolódása következtében ellenállását sokáig már nem tudja folytatni.

Ezért a hadsereg csapatainak április 18-ra nemcsak terület elfoglalását adtuk feladatul, hanem az ellenség élőerőinek és technikájának felörlését is. E feladat megoldásának elősegítésére április 18-án reggel a hadtestparancsnokok terve alapján újabb hatalmas tüzérségi előkészítést hajtottunk végre.

Az ellenség ezen a napon harcba vetette a „Kurmman” gépesített és a „Müncheberg” páncéloshadosztályt, valamint egy SS-gyalogoshadosztályt Seifert tábornok parancsnoksága alatt. Ezekkel az erőkkel szándékozott támadásunkat megállítani.

Elkeseredett harc bontakozott ki. Egyik ellencsapás a másikat követte, különösen a hadsereg balszárnyán, a Frankfurt am Oder-i oldalról.

Diedersdorf térségében az ellenség igyekezett a Küstrin—Berlin műutat kettévágni, amelyen a 29. gárdahadtest, valamint az 1. gárdaharcokocsihadsereg technikájának és hadtápjának a zöme mozgott előre. E fenyegető helyzet felszámolására a 28. gárdahadtest parancsnoka azt a parancsot kapta, hogy vesse harcba a második lépcsőben levő 39. hadosztályt a következő feladattal: a hadsereg balszárnyát fedezve támadjon a 29. hadtest balszárnyán.

A hadosztály élezrede, Jefim Dmitrijevics Gricenko ezredes vezetésével, kora reggel óta elkeseredett harcban állt az ellenség beérkezett tartalékaival, amelyek minden erejüket harcbavetve akartak sikert elérni.

Ám a kezdeményezés a mi kezünkben volt és az ellenség nem bírta ki a nagy nyomást — megadta magát, vagy visszavonult.

Gricenko ezrede a harc egyetlen napján mintegy száz géppuskát, 107 különböző katonai felszerelésekkel megrakott gépkocsit zsákmányolt, 315 katonát és tisztet ejtett fogságba.

Ugyanilyen szívós harcok folytak a 79. hadosztály Alekszandr Iva-

novics Szemikov alezredes vezette ezrede szakaszán is. Ez az ezred a Gricenkóétól balra tevékenykedett. A Dolgelinért vívott harcokban Szemikov ezrede alegységeinek sikerült megtörni az ellenség egy igen erős ellenállási csomópontját a Dolgelin—Frankfurt-i vasútvonal és műút kereszteződésében. Őt beásott harckocsi állt az ezred útjában. Ezeket a harckocsikat útburkolókövek halmaza fedezte. Látva a tűzfészek sebezhetetlenségét, Szemikov a harckocsik hátába páncélöklölei és robbantóanyaggal felszerelt tapasztalt utászokat küldött. A hátuk mögül kapott néhány csapás után a harckocsik abbahagyták a tüzelést. Nem sokkal ezután Szemikov ezredére erős tűzérési tűz zúdult, majd gépkocsikon és páncélozott szállítójárműveken előnyomuló nagy géppisztolyos erők ellencsapásai következtek. Az ütközet kézitúsává fejlődött. A berlini repülőterekről ide érkeztek a német vadászbombázók is, amelyek a csapatok sűrűjére szórták bombáikat, és lövegeikből, géppuskáikból válogatás nélkül tüzeltek, gyilkolva a sajátjaikat és a mieinket egyaránt. Két órai harc után, a jobb és bal szomszéd segítségével Szemikov ezredének sikerült megfutamtania az ellenséget. Néhány száz elesett német katona és tiszt maradt a harmezón, égett nyolc páncélozott jármű és két lelőtt repülőgép. Nekünk is voltak veszteségeink. Ebben a harcban súlyosan megsebesült Szemikov alezredes is. Egy német csatarepülőgépről ledobott bomba mellette robbant, a repeszdarabok szétroncsolták jobb csípőjét, eltörték karját, vállát. Szerencsére az orvosoknak sikerült megmenteniük az életét.

Mindkét ezredparancsnokot, Jefim Dmitrijevics Gricenkót és Alekszandr Ivanovics Szemikovot, felterjesztettük a Szovjetunió Hőse kitüntetésre.

Az április 18-i harcok eredményeként a hadsereg csapatai kijutottak a Trebnitz—Jahnsfelde szakaszra, szívós harcot vívtak Marxdorfért és (a déli) Lietzenért. Jobb szomszédunk kijutott a Marxwalde—Wulkow szakaszra. Bal szomszédunk, a 69. hadsereg, a támadás három napja alatt nem tudott előrehaladni. Ennek következtében a 8. gárdahadsereg balszárnya széthúzódott. Az ellenség, a helyzetet kihasználva, ellencsapásokkal törekedett arra, hogy a 8. gárdahadsereg csapatainak Berlin elleni támadását feltartóztassa.

Az 1. gárda-harckocsihadsereg és a 11. harckocsihadtest, amelyeket a frontparancsnok vetett harcba még a seelowi magaslatokért folyó harcok első napján, folytatta előremozgását a 8. gárdahadsereg harcrendjében.

Április 19-én a támadás 12 órakor kezdődött. Arra az időre a front csapatai előrevonták a tűzérseget és a löszert, s felderítést folytattak a münchebergi védelmi szakasz tűzrendszerének pontos megismerésére.

12 óra 30 perckor a hadsereg csapatai az egész arcvonalon támadás-

ba mentek át. A nap első felében sikerült elfoglalni Dahmsdorf, Müncheberg és Behlendorf támpontokat.

A Münchebergért vívott harcokban kitűnt a 82. lövészhadosztály 242. lövészezrede, amelyet Ivan Fjodorovics Szuhorukov gárdaezredes vezetett. Az ezred az Oderától vezető út mentén ért el Münchebergig. Itt azonban igen sok ellenséges védelmi berendezés állta útját. Csupán egyetlen századot hagyva ezen a szakaszon, Szuhorukov egysége nagy gyorsasággal hatolt a Münchebergtől északra fekvő erdőbe, és onnan, az erdőből, az ellenség szárnyáról és hátából egyszerre indított rohammal tört a városba. Maga Szuhorukov az ezred közepén, a lövészallegységekkel haladt előre. Az ellenség kapkodva, szaladgálva keresett kiutat. A pánikot kihasználva az ezred heves rohammal szétszórta az ellenséget, s a várost nagyobb saját veszteség nélkül bevettük. A németek mintegy négyszáz katonát és tisztet vesztek, közülük 55-en megadták magukat. Megsemmisítettünk 8 harckocsit, 7 önjáró löveget, 12 páncélozott szállítójárművet, zsákmányoltunk 137 lőszerrel megpakolt gépkocsit és 150 katonai felszerelésekkel teli vagon.

Csak a Münchebergért vívott harcok befejezése után ismerte be Ivan Fjodorovics Szuhorukov, hogy a mellén és a lábán súlyosan megsebesült. Amikor értesültem erről, parancsot adtam, hogy Ivan Fjodorovicsot azonnal kórházba kell szállítani és fel kell terjeszteni a Szovjetunió Hőse kitüntetésre.

Továbbfejlesztve a támadást, a hadsereg csapatai április 20-ára kijutottak a Garzin—Kienbaum—Jänickendorf szakaszra.

Az 1. gárda-harckocsihadsereg részt vett a Müncheberg—Behlendorf szakasz áttörésében és Fürstenwalde—Kienbaum irányában sikerült rést vágnia az ellenség védelmén.

A támadó harcok öt napja alatt a front csapatai sok német egységet vertek szét, illetve örültek fel. Az ellenség nagy veszteségeket szenvedett élőerőben és technikában egyaránt. Három védőövet és egy sor közbeeső állást megszállva tartó csapatait szétszörtük és Berlin irányába visszavetettük.

Április 20-ára kedvező helyzet alakult ki az 1. Belorusz Front csapatai számára. A 2. gárda-harckocsihadsereg Sz. I. Bogdanov tábornok parancsnoksága alatt, V. I. Kuznyecov tábornok 3. csapásmérő hadseregének támadási szakaszán, áttörést hajtott végre Bernau térségében. Az ellenség negyedik védőövének áttörését befejező 3. és 5. csapásmérő hadsereg, valamint a 8. gárdahadsereg csapatainak sikeres támadása, és az 1. gárda-harckocsihadsereg csapatainak kijutása Kagel, Fürstenwalde, Jänickendorf térségébe, ahová a harckocsikkal együtt a 28. gárda-lövészhadtest csapatai is előretörték, az ellenlökésekről és ellencsapásokról való lemondásra kényszerítették az ellenséget.

Az 1. Ukrán Front támadásának sikeres kifejlesztése és csapatainak kijutása Baruth, Luckenwalde, Jüterbog térségébe, arra készítette az ellenséget, hogy lemondjon az Odera, valamint Frankfurt am Oder és Fürstenberg védelmi csomópontok védelméről és visszavonja csapatait nyugat felé. Az Oderánál, a Frankfurt—Fürstenberg—Guben szakaszon védő csapatok visszavonása azonban nem történt meg, mivel azok Müllrose, Lüben, Zossen, Bad-Saarow körzetében bekerítésben — Berlinton elvágva — tevékenykedtek. Ez adott lehetőséget az 1. Belorusz Front balszárny-hadseregeinek (33. és 69.) az előnyomulásra, ami azután megkönnyítette a 8. gárdahadsereg balszárnyának helyzetét.

Ugyanebben az időben a K. K. Rokosszovszkij marsall által vezetett 2. Belorusz Front Schwedt térségében sikeresen átkelt az Oderán és kifejlesztette támadását Prenzlau irányában.

A három front hadműveletei általában sikeresen folytatódtak, az Odera mögöttünk maradt, az ellenség arcvonalát feldaraboltuk, a 9. hadsereg és a 4. páncélos-hadsereg jelentős erőit Berlinton délkeletre körülzártuk.

A szovjet csapatok támadásba lendültek Berlin ellen, s az Elba felé.

Csapataink kijutása április 21-én a Berlin körüli autósztrádára, Bernau, Petershagen, Rüdersdorf, Erkner, Wusterhausen térségébe, előnyös feltételeket teremtett Berlin teljes bekerítéséhez. Ebből a célból, a frontparancsnok parancsának megfelelően, az 5. csapásmérő és a 8. gárdahadsereg között új sávhatárok kerültek kijelölésre. Ezzel a parancsal a 8. gárdahadsereget és az 1. gárda-harcoksihadsereget Berlin délkeleti és déli pereme irányába fordították, a főváros körülzárása és délről való ostroma céljából.

Ilyen éles irányváltoztatást végrehajtani a csapatok olyan tömegével, amellyel egy hadsereg rendelkezik, elővárosi feltételek között nem volt könnyű. A helyzetet különösen az tette bonyolulttá, hogy a hadsereg sok egysége már ráakaszkodott Berlinre és utcai harcokat vívott.

Az átcsoportosítás és a támadás megállás nélküli folytatása közben a hadsereg csapatainak még olyan vízi akadályokon is át kellett jutniuk, mint a Spree és a Dahme.

Április 22-én éjfélig a hadsereg csapatai, Berlin peremvárosain át utat törve, elfoglalták a következő elővárosokat: Dahwitz, Schöneiche, Fichtenau, Rahnsdorf, Friedrichshagen, Wendenschloss. A balszárnyon, a 28. hadtest szakaszán, a csapatok egy nap alatt 12—15 kilométerrel jutottak előre. Városban a támadás ilyen ütemét igen jónak lehet tekinteni.

A front parancsnoka a csapatoktól Berlin gyors teljes körülzárását követelte. Ezzel egyidejűleg azt is feladatul állította, hogy amilyen gyorsan csak lehet, el kell foglalni az egész fővárost.

Az 1. gárda-harcokocsihadsereg azt a parancsot kapta, hogy működjön együtt a 8. gárdahadsereggel.

A Berlin elővárosaiban küzdő 8. gárdahadsereg csapatai harcrendjüket átrendezték. Megszervezték a rohamcsoportok és rohamosztágok rendszerét. Április 22-ről 23-ra forduló éjjel a hadsereg egyetlen emberre sem aludt, vagy pihent: előttünk állt a Spreehez, majd a Dahmehoz való kijutás feladata. A hadseregtörzs ütemterve szerint április 23-án reggel meg kellett kezdeni az átkelést ezeken a folyókon.

Erre az időre ideszállítottuk a hadsereg rendelkezésére álló átkelési eszközöket. Ám a háborúban gyakran előfordul, hogy az események menete módosítja a tervet. Ez történt az április 22-ről 23-ra forduló éjszaka is. A 28. és 29. gárdahadtest egységei, a Spree folyó partjára érve, igen nagy mennyiségű evezős és motoros sportcsónakot és néhány nagy teherbírású uszályt találtak. Az egységek és alegységek parancsnokai, ismerve mind a saját, mind a hadosztályaik feladatait, parancsokat és utasításokat nem várva, ezeknek a csónakoknak a segítségével, az éj leple alatt megkezdték a Spree folyón, majd a Dahmen az erőszakos átkelést. Elsőként a Pankov vezérőrnagy parancsnoksága alatt harcoló 88. gárdahadosztály egységei jutottak át a folyókon, Wendenschloss térségében.

A Spreen és a Dahmen való sikeres átkelés alapjait Afanaszij Ivanovics Szemakin gárdakapitány, a 88. hadosztály 269. ezrede második lövészszázlójának parancsnoka rakta le. Az ő zászlóalja a Berlint körülvevő autósztrádától erdős terepen nyomult előre. Útjában az ellenség közbenső védelmi terepszakaszába ütközött. Szemakin nem azt választotta, hogy bevárja a lövegek és a megerősítés más eszközeinek felzárkózását. A szétbontakozott századok heves rohama, amellyel az erdőből különböző irányokból törtek az ellenségre, annyira meglepte a német lövészeket és géppuskásokat, hogy nem voltak képesek a szervezett ellenállásra. Ebben a rövid összecsapásban Szemakin zászlóalja több mint száz német katonát ejtett foglyul és megsemmisített három páncélozott szállítójárművet.

Még néhány száz méter előnyomulás, és a zászlóalj váratlanul kiért a folyóhoz. A partot az ellenség ellenálló csoportjaitól megtisztítva a zászlóalj harcosai — ki úszva, ki alkalmi eszközök segítségével — parancsnokuk nyomában átkeltek a folyón. Sem tűzérségi ösztűz, sem géppuskatűz nem volt. És íme, a Spree túoldalán védő németek szemé előtt váratlanul orosz katonák bukkannak fel. A szó szoros értelmében a földből nőttek ki. Ahogyan a hadifoglyok elmondották, teljesen megzavarodtak, amikor az orosz géppisztolyosok a hátukban váratlanul tüzet nyitottak.

— Úgy jelentek meg, mint a kísértetek. Vissza kellett vonulniuk — mesélte egy Volkssturm-zászlóaljból ejtett hadifogoly.

Szemakin százados egy elázott, mezítlábas kis géppisztolyos csoporttal betört a németek hátába.

Estére, a szürkületben, az ő zászlóalja már felzárkózott egy újabb vizes szakaszra. Április 24-én éjjel átkelt a Dahme folyón is. Ennek a zászlóaljnak a sikere megerősítette a hadosztály többi ezredének és zászlóaljának a helyzetét is.

Jobbra, Köpenick körzetében, a 39. hadosztály ezredei működtek. Gricenko ezredes élezrede, kijutva a Spreehez, balról igen erős tűz-ellenállásba ütközött. Itt még állt a műút hidja. Szükség volt arra, hogy ez épen kerüljön a birtokunkba. Hogy a híd őrségének figyelmét ne vonja magára, Gricenko kivonta a zászlóaljat a híd közeléből, és Köpenick körzetében elterelő tüzelést szervezett, azt a benyomást keltve, mintha a főütközet ott folyna. A valóságban azonban Köpenickben csupán egyetlen, csoportokra tagolt század tevékenykedett. Ezután Gricenko magához hívta Balakin főhadnagyot, az 5. lövészszázad parancsnokát, és a következő feladatot adta számára:

— A sötétség beálltával, a hídtól egy kilométerrel délre, szükség-átkelőeszközök segítségével vigye át a századot a Spree nyugati partjára. Ezután rejtve nyomuljon előre azon az oldalon a híd védőinek a hátába és rohamozza meg őket.

Nyikolaj Balakin főhadnagy százada, kis csoportokban tevékenykedve, végrehajtotta a németek hátába a betörést és megsemmisítette a hidat védő hitleristákat.

Felhasználva ezt a sikert, Gricenko az ezred főerőinek bevonásával gyorsan elfoglalta a hidat. A híd pillérei alá helyezett aknákat és tölteteket felszedték, s az egész hadosztály, a tüzérséggel és harckocsikkal együtt, ezen a hídon kelt át a Spreen.

Ugyanezen az éjszakán a 29. lövészhadtest egységei, eltávolítva a vasúti híd őrségét Adlershof térségében, ugyancsak átkeltek a Spreen. Nekik sikerült egy nagy kiterjedésű hídfőállást elfoglalni a nyugati parton és kézbekeríteni még egy, a Dahmen átvezető közúti hidat.

Így a 28. és 29. hadtest magasabbegységei, egységei és alegységei parancsnokainak okos kezdeményezése következtében a feladat előbb teljesült, mint ahogyan azt a hadsereg törzse tervezte, kisebb erők és eszközök bevetésével, csaknem veszteség nélkül.

Április 23-án estére a hadsereg magasabbegységei teljesen birtokba vették Karlshorst, Uhlenhorst, Schöneweide és Köpenick elővárosokat, és a Dahme folyótól nyugatra harcoltak. A fasiszták ellenállása ezen a szakaszon megtört.

Április 24-én reggeltől a hadsereg csapatai az egész arcvonalon folytatták a támadást, visszavetették az ellenséget a város középpontja felé.

A 4. gárda-lövészhadtest egységei a jobbszárnyon, a Spreen átkelve,

megszállták Ober-Schöneeweide, Damm-Vorstadt, Nieder-Schöneeweide körzetét.

A balszárnyon a 28. hadtest egységei, támadásukat továbbfejlesztve, Schönefeld térségében reggel egyesültek az 1. Ukrán Front 3. gárdaharckocsihadseregének egységeivel. A nap végére a 28. hadtest 39. és 79. gárdahadosztályai, birtokbavéve Britz, Buckow, Rudow városi kerületeket, kijutottak a Teltow-csatornához. A 29. gárdahadtest egységei megtisztították az ellenségtől Johannisthal körzetét és Adlershof repülőterét.

Csapataink kijutása a Teltow-csatornához és egyesülésük az 1. Ukrán Front csapataival, Berlin és a berlini helyőrség teljes bekerítését jelentette északról, keletről, délről és délnyugatról. Az ellenség egy erős csoportosítása, állományában a 9. tábori, valamint a 4. páncélos-hadsereggel — összesen 13 hadosztállyal —, amelyek Berlintől délkeletre tevékenykedtek, ugyancsak a gyűrűbe került. Berlintől nyugatra, Ketzin városánál, egyesültek a 47. és a 4. gárdahadsereg csapatai.

A két front csapatainak egyesülésével és Berlin bekerítésével befejeződött a berlini hadművelet legfontosabb időszaka.

Április 25-én az Elbánál, Torgau térségében, az 1. Ukrán Front 58. gárda-lövészhadosztályának egységei találkoztak az 1. amerikai hadsereg 69. gyalogoshadosztályának járőreivel. A Harmadik Birodalom szétesett, és a két szövetséges állam harcosai, akik a közös ellenség elleni harcban egyesültek, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége katonái és tisztjei kezét szorították egymással.

1945. április 25-én kezdődött Berlinnek, a Harmadik Birodalom fővárosának az ostroma. Sorsa úgy alakult, hogy befejezője lett a szovjet nép hitleri Németország elleni Nagy Honvédő Háborújának.

A körülzárt Berlin helyőrsége nem szándékozott kapitulálni. A Harmadik Birodalom főkolompósa, noha látták, hogy fővárosuk körül van zárva, katonáiktól mégis azt követelték, hogy harcoljanak az utolsó töltényig. Ezzel a főváros békés lakosságát és katonai helyőrségét a biztos pusztulásra ítélték.

Berlin... Ez a szó az egész háború alatt nem hagyta el a szovjet harcosok száját. Szimbólumává vált ez a szó a sötét hitleri impériumnak, az átkozott fasiszta Harmadik Birodalomnak. Mintha magába foglalta volna ez a város annak a szörnyű barna póknak az esztét és szívét, amely befonta hálójával csaknem egész Európát. Nem véletlenül kapcsolódott tehát össze Berlin bevételével a háború befejezése.

Amíg azonban még messze voltunk Berlintől, ez a szó keveset mondott nekünk.

A második világháború előtt Berlin Európa egyik legnagyobb városa volt, 1940 elején több mint 4,5 millió lakossal.

Mennyi bajt, keserűséget, könnyet és emberáldozatot okozott a hitleri birodalom fővárosa Európa népeinek! És nehéz lenne megmondani, mivel végződött volna ez a nagy megpróbáltatás, ha a hitler-ellenes szövetség országainak és mindenekelőtt a Szovjetunió népeinek együttes erőfeszítései nem a kívánt eredményekkel zárulnak.

Az orosz katonák már nemegyszer megfordultak Berlinben. Még 1760-ban P. Suvalov orosz tábornagy zsákmány gyanánt magával vitte a város kulcsát. Egész Európát szállóigeként járták be akkor szavai: „Berlinből Pétervárig nem lehet eljutni, de Pétervárból Berlinig mindig el lehet érni.”

Jöttek orosz csapatok Berlinbe 1813-ban is, amikor Napóleon Oroszországban szétvert seregének maradványait üldözték. Akkor az orosz csapatok felszabadították a német népet az idegen elnyomás alól.

És most eljöttek Berlinbe, hogy ítélkezzenek a legkegyetlenebb területrelejtés felett, melyhez hasonló nem volt az emberiség történelmében.

Berlinre is rendkívüli és nehéz sors várt. 1945 elejétől lakónegyedei, utcái és egész kerületei váltak a szövetséges légierő ezrekben számlálható nehézbombázóinak célpontjaivá. Sok kerülete teljesen romhalmazzá vált.

Berlinben azonban még mindig erős helyőrség tevékenykedett, tüzet szórva és halált osztogatva. A vasúti pályaudvarok, kórházak és lakótömbök, a földalatti vasút 113 állomása és a vasbeton védelmi építmények tucatjai az őrzővédekező hitleri vezetés bástyaivá váltak.

Az 1. Belorusz Front hadseregei, nevezetesen a 3. és 5. csapás-mérő, a 8. gárda-, az 1. és 2. gárda-harcokocsihadsereg, valamint a délről beérkező I. Ukrán Front csapatai előtt egy közös — időtartamát tekintve igen rövid, de a maga politikai és katonai jelentőségét nézve fontos — feladat állott: szét kellett verni a berlini helyőrséget és elfogni a fasiszta vezetést.

Az ostrom elkezdődött... Figyelőpontomról tisztán láttam, milyen erő, milyen hatalmas tűz zúdul a berlini helyőrség védelmi állásaira. Láttam, hogyan omlanak össze a falak, hogyan repülnek a levegőbe az utcakereszteszédésekbe rakott torlaszok és útelzáró akadályok. Elmondani mindezt szinte lehetetlen. Az jutott akkor az eszembe: Hitler most az utolsó és legsúlyosabb gáztettet követi el saját népe ellen. Hát meg lehet állítani az ilyen elszántsággal és lendülettel utolsó rohamra induló csapatok ilyen hatalmas tömegét? Hol, és hogyan lehet fedezéket találni ilyen tűz ellen? Miért kergeti Hitler a németek ezreit és ezreit az esztelen halálba? Fegyvert adva a kezükbe, miért

kényszeríti őket eskü alatt arra, hogy a pusztító tűzben a megsemmisülésbe, a kikerülhetetlen halálba menjenek? Miért semmisíti meg a főváros békés lakosságának ezreit? Lehet, hogy most már ők is felesleges tehertétellé váltak számára, akiktől — most, karrierje végén — vérbefojtásukkal akar megszabadulni? Vadállati, borzalmas gaztett...

Mi, szovjet harcosok, népünk és pártunk akaratából nem azért jöttünk Berlinbe, hogy leromboljuk a fővárost és legyilkoljuk a német embereket. Nem! Mi hosszú, nehéz harci úton jöttünk, felszabadítva szülőföldünket és a baráti népeket az idegen, fasiszta területrablók igája alól, és azért jöttünk Berlinbe, hogy örökre megsemmisítsük a fasiszta rendszert Németországban, örökre felszámoljuk az agresszió-
nak ezt a tűzfészket.

És nem mi vagyunk a bűnösök abban, hogy ostrommal voltunk kénytelenek bevenni Berlint.

Berlin ostromának első óráiban kiadhatták volna már a fasiszta főkolomposok a parancsot az ellenállás megszüntetésére. Ez esetben a szovjet csapatok töltetlen fegyverekkel, nótaszóval vonulnak be Berlinbe. A bombák és a lövedékek a lőszerraktárakban maradnak és nem zúdulnak a városra, s annak lakosságára, és nem okoznak borzalmas rombolásokat. Hány ezer életet mentett volna meg egy ilyen lépés! Ez a lépés azonban elmaradt.

Most, amikor már harminc esztendő eltelt Berlin ostroma óta, feltehetjük a kérdést: miben reménykedtek akkor a náci vezetők? Hiszen április 25. reggelétől kezdve Berlin sorsa már eldőlt.

Ám Hitler, Göbbels, Bormann és más fasiszta főkolomposok mindennek ellenére látszólag nemcsak abban reménykedtek, hogy életben maradnak, hanem abban is, hogy megmentik a nácizmust, mint olyan fát, amely egy időre elveszti lombját, vagy mint a magot, amely új talajban képes szárba szökkenni.

Április 25-től a 8. gárdahadsereg csapatai a helység harcra átszervezett harcrenddel délről támadásba lendültek Berlin központja irányába. A hadsereg kisebb rohamcsoportokkal és rohamosztagokkal éjjel-nappal folytatta harctevékenységét, lépésről-lépésre újabb és újabb negyedeket foglalta el a Harmadik Birodalom fővárosának. A támadás szünet és pihenő nélkül folyt, s ebben rejlik tulajdonképpen az ostrom fő sajátossága. A Spree nyugati partja mentén nyomultunk előre az Állatkert irányába. A bal sávhatár Mariendorf, Tempelhof és Charlottenburg állomás vonalán húzódott. Ha a térképre nézünk látható, hogy a hadsereg támadási sávja fokozatosan összeszűkült és egy Berlin központjára mutató, jól kihegyezett lándzsára emlékeztet. A 8. gárdahadsereg támadási sávjában támadtak M. Je. Katukov vezérezredes vezetésével az 1. gárda-harckocsihadsereg egységei is.

M. Je. Katukov gárda-harckocsihadserege mindjárt az ostrom első

napján ugyanolyan rendszer szerint csoportosította át harcrendjét, ahogyan az összefegyvernemi egységek. Katukov 1. hadseregének dícső gárdaharcokszói, a 8. gárdahadsereg harcosaival együtt, Berlin szívében fejezték be harci útjukat. Igazi fegyverbarátság egyesítette őket ebben a harcban.

Meg kell mondani, hogy a helység-harc jelentősen különbözik a terepen való harctól. A városban folyó harc mindenekelőtt a tűzharcnak olyan közelharc-formája, ahol nemcsak a géppisztolyok, hanem a nagy hatású tüzér- és harcoksilövegek is tíz méterekkel mérhető távolságban levő célokra tüzelnek. A helység-harcban nem láthatók az emberek. Ha sokan tartózkodnak az utcákon és a tereken, akkor ezek békés lakosok, nincs ok rájuk tüzelni. Az ellenség valahol máshol van megbújva, vagy kivonult a városból. Ám ha az utca néptelen, akkor légy mindenre készen. Ez azt jelenti, hogy az ellenség a házfalak mögött, vagy a pincékben rejtőzködik s csak a kilövések torkolattüzeivel, hangjaival és a kézigránatok robbanásaival ad jelt magáról. A városi harcban az utca, a tér üres.

Az is igen ritka, hogy a városban harcárcokat, állásokat találj. Azokat főképpen a parkokban ássák, ahol nincsenek építmények, olyan fegyverek számára, amelyeket nehéz a pincékben, vagy a házak udvarán felállítani.

A támadás a városban az egyik háztól a másikig való szökéssel történik. Ez a rohamtevékenység széles arcvonalon, valamennyi utcában folyik.

A védők természetesen azért vívják a harcot, hogy kezükben tartsák a legszilárdabb, a védekezésre legalkalmasabb épületeket, tömböket és utcákat. Az objektumok elvesztése az egész támpont, vagy védőállás elvesztésével jár.

A csapatok vezetésének az ilyen harcban megvannak a sajátosságai. Itt feltétlenül bízni kell az alegységek parancsnokainak és beosztott harcosainak eszében és képességeiben, akiknek — ismerve az ezred és a hadosztály általános feladatát — önállóan kell megoldani feladataikat. A magasabbegységek és ezredek törzsei, azok tisztjei, szoros felzárkóznak a harctevékenység objektumaihoz, főképpen rádió útján biztosítják az összeköttetést, koordinálják a rohamosztatok tevékenységét, megszervezik a felderítési adatok összegyűjtését, gondosan ügyelnek az élelem- és a lőszerellátás biztosítására, meghatározzák a nappali és éjszakai egységes jelrendszert. A parancsnokok és törzsek legfőbb feladata a városi harcban a különböző fegyvernek szoros együttműködésének megszervezése olyan szinten is, mint a szakasz, század és zászlóalj, amelyek a városi harcban rohamcsoportokká és rohamosztatokká szerveződnek.

Ilyen értelemben a középszintű parancsnokok szerepe, az egyszerű

harcosok és tisztések harci kezdeményezése a városi harcban elsőrendű jelentőséggel bír. Ők válnak fő végrehajtóivá nemcsak a harcászati, hanem a hadműveleti elgondolásnak is. Az ő eszük és akaratuk e harcban nagy figyelmet és bizalmat érdemel.

Ezeket a helyzeteket a Berlin ostromáról szóló elbeszélésem folyamán igyekeztem a 8. gárdahadsereg harctevékenységéből merített konkrét példákkal igazolni.

Az ostrom első napján, április 25-én estig, a hadsereg rohamosztagai a város központja felé három, egyes szakaszokon négy kilométert haladtak előre. Az ellenség védelmi építményeit és támpontjait szünet nélkül rohamozva, a jobbszárnyon tevékenykedő egységeink kijutottak a Britzer-Zweig csatornához, amely a Treptow-park közelében ömlik a Spreebe; a hadsereg főcsapásának irányában tevékenykedő balszárnycsapatok is elfoglalták Britz és Mariendorf városi kerületeket és folytatták előnyomulásukat a Teltow-csatorna irányába.

A közelharc csaknem minden irányban rendkívül elkeseredett jelleget öltött. Minden ház, a védelmi körletek minden tömbje tömve volt tüzelőállásokkal, páncélelhárító tűzfészekkel. Az épületek erkélyei és felső emeletei igen alkalmasak voltak arra, hogy páncélököllel felülről mérjenek csapást a harckocsikra és az összevont élőerőkre. Berlinben igen sok a vasútvonal, amelyek minden irányban behálózják a várost, s ezek módfelett jól alkalmazhatók védőállásokként. A pályaudvarokat, hidakat, átereszeket az ellenség igen erős támpontokká alakította át. Az utcák, utcasarkok, pincék, romok okádták a tüzet.

Rendkívül nehéz a harctevékenység ilyen körülmények között. A gárdistáknak keményen meg kellett harcolniuk minden egyes házért.

A 79. gárdahadosztály 220. gárdaezredéből való Vaszilij Csernyajev alhadnagy rohamcsoportjának az volt a feladata, hogy verje ki az ellenséget az Altmark és a Thorwaldsen utcák kereszteződésében álló nagy kőházból. A németek ezt a házat erősen megerősítették. A ház pincéjében kis űrméretű ágyút és géppisztolyos csoportot helyeztek el. A földszinten lövészek és nehézgéppuskák védtek. A ház védői tűzösszeköttetésben álltak a szomszéd ház védőivel.

Csernyajev hadnagy parancsot adott Nyikolaj Vlaszenko géppuskás parancsnoknak és a páncélelhárító fegyver két kezelőjének, hogy lőjék az épület ablakait. Ugyanakkor Pjotr Vasziljevskij szakaszvezető 45 milliméteres lövegének tűz alatt kellett tartania az ellenséges géppuskát, majd annak megsemmisítése után az ellenség ismételt felbukkanó tüzelőállásait.

A páncéltörők, géppuskások és tüzerek erős tüzet nyitottak. E tűz

fedezete alatt Csernyajev csoportja felkészült a ház megrohamozására. A hitleristák a ház falai mögött rejtőzködtek és egy időre csökkentették a tüzelést. Ezt kihasználták a mieink. Ivan Trubacsev szakaszvezető rohamcsoportha, menetből tüzelve, elsőként közelítette meg a házat. Harcosaink kézigránátokat dobtak a pinceajtókra és ablakokra, a robbanások után betörték az első emeletre, és megsemmisítették az ellenséges géppisztolyosokat, lövegkezelőket. Trubacsev rohamcsoportha után benyomultak az épületbe a siker biztosítására bevetett csoport harcosai is Fjodor Nyikityin szakaszvezető parancsnoksága alatt.

Amíg Csernyajev rohamcsoportha a házat rohamozta, Mihail Beljavszkij hadnagy és Viktor Romanov alhadnagy harcosai, az aknavető-sökkel és tüzérekkel együttműködve, elfoglalták a másik sarokházat.

Ez a példa azt tanúsítja, hogy az utcai harc kimenetelét a kitartás és a kis rohamcsoporthok kezdeményezése, ötletes tevékenysége dönti el. Néhány gránátokkal, géppisztolyokkal és puskákkal felszerelt harcos géppuskákkal és aknavetőkkal támogatott, az ellenséget lendületesen rohamozó harca mindig sikerre vezet.

A tempelhofi repülőtérről vezető úton csapatainknak át kellett kelni a Teltow-csatornán. A csatorna partját elsőként a 39. gárdahadosztály Dmitrij Nyesztyerenko hadnagy vezette rohamosztaga érte el. A nagy tüzekből felszálló füst annyira elborította a part menti építményeket, hogy nehezen lehetett szemügyre venni a túlsó partot. Az ott tartózkodó ellenség nem vette észre a csatornához érkező gárdistákat. Ezért Nyesztyerenko hadnagy úgy határozott, hogy az első rohamcsoportha a füst leple alatt átkel a csatornán és elfoglalja a túloldalon levő többemeletes házat. A csatornán átvezető híd fel volt robbantva. A hidroncsokon azonban át lehetett volna kelni, ha a fasiszta géppuskások és mesterlövészek tüze nem akadályozta volna az odajutást.

Ekkor Nyesztyerenko parancsot adott a tüzéreknek, hogy mérjenek tűzcsapást a házra, ahonnan a hitleristák tüzeltek. Tüzéreink lövedékei elhallgattatták a fasiszta tűzfészeket, és az Andrej Anyiszev őrmester által vezetett rohamcsoportha átrohant a hídon.

A csoport parancsnoka kiváló mesterségbeli tudásról és bátorságról tett tanúbizonyságot. Elsőként nyomult a házhoz és kézigránátot dobott abba az ablakba, ahonnan az ellenséges géppuska szórta a tüzet. A géppuska elhallgatott. Ezt követően Anyiszev még két kézigránátot dobott be az ablakon, majd betört az épületbe és három szobát megtisztított a hitleristáktól.

A roham folyamán a gárdisták gyorsan és okosan tevékenykedtek. A géppisztolyosok először minden helyiséget, minden folyosót géppisztolytűzzel, gránátokkal jól végigszórtak és azután már nyomultak is előre.

A fasiszták, nem bírva ellenállni az ilyen gyors csapásnak, megfutamodtak. A megerősítő csoport eközben erős tűz alá vette őket. Ugyanennek a tűznek a fedezete alatt Anyiszjev csoportja betört a szomszéd épületbe és azt is elfoglalta.

És íme, még egy lap a 8. gárdahadsereg katonái hőstetteinek könyvéből. Ezt a lapot Alekszej Burmasov híradó őrmester írta.

Jól ismertem Alekszej Burmasovot. Találkoztam vele a Dnyepernél, a Visztulánál és az Oderánál. Széles vállú, csontos szibériai legény volt.

Nézzük, mit mesél róla a barátja.

Barnára sült, szélcserzette arcáról az izzadságot letörölve, Alekszej Burmasov gárdaőrmester ott állt a Spree lejtős partján. Elgondolkozva nézte az idegen folyót, amelyről oly sokat hallott, és a hazai hatalmas folyókra emlékezve, így szólt bajtársaihoz:

— Nemcsak ilyeneken keltünk már át. És természetesen ezen is átkelünk.

Burmasov őrmester gárda híradó szakaszának az első egyikeként kellett átjutnia a Spree túlsó partjára, hogy idejében megteremtse az összeköttetést támadó egységeink számára.

A németek elszántan védekeztek. A folyóba csapódó lövedékek és aknák hatására vízoszlopok emelkedtek a magasba. A kis halászcónak, amelyen Burmasov gárdaőrmester és Koseljov telefonista vezetett, már-már felbordult. Ám mégis sikerült átjutniok a tűzön, és nagy zökkenéssel a parthoz ütődtek. Gyorsan kiugrottak a csónakból és azonnal elkezdték építeni a vonalat. Amikor a németek észrevették a telefonistákat, nyomban tüzet zúdítottak rájuk. Koseljovot agyonlőtték. Szomorúan, fájdalmas szívvel nézett Burmasov barátja élettelen testére. Egyedül maradt az ellenséges parton. Hol kúszva, hol futva, az ellenség dühödő tüze közepette húzta maga után a vezetékét. És a parancsnoki állásponton hamarosan felhangzott ismerős hangja:

— „Sas”, „Sas”, hall engem? Itt „Berkenye” . . .

Elszánt harc folyt Tempelhof központi repülőteréért. Burmasov gárdaőrmestert ott lehetett találni a telefonoszlopokon, az égő házak tetején, a sötét és nedves pincékben. Beosztottjai segítségével gyorsan biztosította az alegységek összeköttetését. Rendkívüli akaraterő és bátorság kellett ahhoz, hogy aknaszilánkok süvítése közepette az ellenség által tűz alatt tartott telefonoszlopokra másszanak és vonalat építsenek.

Amikor az ezred a repülőterre ért, Burmasov sietett kiépíteni az összeköttetést azzal a házzal, ahová első csoportjaink eljutottak. A kábeldobbal rohant az utcán. Útkereszteződéshez ért. A magánosan futó emberre minden oldalról lőnek a német géppisztolyosok és aknavetőik. Közel, szinte a füle mellett süvítenek a lövedékek, hullnak

a szilánkok. Összeszorított foggal fut tovább. Már csak tíz méter távolságra van attól a háztól, ahol rohamsoportjaink harcban állnak. Nehéz tíz méter még odáig. De lelkesíti őt a közeli győzelem öröme. Már elér a házhoz, és ekkor ellenséges lövedék szilánkja fúródik a mellébe. Kezével takarva a sebet, odakiált a harcosoknak:

— Tartsátok az összeköttetést! — és az utcaburkolatra zuhan.

Ezek voltak az utolsó méterei annak a talán ezer kilométeres telefonvonalnak, amelyet Burmasov a háború éveiben kiépített. És az utolsó vezetéke már a német főváros utcáin feküdt. Ezen a vonalon jutott el a gárdistákhoz az örömhír: a repülőteret minden oldalról bekerítettük.

A tempelhofi repülőtér elfoglalásának igen nagy jelentősége volt az egész berlini csata szempontjából. Ez volt az utolsó olyan tér Berlinben, amelyről repülőgépek szállhattak fel. Magától értetődik tehát, hogy az ellenség mindent megtett ennek a légtérre nyíló egyetlen ablaknak a megtartásáért. A felszállópályát, délről és keletről körülfogva légvédelmi egységek, az SS-osztagok és harckocsik védték.

A repülőgépek föld alatti hangárokból álltak, üzemanyaggal teljesen feltöltve, készen bármely pillanatban a felszállásra. Mellettük a kiszolgáló személyzet teljes 24 órás szolgálatot tartott. Az őrsgben olyan pilóták és navigációs tisztek is voltak, akik azelőtt Németország egyik végéből a másikba szállították Hitlert, Göbbelst, Bormannt és a Harmadik Birodalom más vezetőit. Ebből arra következtethettünk, hogy Hitler és legközvetlenebb munkatársai még Berlinben tartózkodnak. De ahogy mondani szokás, az ördög nem alszik, és egy pillanat alatt esetleg ki tudnak csúszni ezen az egyetlen ablakon. Arra kellett tehát ügyelni, hogy ez be ne következzen. A tüzerek parancsot kaptak a felszállópálya tűz alatt tartására. A harckocsikkal megerősített rohamosztagok elé pedig azt a célt tűzték, hogy a lövegek és géppuskák tüzével vágják el a felszállópályához vezető utakat, s így módon tartsák föld alatt a repülőgépeket.

A terv jobban nem is sikerülhetett volna. Április 26-án délig az egész tempelhofi repülőtér, hangáraival, hír- és jelzőberendezésével együtt — beleértve a főépületet is —, kezünkben volt.

Ezzel az örömhírrrel együtt azonban egy szomorú hírt is kaptam: elesett Jefim Dmitrijevic Gricenko ezredes, a 39. hadosztály 117. gárda-lövészrezredének parancsnoka, ez az okos, erős akaratú, nem mindennapi bátorsággal rendelkező ember.

Eljött hozzám Tatjana Guboreva, a 117. ezred egyik egészségügyi nővére. Kezében golyókkal átütött borítékot tartott, benne Jefim Dmitrijevic okmányai, amelyeket a bal felső zsebében őrzött.

Amikor a háború befejezése után az egyik folyóirat közölte visszaemlékezéseimet, s benne a Jefim Dmitrijevicről írt sorokat, levelet

kaptam feleségétől, Julia Markovnáától. Az özvegy jelenleg Novoszibirszk terület Maszljanyino községében, egy munkástelepülés középiskolájában tanít. Amint levelében írja, szülőföldjén hűen őrzik hősük emlékét. Amikor ilyen közléseket olvas az ember, szívét különös melegség tölti el, és érzi, hogy az olyan hősök példáin kell nevelni ifjúságunkat, amilyen Jefim Dmitrijevics Grickenko is volt.

Térjünk azonban vissza a Harmadik Birodalom fővárosának ostromához.

Harmadik napja folyt az ostrom. Amilyen mértékben szűkültek az ostromlott berlini helyőrség körletének határai, annyival elkeseredettebbé vált az ellenség ellenállása. Harcrendünk sűrűsége növekedett. A tűzzel való manőverezés lehetősége rendkívül lecsökkent, minden beszorult a szűk utcákba.

Április 25-től, Berlin ostromának kezdetétől a front törzse direktívaiban csak a hadseregek sávhatárait változtatta meg, és ez helyes volt. A hadsereg törzse ugyancsak szabályozta a hadtestek közötti sávhatárokat, megjelölte az ostrom kezdetének az időpontját és meghatározta azt a terepszakaszt, amelyre a nap végére a csapatoknak ki kellett jutniok.

A harci barátságnak, egymás kölcsönös segítségének, a gyalogosok, tüzekek, utászok, híradók, páncélosok és felderítők együttműködésének a városi harcban döntő jelentősége van. Sehol, semmiféle harcban nincsenek egymáshoz olyan közel és állandó kapcsolatban a különböző fegyvernemek harcosai, mint a városok és a városi erődítmények ostrománál. Itt a szó szoros értelmében összeér a könyökök és valóban vállvetve tevékenykednek. Ezért itt a rohamosztatok vagy rohamcsoportok parancsnokai a harcászati együttműködés fő szervezői. Hozzáértésükön igen sok múlik a harc folyamán. A gyors és helyes döntésekre való képességüktől függ az osztag egészének, és külön-külön minden egyes harcosának harckészsége is.

A berlini harcok teljes időszakában jól működött a Viktor Liszicin főhadnagy vezetése alatt tevékenykedő felderítő csoport. Liszicin felderítői nemegyszer bejutottak az ellenség elhelyezési körletébe, beférkőztek a legtitkosabb helyekre, eredményeket értek el az erődítések felderítésében, fortélyosan és ügyesen tevékenykedtek.

Berlin sok lakónegyede és épülete — a pincéken át vezető összekötő árkokon keresztül — kapcsolatban volt egymással. Ezeket a járatokat ügyesen felhasználták a felderítők. Úgy szervezték meg az útjukat, hogy az összekötő árokban közlekedő csoport élén egy-két harcos haladt, elemlámpákkal. A fényt látva, a németek gyakran sajátjaiknak vélték felderítőinket. Erre építettek a mieink. Az útjukba került hitleristákat vagy megsemmisítették, vagy fogságba ejtették.

*

Az április 27-re forduló éjszakán figyelő-harcálláspontomat közelebb vittem a peremvonalhoz, a Belle-Alliance útra. Ez az út most Nyugat-Berlinben van és Mehringdammnak nevezik. Figyelő-harcálláspontom egy nagy négyemeletes ház lett, amely közel feküdt a repülőtér főépületéhez, a Viktória park előtti háromszögletű háztömb sarkán. A sötétszürke falú épületen, a bejárat fölött cementből készült fasiszta horogkereszt és sas feketéllett, karmában a Harmadik Birodalom címerével.

Az első emeleten felkeltette figyelmemet egy kicsi, de magas terem, fekete márványoszlopokkal; sötét, kényelmetlen helyiség. Minden nyomasztó volt itt: a sötétkeretes ablakok, a fekete választópillérek és a szürke, súlyos mennyezet.

Azért időzöm ezeknél a részleteknél, mert ez a helyiség olyan események színhelye lett, amelyek igen szorosan kapcsolódnak a háború befejező szakaszának történetéhez. Erről a későbbiekben még majd beszélek.

Amikor új harcálláspontomra értem, az összeköttetés már ki volt építve. Nyomban jelentették nekem, hogy néhány perccel előbb a következő esemény történt: a második emeleti lépcsőházból híradó lányainkra pisztolyból lövéseket adtak le. A híradó lányok nem ijedtek meg — a puska vagy a géppisztoly mindig ott volt a vállukon. A lányok felfelé rohantak, hogy elcsípjék az eszeveszett fasisztát. Az lövöldözve futásnak eredt és felrohant a padlásra. A híradó lányok nem hagyták abba az üldözést, a padlás szegleteire leadtak néhány géppisztolysorozatot és kiabálni kezdtek: „Kezeket fel!”, „Kezeket fel!”

Csend. A lányok újból leadtak néhány sorozatot és kutatásba fogtak a sötét padlástérben. Hirtelen falfehér, tébolyult arccal, kezében pisztolyt szorongatva, egy sarokból előugrott a német, egy ugrással a padlásablaknál termett, és „Hitler kaput!” kiáltással a mélységbe vetette magát.

A híradó lányok megmutatták tetemét, ott feküdt az udvaron, gyékénnyel letakarva.

Nos, gondoltam, a fasiszmus maga is esztelenség, és a fasiszta számára az ilyen vég, úgy látszik, törvényszerű.

Április 27-én a hadsereg csapatai egész nap folytatták Ó-Berlin lakónegyedeinek ostromát. A nap végére a főerők kiérték a hitlerista csapatok utolsó berlini védelmi szakaszához, az Állatkerthez. Az Állatkeretet dél felől támadó csapataink elé új akadályok tornyosultak, s ezek között a legfőbb a Landwehr-csatorna volt. A csatornán túl, mintegy négyszáz méter mélységben sorakoztak a Harmadik Birodalom minisztériumai és fő állami intézményei, közöttük a birodalmi

kancelláriával, ahol Hitler és vezérkara rejtőzködött. Valamivel távolabb északabbra a Reichstag állt.

A Berlin központját keletről és északról támadó szomszéd hadseregek ugyanezen a napon kijutottak a Spree partjaira.

A 2. gárda-harcocsihadsereg Charlottenburg térségében harcolt.

Az Állatkert tulajdonképpen egy sziget, amelyet minden oldalról a Spree vize és csatornák vesznek körül. Védelmét válogatott SS-csapatok, őrszázlőaljak és az 56. páncéloshadtest csapatai látták el. A hitleristák magas, vastag falú, szilárd épületekben rejtőzködtek, amelyekből jól áttekinthették és célzott tűzzel pásztázhatták a vízi akadályokhoz vezető utakat.

Április 27-én este, miután meghallgattam a hadtestek és az önálló egységek parancsnokainak jelentéseit és személyesen szemrevételeztem a terepet, a következő elhatározásra jutottam: a támadó egységeknek fél napi pihenőt adok, nem gyengítve azonban az ellenséget lekötő tevékenységet.

Ezzel egyidejűleg azt is elrendeltem, hogy hajtsák végre a rohamcsoportok szükséges átcsoportosítását, végezzék el az utánpótlást minden egyes objektum elleni konkrét tevékenységnek megfelelően, töltsék fel a rohamosztagokat haditechnikával. A kormánynegyed általános ostromának kezdetét április 28-án 12 órára tűzték ki.

A felállított tüzérek és aknavetőek egyik legfontosabb feladata az volt, hogy dolgozzák ki a tűzegyüttműködést és a kölcsönös összeköttetést a kormánynegyedet keletről, északról és délről támadó más hadseregek tüzeivel. Különben ilyen esetben a lövedékek és aknák túlrepülhetnek a célon és nem az ellenséget semmisítik meg, hanem a szemközti oldalról támadó saját csapatokat.

A rohamosztagok és rohamcsoportok feltöltésekor és átcsoportosításakor különös figyelmet kellett fordítani a párttagok és komszomolisták elosztására. Új parancsnokok kiválogatása a sorból kiesett csoport- és osztagparancsnokok helyére nem könnyű feladat az előjáró parancsnok számára. A kezdeményező és határozott parancsnok is csak akkor tud végrehajtani bármily feladatot, ha szilárd támasza van a harcosok között, ha a kétség árnyéka nélkül rábizzák sorsukat a kommunisták és a komszomolisták. A parancsnoknak, amikor választ, hogy kit nevezzen ki egy csoport, vagy osztag parancsnokává, hallgatnia kell a pártmunkásokra és beszélnie kell az egyszerű párttagokkal is.

A feladatok okos meghatározása, vagy a bátor döntés még csak félmunka. A feladatnak el kell jutnia valamennyi harcos tudatához, hogy minden erejükkel teljesítsék a parancsnok helyes döntését. Csak a parancsokkal vagy rendelkezésekkel ilyen effektivitást nem lehet elérni. Itt mély, okos, valamennyi harcos szívébe hatoló szavakra és

a kommunisták, komszomolisták személyes példájára van szükség. Ha ez mind együtt van, akkor a sikerről meg lehetsz győződve. Hát ezért tulajdonítottunk mi elsőrendű jelentőséget a parancsnokok, pártmunkások és komszomolisták elosztásának.

Az utcai harc körülményei között a pártpolitikai munka csak akkor hozhat jó eredményeket, ha a parancsnokok és a politikai munkások eltérnek a megszokott sablonoktól, az elvont szónoklástól. Oda kell menni a csoporthoz, még akkor is, ha csak öt főből áll, és konkrétan kell velük mindent megbeszélni: hogyan lehet a legjobban végrehajtani a kapott feladatot, hogyan kell előkészíteni a fegyverzetet, meg kell tőlük tudni, valamennyiük számára világos-e a helyzet, ellenőrizni, ismerik-e a fény- és hangjelzéseket, megvan-e valamennyiüknek az egyéni sebkötöző csomagja, tartalék élelmiszere. Meg kell találni velük a közös nyelvet, az őszinte szót.

Ezzel kapcsolatban szeretném példaként felhozni N. V. Kapusztjanszkij főhadnagy munkáját, aki az 1. zászlóalj parancsnokának politikai helyettese volt a 79. gárdahadosztály 220. ezredében. Külsőleg semmiben sem különbözött a zászlóalj többi tisztjétől. Alacsony növésű, hallgatag, vézna ember volt.

— Politikai helyettesünk nem szeret túl sokat beszélni. Inkább hallgat, de ha egyszer beszélni kezd, akkor minden szava ül — mondogatták róla zászlóaljában.

Berlin ostromának napjaiban Kapusztjanszkijt nehéz volt a zászlóaljtörzsben tartani. Mikor és hol reggelizett, ebédelt vagy vacsorázott, és egyáltalán hol pihent, senki sem tudta. Egy félórára megjelent a parancsnoknál, megismerkedett a helyzettel és máris távozott. Amikor az osztagban, a rohamcsoportoknál kérdezősködtünk utána, ezt a választ kaptuk:

— Éppen az imént volt nálunk. Beszélt a kiváló harcosok tapasztalatairól, megszervezte a harci röplapok kiadását és átment a szomszédos osztaghoz.

— Ki ment vele?

— Senki, egyedül ment.

— És ha egy mesterlövész célba veszi, vagy ráomlik egy leomló fal, hol találjátok meg a politikai helyetteseteket?

— Mi is gondolunk erre, féltjük, de nem engedi, hogy kísérjük. Azt mondja, megvan ő díszkíséret nélkül is.

Ilyenformán a zászlóalj kommunistái és komszomolistái állandóan láthatták vezetőiket. Késő éjszaka, vagy a csend óráiban Kapusztjanszkij összegyűjtötte az aktivistákat, összefoglalta előttük a nap eseményeit, majd ismét visszatért a harcosokhoz a legnehezebb szakaszokra.

Kell-e említeni, hogy az ilyen pártmunka igen jó eredményeket hozott a zászlóaljban.

Ez a zászlóalj az elsők között jutott ki a Landwehr-csatornához.

Hitler utolsó erődje, az Állatkert elleni végső roham előtt, amikor már világosan látható volt a háború vége, és amikor már a hadsereg valamennyi harcosa a békés napokról álmodozott, felöltött bennem egy súlyos kérdés: nem törik-e meg a csapatok harci kedve, nem ragadnak-e le katonáink a pincékben és omladékokban, amikor jelt adunk a „rohamra”? Az utolsó ütközet igen véresnek és kegyetlennek ígérkezett. Ráadásul az utcai harcban sem az ezredparancsnok, sem a hadosztályparancsnok nem látja át alegységeinek harcrendjét úgy, ahogy a csatatéren. Városban jelentősen nehezebb az ezredeket és zászlóaljakat egyidejűleg rohamra indítani. De egy pillanatig sem kételkedtünk abban, hogy az alegységek elszántan indulnak erre a befejező ostromra. A parancsnokok, kommunisták, komszomolisták személyes példaadása, a haza becsülete iránt érzett mély felelősségérzete képezte a hadsereg harci szellemének állandó és kimeríthetetlen forrását.

Kissé előreszaladva az elbeszélésben elmondhatom, hogy a magassabbegységek politikai szervei és a pártszervezetek által a haditanács kezdeményezésére végzett hatalmas munka eredményeként a befejező ostrom idején nem volt egyetlen zászlóalj vagy rohamosztag sem, amelyik gyáván vagy bizonytalanul hajtotta volna végre a kitűzött feladatot.

Kiadtuk a parancsot: ne sajnálják a löszert, ne takarékoskodjanak a töltnyekkel, az aknákat és gránátokat nyugodtan fogyasztathatják — van tartalék! A tüzérségi lövegek, kezdve a páncélelháritóktól a hatalmas úrméretű lövegekig, közvetlen irányzással lőttek. Még a „katyusák” is egészen a csatornáig nyomultak előre, ráfordultak az irányra, és mint lövegek, közvetlen közelből ontották a tüzet.

Az Állatkert ostromával összefüggő kérdések megvitatásakor a hadsereg haditanácsa figyelmet fordított a német nép tulajdonát képező fontos intézmények, dokumentumok, nemzeti kincsek védelmére. A bankok, könyvtárak, tudományos kutatóintézetek és egészségügyi intézmények őrzését a hadsereg hadtápalegységei kommandánsszolgálatának különleges osztagaira bízta. A Berlinben tartózkodó diplomáciai missziók, követségek és konzulátusok diplomáciai sérthetlenségének biztosítását a hadsereg haditanácsa vállalta magára.

Berlin éhezett. Az éhes gyerekek a szó szoros értelmében géppuska- és ágyútűzben kúsztak a harckocsikhoz, hogy tábori konyháikon, vagy katonáinktól egy falat kenyeret, egy kanál levest vagy kását kaphassanak. Látva az éhező gyerekeket, harcosaink dupla és tripla adagot vételeztek a konyhán, és ráadást is a maguk és a peremvonal-

ban tartózkodó elvtársaik számára, de saját gyomrukat becsapva, a német gyerekeknek is juttattak élelmet.

Igen! Ilyen igazán jó szíve van az orosz katonának. A saját csajkájukból etették a német gyerekeket.

Bonyolultabb volt azonban a helyzet a helyi lakosság egészségügyi ellátása tekintetében. Berlin nagy részét még a télen lerombolta az amerikai légiereő. A vízvezeték-hálózat és a csatornarendszer tönkrement. A fűtést és világítást ősdi módszerekkel — dobkályhával, mécsessel, gyertyával — oldották meg. Az egészségügyi állomásokat, konyhákat, folyosókat és gyakran még a lakoszobákat is piszok borította. Köröskörül bűz és szenny terjengett. Tífusz, rüh, gyomor- és bélbetegségek csaknem minden házban. A gyerekek, öregek eltetvedtek.

Egész hadseregnyi egészségügyire, s a kórházak tucatjaira lett volna szükség.

A hadsereg egészségügyi szolgálatának főnöke utasítást kapott, hogy biztosítson elegendő mennyiségű fertőtlenítőszert, és a kerületi parancsnokságokkal együtt mozgósítsa a munkaképes német orvosokat és egészségügyi dolgozókat a járványellenes tennivalókra.

A hadsereg hadtápfőnökét utasítottam, hogy szappantartalékainkat ossza ki a német lakosságnak. A kerületi parancsnokok személyesen tartoztak ellenőrizni a lakosság mozgósítását a szivattyúk helyreállítására és a csatornarendszer kitisztítására.

Az egységek és magasabbegységek politikai szervei a németül tudó tisztekből instruktor-csoportokat jelöltek ki, akik megmagyarázták a berlini lakosságnak, hogy hozzá kell látni a lerombolt gazdaság helyreállításához, mert a háború befejeződik.

Mindezek igen fontos kérdések voltak, amelyek így, vagy úgy összefüggtek a hadművelet politikai biztosításával.

*

Az ostrom megújulásáig néhány óra volt még hátra. Hajnalodni kezdett. Milyen jó hírekkel örvendeztetjük meg hazánkat és az egész világot holnap, holnapután, a nemzetközi ünnep alkalmából, hiszen két nap múlva május elsejét köszöntjük? Mivel végződnek Hitlernek ezek az utolsó tébolyult ténykedései? Hová rejtőzködhet el olyan erők csapásai elől, mint amilyenek a mi rohamosztagaink és rohamcsoportjaink? Hiszem, hogy a mieink behatolnak oda, ahol nem is várja őket, és megtalálják ezt a földgolyónkra halált szóró fekete bajuszost! Megtalálják!

Közeledett az újabb ostrom kezdete. A hadsereg törzsétől, amely Johannisthalban volt, átköltöztem saját figyelőpontomra, abba a fekete márványoszlopos házba, amelyről már korábban beszéltem.

Az Állatkertre irányított, egyre fokozódó erejű tüzérségi tűz körülbelül egy órán át tartott. Figyelőpontomról jól láttam, milyen füst- és vöröstégla-porfelhő gomolyog a kormánynegyed felett.

A leghevesebb harc a Görbe híd birtoklásáért bontakozott ki. Néhány nehéz harcokosi bevetését irányoztuk itt elő. Az utászoknak géppuskatűz alatt sikerült felszedni az aknákat és ártalmatlanná tenni a híd pilléreire helyezett két hatalmas robbanótöltetet.

A füst leple alatt a 220. gárdaezred 1. zászlóalja rohamosztagának néhány géppisztolyosa át tudott rohanni a hidon.

A Görbe híderő folyó harcban különösen kitűnt Alekszandr Nyikolajevics Jevdokimov százados, ezred-pártszervező, akit szinte nem is fogott a golyó. Az elsők között tört át a géppisztolyosokkal a hidon, maga után ragadva a harcosokat a hídfőbe. Alekszandr Jevdokimov, az Arany Csillag lovagja, aki ezt a magas kitüntetést a Visztula menti hőstettéért kapta, itt is példát mutatott hősiességből és bátorságból.

Az ő nyomában az ezred egy másik tisztje, Pável Vasziljevics Zubenko hadnagy, a Szovjetunió Hőse, aknavetőszakaszával gyorsan átrohant a csatorna túlsó partjára, az aknavetősök felmásztak egy ház tetejére és onnan szórták meg az SS-eket aknákkal.

Ugyanezen a napon a 74. gárdahadosztály rohamosztagainak is sikerült leküzdeniük a víziakadályt a saját szakaszukon. Még a csatornán való átkelés előtt, Alekszandr Nyikityics Gudanov főhadnagy osztaga heves harcot vívott a csatorna jobb partján a csatornára támaszkodó lakónegyed birtokbavételéért. Harcosaival a sűrű füst leple alatt a lakónegyedig jutott és nem bajlódva a szélső házak pincéiben települt kisebb német géppisztolyos csoportok felszámolásával, egészen a csatornáig törtek előre, s így az ellenség hátába kerültek. Gudanov a géppuskák egyik részét a csatorna felé fordította, másik részét a bekerített helyőrség irányába, és hozzákezdett a feladat megoldásához. A segítségére érkező erők a zászlóaljparancsnok vezetésével nyomban a csatorna leküzdéséhez fogtak, miközben az ellenség pusztító erejű tüze zúdult rájuk. A zászlóaljparancsnok elesett. Ekkor Gudanov átvette a parancsnokságot, s a zászlóalj főerőit az ostromlott helyőrség felszámolására irányítva, folytatta az előkészületeket a csatornán kisebb csoportokban való átkelésre. Az ostromlott lakónegyed fölé csakhamar felkúszott a vörös zászló, és ezzel egyidejűleg a kisebb csoportok, Gudanovval az élükön, átkeltek a csatornán, megvetve lábukat a túlsó parton. Ily módon a hadosztály szárnya fedezve volt és az ellenség géppuskaállásai, amelyek a csatorna mentén tüzeltek, két oldalról kerültek ágyúink és géppuskáink célzott tűzébe.

Bonyolult és súlyos harcot vívott Vlagyimir Sztyepanovics Novikov őrnagy, a 47. gárdahadosztály lövésszászlóaljának parancsnoka is. Mi-

után az Állatkert körletében átkelt a csatornán, harcosaival együtt a Monke-dandár egyik SS-zászlóaljának elhelyezési körletébe került. Gránátok, szuronyok, rakéták alkalmazásával az ütközet 6 óra hosszúra tartott. Az SS-eket jól kiépített állások és fedezékek segítették, míg Novikov és harcosai oldalán a Volga parti utcai harcokban szerzett tapasztalat állott. A tapasztalat győzött. Monke SS-eit szétvertük és részben fogságba ejtettük, noha ők olyan esküt irtak alá, amely szerint az utolsó golyót a saját fejükbe bocsátják. Még maradt töltényük, mégis megadták magukat.

Kiválóan harcolt Nyikolaj Pimenovics Balakin főhadnagy, a 39. gárdahadosztály századparancsnoka is. A csatornahálózat felderítése után igen bátor és kockázatos elhatározásra jutott: a föld alatti csőhálózaton át elküszött a csatornáig, észrevétlenül átúszott rajta és a túlsó parton, ugyancsak a föld alatti csővezetékeken keresztül, az ellenség hátába került. A parancsnok példáján fellelkesülve katonái áttörtek a túlsó partra, átverekedték magukat az ellenség hátába és szétzúztak két ellenséges támpontot. Fogságba ejtették a Volksturm-zászlóalj 68 géppisztolyosát és géppuskását. Balakin sebesülten is vezette a harcot mindaddig, amíg a segítség meg nem érkezett.

Ilyen módon keltek át a csatornán Alekszandr Sztjepanovics Klimuskin főhadnagy osztagának rohamcsoportjai is, a 39. hadosztály 120. gárdaezredéből. Csővezetékeken és föld alatti csatornákon át vezette harcosait a híd alá, amely a Möckernbrück-i vasútállomás mellett van, és onnan lendületes rohammal betört a pályaudvarra. Hamarosan az egész zászlóalj, Mihail Pavlovics Karnauscsenko századosnak, a Szovjetunió Hőséneke a vezetésével, a csatorna túlsó partjára jutott és hozzákezdett a pályaudvar körüli lakónegyed ostromához.

Ugyanezen a napon az egész hadsereget bejárta egy újabb hőstett híre, amelyet Leonyid Ladizsenko főhadnagy, az ezred rettenthetetlen komszomoltitkára hajtott végre. Ladizsenko rendkívüli bátorságú ember volt. A megelőző harcokban szájharmonikával ment rohamra. Amikor látta, hogy a harcosok az ellenséges tűzben a földhöz lapulnak, Ladizsenko a szájához emelte a szájharmonikát és vidám dalocskát játszva ment előre. Ez a magas növésű, rugalmas, ügyes fiú egyáltalán nem ismert félelmet a harcban. Így volt ez Berlinben, a Landwehr-csatornánál is. Éjszaka úszta át a csatornát, miközben nótákat játszott a szájharmonikán, hogy ezzel tudunkra adja tartózkodási helyét. Reggelre a harmonika elhallgatott. Amikor elvtársai eljutottak hozzá, látták, hogy arcát mindkét oldalon golyó lyukasztotta át. Ő azonban mindaddig nem hagyta ott a harcmezőt, míg másodszer is súlyosan meg nem sebesült. Egy aknaszilánk a gerincén találta el.

A Landwehr-csatorna túlsó oldalán, néhány hídfőt elfoglalva, a hadsereg csapatai megkezdték az Állatkert délről való ostromát. Vala-

mennyi egység erős csapásai, közöttük az északról, nyugatról és délről támadóké is, természetesen az Állatkert központjára irányultak, ahol Hitler főhadiszállása volt, mely még mindig folytatta az eszterlen ellenállásra felhívó parancsok, direktívák és intézkedések kiadását.

Maga az Állatkert egy 8 kilométer hosszú és 2 kilométer széles, keletről nyugatra hosszan elnyúló ellipszisre emlékeztetett. Ez volt az egész, ami a Harmadik Birodalomból, vagy ahogy a hitleristák nevezték a „Nagy-Németországból” maradt. A Spree és a csatornák vizével körülvevett sziget most tűzgyűrűvel volt körülvárva, amely könnyörtelenül szűkült mind összébb és összébb.

Az Állatkert keleti része sűrűn be volt építve a kormányhivatalok és intézmények hatalmas épületeivel. Az egyik ezek közül masszív, négyszögletes oszlopaival betöltötte az egész Voss-Strassét, s balról a parkot. Ez volt az új birodalmi kancellária, és háromszintes földalatti fedezékével Hitler utolsó menedéke. A foglyok elmondták: „A Führer március óta sehol se mutatkozott, állandóan a birodalmi kancellária föld alatti helyiségeiben tartózkodik.” Ide futottak össze a Harmadik Birodalom hadseregirányításának szálai, és attól, hogy milyen gyorsan vesszük be azt a fészket, Hitler utolsó citadelláját, nemcsak a berlini, hanem az egész németországi harcok befejezése függött.

A birodalmi kancelláriától északra, a Brandenburgi kapu közelében van a másik, nagy szimbolikus jelentőséggel bíró objektum, a Reichstag magas, kupolás épülete. A bombatámadások előzőleg rendkívül megrongálták és 1945. áprilisának utolsó napjaiban már — mint egy nagy üres doboz — védelmi harcászati támponttá vált alkalmassá. Ennek a hatalmas épületnek a termei és szószékei valamikor a különböző pártok harcainak színhelyei voltak. Itt léptek fel annak idején a munkásosztály vezérei, Ernst Thälmann, Clara Zetkin és mások. Azután megrendezték a Reichstag provokációs felgyújtását, amely jeladésként szolgált Németország demokratikus erőinek szétzúzására.

Az Állatkert nyugati részének a közepén emelkedett a 80 méter magas Győzelmi Oszlop, amelyet a német junkerek a franciákon aratott győzelem, valamint az 1871-es Párizsi Kommün leverésének emlékére emeltek. Nem messze ettől az oszloptól vezet a Győzelmi Fasor, mindkét oldalán a teuton lovagok és a múlt idők hadvezéreinek szobraival.

*

Április 29-én és 30-án a front csapatai, az ellenség, különösképpen az SS-csapatok növekvő ellenállását leküzdve, egyre mélyebben hatoltak be Berlin kormánynegyedébe. A 8. gárda-, és az 1. gárda-harc-

kocsihadsereg csapatai délről, V. I. Kuznyecov 3., N. E. Berzarin 5. csapásmérő hadseregének csapatai keletről és északról, Sz. I. Bogdanov 2. gárda-harckocsihadseregének harckocsizói pedig nyugatról.

Este, amikor figyelőpontomról a hadsereg Johannisthal körzetében levő törzséhez visszatértem, G. K. Zsukov marsall frontparancsnok hívott telefonon és megkérdezte:

— Van-e remény arra, hogy Május 1. ünnepére teljesen megtisztítjuk Berlint?

Azt válaszoltam, hogy az ellenség ellenállásából ítélve — noha gyengülést mutat —, nincs reményem gyors kapitulációra.

Ezzel beszélgetésünk be is fejeződött. Zsukov marsall semmiféle utasítást nem adott, mivel tudta, hogy a feladat teljesen világos, s azt is, hogy maradéktalanul teljesítjük.

A hangult jó volt: nemsokára vége a háborúnak. A hadsereg politikai osztályának munkatársai meghívtak vacsorára, hogy közben megbeszéljük az előttünk álló feladatokat. Elfogadtam a meghívást. A politikai osztályon ott találtam Vszevolod Visnyevszkij és Jevgenyij Dolmatovszkij írókat, Tyihon Hrennyikov és Matvej Blanter zeneszerzőket. Amíg az asztalt megterítették, Tyihon Hrennyikov a zongorához ült és elénekelt egy dalt „A pásztorlány és a pásztor” c. filmből, majd Matvej Blanter „A front melletti erdő” c. keringőt. Ebben a pillanatban odajött hozzám a politikai osztály ügyeletes és jelentette, hogy sürgősen hívnak a telefonhoz. Az ügyeletes szobájába siettem és felemeltem a hallgatót. A telefonban V. A. Glazunov altábornagy, a 4. gárda-lövészhadtest parancsnoka emelt, kissé izgagtott hangon jelentette:

— A 35. hadosztály 102. gárda-lövészezrede peremvonalára egy német alezredes érkezett fehér zászlóval és egy csomagot hozott az orosz csapatok parancsnoksága címére. Azt kéri, haladéktalanul vigyük át az előljáró törzshöz egy igen fontos közlés átadása végett. Az alezredesnek a függőhíd körzetében sikerült átkelnie a csatornán; neve Seifred. Jelenleg a hadosztálytörzsnél tartózkodik és rendelkezik a német fővezérség felhatalmazásával. Azt kéri, jelöljünk meg helyet és időpontot a német főparancsnokság képviselőinek az arcvonalon való átlépésére.

— Világos — feleltem. — Mondja meg az alezredesnek, hogy készek vagyunk a parlamenterek fogadására. Vezesse őket ugyanazon a szakaszon, ahol ő átjött, vagyis a függőhídon. A tüzet ezen a szakaszon szüntessék be, a parlamentereket fogadják és irányítsák az én előretolt figyelőpontomra, ahová most magam is azonnal útbaindulok.

Telefonon felhívtam V. A. Beljavszkijt, a hadsereg törzsfőnökét és parancsot adtam neki, biztosítsanak számomra megbízható összekötetést. Ezután mindezekről telefonon jelentést tettem Zsukov mar-

sallnak, majd Pozsarszkij tábornokkal és a segédtisztemmel a május 1-re virradó éjszakán a figyelőpontra siettem.

Nem tudtam még, mivel állnak elő a parlamenterek, de éreztem, hogy komoly események vannak kialakulóban.

Alighogy átléptem dolgozószobám küszöbét, máris csengett a telefon. A kagylót fülemhez emelve mindjárt megismertem Vszevolod Visnyevszkij író hangját, aki egészen az Oderától kezdve a 8. gárdahadseregnél tartózkodott. Visnyevszkij, amikor megtudta, hogy harcálláspontomon a német főparancsnokság parlamentereit várom, elkezdett könyörögni, hogy hozzám jöhessen és jelen lehessen a tárgyalásokon. Úgy határoztam, hogy az ilyen eseményekből nem szabad kirekeszteni íróinkat, hiszen csapatainkkal együtt jöttek ők is a Volgától Berlinig, és sokan közülük el is estek a harcmezőn. S vajon ki mesélje el, ha nem ők, azokat a történelmi eseményeket, amelyeknek tanúi és résztvevői voltunk? Éppen ezért különösebb ingadozás nélkül meghívtam Visnyevszkijt.

Ezután telefonon parancsot adtam Beljavszkij tábornoknak, hogy a hadseregőrzs felderítő osztályának tisztjeivel és tolmácsaival együtt jöjjön harcálláspontomra.

A szobában segédtisztemmel tartózkodtam. Már másfél óra telt el a minden bizonnyal fontos eseményekre való várakozásban, de hogy milyen eseményekről lesz szó, még nem tudtuk.

Éjfél után kettőt mutat az óra, aludni azonban nem tudunk. Az egyik cigarettát a másik után szívjuk. A háborús napok, éjszakák, hetek és hónapok emlékei tódulnak agyamba, hiszen a háború már csaknem négy éve tart. Szemem előtt felmerülnek, azaz inkább viharosan elsuhananak a háborús élet epizódjai. Például a Volga, amely most olyan távolinak, s egyszerűsrimnd olyan közelinek tűnik előttem, a víz színén úszó égő olajmezővel, amelynek tomboló lángja felemésztt mindent, bárkát, uszályt, ladikot.

Vagy Zaporozsje, az éjszakai roham, azután Nyikopol, Odessza, Lublin, Lodz és végül Berlin. A 62. hadsereg harcosai, akik becsülettel helytálltak a Volgánál, most a Spree folyónál állnak, a legyőzött Berlinben és várnak. Várják a Harmadik Birodalom parlamentereit.

A segédtisztem sem alszik, élénk, büszke tekintettel néz rám. Vszevolod Visnyevszkijel együtt megérkezett Jevgenyij Dolmatovszkij és Matvej Blanter is.

Ez a május 1. előtti éjszaka izgalmas, várakozással teli éjszaka volt. A 8. gárdahadsereg törzsében senki, egy pillanatra sem tudta lehunyni a szemét. A beszélgetés sem tudott úgy utat törni, mint máskor. A maga módján mindenki azon töprengett: mit tartogat számunkra a következő nap. Éjszaka három óra volt már, ...fél négy, ...hajnalodni kezdett. Ránk virradt május 1. reggele. Berlinben sötétben,

komoran, de távoli hazánkban, és különösen keleti körzeteiben, már megkezdődtek a május elsejei felvonulások, köszöntik az ünnepet Szibériában, az Uralban, Moszkvában. Felébrednek az emberek és tudni szeretnék, mi történik a fronton, Berlinben.

Végre, három óra ötven perckor kinyílt az ajtó és belépett a szobába, nyakában vaskereszttel, zubbony-ujján a horogkereszttel, egy német tábornok.

Középtermetű, zömök, nyírott hajú férfi, arcán sebhelyekkel. Jól végignézek rajta. A szokásos fasiszta tisztelgéssel köszönt bennünket, bal kezével átnyújtja nekem a magával hozott okmányokat. Az előttünk álló parlamentarista tábornok, a német szárazföldi erők vezérkari főnöke volt. Vele érkezett von Dufwing vezérkari ezredes, az 56. páncélos hadtest törzsfőnöke, és a tolmács. Egyenesen a birodalmi kancelláriából érkeztek.

Krebs a nyugalom látszatára törekedve kezdett mondanivalójába:

— Különlegesen titkos, amiről szólni akarok. Ön az első külföldi, akivel közlöm, hogy Hitler, április 30-án, saját akaratából elhagyott bennünket, öngyilkossággal vetett véget életének.

E bejelentés után Krebs szünetet tartott, hogy ellenőrizze, milyen hatást gyakorol rám a hír. Szemmel láthatóan azt várta, hogy velem együtt mindannyian, akik a helyszínen tartózkodunk, kérdésekkel halmozzuk el és érdeklődő kíváncsisággal izlelgetjük ezt a szenzációt.

Végighallgatva Krebs közlését, lassan, nyugodtan válaszoltam:

— Mi ezt már tudjuk.

Ezután kissé elhallgatva, mintegy értésére adva Krebsnek, hogy számomra az ő híre már nem újság, kértem, mondja el pontosan, mikor történt az eset.

Krebs, miután szenzációs közlése hatástalan lövésnek bizonyult, zavartan válaszolta:

— Az eset ma 15 órakor történt... — és látva, hogy tekintetem az órámon időzik, helyesbítette:

— Tegnap, április 30-án, 15 óra körül...

Krebs azután felolvasta Göbbelsnek és Bormannak a szovjet Legfelsőbb Főparancsnoksághoz címzett memorandumát, amelyben a következőket írták:

„A tőlünk eltávozott Führer végrendeletének megfelelően Krebs tábornokot felhatalmazzuk a következőkre:

Közöljük a szovjet nép vezérével, hogy ma 15 óra 50 perckor a Führer saját akarából véget vetett életének. Törvényes joga alapján, az általa hagyott végrendeletben a Führer minden hatalmat Dönitzre, rám és Bormannra ruházott. Én felhatalmazom Bormannt, hogy lépjen kapcsolatba a szovjet nép vezérével. Erre a kapcsolatra szük-

ség van, hogy megkezdődhessenek a béketárgyalások azon államok között, amelyek a legnagyobb veszteségeket szenvedték. Göbbels.”

Göbbels memorandumának felolvasása után Krebs még két okmányt nyújtott át nekem: felhatalmazását az orosz Főparancsnoksággal való tárgyalásokra (a birodalmi kancellária pecsétes papírját Bormann írta alá 1945. április 30-án), továbbá Hitler végrendeletét, az új birodalmi kormány és Németország fegyveres erői főparancsnokságának a listájával együtt (ezt az okmányt Hitler és a tanúk 1945. április 29-én 4 órakor írták alá).

*

Ebben a fejezetben röviden vázolólok a Krebs tábornokkal folytatott tárgyalás lefolyását, amelyen szovjet részről Szokolovszkij tábornok és én vettem részt. (A részletes ismertetés benne foglaltatik „A harmadik birodalom bukása” című memoár-kiadványomban.)

Az okmányokat elolvasva Krebs tábornokhoz fordultam:

— Miféle kormányról lehet szó, ha az önök fűhrerje öngyilkossággal vetett véget életének? Hiszen ezzel az aktussal lényegében elismerte az általa vezetett rezsim tarthatatlanságát. Valaki csak van most a helyettesek között, akinek joga van eldönteni, hogy folytatódik-e a vérontás, vagy ne? Ki most Hitler helyettese?

— Göbbels. Ő lett kancellárrá kinevezve. Hitler azonban halála előtt új kormányt alakított Dönitz főtengetnaggal, mint elnökkel az élén.

Felemeltem a telefonkagylót, Zsukov marsallt hívtam, akinek jelentettem:

— Ide érkezett hozzám Krebs tábornok, Németország szárazföldi csapatainak vezérkari főnöke. Közölte velem, hogy Hitler öngyilkossággal véget vetett életének. Göbbels, mint kancellár és Bormann, mint a náci párt elnöke felhatalmazta Krebset, hogy folytasson velünk fegyverszüneti tárgyalásokat. Krebs kéri, hogy a tárgyalások idejére függesszük fel a harccselekményeket, és adjunk lehetőséget a Dönitz kormányelnök vezette új kabinet összehívására, amely azután döntést hozna a németek további tevékenységére.

Zsukov marsall kért, hogy tartsam a hallgatót a fülemnél, mivel most azonnal jelenti közléseimet Moszkvának és lehet, hogy kérdéseket tesznek fel, vagy bizonyos magyarázatokat kérnek.

Egy perc múlva megkérdezte:

— Mikor lett Hitler öngyilkos?

Ismét feltettem Krebsnek ezt a kérdést, mivel az első közlésnél — vagy véletlenül, vagy tudatosan — tévedett.

Miközben kérdeztem, az órára néztem, amely május 1-én 4 óra 45

percet mutatott. Krebs felfogta korábbi tévedését és azonnal válaszolt:

— Tegnap, április 30-án, 15 óra 50 perckor.

Közöltem ezt Zsukovval, ő pedig Moszkvával.

Egy perc múlva a telefonból ezt hallom:

— Kérdezze meg Krebset, mit akarnak: letenni a fegyvert és kapitulálni, vagy a béketárgyalásokkal foglalkozni?

Krebs felé fordulva megnyomtam a kérdést:

— A kapitulációról van most szó? Van önnek felhatalmazása erről megállapodni?

— Nem, más lehetőségek is vannak.

— Milyenek?

— Engedélyezzék és támogassák annak az új kormányának az összehívását, amelyet Hitler végrendeletében kinevezett és az majd az önök javára dönti el a kérdést...

No, gondoltam, ravasz ember ez a Krebs. Másodszor ismétli ugyanazt. A diplomaták kedvelt módszere, hogy ugyanazon gondolatok különböző változatokban való ismétlése útján próbálnak célhoz érni.

— Értjük, mit akar az önök új kormánya — jegyeztem meg — anél is inkább, miután előttünk ismeretes az önök barátainak, Himmlernek és Göringnek szövetségeseinknél tett szondázási kísérlete. Talán csak nem akarja azt mondani, hogy ön erről nem tud?

Krebs óvatossá vált, úgy látszik, meglepte a kérdés, s zavarában az oldalzsebében matatott, elővett belőle egy ceruzát, amire persze nem is volt szüksége.

— Én annak a törvényes kormánynak a meghatalmazottja vagyok, amelyet Hitler végrendeletének megfelelően hoztak létre. Lehet, hogy délen új kormány jelentkezik, de az törvénytelen lesz. Egyelőre csak Berlinben van kormány, ez törvényes, és mi kérünk fegyverszünetet, hogy összehívassuk a kormány valamennyi tagját, és megvitatva a helyzetet, mind az önök számára, mind pedig a mi számunkra kedvező békét köthessünk.

— A fegyverszünet vagy béke kérdése — húztam alá — csak a teljes kapituláció útján oldható meg. Ez a döntés született mind részünkről, mind szövetségeseink részéről, és semmiféle mesterkedéssel és ígéretéssel nem sikerül meghontani a Hitler-ellenes koalíció egységfrontját.

Krebs arcán remegés futott át, sebhelye kipirosodott. Igyekezett önuralmát megtartani, mégis elszólta magát.

— Úgy gondoljuk, a Szovjetunió számolni fog az új törvényes kormánnyal. Ez mindkét fél számára előnyös és kényelmes. Ha önök elfoglalják azt a területet, ahol a kormány tartózkodik és valamennyiünket megsemmisítenek, akkor a németeknek nem lesz lehetősége önökkel együttműködni...

Félbeszakítom Krebsset:

— Mi nem azért jöttünk, hogy megsemmisítsük a németeket, hanem hogy megszabadítsuk őket a fasizmustól. A németek, a becsületes németek, már együtt is működnek velünk, hogy elkerüljük a további felesleges vérontást.

Krebs újra csak folytatta a „nótáját”:

— Kérjük, ismerjék el Németország új kormányát a teljes kapituláció előtt, lépjenek vele összeköttetésbe és tegyék lehetővé számára, hogy felvehesse a kapcsolatot az önök kormányával. Ebből csak önöknek lehet haszna.

Közöltem vele, hogy egyetlen feltételünk van, a feltétel nélküli kapituláció, majd átmentem a szomszéd szobába és felhívtam a frontparancsnokot.

Telefonon adott jelentésemben kifejtettem Zsukov marsallnak elképzelésemet:

— Krebs nem azért jött, hogy tárgyaljon a kapitulációról, hanem a jelek szerint ki akarja puhatolni a helyzetet és a hangulatunkat: vajon nem vagyunk-e hajlandók külön tárgyalásokba bocsátkozni az új kormánnyal? Erejük az ellenünk vívott harc folytatására nincs. Göbbels és Bormann a teljes összeomlás előtt elszánták magukat az utolsó lépésre, a kormányunkkal való tárgyalások felvételére. Különféle réseket keresnek közöttünk és szövetségeseink között, hogy bizalmatlanságot keltsenek. Krebs láthatóan halogatja a kérdéseinkre adandó válaszokat, időt akar nyerni, mivel csapataink éjszaka és most folytatják a támadást minden szakaszon, kivéve azt, ahol Krebs átjött.

Zsukov marsall néhány kérdés után közölte velem, hogy azonnal jelentést tesz mindenről Moszkvának, én pedig várjam be az utasításokat.

A Zsukov marsallal folytatott telefonbeszélgetés után visszajöttem Krebshez és a következőket mondtam neki:

— Hitler végrendeletéből világosan kitűnik, hogy ő a kormányt olyan emberekből állította össze, „akik minden eszközzel folytatni fogják a háborút”. Nem jobb-e önöknek előbb megállapodni a háború befejezésében és azután elkezdni a tárgyalásokat?

Krebs mintha elgondolkozott volna ezen, majd válaszolt:

— Választ csak a kormányom adhat és nem én...

Az ablakot ágyúdőrej hangja rezegetti meg, az utcán már világos van. Május elseje számunkra igen furcsán kezdődik Berlinben. Egész éjjel talpon voltunk, tárgyaltunk-tárgyaltunk, de egyelőre eredmény nélkül. Moszkva parancsot adott arra, hogy várjunk a válaszra, s közben gyakran tesz fel kérdéseket a tárgyalások részleteire vonatkozóan. A front törzséből sürgetik a Krebs által hozott okmányok átküldését.

Az okmányokat Tolkonjuk ezredessel, a hadsereg hadműveleti osztályának vezetőjével küldtem el a front törzséhez.

Ismét hívnak a telefonhoz. Zsukov marsall közölte, hogy helyettese, Szokolovszkij hadseregtábornok elindult hozzám. Kérte, pontosítsam a Himmlerről szóló adatokat, tudjam meg, hol van Ribbentrop, ki a vezérkar főnöke, és hol van Hitler holtteste.

Válaszoló a Krebstől hallottak alapján, de Krebs nem különösen beszédes partner. Amivel Krebs most próbálkozik, az már a vég előtti diplomácia. Sem a helyzete, sem a feladata nem könnyű. Tudja, bennünket meggyőzni arról, hogy higgyünk Göbbelsnek, Borman-nak és neki; szinte lehetetlen. De őt éppen ezért küldték, tehát macacsul mondja a magáét. Mi magunk a tárgyalások folyamán csak egy kérdésben dönthetünk: elfogadni a kapitulációt és mást semmit. Meg kell várnunk Moszkva válaszát.

Miután tisztáztam a kérdéseket Krebsszel, fogom a telefont, felhívom Zsukov marsallt és jelentem:

— A legfelsőbb főparancsnok, Dönitz főtengeternagy, Mecklenburgban tartózkodik, ugyanott van Himmler is, akit Göbbels árulónak tekint. Hermann Göring állítólag beteg és délen van. Berlinben csak Göbbels, Bormann és Krebs tartózkodik, Hitler holtteste is itt van.

Megérkezett Szokolovszkij tábornok. Jelentettem neki Hitler öngyilkosságát, végrendeletét, a Dönitzről, Bormannról, Himmlerről szóló híreket, egyszóval mindent, amit sikerült megtudnom a Krebsszel folytatott tárgyalások folyamán.

Meghallgatva tájékoztatómat, Szokolovszkij maga kezdi feladni Krebsnek azokat a kérdéseket, amelyekről én már szót váltottam vele.

Szokolovszkij kapitulációt követel és a felesleges vérontás megszüntetését. Krebs erősködik az új Dönitz-kormány elismerése, a fegyverszünet és a szovjet kormánnyal való tárgyalások mellett.

Ezek a tárgyalások így természetesen semmire sem vezetnek. Krebs kéri, hogy von Dufwing ezredet küldjük Göbbelshez és teremtsünk telefonösszeköttetést a birodalmi kancelláriával.

Szokolovszkij a Zsukovnak tett telefonjelentés után engedélyezi, hogy von Dufwing ezredes utasításokért a birodalmi kancelláriába menjen, és hogy a fronton keresztül összeköttetést építsünk a birodalmi kancelláriához.

Dufwing ezredes útnak indul. Az idő 10 óra 40 perc. Valamennyien holtfáradtak vagyunk. Megreggelizünk. Megkezdődött a tüzérségi előkészítés... Áthúznak felettünk a repülőgépek. Krebs idegessé válik. Az egész arcvonalon dúl a harc, kivéve azt a szakaszt, ahol vonalat építenek Göbbelshez.

A reggeli után visszatérünk a szobába. Jelentik, hogy az összeköttetés a birodalmi kancelláriával működik. Krebs felélénkül, kezébe

veszi a telefonkagylót és elkezd beszélni Göbbelsszel. Aláhúzza, hogy rádióon tegyék közzé Himmler árulását. Göbbels követeli Krebs tábornok visszatérését és akkor személyesen mindent megbeszél vele. Beleegyezőnk Krebs visszatérésébe.

Krebs fennhangon felolvassa feljegyzéseit a feltételeinkről.

1. Berlin kapitulációja.
2. Minden kapituláló leadja a fegyverét.
3. A tisztek és katonák életét — az általánosan érvényes feltételek mellett — megkímélik.
4. A sebesültek ápolásban részesülnek.
5. Lehetőséget nyújtanak a szövetségesekkel rádióon folytatandó tárgyalásokra.

13 óra 8 perc, Krebs elment. A Harmadik Birodalom vezetőségének parlamentere visszatért a birodalmi kancelláriába, nem egyezett bele a kapitulációba, nem akarta meggátolni Berlin lerombolását, és megszüntetni a mindkét fél részéről értelmetlen áldozatokat, beleértve Berlin békés lakosságát is.

Krebs tábornok kétséget kizáróan személyesen győződött meg szilárdságunkról, erőnkéről és saját csapataik kilátástalan helyzetéről. A tárgyalásokból megértette, hogy semmit sem képes elérni, és ahogy mondani szokták, üres kézzel távozott. Ez volt az utolsó kísérlet arra, hogy éket verjenek közénk és szövetségeseink közé.

Abból a célból, hogy meggyorsítsuk az események menetét, kiadtuk a parancsot a teljes tűzösszpontosításra, az ellenség gyors legyőzésére. Erre a parancsra minden oldalról feldüböngött a „katyusák” őssztüze, ezer és ezer akna és különböző ágyúvédék hullott a kormánynegyedre, a birodalmi kancelláriára és a Reichstagra.

Ennek a hatalmas és jól előkészített tűzcsapásnak hamar megmutatkoztak az eredményei. A hadosztályoktól és hadtestektől hamarosan kaptuk a jelentéseket a csapatok sikeres tevékenységéről.

Az utcákon még folyt a harc, de már kisebb-nagyobb szünetekkel. V. D. Szokolovszkij hadseregtábornok már képtelen volt talpon maradni, ledőlt pihenni a szomszéd házban. Engem szintén levett lábamról a fáradtság.

A 28. gárda-lövészhadtest parancsnoka, A. I. Rizsov tábornok jelentette, hogy csapatai sikeresen fejlesztik ki támadásukat északra, és tűzösszeköttetésben vannak Sz. I. Bogdanov 2. gárda-harcocsi-hadseregével.

D. Je. Bakanov tábornok, a 74. gárda-lövészadosztály parancsnoka azzal örvendeztetett meg, hogy gárdistái teljesen elfoglalták a potsdami pályaudvart, és a brandenburgi kapun át támadják a Reichstagnet.

Elfoglaltuk a 152-es háztömböt, a Gestapo székházát. Megsemmisítettük a legveszélyesebb gazemberek fészkrét.

Az ostrom egyre jobban kibontakozik. Számos kormányépületet birtokba vettünk, csapataink gyűrűje egyre összébb szorult.

Pozsarszkij tábornok, a hadsereg tűzérőnöke jelenti: parancsot adott, hogy tüzereink csak közvetlen irányzással lőjenek.

Jelentéseket kaptam arról, hogy egész német alegységek önként adják meg magukat.

Május elseje, 22 óra 20 perc. Mindenki a végletekig fáradt. A harc kezd csendesedni.

Május 2-án 0,40-kor német rádióüzenetet kapunk orosz nyelven: „Halló! Halló! az 56. német páncéloshadtest beszél. Kérjük, szüntessék be a tüzet. 0 óra 50-kor a potsdami hídra parlamentereket küldünk. Ismertetőjel — fehér zászló.”

Megparancsolom, hogy az ostromot csak a parlamenterek által megadott szakaszon szüneteltessék és fogadják a parlamentereket.

Ismét cseng a telefon, a 47. gárda-lövészadosztálytól hívnak és jelentik: von Dufwing ezredes a hídon egy okmányt adott át, amelyben ez áll: „Az 56. páncéloshadtest parancsnokától... Von Dufwing vezérkari ezredes az 56. páncéloshadtest törzsfőnöke. Megbízta őt, hogy nevemben és az alárendeltségemben levő csapatok nevében közvetítsen egy üzenetet. Weidling tüzérségi tábornok.”

Von Dufwing ezredes közölte, hogy felhatalmazása van Weidling tüzérségi tábornok nevében bejelenteni a szovjet parancsnokságnak a tábornok döntését, miszerint csapatai beszüntetik az ellenállást... és kapitulálnak.

Telefonhoz kérem Zsukov marsallt és jelentem:

— A berlini helyőrség az arcvonal több szakaszán kezdi megadni magát. Weidling tüzérségi tábornok, az 56. páncéloshadtest parancsnoka, aki egyúttal a berlini védelem vezetője, törzsével együtt megadta magát és hamarosan nálam lesz. Jelenleg nálam tartózkodik dr. Fritsche propaganda-minisztériumi igazgató delegációja, élén egy bizonyos Heinersdorffal. A delegáció közölte, hogy dr. Göbbels öngyilkossággal vetett véget életének. Göbbels családja és Bormann a birodalmi kancelláriában vesztette életét, állítólag gázrobbanás következtében. Krebs tábornok sorsáról ők semmit sem tudnak. Dr. Fritsche mint a volt kormány legfőbb képviselője maradt Berlinben. Ő hajlandó a kapitulációra és kéri, biztosítsunk neki lehetőséget, hogy rádión keresztül a katonákhoz és a néphez fordulhasson, és felhívhassa őket a fegyverletételre és az ellenállás beszüntetésére. Kér bennünket, vegyünk védelmünkbe minden németet Berlinben, mondván, hogy „a nép nevében kér könyörületet, valamint lehetőséget az emberiség javára dolgozni”.

Zsukov marsall megkérdezte:

— Megbízhatunk-e abban, hogy dr. Fritsche azt mondja a rádión a német népnek, amit kell?

Azt feleltem, hogy igen, de csak az ellenőrzésünk alatt.

Az ablakon teljes nappali világosság árad be. Május 2-a van, reggel 6 óra 45 perc. G. K. Zsukov marsall hív a telefonon. A vele folytatott beszélgetés után bejelentettem valamennyi jelenlevőnek, legfőképpen pedig Fritsche küldötteinek:

„Először: a szovjet parancsnokság elfogadja Berlin kapitulációját és parancsot ad a harci cselekmények beszüntetésére.

Másodszor: a megmaradt polgári és katonai hatalom képviselőinek közölniük kell valamennyi katonával, tiszttel és a lakossággal, hogy minden katonai felszerelést, berendezést, az építményeket, kommunális objektumokat, és minden értéket rendben meg kell őrizni, semmit sem szabad felrobbantani vagy megsemmisíteni, különösképpen vonatkozik ez a katonai felszerelésekre és vagyontárgyakra.

Harmadszor: Ön, Heinersdorf úr, egyik tisztünk társaságában dr. Fritschéhez megy, magával hozza őt a rádióállomásra, hogy elmondja beszédét, majd visszatér ide.

Negyedszer: még egyszer megerősítem, hogy garantáljuk a katonák, tisztek, tábornokok és a lakosság életét, és a lehetőségek szerint egészségügyi ellátásban részesítjük a sebesülteket.

Ötödször: követeljük, hogy német részről ne forduljon elő semmiféle provokációs cselekmény, lövöldözés vagy diverzió, mert ellenkező esetben csapataink kénytelenek lesznek ellenintézkedéseket fogantósítani.”

A Fritschétől jött delegáció az ajtóban szembe találta magát a szobába lépő Weidling tüzérségi tábornokkal. A tábornok haragosan rájuk nézett és így szólt: „Hamarább kellett volna már ezt csinálni.” Ezekből a szavakból világossá vált, hogy Weidlinggel nem lesz szükség hosszas tárgyalásokra, hanem egyenesen rá lehet térni a feltétel nélküli kapituláció ügyére.

Weidling középtermetű, kemény tartású, szemüveges férfi. Jobb karját felemelve, a szokásos fasiszta tisztelgéssel üdvözl: Ellenőrzöm az okmányait, mindent rendben találok.

Megkérdezem tőle:

— Ön a berlini helyőrség parancsnoka?

— Igen, az 56. páncéloshadtest parancsnoka vagyok.

— Hol van Krebs? Mit mondott ő önnek?

— Tegnap láttam őt a birodalmi kancelláriában. Feltételezem, hogy öngyilkos lett. Krebs, Göbbels és Bormann tegnap visszautasították a kapitulációt, de Krebs hamarosan meggyőződött arról, hogy teljesen körül vagyunk zárva és — Göbbelsszel ellentétben — úgy döntött,

hogy be kell fejezni az esztelen vérontást. Ismétlem: én a saját hadtestemnek adtam parancsot a kapitulációra.

— És az egész helyőrség? Kiterjed-e rájuk is az ön hatalma?

— Tegnap este mindenkinek parancsot adtam arra, hogy harcoljon, de azután más parancsot adtam...

A mi gárdista-harcosaink várakoznak. Nem pihennek, készenlétben vannak. És ha az ellenség nem fogadja el a fegyverletételt, ők készek újra rohamra törni.

Déli 12 óra van.

A berlini helyőrség, továbbá a hitlerista kormány maradványait és a birodalmi kancelláriát őrző SS-csapatok kapituláltak. Számukra nem volt más kiút. A 8. gárdahadsereg harcálláspontján folytatott tárgyalások a berlini helyőrség kapitulációjáról szóló parancs aláírásával végződtek.

Arra gondoltam ezekben a percekben: még néhány nap, és aláírásra kerül a Németország feltétel nélküli kapitulációjáról szóló okmány abban a városban, amelyet a szovjet csapatok rohama készített megadásra.

Ilyen gondolatokkal léptem elvtársaimmal együtt az utcára. Köröskörül néma csend fogadott, s ettől mi úgy elszoktunk már! Szokatlanul furcsának tűnt ez az állapot. És hirtelen meghallottuk, hogy valahol a közelben egy menetoszlop léptei dobognak az utcán. Szinte hihetetlen, hogy gárdistáink ilyen rövid idő alatt zártrendi alakzatot tudtak felyenni és vidáman menetelnek. Csoda-e, hogy felvidultunk ebben az órában? A fáradságot elűzte a vidámság, az öröm. A menetoszlop közeledett. Az állatkerti parkból jött a 79. gárdahadosztály egyik százada. A századot N. I. Krucsinyin gárdakapitány vezette. Ez a tisztt éppen hogy befejezte a keleti bunker megtisztítását a fasisztáktól, akik további ellenállással kísérleteztek. Itt dördült el az utolsó lövés Berlinben. Az utolsó lövés — és a gárdisták a harcból zárt rendben meneteltek Berlin központi utcájára. Micsoda testtartás, mennyi öröm a győztes harcosok arcán! Felcseng az ének hangja, és a kedves dallam szélesen hömpölyög végig a városban:

„Bátran megyünk a harcba
A Szovjethatalomért!”

Berlin utcáin szétáradnak az orosz és szovjet dalok dallamai.

TANULMÁNYOK

TÓTH SÁNDOR

A 2. UKRÁN FRONT JOBBSZÁRNYÁNAK FELSZABADÍTÓ HARCAI ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON

(1944. november 7—december 31.)

1944. október 29-én a 2. Ukrán Front balszárnyán, a Duna—Tisza-közén elfoglalt hídfőből, Kecskemét—Budapest irányban mért csapással megkezdődött a budapesti hadművelet. Malinovszkij marsall, frontparancsnok — a főhadiszállás előző napi direktívájának megfelelően — a 46. hadsereggel indította meg a Budapest gyors elfoglalására irányuló támadást. A front ekkor még a Tisza mögött, Vitka—Újfehértó—Polgár—Tiszafüred szakaszon harcoló jobbszárnyával, széles arcvonalon szándékozott csapásokat mérni a német „Dél” hadseregcsoport hadműveleti felépítésére az ellenség védelmének részekre darabolása, manőverezési lehetőségeinek korlátozása és Magyarország északi területeinek felszabadítása céljából. Ennek megfelelően, november 1-én 20.30-kor kiadott 00695 sz. parancsában nagyarányú átcsoportosításokat rendelt el, és egyúttal a következő feladatokat állította jobbszárny seregtestei elé:¹

— a 40. hadsereg (50. hadtest, 2. és 6. román hadtest) november 2-án 8.00-ig a 27. hadseregből vegye állományába az 51. lövészhadtestet. November 3-án reggelre Tiszaeszlár—Polgár szakaszon váltsa fel a 27. és az 53. hadsereg csapatait. A jobbszárnyon és középen szilárdan védje a Tisza bal partját. A balszárnyon három hadosztállyal mérjen csapást Gesztely irányába;

— a 27. hadsereg (104., 35., 33. lövészhadtest) november 4-én reggelre váltsa fel az 53. hadsereg csapatait Polgár—Tiszafüred szakaszon. November 7-én keljen át a Tiszán és foglalja el az Emőd—Mezőkövesd terepszakaszt. A továbbiakban Miskolc felé fejlessze ki a támadást;

— az 53. hadsereg (57. és 49. hadtest) csoportosítsa át hadosztályait

¹ Archiv Minisztersztva Oboroni SZSZSZR (a továbbiakban: AMO SZSZSZR) fond (f) 240, opisz (op.) 2779. gyelo (d) 1196, liszt (li.) 7.

a Tiszafüred—Tiszabő terepszakasgra, november 7-én reggelre keljen át a Tiszán és vegye birtokába a Füzesabony—Jászapáti terepszakaszt. A továbbiakban a főcsapást a jobbszárnyon mérje.

A parancs vételének időpontjában az érintett hadseregek szoros harc-érintkezésben álltak a Tisza jobb partjára visszavonuló ellenséggel. Így módon az elrendelt átcsoportosításokat egylépcsős hadművelati felépítésben még az éjszakai mozgások és az álcázási rendszabályok szigorú betartása ellenére sem tudták kellően rejtve végrehajtani. Ezért a „Dél” hadseregcsoport törzse — idejében — megfelelő értesüléseket szerzett a 2. Ukrán Front jobbszárnyán foganatosított átcsoportosításokról, és lényegében helyes következtetésekre jutott a várható támadás lehetséges irányait és céljait illetően is.

1944. november 4-én estére a 40. hadsereg Csap—Polgár, a 27. hadsereg Polgár—Tiszafüred, az 53. hadsereg Tiszafüred—Tiszabő szakaszra csoportosult át a Tisza bal partján, és megkezdte előkészületeit a folyón végrehajtandó átkelésre. Ugyanezen a napon a 46. hadsereg támadása elakadt a Budapest keleti oldalán kiépített Attila-vonalban, melyet időközben megszálltak a „Dél” hadseregcsoport arcvonalának középső szakaszáról átdobott német páncélos és páncélgránátos hadosztályok. A helyzet alakulása láttán a vezérkar Malinovszkij marsallal egyetértésben javaslatot tett a főhadiszállásnak: ideiglenesen rendeljék védelembe a 46. hadsereget, a támadásba vonják be a Front jobbszárnyán és közepén működő seregtesteket, s azok széles arcvonalon csapásokat mérve, észak-északkeletről kerítsék be a magyar fővárost.² A főhadiszállás a javaslatot elfogadta s még aznap este, ennek megfelelően, direktívát küldött a 2. Ukrán Front parancsnokának. Malinovszkij marsall úgy döntött, hogy a főcsapást Hatvan irányába méri a 2. és 4. gárda-gépesített hadtesttel³ megerősített 7. gárdahadsereggel és Plijev altábornagy lovas-gépesített csoportjával. Egyidejűleg a 40., a 27. és az 53. hadsereg parancsnokainak elrendelte: november 7-én reggel menjenek át határozott támadásba a november 1-i 00695 sz. parancsban meghatározottak szerint.

Trofimenko vezérezredes 27. és Managarov altábornagy 53. hadserege november 6-án előrevetett osztagokkal megkezdte az átkelést a Tiszán, hídfőket vett birtokba a jobb parton, másnap pedig csatlakozó szárnyain csapást mért a IX. magyar hadtest védelmére. Ez a hadtest a Tiszakeszi—Tiszanána szakaszon a 27. könnyű hadosztállyal és a 9. határvadász dandárral egy két állásból álló, 6—7 km mély védőövet tartott megszállva a helyenként mocsaras, csatornákkal és patakokkal átszegdelt terepen. Tőle jobbra a 3. német hegyihadosztály, balra pedig a 25. magyar és a 76. német gyaloghadosztály helyezkedett el.

A 27. és 53. hadsereg csapatai november 7-én estére 80 km széles-

² Sz. M. *Styemenko*: Európa szívében II. Fáklya XVI. évf. 10. sz. Melléklet 3. o.

³ E két magasabbegység eddig a 46. hadsereg kötelékében harcolt.

ségben keltek át a Tiszán s a hídfőt 8—17 km-re mélyítették ki.⁴ A 27. hadsereg Mezőkövesd, az 53. hadsereg Füzesabony irányába fejlesztette ki támadását. A szovjet csapatok, a gyenge harcértékű magyar egységek ellenállását leküzdve, gyorsan nyomultak előre és másnap már elérték az Igrici—Mezőnagy Mihály—Szentistván—Egerlövő—Besenyőtelek—Kömlő—Tarnaszentmiklós terepszakaszt.⁵ Sikeresen partot váltott Tiszatardos és Tiszadada körzetében Zsmacszenko vezérezredes 40. hadseregének balszárnyán két hadosztály is.

A IX. hadtest védelmének áttörését Friessner vezérezredes, hadsergcsoporthadparancsnok úgy értékelte, hogy az „krízist” idézett elő a „Dél” hadsergcsoporthad arcvonalán.⁶ Veszélyben forgott a Budapest—Miskolc út- és vasútvonal, s a 25. és 76. gyaloghadosztályokat a IV. páncélos hadtest csapataival együtt északról bekerítés fenyegette. Ezért Friessner haladéktalanul intézkedett a november 5-én Pilis térségéből mért ellencsapás beszüntetésére és az Örkényig jutott 24. páncélos hadosztályt Heves körzetébe irányította.⁷ Nem sokkal ezután (november 11-én) az 1. páncélos hadosztály is parancsot kapott az átcsoportosításra ebbe a térségbe. A két hadosztálynak ellencsapást kellett végrehajtania Átány—Kömlő és Heves—Pély irányába, hogy a szovjet csapatokat visszavesse Tiszafüred—Tizasüly vonalára.⁸

November 9-én a támadó 24. páncélos hadosztály visszafoglalta ugyan Kömlőt, de tovább tért nyerni már nem tudott. A nap folyamán a szovjet csapatok még néhány kilométert nyomultak előre, és kudarcba fullasztották a német ellencsapást. November 10-én a 27. hadsereg arcvonala a Tiszapalkonya—Nemesbikk—Hejőbába—Hejőszalonta-dél—Emőd—Vatta—Tard—Mezőkövesd-dél terepszakaszon húzódott; ugyan-

⁴ Az átkelés előkészítését és hídfők foglalását a Tisza egy szakaszán részletesen tárgyalja Ribin—Ogarjov szaktanulmánya: A 49. lövész hadtest átkelése a Tiszán 1944 novemberében Egertől 50 km-re délkeletre. Lásd: Fejezetek hazánk felszabadításának történetéből. Budapest, 1960.

A november 7-i harcokban a 27. hadsereg felszabadította Aroktó, Tiszadorogma, Tiszababolna, Tiszavalk, Mezőcsát, Gelej, az 53. hadsereg pedig Poroszló, Sarud, Tiszánána és Kisköre helységeket.

AMO SZSZSZR f. 240. op. 2779. d. 1027. li. 210—213. A 2. Ukrán Front jobbszárnyán 1944. november 7-e után kibontakozott harcselekményeknek a hónap végéig terjedő szakaszával szovjet és német hadműveleti iratok alapján Szabó Balázs foglalkozik: A 2. Ukrán Front budapesti hadműveletének II. szakasza. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban HK.) 1970. 1. sz. 65. o.

Borus József: Felszabadító hadműveletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében című tanulmánya (Történelmi Evkönyv 1. Miskolc, 1965), döntően a nyugatnémet hadtörténelmi irodalom termékeit felhasználva rekonstruálta az események egy részét.

D. F. Loza Nógrád megye felszabadítását tárgyaló részletes tanulmánya (A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében [1944 december] HK. 1967. 4. sz. 587. o.) szovjet dokumentumok anyagára épül.

⁵ E napon a 27. hadsereg Igricit, Szentistvánt, Négyest, Borsodivánkát, Egerlövőt, az 53. hadsereg Kömlőt szabadította fel.

⁶ H. Friessner: Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn. Hamburg, Holsten Verlag, 1956. 172. o.

⁷ Az ellencsapást november 4-én rendelte el az OKH azzal a céllal, hogy a Cegléd—Szolnok szakaszon támadva foglalja vissza Kecskemétet. Friessner vezérezredes az erők elégtelensége miatt ezt nem tartotta lehetségesnek, ezért csupán korlátozott feladatokat állított az ellencsapásban részt vevő erők elé. Lásd erre Hadtörténelmi Levéltár (HL) Filmtár, 1252. tekeres. Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd (KTB/HGr.) 1944. november 4-i bejegyzések.

⁸ Uo. 4361., 5442., 5461. sz. mellékletek.

Az 1. páncélos hadosztály is Örkény körzetéből indult el Heves térségébe.

erre az időre az 53. hadsereg a Mezőszemere—Dormánd—Kömlő-kelet—Hevesvezekény—Tarnaszentmiklós—Pély—Kisköre vonalat érte el.⁹

Malinovszkij marsall a november 8-áig kialakult helyzetet értékelve, megerősítve látta 4-i elhatározásának helyességét, és úgy döntött, korábbi tervének megfelelően november 11-én folytatja a támadást az egész arcvonalon. A 7. gárdahadsereg, a Plijev-csoport, valamint a 2. és a 4. gárda-gépesített hadtest erőivel Szolnok—Jászberény—Hatvan irányba mérve a főcsapást, kijut az ellenség budapesti csoportosításának északi szárnyára s onnan délnek fordulva folytatja a támadást; egyidejűleg a 46. hadsereg Budapeستtől délre átkel a Dunán és északnyugat felé támadva elvágja a budapesti csoportosítás visszavonulási útvonalait. Ez idő alatt a 27. és 53. hadsereg változatlanul Miskolc, Gyöngyös irányokban működik, hogy elszigetelje egymástól a 8. és 6. német hadsereget. Az 53. hadseregnek a Maklár—Boconád—Erk terepszakaszt kellett birtokba vennie. A 27. hadsereg számára a frontparancsnok csupán a támadási irányt (Miskolc) jelölte meg, de a siker kifejlésztésére alárendelte Gorskov tábornok lovas-gépesített csoportját, amely az 5. lovas- és a 7. gépesített hadtestből állt.¹⁰

A 2. Ukrán Front november 11-én reggel megindított támadása nem érte váratlanul a „Dél” hadseregcsoport parancsnokságát. Az arcvonal mentén végrehajtott nagyarányú átcsoportosításokat ugyanis, mint említettük, nem sikerült eléggé rejtteni az ellenség felderítése előtt; Friessner már november 5-i jelentésében felhívta Guderian, az OKH (Oberkommando des Heeres = Szárazföldi Haderőfőparancsnokság) vezérkari főnöke figyelmét, hogy a „Dél” hadseregcsoportnak: „Hamarosan a 6. harckocsihadsereg és a Plijev-csoport behatásával is számolnia kell”, 8-án pedig Fretter-Pico, a 6. német hadsereg parancsnoka tájékoztatta: „befejezés felé közelednek” a szovjet főerők támadásának előkészületei a cegléd—szolnoki arcvonalon.¹¹

A „Dél” hadseregcsoport törzse úgy vélte, a 2. Ukrán Front főcsapása a Cegléd—Szolnok terepszakaszcól várható Jászberény—Hatvan irányában, azzal a céllal, hogy északkeletről átkarolja a 6. német hadsereg budapesti csoportosítását. Az 53. és 27. hadsereg ekkor már kibontakozóban levő támadása valószínű céljának a miskolc—gyöngyösi útvonal elvágását, a Mátra—Bükk elérését tartották.¹² E mérlegelések alapján, már november 8-án a hadseregcsoport fő feladatát Friessner a következőkben határozta meg: „... összefüggő arcvonal megtartására törekedve megakadályozni az ellenség előretörését Budapest, Hatvan, Miskolc irányokban. Ez a gyalogság szívós, végsőkig kitartó védelmé-

9 AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 222.

Felszabadított helységek: november 9-én Tiszatarján, Hejőpapi, Mezőkeresztes, Egerfarmos, Mezőtárkány; november 10-én Oszlár, Hejőkürt, Nemesbikk, Hejőbába, Bükkábrány, Mezőnyárad, Tard, Mezőszemere, Dormánd.

10 Uo. d. 1196, li. 48—51. és Szabó Balázs: i. m. 68—69. o.

11 HL. Filmtár, 1252. tekercs. KTB/HGr. 4322, 4361, 5442, 5461. sz. mellékletek.

12 Uo. 15757 és 4361. sz. mellékletek.

nek, a páncélos kötelékek támadó jellegű tevékenységével összehangolva kell megoldani”.¹³ Elrendelte: Fretter-Pico tábornok Heves körzetében a legerősebb páncélos hadosztályokból egy olyan „beavatkozó” tartalékot hozzon létre, amely képes lesz a lehető legnagyobb veszteséget okozni a támadó szovjet csapatoknak. A harcvezetésre a következőképp intézkedett: „Amennyiben a hadművelet alatt felismernek egy ellenséges támadó súlypontot, a kevésbé veszélyeztetett arcvonalszakaszról kíméletlenül erőket kell átcsoportosítani, mégpedig időben, és menetből indított ellenlökésekkel visszavetni a támadót”.¹⁴

A rugalmas vezetés, az erőkkel történő széles körű manőverezés hangsúlyozását Friessner azért tartotta külön is szükségesnek, mert kevésnek ítélte meg erőit, s az Ardenneken december 16-án megindítani tervezett támadás miatt, eddigi veszteségeinek nagyobb mérvű pótlásával nem számolhatott.

Budapest létfontosságú volt a „Dél” hadseregcsoporthoz számára, nem csupán politikai szempontból, de azért is, mert itt települtek harcokosi, repülőgép, gépkocsi és nehézfegyver nagyjavító műhelyei. Ezek zavartalan működése szinte egyedül segíthette a német csapatok katasztrófális helyzetét a harci technika pótlását illetően. Nem kevésbé volt fontos a miskolci irány tartása, a borsodi hadiüzemek birtoklása sem. 1944. szeptember közepétől az ezekben az üzemekben gyártott tűzérségi lövedékek és lőpor biztosította a „Dél” hadseregcsoporthoz ilyen irányú szükségletét. A miskolci körzet védelme tehát elengedhetetlenül szükségessé vált a további hadműveletek folytatásához.

A 2. Ukrán Front támadási előkészületeinek idejekorán történt felfedése és a Budapest—Hatvan—Miskolc terepszakasz megtartásához fűződött német érdekek oda vezettek, hogy a küzdelem rendkívül elkésredett jelleget öltött, a szovjet támadás üteme lassú maradt; az előnyomulás még a kitűzött célok elérése előtt leállni kényszerült.

Mindez azonban az első támadási nap végén még nem volt előre látható.

A csapásmérő csoportosítás áttörte az ellenség védelmét és sikeresen nyomult előre. A jobbszárnyon működő szovjet csapatok szintén folytatták a harcot. Az ellenség ellenállása a 24. és 1. páncélos hadosztály átcsoportosításával, valamint a 8. vadász- és 2. magyar páncélos hadosztály harcbalépésével velük szemben is megerősödött. A lövészerők szívósan védték állásaikat, megkapaszkodtak a védelemre berendezett helységekben, a páncéloskötelékek pedig oldaltámadásokkal igyekeztek feltartóztatni és megállítani a szovjet előnyomulást. A német parancsnokság az Emőd—Mezőkövesd—Füzesabony terepszakasz szívós tartásával megpróbálta lassítani a Miskolc, Eger, Gyöngyös irányú tá-

¹³ Uo. 4361. sz.

¹⁴ Uo.

madást, hogy kiküzdje erői zavartalan visszavételének lehetőségét a Bükk és a Mátra déli lejtői mentén kiépített Karola-állásba.

November 11-én a 27. hadsereg Emőd, Vatta és Mezőkövesd birtokba vételéért harcolt, az 53. hadsereg pedig a Dormánd—Kömlő—Pély szakaszon vívott nehéz küzdelmet. Az ellenlökések elhárítása közben a szovjet csapatok lassan haladtak előre. November 12-én a 27. hadsereg 35. lövészhadteste (a 93. gárda-lövész-, a 3. gárda-légideszant- és a 3. román hegyihadosztály) kiverte az ellenséget Mezőkövesdről, és ezzel átvágta a Budapest—Miskolc út- és vasútvonalat. Másnap a 104. lövészhadtest (a 202., a 206. lövész-, és a 4. gárda-légideszant hadosztály) birtokba vette Vattát, 15-én pedig véget ért a harc Emőd birtoklásáért is. A Gorskov lovas-gépesített csoport együttműködve a 104. lövészhadtest erőivel, szétverte a falut több nap óta védő ellenséges csoportosítást.¹⁵ Az 53. hadsereg sávjában is hasonlóan alakult a helyzet. A 49. lövészhadtest (a 6., a 243., a 375. lövészadosztály és a 110. gárda-lövészadosztály), leküzdve a 76. német és a 25. magyar gyaloghadosztály ellenállását, melyet az 1. páncélosadosztály ismételt ellenlökésekkel támogatott, november 12-én felszabadította Kömlőt, másnap Hevesvezekényt és Pélyt, 14-én pedig Hevesből is kiverte az ellenséget. Ezen a napon belépett az 53. hadsereg támadási sávjába a Plijev-csoport is, amely Boconád—Jászdózsa—Jászfákóhalma terepszakaszon küzdött a Tarna mögé kitérni akaró német—magyar egységekkel. Heves visszafoglalásáért ezek az erők november 15-én több rohamot indítottak, de kísérleteiket a 49. lövészhadtest és a Plijev-csoport sorra visszaverte. Ez idő alatt az 57. lövészhadtest (a 203., a 228. lövész-, és az 1. gárda-légideszanthadosztály) Füzesabony-dél körzetében a 24. páncélos és 8. vadászadosztály ellenlökő erőivel harcolt, s csak november 14-én tudott némi tért nyerni, amikor benyomult Dormándra és Erdőtelekre. Másnap, bár egy újabb támadás elől Dormándról kivonulni kényszerült, szívós helytállással megghiúsította a két német hadosztály Mezőkövesd felé irányuló csapását.¹⁶

A 2. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása a november 11—15-e között folytatott harcokban mintegy 60 km-t nyomult előre, s elérte a Jászapáti—Jászberény—Szentmártonkáta terepszakaszt, a 27. és 53. hadsereg pedig november 7-től 15-ig 30—40 km tért nyert. Az eredmény alatta maradt a frontparancsnok várakozásának: csapatai a november 12-re kitűzött feladataikat még 15-re sem teljesítették. Igaz, jelentős veszteségeket okoztak az ellenségnek. Fretter-Pico november 13-án a többi között ezt jelentette: „A csapat valószínűtlen terhet vi-

15 AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 225—228. o.

16 Uo. li. 225—242; HL. Filmtár 1252. tekeres. KTB/HGr. Napjelentések 1944. november 11—15. Lásd még R. Stoves: Die 1. Panzer-Division 1935—1945. Chronik einer der drei Stamm-Division der deutschen Panzerwaffe. Bad Nauheim, Podzun Verlag, 1961. 682—685. o. és Friessner: i. m. 176. o.

sel... túl van erőltetve és apatikus.”¹⁷ A német lövészászlóaljok létszáma 100—200 főre apadt, a 9. határvadász dandár állományának 60 százalékát elvesztette, s csupán roncsai maradtak a 25. gyalogos és a 27. könnyűhadosztálynak is. Friessner írja emlékirataiban: „A legerősebb páncélos hadosztályok nyolc, a többiek négy-öt páncélossal rendelkeztek.”¹⁸ E nagy veszteségek és az egyre erősödő szovjet nyomás a „Dél” hadseregcsoport törzsét arra készítette, hogy november 16-án elrendelje a csapatok visszavonását a Karola-állásba.¹⁹ Ez az intézkedés azonban elkészt. A védőállást a német csapatok csak súlyos és veszteségteljes harcok közepette tudták megszállni, sarkukban a támadó szovjet magasabbegységekkel, amelyekről képtelenek voltak időben elszakadni.

A 2. Ukrán Front törzse a támadás lassú ütemének okát kutatva, arra a következtetésre jutott, hogy az ellenség felfedte az előkészületeket és így módja volt idejében hatásos ellenintézkedéseket foganatosítani. Ugyanakkor a már-már krónikussá vált lőszerhiány miatt a védelem gyors áttörését a szovjet csapatok nem tudták megoldani. Ennek következtében az ellenség szervezett ellenállást fejthetett ki a mélységben. Ezek voltak a szovjet támadás tervezettnél lassúbb ütemének alapvető okai, s mögöttük — megítélésünk szerint — másodlagos helyre szorulnak a front törzse által feltárt némely hiányosságok a csapatok vezetésében, és harcának szervezésében. E hiányosságok közül különösen kiemelik a dokumentumok, hogy a gyorsanmozgó magasabbegységek parancsnokai nem minden esetben használták ki a lehetőséget az előnyomulás lendületének fokozására, más parancsnokok pedig elhanyagolták a szárnyak biztosítását.²⁰ Mindezek kétségtelenül hátrányosan befolyásolták a szovjet támadás ütemének alakulását, de hiba lenne szerepüket túlbecsülni. Teljes mértékben érthető és helyes, hogy a 2. Ukrán front törzse határozottan szóvá tette a vezetésben tapasztalt hibákat és megfelelő intézkedéseket hozott megszüntetésük érdekében. Az adott esetben azonban látni kell, hogy ezek alárendelt szerepet játszottak az események kimenetelében, s hatásukat legalábbis jelentősen csökkentették az ellenség által elkövetett hasonló hibák.

A magyarországi hadszíntéren november első felére kialakult helyzet megértette a szovjet főparancsnoksággal, hogy a 2. Ukrán Front meglévő erői nem elegendők Budapest elfoglalására, és Magyarország kiléptetésére a háborúból. Ezért november 14-én kelt direktívájával a

17 HL. Filmtár, 1252. tekercs. KTB/HGr. 1944. november 13-ai bejegyzések.

18 Friessner: i. m. 176. o.

19 Friessner arról ír emlékirataiban, hogy nem kapott idejében hozzájárulást a Karola-állás megszállására, ahol képes lett volna feltartóztatni a szovjet csapatokat. A késedelemért Hitlet okolja. Az igazság ezzel szemben az, hogy november 13-án Guderianal beszélve még ő maga tartotta korainak az arcvonal visszavételét a Karola-állásba. (Friessner i. m. 175. o.) Lásd továbbá HL. Filmtár, 1252. tekercs. KTB/HGr. 1944. november 13-i bejegyzés Friessner és Guderian telefonbeszélgetéséről.

20 Lásd erre Szabó Balázs: i. m. HK. 1970. 1. sz.

front megerősítésére, illetve veszteségeinek pótlására 200 harckocsit és 40 ezer főt bocsátott Malinovszkij marsall rendelkezésére.²¹

Malinovszkij marsall a kapott 200 harckocsit Kravcsenko tábornok 6. gárda-harckocsihadserégének feltöltésére használta fel, amelyet utasított: hajtson végre menetet Szolnok—Abony—Cegléd menetvonalon és november 18-án összpontosuljon Nagykáta—Tápióbecske—Tápiószele körzetben, ahol a harckocsik átvétele után készüljön fel sikerkifejllesztő támadásra a 7. gárdahadsereg sávjában.²²

A frontparancsnok ugyanis nem látta szükségesnek megváltoztatni november 8-i elhatározását, csupán az erők és eszközök mennyiségének növelésével, a támadás meggyorsításával tervezte a korábbi célt — az ellenség budapesti csoportosításának északnyugatról történő átkarolását — elérni. Szándéka továbbra is arra irányult, hogy megfossa a német vezetést az összefüggő védelem kiépítésének lehetőségétől, birtokba véve a Zempléni hegység—Bükk—Mátra vonalát, majd a 5. gárda harckocsihadseréget ütközetbe vetve nyugat—délnyugati irányú csapással végrehajtani az átkarolást.

Ennek érdekében november 19-re a következő célokat tűzte seregtestei elé: *Plije*v lovas-gépesített csoportja jusson ki a Szécsény—Balassagyarmat—Cserhátsurány, a 7. gárdahadsereg az Ecseg—Nógrádkövesd—Verőce, a 4. gárda-gépesített hadtest az Érsekvadkert—Rétság—Romhány, a 2. gárda-gépesített hadtest az Órszentmiklós—Sza-da, a 40. hadsereg a Vámosújfalú—Boldva, a 27. hadsereg Miskolc elfoglalása után a Szuhakálló—Nagyvisnyó—Bátor, az 53. hadsereg a Pétervására—Kisterenye—Pásztó, a 46. hadsereg pedig a Rákosszentmihály—Kispest—Csepel terepszakaszra.²³

November 16-án, a kapott utasítások értelmében, folytatták támadásukat a 2. Ukrán Front seregtestei. A rendkívül esős időjárás a járműveket és a tüzérséget a terepről az utakra kényszerítette, ennek megfelelően az ellenség is az utak megtartására összpontosította erőfeszítéseit, igyekezett szilárdan megkapaszkodni Miskolc—Füzesabony—Gyöngyös—Hatvan—Aszód—Gyömrő vonalában. A „Dél” hadseregcsoport törzse továbbra is abban látta csapatai legfőbb feladatát, hogy lezárják a Hatvan—Aszód terepszakaszt, a Mátra és a Bükk átjáróit, valamint a miskolci irányt az előnyomuló szovjet erők előtt; ilyen módon megvédjék a hatvan—miskolci vasútvonalon vagonokban tárolt, illetve raktárakban elhelyezett létfontosságú anyagi tartalékai-

21 AMO SZSZSR f. 240, op. 2779, d. 1197, li. 5—6.

Ebben a direktívában a főparancsnokság arra is utasította Malinovszkij marsallt, hogy a 46. hadsereg 31. gárda-lövészhadtestét november 18-ával, Gorskov tábornok lovas-gépesített csoportját pedig 27-ével adja át a 3. Ukrán Frontnak. Ebben az időben ugyanis a 3. Ukrán Front csapatai Apatin és Batina körzetében folytatták az átkelést a Dunán a baranyai háromszögben s a főparancsnokság eldöntötte bekapcsolódásukat a magyarországi hadműveletekbe.

22 Uo. d. 180, li. 333.

23 Uo. d. 1196, li. 79—80.

kat, a vezetés pedig időt nyerjen az elszenvedett nagymérvű veszteségek pótlására, a szükségessé vált átcsoportosítások végrehajtására, a védelmi állások jobb kiépítésére.

Ezek a célok magyarázzák az ellenség ellenállásának állandó fokozódását, az összecsapások növekvő heveségét a harctevékenység további szakaszában, mikor már bizonyos mérvű harcoksiutánpótlás beérkezett. A németek rendkívül aktív, mozgékony védelmet folytattak. Páncéloshadosztályaikat sorozatos ellencsapások végrehajtására alkalmazták, 10—20 harckocsival támogatott egy-két gyalogzászlóalj erővel egyik ellenlökést a másik után indították, a körvédőképessé kiépített lakott helységeket és közlekedési csomópontokat végsőkig tartották.

A támadó szovjet csapatok helyzete tehát semmivel sem könnyebbedett, előnyomulásuk ütemét nem tudták növelni a kedvezőtlen körülmények miatt.

November 16-án a 2. Ukrán Front főcsapásának irányában tevékenykedő Plijev-csoport magasabbegységei, az 53. hadsereg 49. lövészhadtestével szorosan együttműködve, súlyos harcokat vívtak Gyöngyös birtokba vételéért. A német 1. páncélos- és 76. gyaloghadosztály, valamint a magyar 2. páncélos- és 25. gyaloghadosztály részei Jászárak-szállás—Visznek arcvonalszakaszról csapásokat mértek a támadó csoportosítás mindkét szárnyára, hogy előnyomulását megállítsák. A szovjet csapatok két napos véres küzdelemben verték vissza a sűrűn ismételt rohamokat, és törték meg az ellenség szívós ellenállását. November 17-én elfoglalták Karácsondot és Atkárt, a 23. harckoci- és a 4. gárdalovashadtest ugyanakkor benyomult Gyöngyös déli részébe, maga előtt szorítva vissza az 1. német páncéloshadosztály hevesen védekező egységeit.²⁴ Másnap már a város utcáin folyt a harc, s estig a két szovjet hadtest véglegesen kiverte Gyöngyösről az ellenséget. Az 1. német páncéloshadosztály a 18. SS-páncélgránátos és a 20. magyar gyaloghadosztály maradványaival a várostól nyugatra szorult vissza és Ecséd—Gyöngyöspata vonalában igyekezett új védelmet szervezni, s eközben ellenlökéseket indított a szovjet csapatok ellen. November 20-án a 24. német páncéloshadosztály — nyugati irányú csapással — megkísérelte Gyöngyös visszafoglalását, de vállalkozása eredménytelen maradt.²⁵

Plijev tábornok Gyöngyös felszabadítása után — az eredeti elgondolásnak megfelelően — északnyugatnak, Szurdokpüspöki általános irányban tervezte kifejleszteni a támadást. Csapatái Gyöngyössolyos—Nagyréde—Ecséd szakaszon az ellenség erős ellenállásába ütköztek, és több napon át nehéz harcokat vívtak a védelem áttöréséért. November 25-ére, mikor a 7. gárdahadsereg csapatai fölszabadították Hatvant, az elkeseredetten védekező német—magyar egységeket sikerült visszazo-

²⁴ Uo. d. 1027, II. 257 és *Stoves*: i. m. 685—686. o.

²⁵ *Senger—Ettlerlin*: Die 21. Panzer—Division vormals 1. Kavallerie—Division 1935—1945. Neckargemünd, Vowinkel Verlag, 1962. 275. o.

rítaniuk Gyöngyöspata—Rózsaszentmárton-kelet—Lőrinci vonalára. Ezután a Plijev-csoport előkészületeket tett a Zagyván végrehajtandó átkelésre, de 27-én megkapta a frontparancsnok parancsát, melynek értelmében erőit új irányba kellett átcsoportosítani, átadva támadási sávját a főcsapás irányában tevékenykedő 7. gárdahadsereg csapatainak.²⁶

Nehéz harcokat vívtak a 2. Ukrán Front jobbszárny-seregtestei is. A 40. hadsereg november 20-án újította fel támadását a Csap—Polgár közötti arcvonalszakaszon, kihasználva a 4. Ukrán Front 18. hadseregének Kassa irányába mért csapását. Ez az erőteljes csapás az 1. magyar hadseregnek az Ung és Latorca közét lezáró V. hadtestét (4. német hegyi hadosztály, 1. magyar hegyidandár) november 27-ére hátra szorította a Gizella-állásba, amely a Ronyva mögött, a Sátoraljaújhelytől közvetlenül nyugatra fekvő magaslati vonalon húzódott.²⁷ A 2. Ukrán Front jobbszárnyával szemben az 1. magyar hadsereg parancsnokának közvetlenül alárendelt 16. magyar gyaloghadosztály, a XVII. német hadtest 24. magyar és 15. német gyaloghadosztálya (utóbbi alárendeltségében a 2. magyar tábori póthadosztály) védett a Csap—Tiszaszada közti szakaszon, az onnan Tiszakesziig terjedő védősávot pedig a XXIX. hadtest 3. német hegyihadosztálya szállta meg. Ezek az erők szívósan védték állásaikat a szovjet—román csapatokkal szemben. A Bodrogtörzs megtisztításáért és a Hernád—Bodrog között kiépített ellenséges védelem áttöréséért napokon át folytak a heves harcok. Eközben a 40. hadsereg balszárny-magasabbegységeinek egy része a Sóstófalva—Berzék szakaszon fokozatosan felzárkózott a Hernádra, amelyet a 3. német hegyihadosztály nagy erőfeszítésekkel igyekezett tartani. A balszárny többi erői a folyótól keletre Legyesbénye—Bekecs—Mezőzombor—Tarcfalva—Tokaj vonalában rohamozták a német állásokat. A hadsereg támadási sávjának közepén elhelyezkedett román hadosztályok súlyos küzdelemben igyekeztek hídfőket birtokba venni a Tisza északi partján. Sikeresebben tevékenykedett a jobbszárnyon harcoló 159. megerősített körlet, amely a 4. Ukrán Front 17. lövészhadtestének Csap—Sátoraljaújhely irányú támadását kihasználva, lassan haladt előre a Révleányvárnál elfoglalt hídfőből. Zászlóaljai november 25-én elérték Kistárkány—Nagyvárkony vonalát. Másnap Csapot feladni kényszerültek a 16. magyar gyaloghadosztály egységei, s a 159. megerősített körlet előrenyomulhatott a Bodrogtörzsben. Csapatok november 27-én estig megtisztították a térség jelentős részét, és a Latorca toroklattól Bodrogszegig terjedő szakaszon elérték a Bodrog keleti part-

²⁶ AMO SZSZSZR. f. 240. op. 2779., d. 1027.

²⁷ A Gizella-állás eléréseig vívott védelmi harcokra adatok: J. Braun: Enzian und Edelweiss. Die 4. Gebirgs-Division 1940—1945. Bad Nauheim, Podzun Verlag 1955. 94—101. o.

ját.²⁸ Ezen a napon az 1. magyar hadsereg maradványai visszavonultak a Karola-állásba, a Bodrog mögé.

E harcokkal egyidőben a 27. hadsereg is tovább erőszakolta a támadást Miskolc és Eger felé. A hadsereg jobbszárny-hadtestei (a 33. és a 104.), együttműködve a Gorskov-csoporttal, a Sajószentpéter—Kistokaj—Mályi—Kisgyőr—Borsodgeszt szakaszon a Bükk felől, Miskolctól délre és délkeletre igyekeztek áttörni a védelmet. A gyenge harcértékű Gorskov-csoport lovas és gépesített magasabbegységei azonban nem tudtak kellő lendületet adni a támadásnak. A 3. német hegyihadosztály és az időközben átcsoportosult 4. hegyihadosztály beérkezett részei sorozatos ellenlökésekkel lefékezték az előnyomulást. A balszárnyon a 35. lövészhadtest erői rohamozták a 8. német vadászhadosztály szívósan védett állásait Tibolddaróc—Bogács—Szomolya—Novaj—Ostoros vonalában. November 17—18-án betörték Szirmabesenyőre és Diósgyőrbe. Ezzel az ott védő német csapatok helyzete olyan feszültté vált, hogy a „Dél” hadseregcsoport parancsnoksága nyomban javasolta az OKH-nak: vonják vissza a hadseregcsoport fenyegetett északkeleti szárnyát a Gizella-reteszállásba, vagy közvetlenül a Karola-állásba. Ugyanakkor intézkedett a miskolci csoportosítás megerősítésére, a 24. páncélosadosztály harckocsiegységeivel. Megerősítésként az 1. német páncéloshadseregtől is útban volt már a 239. rohamlöveg dandár.²⁹

Az intézkedések eredményeként az ellenség ellenállása Miskolc térségében méginkább megszilárdult. A helyzet ilyenén alakulása a front jobbszárnyán arra készítette Malinovszkij marsallt, hogy menet közben megváltoztassa két hadseregének csoportosítását és intézkedjék a veszteségek pótlására. Utasításának értelmében november 20-án a 4. román hadtest, 26-án pedig a 40. hadsereg 51. lövészhadteste a 27. hadsereg alárendeltségébe került.

November 25-én a frontparancsnok a következőkben határozta meg jobbszárny-seregtesteknek feladatait:

— a 40. hadsereg négy román hadosztállyal és az 50. lövészhadtesttel november 29-én reggel törje át az ellenség védelmét Majos—Heránádkak arcvonalszakaszon és a főcsapást Aszaló—Monaj-kelet irányba mérve, november 30-án estig jusson ki Csekeháza—Csobád—Hangács—Borsodszirák terepszakaszra;

— a 27. hadsereg az 51. lövészhadtesttel együtt, legalább öt lövészhadosztály erővel, november 29-én reggel törje át az ellenség védelmét az Onga—Miskolc arcvonalszakaszon. A főcsapást Boldva általános irányban mérje, Miskolc keletről történő átkarolása céljából, és novem-

²⁸ AMO SZSZSZR. f. 240. op. 2779, d. 1027. li. 255—298. Lásd még *Darnóy Pál*: A Budapestért vívott harc. Hadtörténelmi részletek a magyar térségben lefolyt küzdelem döntő szakaszáról. 1944—45. *Hadak Útján* 194. szám. München, 1965. június. A 159. megerősített körlet harcaira: *Oszvobozsgyenyije Vengrii ot fasizma*. Moszkva, 1965. 145—146. o.

²⁹ *Hadak Útján* 194. sz.

ber 29-én estig vegye birtokba a várost. November 30-án estig érje el Kopaszföld—Alacska—Varbó terepszakaszt.³⁰

November második felében némileg továbbfejlesztették korábbi eredményeiket a front csapásmérő csoportosításához jobbról csatlakozva támadó 53. hadsereg csapatai is. Velük szemben a Tarna völgyében a német 8. vadász- és 24. páncélosadosztály, tőle nyugatra pedig a magyar 1. páncélos- és 25. gyaloghadosztály védett. November 17-én az 53. hadsereg jobbszárnyán harcoló 57. lövészhadtest megtörte a Füzesabonyt védő ellenséges csoportosítás napok óta tanúsított heves ellenállását és felszabadította a várost, majd a visszavonulókat üldözve, estig előretört Andornaktálya—Kerecsend—Kompolt vonalába. Másnap a 24. páncélosadosztály ellencsapással megkísérelte Füzesabony visszafoglalását, de ismételt rohamait sorra elhárították a szovjet csapatok, s eközben kiszorították Kápolna és Tófalu helységekből is. Az elért terepszakazon heves küzdelem bontakozott ki. A németek nagy erőfeszítésekkel igyekeztek lezárni a Tarna völgyét, hogy biztosítsák az arcvonal szervezett visszavételének lehetőségét a Karola-állásba. Az 57. lövészhadtest szívós harcban lassan nyomult előre. November 22-én kijutott a Sirok vasútállomás—Mátrafüred—Ótházhuta terepszakaszra, vagyis megközelítette a Karola-állást. Ez idő alatt a hadsereg balszárnyán harcoló 49. lövészhadtest szintén néhány kilométer tért nyert. Csapatai november 17-én Detkről és Karácsondról, 19-én Vécsről, Halmajugráról, másnap pedig Markazról, Abasárról és Visontáról verték ki a 2. páncélos- és a 25. gyaloghadosztály egységeit.³¹ Ezzel az 53. hadsereg magasabbegységei támadási sávjuk teljes szélességében elérték a Karola-állást, ahol az előre elkészített védelemre támaszkodó ellenség szívós ellenállásába ütköztek.

A 2. Ukrán Front november második felében elért sikerei tovább nehezítették a „Dél” hadseregcsoporthelyzetét. Arcvonala Gyöngyös-nél kettészakadt, s ez jelentősen megnehezítette az erőkkal és eszközökkel történő további manőverezést, a hadseregcsoporthelyzetét északi szárnyáról. A szovjet csapatok több helyen beékelődtek a Karola-állásba, amelynek tartásához nagy reményeket fűzött a német hadvezetés. Időközben, a front balszárnyán, a 46. hadsereg átkelt a Csepel-szigetre s a hónap végéig Csepel kivételével megtisztította a szigetet az ellenségtől. Bekapcsolódott a magyarországi hadműveletekbe a 3. Ukrán Front is, amely Belgrád felszabadítása után átcsoportosult Zombor körzetébe, majd november 7-én Apatin és Batina körzetében átkelt a Dunán. A hídfőket november 23-án egyesítette, november 26-án felszabadította Mohácsot, 29-én pedig Pécsét. November végétől tehát az ellenségnek már két front erőivel szemben kellett tevékenykednie. A harcok során a „Dél” hadseregcsoporthelyzetében és sebesültekben

30 AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1196, li. 120—121.
31 Uo. d. 1027, li. 255—301.

nagy veszteségeket szenvedett, 22 ezer embere pedig fogságba esett. Mindez hátrányosan befolyásolta további lehetőségeit.

A harcselekmények alakulását elemezve Malinovszkij marsall arra a következtetésre jutott, hogy a támadás folytatása az eddigi csoportosításban már nem oldható meg. Az előerőben elszenvedett veszteségek pótlása, új csapásmérő csoportosítás létrehozása és megfelelő tartalékok képzése rövid hadműveleti szünetet követel. Ezért november 25-én engedélyt kért a főhadiszállástól a támadás ideiglenes leállítására. Miután az engedélyt megkapta, november 27-én kialakította elhatározását a támadás felújítására. A főcsapást december 5-én Hatvan—Kartal szakaszcson Balassagyarmat általános irányba tervezte mérni, a 7. gárda-, a 6. gárda-harcokoszahadsereg és a Plijev-csoport erőivel. Ez idő alatt a Csepel-szigeten időközben partraszállt 46. hadseregnek a Duna jobb partjára átkelve Ercsi—Zsámbék általános irányba kellett támadnia Budapest nyugatról történő átkarolása céljából. A 40. és a 27. hadsereg feladata volt, hogy szomszédos szárnyaikkal november 29-én reggel csapást mérjenek és elfoglalják Miskolc körzetét. Az 53. hadseregnek Szücsi—Lőrinci terepszakaszcson Szécsény felé kellett kifejleszteni a támadást.³²

A feladatok meghatározása után a front törzse kidolgozta az új támadó csoportosítás létrehozására szükséges intézkedéseket, pótolta a veszteségeket és anyagi tartalékokat hozott létre. **Egyidejűleg feltárta** a parancsnokok előtt az előző támadás során tapasztalt hiányosságokat, és azok megszüntetésére megfelelő rendszabályokat léptetett életbe.

November 29-én a 2. Ukrán Front jobbszárnyán működő csapatok, Malinovszkij marsall parancsának megfelelően, felújították támadásukat.

A 40. hadsereg balszárnyán harcoló 50. lövészhadtest (38., 42. gárda-lövész-, 240. lövészadosztály) ezen a napon kiverte az ellenséget Onga községből, majd a 2. és 6. román hadtest csapataival együtt Megyaszó—Alsódobsza—Aszaló—Szikszo vonaláig tört előre és harcot kezdett a helységek birtokba vételéért. November 30-án erőfeszítése sikerrel járt, azonban a következő napokban a német csapatok ellenállása Szerecs—Monok—Halmaj—Nyomár terepszakaszcson jelentősen megszilárdult. Harckocsiktól támogatott, zászlóalj erejű sorozatos ellenlökéseik elhárítása lekötötte a 40. hadsereg balszárnyát, megakasztotta a kibontakozó támadást.³³ A hadsereg jobbszárnyán a 159. megerősített körlet ez alatt kiszélesítette a Bodrogon elfoglalt hídfőjét, majd főerői átkelésének befejezése után, december 2-án, harcot kezdett Sátoraljaújhely birtokba vételéért. Zászlóaljai keletről, délkeletről és délnyugatról betörték a városba és utcai harcot vívtak a 16. gyaloghadosztály szívesen védekező egységeivel. Sátoraljaújhely ostromába bekapcsolódott

³² Uo. d. 1196, II. 133—135.

³³ Uo. d. 1027, II. 306—307, 311—312, 324—325, 328—329.

a 4. Ukrán Front 17. lövészhadtestének 2. gárda-légideszant hadosztálya is, amely északról hatolt be a városba. Ezután a két szovjet magasabbegység december 3-án heves küzdelemben befejezte Sátoraljaújhely felszabadítását.³⁴

Nehéz körülmények között újította fel támadását a 27. hadsereg is. Jobbszárnyával szemben a németek heves ellenállást tanúsítottak Miskolc körzetében. Eredményesebben harcolt a balszárnyon a 35. lövészhadtest, amely november 29-én Eger délkeleti peremén áttörte az ellenség védelmét, elfoglalta a vasútállomást, majd benyomult a város központjába. Az utcai harcba még aznap bekapcsolódott az 53. hadsereg 110. gárda-lövészadosztálya, amely délnyugatról támadott. Együttműködésük eredményeként Eger november 30-án felszabadult.³⁵ A Miskolcot ostromló csoportosítás, sorra elhárítva a német csapatok ellenlékéseit, lassan nyomult előre. December 3-án végül is sikerült megtörni a védő csoportosítás elkeseredett ellenállását. A 73. lövészadosztály benyomult a városba, és a nap folyamán teljesen megtisztította az ellenségtől, amely a következő napokban Miskolctól északra megkapaszkodva igyekezett lezárni a Bódva völgyét a szovjet csapatok előtt.³⁶

Nehéz harcokat vívott az 53. hadsereg is a frontparancsnok parancsában megszabott feladatok teljesítéséért. Vele szemben a 76. és 46. gyalogoshadosztály, a Botond-harccsoport és a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály szívósan védekezett a Bükk és a Mátra déli lejtőin előkészített állásokban.

December 5—6-án az 53. hadsereg jobbszárnyán harcoló 57. lövészhadtest több napos elkeseredett küzdelem árán Egerbaktánál és Siroknál megtörte a Tarna völgyét lezárva tartó német csoportosítás ellenállását, s birtokba vette a két községet. A nehéz erdős-hegyes terepen azonban a sikert kifejleszteni nem tudta, december 8-án estig csupán Bodony-észak területét érte el. A jobbszárnyon a 49. és 24. lövészhadtest Szücsinél és Rózsaszentmártonnál december 5-én beékelődött az ellenség védelmébe, másnap pedig, a Plijev-csoport ütközetbe lépését kihasználva, elfoglalta Lőrincit. Támadását sorozatos német ellenlékések lassították, így december 7-én csupán Gyöngyöspatát, Apcot, Zagyvaszántót és Palotást sikerült birtokba vennie. Másnap a Plijev-csoporttal együttműködő 24. lövészhadtest kijutott Herencsény—Cserhátsurány terepszakaszra, december 9-én pedig a 49. hadtest Szurdokpüspöki—Csécse—Buják vonalában küzdött az ott megkapaszkodott ellenséggel.³⁷

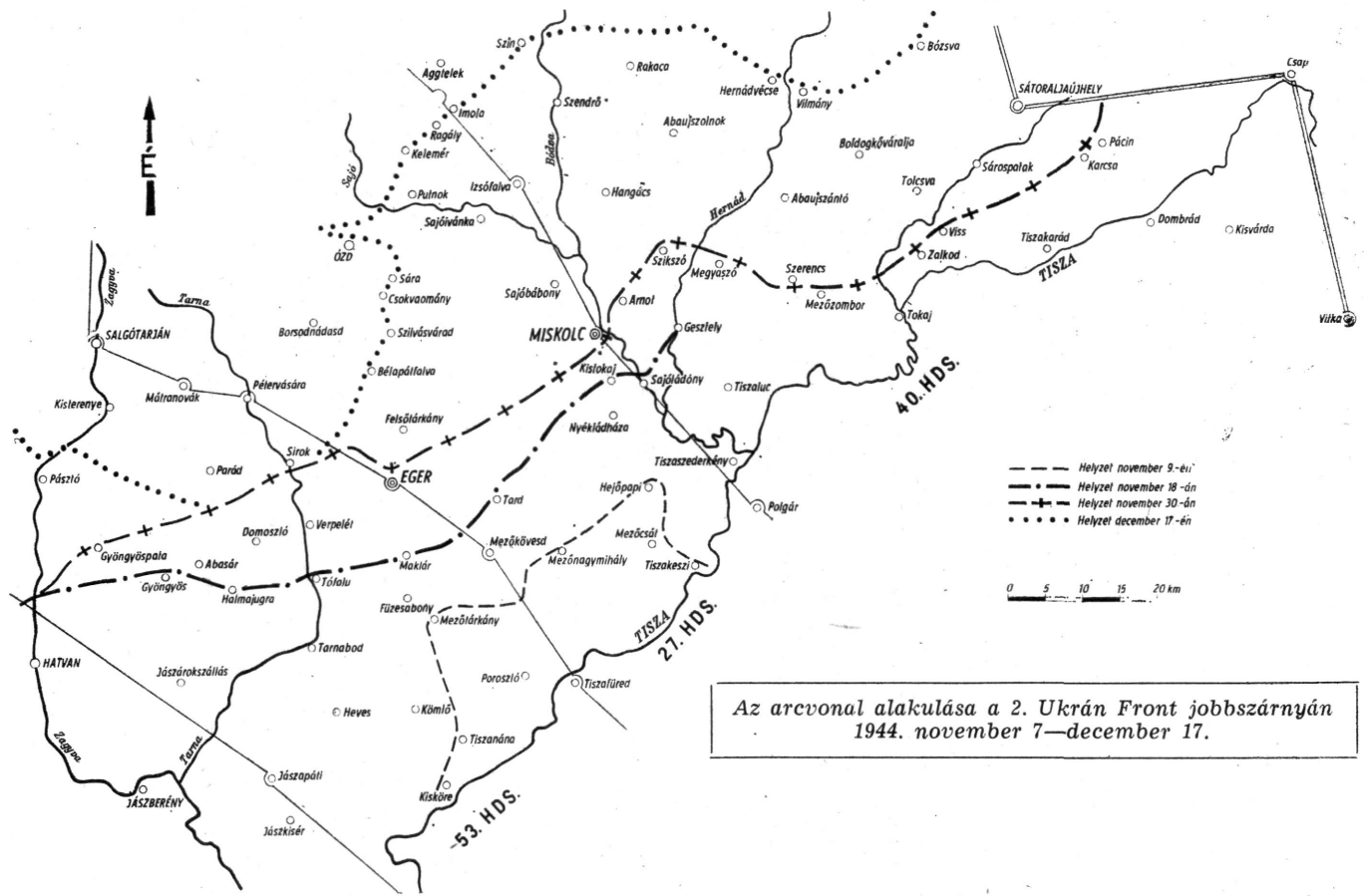
December 5-én a frontparancsnok parancsának megfelelően támadásba ment át a front csapásmérő csoportosítása is. Öt nap alatt e csapatok elérték Szécsény—Balassagyarmat—Vác vonalát, ezzel meg-

34 Oszvobozsgyenyije Vengrii ot fasizma. i. m. 146—150. o.

35 AMO SZSZSZR. f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 307, 311.

36 Uo. li. 325—326, 329, 334, 338.

37 Uo. d. 1780, li. 38—47 és d. 1027, li. 334, 338, 343, 348, 351.

Az arcvonal alakulása a 2. Ukrán Front jobbszárnyán
1944. november 7—december 17.

teremtették Budapest északról történő bekerítésének feltételeit. Ez idő alatt a Csepel-szigetről átkelt 46. hadsereg Érd—Velencei-tó között megközelítette a Margit-állást. E védelmi rendszernek a Velencei-tó és a Balaton között kiépített szakaszához december 9-re kiért a 3. Ukrán Front 4. gárdahadserege is. Ezzel megteremtődtek a feltételei a főváros délről történő bekerítésének is.

A jobbszárnyon vívott eddigi hadműveletek következtében a Bükk—Mátra vonalában egy déli irányú kiöblöződés keletkezett az arcvonalon. Innen az ellenség csapást mérhetett az Ipoly vonalát elért szovjet főerők jobbszárnyára. Ennek lehetősége december 9-én arra készítette Malinovszkij marsallt, hogy a Plijev-csoport főerőit Balassagyarmatnál keletnek fordítsa, Szécsény—Salgótarján—Losonc körzetének elfoglalása céljából. Egyidejűleg parancsot adott Managarov tábornoknak, az 53. hadsereg parancsnokának: kihasználva a Plijev-csoport csapását, folytassa határozottan a támadást és a lehető leggyorsabban jusson ki Kisterenye—Szécsény—Balassagyarmat terepszakaszra.³⁸ A frontparancsnok intézkedései összhangban voltak azokkal a feladatokkal, amelyeket még december 7-én állított jobbszárny-seregtestei elé. Ennek értelmében a 40. hadseregnek Szendrő, a 27. hadseregnek Sajószentpéter—Ragály általános irányban, december 9-én mért főcsapással, 11-én estig el kellett érnie Encs—Szendrő—Szuhony, illetve Felsőnyárad—Putnok—Sáta—Bátor terepszakaszát.³⁹

A feladatok arra utalnak, hogy Malinovszkij marsall az Ipoly mentén és a Hernád völgyében vezetett összehangolt támadással egy harapófogószerű átkarolást tervezett az erdős-hegyes terepen szívósan védekező ellenséges csoportosítás szétzúzása, s a mátrai arcvonalkiszögellés megszüntetése céljából. Ennek megvalósulása magában rejtette a támadás hadászati áttöréssé fejlesztésének lehetőségét, Kassa (Košice) térségében hátába kerülve a szlovákiai német főerőknek, együttműködve a 4. Ukrán Front csapataival.

Friessner emlékirataiban megjegyzi,⁴⁰ a Plijev-csoport keletnek fordításával Malinovszkij marsall elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy gyorsan átkelve az Ipolyon és a Börzsöny átjáróin, kijusson a Kisalföldre, s a harcok számára kedvező terepen kifejlessze a támadást Pozsony felé. Ez kétségtől tetszetősen hangzó, de megalapozatlan vélemény. Bizonyos, hogy a 2. Ukrán Front összefogott, gyorsan mozgó erői december 9-e után kiterjeszthették volna támadásukat a Kisalföldre, ezt azonban a frontparancsnok nem kockáztathatta meg, mert a 4. Ukrán Front lemaradása miatt a hátbatámadás veszélyének tette volna ki csapatait. Az adott helyzetben az OKH rendelkezett olyan

38 Uo. d. 102, II. 42.

39 Uo. II. 33—34.

40 Friessner: i. m. 192. o. Hasonló véleményt hangoztat a legtöbb nyugatnémet feldolgozás is.

manőverezési lehetőséggel, hogy a keskeny ékben Pozsony alá ért szovjet csapatokat elvágja a főerőktől. Ez pedig hátrányosan hatott volna a főfeladat — Budapest körülzárása — teljesítésére.

Ebben az időben az 1. magyar hadsereg V. hadteste (a 16., a 24. gyalog- és a 2. póthadosztály) a Bodrog jobb partján védett, lezárva a Hernád völgyét. A XVII. német hadtest (a 3., a 4. német hegyihadosztály, és az 1. magyar hegyidandár) a Sajó és a Hernád között volt állásban. A 8. német hadsereg XXIX. hadteste (a 15., 27. gyalog-, és 8. vadászhadosztály) a Bükkben; a IV. páncéloshadtest (a 24. páncélos-, a 4. SS-Polizei páncélgránátos, a 18. SS páncélgránátos és a 76. gyaloghadosztály) a mátrai kiszögellésben helyezkedett el, Ipolyságig húzódó arcvonallal.

December 10-én a 40. hadsereg 50. lövészhadteste két román hadosztállyal mintegy 3 km-t küzdötte magát előre a Hernád völgyében. Elfoglalta Halmaj vasútállomást és Homrogd községet, s az esti órákban Halmaj, Kázmárk és Nyomár birtokba vételéért vívott súlyos harcokat. Valamivel eredményesebben haladt a 27. hadsereg Sajópálfalva — Szirmabesenyő — Sajókeresztúr — Diósgyőr — Felsőhámor — Bekény—Cserépfalu—Noszvaj—Felnémet arcvonalon indított támadása. A hadsereg jobbszárnyán az 51. lövészhadtest Sajósenye—Parasznya között áttörte a védelmet, 3—8 km-t nyomult előre és a nap végén Boldva, Sajókápolna, Radostyán, Parasznya vonalába vetette vissza az ellenséget. A balszárnyon harcoló 35. lövészhadtest elfoglalta Felsőtárkány és Felnémet községet. A nap folyamán az 53. hadsereg a balszárnyon ért el némi sikert. A 24. gárda-lövészhadtest 72. gárda-lövészadosztálya kiverte az ellenséget Bujákból. A hadtest 81. gárda-lövészadosztálya a Patvarc—Balassagyarmat szakaszon felváltotta a Plijev csoport 4. gárda-lovashadtestét, amely a frontparancsnok utasítására átcsoportosult Szécsény körzetébe. A hadsereg jobbszárnyán az 57. lövészhadtest az Egerbakta—Sirok—Domoszló—Markaz—Mátrafüred—Gyöngyössolymos szakaszon védett. Középen a 49. lövészhadtest Gyöngyösorosi—Gyöngyöspata—Szurdokpüspöki—Jobbágyi—Csécse vonalában harcolt.⁴¹ Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja megkezdte az erős ellenállási csomóponttá kiépített Szécsény ostromát.

Másnap a 40. hadsereg 50. lövészhadteste szívós harcok árán elfoglalta Hegymeg, Hangács és Nyomár községet. A 27. hadsereg 51. lövészhadteste Boldva, Sajókápolna, Alacska, Kondó, Radostyán, Parasznya és Varbó feladására kényszerítette az ellenséget. A 8. német hadsereg ellenállása továbbra sem lanyhult, jól kihasználva az erdős-hegyes terep adottságait. Ilyen körülmények között a 40. hadsereg nehezen boldogult. December 12-én elfoglalta Kázmárk, Tomor, Lak, Ládbesenyő, Balajt, Damak, Ziliz és Borsodszirák községeket.⁴² A had-

41 AMO SZSZSZR. f. 240. op. 2779, d. 1027, li. 362, 363; d. 1780, li. 17—19.

42 Uo. d. 1027, li. 371.

sereg jobbszárnyának támadása e napon sem tudott kibontakozni, magasabbegységei állva maradtak a korábban elfoglalt terepszakaszon.

Valamivel eredményesebben tevékenykedett az 53. hadsereg, amely a nap folyamán a balszárnyon leküzdötte a 76. német gyaloghadosztály ellenállását, elfoglalta Bélahalom, Bokor és Herencsény helységeket s az esti órákban Szurdokpüspöki teljes megtisztításaért, Csécse és Kutasó birtokba vételéért harcolt. A Plijev-csoport Szécsényt ostromolta. A megerősített ellenállási csomóponttá kiépített községben a 18. SS-páncélgránátos- és a 46. gyaloghadosztály kedvező körülmények között védekezett, és sorra visszaverte a lovas-gépesített csoport ismételt rohamait. Rimóc és Nagylóc falut azonban kénytelen volt kiüríteni, s hátrább vonni állásait ezen a szakaszon. A következő nap harccselekményei sem javítottak lényegesen a 2. Ukrán Front jobbszárnyának helyzetén. A 40. hadsereg 4—6 km-t nyomult előre és december 13-án este Detek, Selyeb, Szendrő és Szendrőlád birtokba vételéért küzdött. A 27. hadsereg Bánfalva és Tardona körzetéből kilenc ellenlökést vert vissza, majd egyes irányokban 5 km-t nyomult előre és elfoglalta Múcsont, Szuhakállót, Kazincbarcikát és Bánhorvátit. Hasonlóan szerény eredményt ért el az 53. hadsereg, amely a balszárnyon Szurdokpüspököt, Csécsét, Kutasót és Nógrádsípeket vette birtokba.⁴³

December 14-én, súlyos harcok árán, a 2. Ukrán Front jobbszárnya végül is áttörte az ellenségnek a Hernád és a Sajó mentén kiépített védelmét, s estig egyes irányokban 10 km-re vetette vissza annak csapatait. A 40. hadsereg támadó arcvonala a nap végén a Takta—Golop—Ináncs—Forró—Baktakék—Meszes—Szendrő terepszakaszon húzódott.⁴⁴ A 40. hadsereg sikerei kihatottak a 27. hadsereg jobbszárnyának helyzetére is, valamelyest megkönnyítve annak tevékenységét. A hadsereg csapatai, szívós küzdelemben a 15. német gyaloghadosztály és a 3. hegyihadosztály egységeivel, arcvonalukat a Felsőnyárád—Sajógalgóc — Sajóvelezd — Dédestapolcsány — Mályinka — Répás-huta — Szarvaskő terepszakaszig tolták előre.⁴⁵

Malinovszkij marsall úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a front csapásmérő csoportosítására váró feladat (Budapest északról történő bekerítése) sikere érdekében meg kell gyorsítani a jobbszárnyon harcoló seregtestek tevékenységét, és minél hamarabb fel kell számolni az arcvonalak szögellést a Mátrában, ami ez ideig az ellenség heves ellenállása miatt nem sikerült. E végett december 14-én Zsmacszenko vezérezredest, a 40., és Trofimenko vezérezredest, a 27. hadsereg parancsnokát arra utasította, hogy energikusan támadjanak tovább és december

⁴³ Uo. II. 375—378.

⁴⁴ December 14-én a 40. hadsereg felszabadította Bodrogkisfalud, Bodrogkeresztúr, Mád, Rátka, Ond, Szerencs, Monok, Felsődobsza, Alsódobsza, Hernádkécs, Nagykinizs, Kiskinizs, Szentistvánbaksa, Csobaj, Detek, Beret, Selyeb, Felsővadász, Galvács helységeket.

⁴⁵ A 27. hadsereg felszabadította Izsófalvát, Kurityánt, Sajókazát, Vadnát, Sajóivánkát, Nagybarcát, Bánhorvátot, Tardonát.

18-án estig érték el Szlovákia területén Genč—Salkovce, illetve Uzovská Panica—Rimaszombat (Rimavská Sobota) terepszakaszt. Ez azt jelentette, hogy a front jobbszárnyán harcoló erőknek a megadott határidőre be kellett fejezniük az ellenséges védelem felgöngyölítését az erdős-hegyes terepen, és áthelyezni támadó arcvonalukat Szlovákiába. Ugyanakkor az ellenség pásztói csoportosításának gyors szétzúzása és a mátrai arcvonal kiszögellés felszámolása érdekében Plijev tábornok az 53. hadsereggel való együttműködésre kapott parancsot. Plijev lovas-gépesített csoportjának, Szécsényt fedezve, csapást kellett mérnie Hollókő—Tar irányába és december 17-én estig az 53. hadsereg balszárnyával közösen el kellett foglalni Kisterenye—Nógrádmegyert körzetét. Ezzel összefüggésben az 53. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy mérjen határozott csapást Pásztó—Kisterenye irányába, semmisítse meg az ellenálló ellenséget és december 17-én estig foglalja el a Nádújfalu—Kisterenye—Nógrádmegyert terepszakaszt.⁴⁶

December 15-én a frontparancsnok parancsának megfelelően újították fel támadásukat az érintett seregtestek. A front jobbszárnyán meggyorsult a támadás üteme. Ez mindenekelőtt a 27. hadsereg határozott tevékenységének volt az eredménye. Magasabbegységei főerőkkel a Sajó, részekkel pedig a Bódva völgyében folytatott előnyomulásukkal éket vertek a Wöhler hadművelleti csoportba⁴⁷ védelmébe és tulajdonképpen elvágták az összeköttetést a 8. német hadsereg és az 1. magyar hadsereg V. hadteste között. Utóbbi a Bodrog mentén, a Gizella-reteszállásban védett. Ugyanakkor a 40. hadsereg jobbszárnyán a korábban Sátoraljaújhelyt elfoglalt csapatok benyomultak a Hernád völgyébe s a 4. Ukrán Front Kassa felé támadó 18. hadseregével együttműködve előidéztek az 1. magyar hadsereg teljes körülzárásának veszélyét. Ezt felismerve, december 15-én az 1. magyar hadsereg parancsnoksága elrendelte az arcvonal fokozatos visszavételét a Rózareteszállásba, amely a Hernád völgyében Garadna—Vilmány-dél—Regéc—Nagybózsza—Felsőmihály vonalában volt kijelölve és részben műszakilag is kiépítve.⁴⁸ December 15-én tehát már a korábbinál kedvezőbb körülmények között folytatta támadását a 40. hadsereg, s a nap folyamán egyes irányokban 10 km-t nyomult előre.⁴⁹ A Sajó és a Hernád között védő XVII. német hadtest 3. és 4. hegyihadosztálya és 1. magyar hegyidandára képtelen volt tovább feltartóztatni a 40. hadsereg balszárnyán támadó szovjet és román hadosztályokat. Egyes irányokban 8 kilométer tért nyertek a 27. hadsereg csapatai is.⁵⁰

46 AMO SZSZSZR f. 240, p. 2779. d. 1202, li. 68—70.

47 A Wöhler hadművelleti csoportba a 8. német és az 1. magyar hadsereg tartozott, Otto Wöhler gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt.

48 Hadak Útján 230. sz. 1968. június.

49 AMO SZSZSZR. f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 385—386.

E napon a 40. hadsereg felszabadította Szegilongót, Tállját, Golopot, Perét, Baktakéket, Abaujlakot, Meszest, Szendrőt, Alsótelekest, Szuhogyot, Rudabányát, Ormost.

50 Uo. A 27. hadsereg felszabadította Felsőnyáradót, Felsőkelecsényt, Dövényt, Jákfalvát, Sajógalgócot, Dubicsányt, Sajóvelezdet, Királdot, Sajómercset, Upponyt, Dédestapolcsányt, Mályinkát, Répáshutát.

A 40. hadsereg jobbszárny-hadteste december 16-án teljesítette korábban kapott feladatát. A visszavonuló 24. magyar gyaloghadosztályt követve átkelt a Ronyván és a Bodrogon.⁵¹ Az V. magyar hadtest csapatai közül a 24. gyaloghadosztály Garadna—Hejce között igyekezett lezárni a Hernád völgyét az előnyomuló szovjet erők előtt. A 2. pót-hadosztály a Felsődobza—Abaújszántó-dél vonalában húzódó retesz-állásba vonult vissza, de ott sem tarthatta magát, mert a 24. gyaloghadosztály visszavonása után szárnyai fedezetlenül maradtak s Abaújszántót kénytelen volt feladni. A 16. gyaloghadosztály Hidasnémeti—észak—Gönc—észak—Hejce-kelet vonala és a Ronyva közötti sávban megszállta a Róza-reteszállást, s egy ezrednyi erővel a Pálháza—Hollóháza közötti műút mentén foglalt védelmet.⁵² Eközben a 40. hadsereg balszárnya is folytatta a támadást, és kijutott a Csekeháza—Abaújdecser — Fancsal — Fáj — Perecse — Keresztéte — Pamlény — Tornabarakony—Martonyi—Szalonna—Felsőtelekes—Zubogy terepszakasza. A 27. hadsereg jobbszárnya szintén eredményesen tevékenykedett, s a nap folyamán 8 km-t nyomult előre.⁵³ A hadsereg balszárnya előtt az ellenség Alsószuha—Kelemér—Putnok—Sajópüspöki—Csokvaomány—Szilvásvárad—Szarvaskő vonalába vonta vissza állásait, ott kísérelte meg újjászervezni a védelmet. Az 53. hadsereg arcvonalának középső szakaszán, a 49. lövészhadtesttel szemben, a 76. német gyaloghadosztály sorozatos ellenlökéseket indított több mint zászlóalj erejű gyalogsággal, 3—5 harcokocsival és rohamlöveggel Pásztó—Nádasd-puszta körzetéből. Az ellenlökések elhárítása során a szovjet csapatok megtisztították a németektől Alsótold, Felsőtold, Hollókő és Felsőszuny falvakat. Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja Sámsonháza, Nagybárkány és Kisbárkány feladására kényszerítette az ellenséget, részei pedig az 53. hadsereg 72. gárda-lövészhadosztályával együttműködve folytatták Szécsény ostromát.⁵⁴

December 17-én gyors ütemben folytatódott a front jobbszárnyán az előnyomulás. A jobbszárny-seregtestek a magyar—csehszlovák határ felé törtek előre, és több ponton át is lépték azt. A 40. hadsereg 68 helységet szabadított fel s 10 km-es előnyomulás után maga mögött hagyta Füzér—Pányok—Erdőhorváti—Imola vonalát. A 27. hadsereg, 3—6 km-es előnyomulás után, elfoglalta Ragályt, Zádorfalvát, Alsószuhát, Kelemért, Putnokot, Sajópüspököt, Urajt s az esti órákban Szuhafő, Bánréve, Rimavéka, Rimaszécs és Sajóvárkony birtokba vételéért harcolt. Innen tovább, a Csokvaomány—Lénárdaróc—Szilvásvárad—Bélapátfalva—Szarvaskő szakaszon a helyzet nem változott.

51 Eközben felszabadította Vilyvitányt, Füzérradványt, Felsőregmencet, Kovácsvágást, Vágáshutát, Széphalmot, Rudabányácskát, Károlyfalvát, Végardót, Sárospatakot, Bodrogolaszit, Vámosújfalut, Erdőbényét, Abaújszántót.

52 Hadak Útján 230. sz. 1968. június.

53 A 27. hadsereg előnyomulásának eredményeként felszabadult Sajónémeti, Sente, Borsodbóta, Sata, Nekézseny, Nagyvisnyó.

54 AMO SZSZSZR I. 240., op. 2779., d. 1027., li. 389—390.

Az 1. magyar hadsereg csapatai a 40. és a 27. hadsereg egyre erőteljesebb nyomása elől halogató harcban igyekeztek kitérni. Az V. magyar hadtest 16. gyaloghadosztálya Alsómislye—Hernádcsány vonalában kísérelte meg újjászervezni a védelmet. A 24. gyaloghadosztály a Hidasnémeti—Buzita terepszakaszt szállta meg. E két hadosztály visszavonulását a 2. póthadosztály fedezte, utána Buzita és Enyicke területen gyülekezett. Az V. hadtest ezzel utolsó erőfeszítéseket tett a Hernád és a Bódva völgyének lezárására magyar területen. A XVII. német hadtest arcvonala a nap folyamán több helyütt felszakadt a 27. hadsereggel vívott harcokban. Az 1. hegyidandár Hidvégárdó—Janok vonalában, a 4. német hegyihadosztály Bódvaszilás—Jósvafő—Aggtelek, a 3. német hegyihadosztály pedig attól délre, a Sajóig terjedő szakaszon próbált megkapaszkodni.⁵⁵

December 17-én, napokon át vívott véres és veszteségteljes harcok eredményeként siker koronázta az 53. hadsereg 49. lövészhadtestének erőfeszítéseit is. Megtört az ellenség pásztói csoportosításának (76. gyaloghadosztály, Botond-harccsoport) ellenállása. A hadtest csapatai elfoglalták Pásztót, Hasznost, Tart, Mátraszöllőst és Garábot.

December 18-án az ellenség már képtelen volt tovább tartani állásait a 2. Ukrán Front jobbszárnyának erős nyomásával szemben. A 40. hadsereg a nap folyamán összesen 43 helységet szabadított fel, s csapatai már csak Aggtelek térségében harcoltak magyar területen. A 27. hadsereg a jobbszárnyán szintén a határon túlra vetette vissza az ellenséget, csupán Tornaalja—Zádorfalva körzetében folytatott utóvédharcokat a 3. hegyihadosztály egy kisebb csoportosítása. A hadsereg balszárnya a korábban elfoglalt terepszakaszt tartotta megszállva.

December 19-én Malinovszkij marsall új feladatokat határozott meg a 2. Ukrán Front jobbszárnyán harcoló seregtestek számára. A 40. hadseregnek december 23-án estig Szlovákia területén el kellett érnie Smolník—Slaná—Gusztá—Zelené—Kalinovo vonalát. A 27. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy főerőit a jobbszárnyon összpontosítva Losonc (Lučenec) irányába támadjon, és az 53. hadsereggel együtt semmisítse meg a Losonctól keletre fekvő erdőben levő ellenséges csoportosítást. December 23-án estig vegye birtokba Losoncot és jusson ki a Losonc—Nógrádszakál terepszakaszcra. Az 53. hadsereg főerőinek a balszárnyon történő összpontosítására kapott parancsot. December 21-ig el kellett érnie a Salgótarján—Nógrádludány—Želovce, 23-án estig pedig a Nagykürtös—Nemce—Želiezovce terepszakaszt.⁵⁶

Emellett azonban az 53. hadsereg már az előző nap utasítást kapott, hogy váltsa fel a Plijev-csoportot és vegye át annak arcvonalszakaszát. A frontparancsnok ugyanis a lovas-gépesített csoportot az 53. hadsereg és a 7. gárdahadsereg csatlakozásán tervezte alkalmazni. Ez a dön-

⁵⁵ Hadak Útján 230. sz. 1968. június.

⁵⁶ AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 95—96.

tés része volt a Budapest északról történő bekerítésére irányuló elhárításnak, melynek valóra váltása a front csapásmérő csoportosítására várt. Ennek támadása december 20-án kezdődött Ipolyság körzetéből Nemce—Neszmély felé. Ugyanekkor indította meg támadását délről a Margit-állást elért 3. Ukrán Front is Esztergom, Neszmély irányába. A budapesti ellenséges csoportosítás bekerítése december 26-án befejeződött.

Ezzel egyidejűleg a 2. Ukrán Front jobbszárnyán is folytatódtak a harcselekmények. A 40. és 27. hadsereg támadása által Kassát és Rimaszombatot fenyegető veszély elhárítása érdekében az OKH úgy döntött, hogy a „Dél” hadseregcsoportot tehermentesíti a Sajó völgyének védelme alól, ezért az 1. magyar hadsereget december 17-én az „A” hadseregcsoport 1. páncéloshadsergének rendelte alá, amely a „Heinriczi” hadseregcsoporttá alakult át. Heinriczi vezérezredes fő feladata Rimaszombat és Kassa megtartása, a Gömör—Szepesi Ércheység vonalának védelme lett a 40. és 27. hadsereg támadásával szemben. A hadseregcsoportparancsnok azt tervezte, hogy az északi szárnyáról kivont 1. hegyi- és 208. gyaloghadosztállyal Putnok és Kassa között összefüggő arcvonallal lezárja a Sajó és a Rima völgyét, s szilárdan tartja a Róza-állást.⁵⁷ A sávhatárt az 1. magyar és az 1. német páncéloshadsereg között Štos—Hidvégdó vonalában jelölte ki, ezzel az 1. magyar hadsereget a XLIX. német hegyihadtest alárendeltségébe utalta. Ennek feladatai közé tartozott a Hernád völgyének lezárása Kassától délre. Az 1. magyar hadsereg december 18-án reggel a következő arcvonalat tartotta megszállva: az V. hadtest 16. gyaloghadosztálya Hernádcsánynál, a 2. póthadosztály Tornyosnémeti—Hidasnémeti—Perény—Kenyhec—Abaújszántó területén védett. A XVII. német hadtest 1. magyar hegyidandára Szádelő—Szepesi—Makranc vonalában, a 3. német hegyihadosztály Putnoknál, a 4. német hegyihadosztály pedig Szendrő és Szin térségében harcolt.⁵⁸

A következő napokban a 40. hadseregnek a 4. Ukrán Front 18. hadseregével együttműködő erői Csécs—Nagyida—Perény vonalát érték el, ahol az arcvonal átmenetileg megmerevedett. A 27. hadsereg jobbszárnyán a Sajó völgyében támadó csapatok december 18-án beékelődtek a 8. német és az 1. magyar hadsereg közé s főerőikkel Rimaszombat, részekkel pedig Ózd felé törtek előre. December 20-án elfoglalták Ózdot, másnap pedig Rimaszombatot, s tovább támadtak Fülek és Losonc felé.

A 8. német hadsereg balszárnyán, a XXIX. hadtest arcvonalán keletkezett rés lezárására, a 76. gyaloghadosztályt kivonták a mátrai arcvonalkiszögellésből és átcsoportosították a füleki irányba. A mátrai arcvonalkiszögellést a hadsereg törzse a 18. páncélgránátos hadosztály

⁵⁷ Hadak Útján 1968. június

⁵⁸ Hadak Útján 1968 július—augusztus

Ipolyság körzetébe való irányításával is kénytelen volt meggyengíteni, így a helyzet kedvezően alakult a támadás folytatására a 27. és az 53. hadsereg csatlakozó szárnyain. December 20-án a 27. hadsereg balszárny-magasabbegységei támadásba mentek át a korábban elfoglalt terepszakaszon, elfoglalták Csokvaományt, Szilvássváródot, Bélapátfalvát, Mónosbélét és Szarvasköt. A velük szemben védő 15. német gyaloghadosztály Járdánháza—Borsodszentgyörgy, a 27. magyar gyaloghadosztály pedig Tarnalelesz—Borsodnádásd terepszakaszon kísérelte meg helyreállítani a védelmet. Az 53. hadsereg 57. lövészhadteste a 8. német vadászadosztállyal vívott nehéz harcban behatolt Sirok vasútállomás területére és birtokba vette Mátraházát. A 49. lövészhadtest Szuhahuta, Mátraverebély és Sámsonháza falvakból verte ki a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály egységeit. A 24. lövészhadtest azonban még mindig Szécsény—Nógrádmegyer szakaszon harcolt a körzetet hetek óta védő német csoportosítással.⁵⁹

December 21-én a szovjet csapatok tovább fokozták nyomásukat a mátrai arcvonalkiszögellésben harcoló német erőkre. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste kiverte a 15. német gyaloghadosztályt Arló és Alsóhangony helységekből, a 27. magyar gyaloghadosztályt pedig Borsodnádásd, Szentdomokos, Tarnalelle, Bükkszenterzsébet feladására kényszerítette. Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste a nap folyamán 6—10 km-t nyomult előre.⁶⁰ Vele szemben a 8. német vadászadosztály Pétervására—Nemti, a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály pedig Kisterenye—Lucfalva vonalában kísérelte meg az ellenállást. A 8. hadsereg a kialakult helyzetben azt tervezte, hogy támadó harceljárással megtartja állásait a XXIX. hadtest szakaszán, s előkészíti a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály maradványainak leváltását a 8. vadászadosztállyal. A 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztályt a hadsereg nyugati szárnyán szándékozott alkalmazni.⁶¹ A hadseregparancsnokság elgondolása azonban nem állt arányban a lehetőségekkel. Csapatáinak már nem volt erejük támadó harceljárásra, és védelemmel is csupán ideig-óráig késleltethették a szovjet előnyomulást.

December 22-én a német csapatok helyzete tovább rosszabbodott. A 8. vadászadosztály kénytelen volt feladni Pétervásárát, Ivádot és Nádújfalut, a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály pedig Márkházát, Lucfalvát, Vizslást és Kazárt ürítette ki az 53. hadsereg jobbszárnyának nyomására. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste Bükkszenterzsébet—Zabar szakaszon megközelítette a Tarna bal partját.⁶² A heteken át oly szívósan tartott mátrai arcvonalkiszögellést erre az időre jelentősen

59 AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 403—404 és Hadak Útján 1968 július—augusztus.

60 Eközben felszabadított 23 helységet köztük Bükkszéket, Szajlát, Recsket, Mátraderecskét, Parádót, Bodonyt, Mátraballát, Szuhát, Nemti, Dorogházát, Maconkát, Kisterenyét, és Nagybatonyt.

61 HL. Filmtár, 1263. tekercs. KTB/HGr. 7501. sz. melléklet.

62 AMO SZSZSZR f. 240., op. 2779., d. 1027., li. 405—406.

összeszűkítették a szovjet csapatok; támadásuk már közvetlenül Salgótarjánt fenyegette. December 24-én a 27. hadsereg 35. lövészhadtestének kötelékében harcoló 2. román hegyihadosztály kiverte a 15. német gyaloghadosztály egységeit Zabarból, a hadtest többi erői Szederkény-dél 1 km, Bárna-dél 2 km terepszakaszt érték el. Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste elfoglalta Mátraszelét s ezzel kettévágta a 8. vadászadosztály védelmi vonalát. A 24. lövészhadtest 1. gárda-légideszant hadosztálya több napos ostrom után Nógrádmegyer feladására kényszerítette a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztályt. Ennek veszteségei oly nagyok voltak, hogy a 8. hadsereg törzse azonnali hatállyal harcsoportonkénti alkalmazását javasolta a „Dél” hadseregcsoporthoz parancsnokságának.⁶³

December 25-én a szovjet csapatok támadása további tért nyert. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste átvágta a Cered—Zagyvarónai műutat, elfoglalta Magyarzabart és Ceredet. Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste Zagyvaróna-dél 2 km. Zagyvapálfalva déli és délnyugati szegélye terepszakaszt érte el. A 8. hadsereg törzse napijelentésében a helyzetet így jellemezte: „Az ellenség mély betörést ért el Salgótarján D és DK-en. Ellenséges csapatok előretörték a város keleti széléig. A 4. SS. Pol-pcgr. ho. és a 8. vad. ho. között, valamint a 8. vad. ho-on belül a csatlakozás jelenleg megszűnt.”⁶⁴ A 8. hadsereg parancsnoksága erőfeszítéseit ezen az arcvonalszakaszon arra igyekezett összpontosítani, hogy elreteszelve a szovjet betörést, valamint helyreállítsa a védelmet a 8. vadász- és a 15. gyaloghadosztálynál.

Szándékát azonban képtelen volt megvalósítani. December 26-án az 53. és a 27. hadsereg csatlakozó szárnyain a 49. és 35. hadtest egy-egy hadosztálya együttes csapással elfoglalta Salgótarjánt. Annak érdekében, hogy az ellenség a környező magaslatokon ne tudja védelmét újjászervezni, Managarov altábornagy, az 53. hadsereg parancsnoka elrendelte: a 49. lövészhadtest energikusan fejlessze tovább a támadást Bocsárlapulytő—Nógrádszakál általános irányba és a 24. lövészhadtesttel együttműködve december 28-án reggelre érje el Litke—Hámor terepszakaszt. A 24. gárda lövészhadtest, jobbszárnyán két lövészadosztállyal, december 27-én foglalja el Szécsényt, s a továbbiakban támadjon Nógrádludány—Zihlava irányába.⁶⁵

December 27-én a 35. lövészhadtest birtokba vette Egyházasbástot, Tajtít, délről 2 km-re megközelítette Somoskőújfalut, s Vecseklőért harcolt. A 49. hadtest 110. gárda-lövészadosztálya Ságújfalut ostromolta, a 24. gárda-lövészhadtest 1. gárda-légideszant hadosztálya pedig Magyargécről verte ki az ellenséget. A 4. SS-Polizei páncélgránátos

⁶³ A 8. hadsereg törzse ugyanekkor javasolta a 18. SS páncélgránátos és a 46. gyaloghadosztály harcsoportonként való alkalmazását is.

A december 22-i eseményekre lásd AMO SZSZSZR f. 240, op. 2779, d. 1027, li. 422; d. 1780, li. 44. és HL. Filmtár, 1263. tekercs. KTB/HGr. 7553. sz. melléklet és a december 22-i bejegyzések.

⁶⁴ HL. Filmtár, 1263. tekercs. KTB/HGr. 7559. sz. melléklet.

⁶⁵ AMO SZSZSZR. f. 240, op. 2779, d. 1780, li. 50.

hadosztály és a 8. vadászadosztály Szécsény tartása mellett Karancs-ság—Karancsalja—Somoskőújfalu vonalában próbálta helyreállítani a védelmet. December 28-án azonban a 24. gárda-lövészhadtest csapatai elfoglalták Szécsényt, a 49. gárda-lövészhadtest Ságújfalu és Etes, a 35. gárda-lövészhadtest Somoskő és Somoskőújfalu, s a 49. gárda-lövészhadtesttel együttműködve pedig Karancsalja feladására kényszerítette a német csapatokat. A következő napokban a harcok hevesége fokozódott. A 15. gyalogadosztály, a 8. vadászadosztály és a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály kétségbeesett erőfeszítésekkel próbálta lezárni a füleki irányt, de erőfeszítései nem jártak eredménnyel. December 31-én estig a szovjet csapatok megtisztították az Ipoly bal partját az ellenségtől, s több ponton átkelve a folyón, már Szlovákia területén harcoltak tovább.⁶⁶ Év végéig tehát a mátrai arcvonalkiszögellés felszámolása és hazánk észak—északkeleti részének felszabadítása győzelemmel befejeződött.

A 2. Ukrán Front jobbszárny-seregtestei a második szakaszban kapcsolódtak be a budapesti hadműveletbe és a főváros teljes körülzárásáig eltelt időre fejezték be harcaikat hazánk területén. Feladataikat 54 nap alatt hajtották végre, tevékenységük legnagyobb kiterjedése szélességben elérte a 250, mélységben pedig a 100 km-t. Harcaikat nehéz, erdős—hegyes, folyókkal átszeggelt terepen vívták, kedvezőtlen időjárású viszonyok között. Az ellenség a terep adottságait jól kihasználva, előkészített állásokban védekezett, s a nagyobb lakott helyeket is bekapcsolta a védelmi rendszerbe. E körülmények magyarázzák a támadás lassú ütemét és a harccselekmények elhúzódását. E nehézségeken a szovjet katonák magas fokú felkészültsége, önfeláldozó hősiessége és szilárd helytállása lett úrrá. A 40., 27. és 53. hadsereg mindvégig önálló irányokban tevékenykedett, de feladataik teljes összhangban voltak a front csapásmérő csoportosításának működésével és elősegítették annak sikerét. A jobbszárny-seregtestek — miközben fedezték a csapásmérő csoportosítást, amely Budapest körülzárásáért harcolt — jelentős erőt kötöttek le és tartottak távol a főiránytól; szétzúzták az ellenség védelmi rendszerét a Zempléni hegység, a Bükk és a Mátra vonalában; jelentős veszteséget okoztak a Wöhler hadműveleti csoportnak; megszakították az összeköttetést a szlovákiai „Heinriczi” és a magyarországi „Dél” hadseregcsoporthoz, nemkülönben a „Dél” hadseregcsoporthoz 8. és 6. hadserege között; megkönnyítették a 4. Ukrán Frontnak, hogy felújítsa az október végén Csapnál elakadt támadását. Mindezek együttesen határozzák meg a 2. Ukrán Front jobbszárnyár vívott harcok szerepét és jelentőségét a budapesti hadművelet egészében.

⁶⁶ Uo. d. 1027., II. 430.

ШАНДОР ТОТ
ОСВОБОДИТЕЛЬНЫЕ БОИ ПРАВОГО ФЛАНГА
2 УКРАИНСКОГО ФРОНТА

(7 ноября — 31 декабря 1944 года)

Резюме

40, 27 и 53 армии правого фланга 2 Украинского Фронта вели боевые действия на севере — северо-востоке Венгрии в период окружения у Будапешта сил немцев армейской группы «ЮГ».

В результате боевых действий этих армий:

— были освобождены Боршодский промышленный район и Шалготарьянский угольный бассейн;

— была прервана связь между армейской группой «А» в Словакии и дислоцировавшейся в Венгрии армейской группой «ЮГ», и что не менее важно — между 8 и 6 армиями армейской группы «ЮГ»;

— были разгромлены несколько дивизий 1 венгерской и 8 немецкой армий.

40, 27 и 53 армии вели боевые действия в трудной, горнолесистой местности, в неблагоприятных погодных условиях. После форсирования р. Тиссы, начатого 7 ноября 1944 года на рубеже между Чопом и Тиссафюредом армии стали вести самостоятельные боевые действия в отдельных направлениях: Гестей-Монай — Рожньо (Рожнява), Мишкольц — Римасомбат (Римавска-Совота), и наносили удары в направлении Фюзешабонь — Эгер — Шалготарьян. С тяжелыми боями они преодолели горный массив Земплень, оборонительную систему, оборудованную вдоль южных склонов горных массивов Матры и Бюкка, оборонительную позицию «Карола», а также несколько отсечных позиций, и отразили несколько ударов танковых дивизий 8 немецкой армии.

30 ноября был освобожден город Эгер, 3 декабря — Мишкольц и Шаторальяуйхей, а 26 декабря — Шалготарьян.

Своими боевыми действиями армии правого фланга 2 Украинского Фронта прикрывали основные силы, боровшиеся за окружение Будапешта, и воспрепятствовали тому, чтобы командование армейской группы «ЮГ» перегруппировало силы для защиты венгерской столицы.

SÁNDOR TÓTH

**DIE BEFREIUNGSKÄMPFE DES RECHTEN FLÜGELS
DER 2. UKRAINISCHEN FRONT**

(7. November—31. Dezember 1944.)

Resümee

Die Armeen des rechten Flügels der 2. Ukrainischen Front (die 40., 27. und 53. Armeen) kämpften zur Zeit der Einkesselung der um Budapest befindlichen Kräfte der deutschen Heeresgruppe „Süd“ im nord-nordöstlichen Gebiet Ungarns.

Die wichtigsten Ergebnisse ihrer Kampfhandlungen waren:

— die Befreiung des Borsoder Industriegebietes und des Kohlenbeckens von Salgótarján;

— die Unterbrechung der Verbindung zwischen der in der Slowakei operierenden Heeresgruppe „A“ und der in Ungarn operierenden Heeresgruppe „Süd“, sowie zwischen der 8. und 6. Armee der letzteren Heeresgruppe;

— die Zerschlagung mehrerer Divisionen der 1. ungarischen und der 8. deutschen Armee.

Die 40., 27. und 53. Armeen kämpften auf schwierigem, bewaldetem, gebirgigem

Terrain unter ungünstigen Witterungsverhältnissen. Nachdem sie ab 7. November 1944 die Theiss zwischen Csap und Tiszafüred übersetzt hatten, setzte jede Armee ihren Vormarsch selbständig fort und sie führten ihre Schläge in Richtung Gesztely—Monaj—Rozsnyó (Rožňava), Miskolc—Rimaszombat (Rimavská Sobota), bzw. Füzesabony—Eger—Salgótarján. In schweren Kämpfen bezwangen sie das an den Südhängen des Zempliner Gebirges, der Bükk und der Mátra ausgebaute Verteidigungssystem, die „Karola-stellung“, sowie mehrere Riegelstellungen und wehrten mehrere Angriffe der Panzerdivisionen der 8. deutschen Armee ab.

Am 30. November befreiten sie Eger, am 3. Dezember Miskolc und Sátoralja-újhely und am 26. Dezember Salgótarján.

Mit ihren Kämpfen haben sie die Budapest einkreisenden Hauptkräfte verlässlich gedeckt und verhindert, dass das Kommando der Heeresgruppe „Süd“ Kräfte zur Verteidigung der ungarischen Hauptstadt umgruppiere.

**A MOSZKVAI FEGYVERSZÜNETI TÁRGYALÁSOK
ÉS HORTHY SIKERTELEN „LEVÁLÁSI” KÍSÉRLETE**

(1944. október)

„Fegyverszünet megkötése kívánatos. Aláírásra meghatalmazás megadva. Kikötött együttműködésre készség megvan...” Ezekkel a mondatokkal kezdődik Horthy Miklós 1944. október 9-én éjjel Moszkvába küldött távirata.

Miért csak október 9-én és nem előbb került erre sor? Miért nem követte Magyarország az olasz, a román, a finn és a bolgár példát? Mi készítette Horthyékat arra, hogy abban a helyzetben, amelyet maguk is úgy jellemeztek, hogy elérkezett a vég és menteni kell, ami még menthető és amely 1944. szeptember elején kiválóan alkalmas volt a németektől való leszakadásra, nem a kilépést, hanem a háborút válasszák? Ezekre a kérdésekre várják a megnyugtató feleletet a történelmi események után érdeklődők, és ezekre keresik a tárgyilagos választ adó dokumentumokat történezszeink.

Horthyék fegyverszüneti manővereivel, a Lakatos-kormány katonapolitikájával, az 1944. október 15-i eseményekkel és ezt követően a hadsereg magatartásával szakirodalmunk már eddig is behatóan foglalkozott. A kérdéssel kapcsolatban több jelentős mű és sok értékes tanulmány jelent meg, itthon és külföldön.¹ A szaktörténészek munkája

1 a) A Magyarországon megjelent művek közül ide sorolhatjuk: *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest, 1969. *Karsai Elek*: A budai Vártól a Gyepűig 1941–1945. Budapest, 1965. *Korom Mihály*: A fasizmus bukása Magyarországon. Budapest, 1961. *Ölvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. *Paál Jób és Radó Antal*: A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947. *Ránki György*: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Budapest, 1962. *Rozsnyói Agnes*: A Szálasi-puccs. Budapest, 1962. *Teleki Eva*: Nyilasuralom Magyarországon. Budapest, 1974.

Tanulmányok: *Ölvedi Ignác*: Adalékok Horthy és a Lakatos-kormány katonapolitikájához. (1944. augusztus 29—szeptember 8.) Századok, 1969. 1. sz.; A Honvéd. Vezérkar 1944. szeptember 4-i memorandumának vitájához. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1965. 4. sz. *Pintér István*: Magyarország az utolsó csatós szerepében. HK 1964. 3. sz. *Tóth Sándor*: A horthysta klick 1944. október 15-i kiugrási kísérletéről. HK 1965. 3. sz.

b) A nyugaton közreadott jelentősebb könyvek és tanulmányok: *Gosztonyi Péter*: A debreceni Ideiglenes Kormány történetéből. Új Látóhatár, 1968. március—április.; Endkampf an der Donau 1944—45. Ungarisches Institut, München—Zürich, 1964.; Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. Új Látóhatár 1969. 6. sz.; A moszkvai Magyar Bizottság történetéből. (Dokumentum) Új Látóhatár, 1971. 5. sz.; Magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október) Új Látóhatár, 1969. 5. sz.; A moszkvai Magyar Bizottság történetéből. Új Látóhatár, 1971. 5. sz.; *Hennyey Gusztáv*: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Köln, 1965.; Külügyminiszeri működésem fontosabb eseményei (1944. augusztus 29—szeptember 16-ig). Nagybacsoni Nagy Vilmos gyűjteménye. Piliscsaba. *Nemes József*: Küldetésben. (Visszaemlékezés); Új Írás, 1974. 12. sz.; *Macarthey, C. A.*: October Fifteenth, a History of modern Hungary 1929—1945. Part II. Edinburgh, 1956.; Ungarns Weg aus dem Zweiten Weltkrieg. — Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1966. 1. sz. *Kovács Imre*: Kiugrási kísérletek a második világháborúban. Új Látóhatár, 1963. 2. és 3. sz.; *Dálnoki Veres Lajos*: Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt (1920—1945) III. köt. München, 1973.

mellett egyik leggazdagabb forrás a közreadott dokumentumok.² Hasonlóan figyelmet érdemelnek a memoárok, bár ebben a műfajban szégyenyek vagyunk és itt óhatatlanul gyakran egyoldalúságba, apológiába ütközünk. Egyes szerzők az eseményeket úgy találják, hogy azok szerepüket és tevékenységüket igazolják, vagy a felelőségüket elkendőzzék. De mivel a harcok alatt sok irat megsemmisült és a jelentős dokumentumok nagy részét nyugatra hurcolták, ezek a publikációk is nélkülözhetetlenek a dolgok tárgyilagos feltárásához. Sőt igen gyakran bennük találjuk meg a tárgyalt események azon kis részecskéit, amelyek a döntő láncszemeket összekapcsolták.

A megjelent könyvek, tanulmányok, cikkek ellenére is állítható, hogy még számos fontos kérdés vár tisztázásra, melyet a feltárt anyagok még nem tesznek teljes mértékben lehetővé. Tanulmányomban az októberi moszkvai tárgyalásokat, a sikertelen kiugrási kísérletet és annak következményeit vizsgálom, különös tekintettel a hadseregére.

Az 1944 nyár végi hadiesemények hatása Horthy és a magyar kormány katonapolitikájára

A második világháború hadieseményei ismét megerősítették, hogy a háború a hadviselő országok politikai rendszerének, gazdasági és katonai potenciáljának nagy próbatétele, hogy sokoldalú megpróbáltatásnak teszi ki az államok anyagi, politikai, erkölcsi és katonai erejét. A háború hadászati eredményei, az arcvonalak helyzete döntő befolyással van a hadviselő állam bel- és külpolitikájára, illetve a szövetségesek egymáshoz való viszonyára.

A szovjet—német arcvonal eseményei például — különösen a sztálingrádi csata után — igen érzékenyen érintették a fasiszta blokkba tömörült államokat. Németország és szövetségeseinek katonapolitikai viszonyait döntően befolyásolták, kapcsolataikban kibékíthetetlen ellentéteket idéztek elő, melyek végül is meggyorsították a hitlerista tömb széthullását. Az 1944 nyárutóján végrehajtott iasi—kisinyovi hadművelet például nemcsak a német arcvonal Balkánt tartó láncszemét törte szét, hanem kaput nyitott a délnyugati hadszíntérre. A szovjet hadsereg előtt szabad lett az út Bulgária, Magyarország felszabadításához és Jugoszlávia megsegítéséhez.

2 A közreadott jelentősebb dokumentumok a fegyverszüneti tárgyalásokhoz és 1944. október 15-éhez: Csima János: A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944. augusztusának végén és szeptember havában. (Táviratok) HK 1965. 4. sz. C. A. Macartney: Dokumente: a) Funkteleggramme zwischen Moskau und Buda 5—16. Oktober 1944. b) Die von der ungarischen Delegation in Moskau an die Sowjetische Regierung gerichteten Notizen. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 1966 1. sz.; Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962.; Magyarország és a második világháború. Budapest, 1959. Dr. Teleki Géza: A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások. Hírünk a világban. (1955. január—április. V. évf. 1—4. sz.)

A fegyverszüneti tárgyalások és az 1944. október 15-i események jelentősebb dokumentumait hazánkban Karsai Elek adta közre. Lásd: Magyarország: 1967. április 23, 1972. október 8, 15. és 1973. október 14. számokat.

A Iași—Kisinyov alatti szovjet győzelem a hadászati helyzetet Dél-kelet-Európában gyökeresen megváltoztatta és Hitler Duna menti szövetségeseinek kedvező feltételeket teremtett a fasiszta blokkból való kilépésükhöz. A lehetőséggel élt Románia, majd Bulgária: kiléptek a hitlerista szövetségből és fegyveres erőiket Németország ellen fordították.

A hadászati és a katonapolitikai helyzet a szakításra és a szembe fordulásra a Harmadik Birodalommal — 1944. szeptember elején — Magyarország számára is kedvező volt. Az országban ekkor csak jelentéktelen német megszálló erők állomásoztak. Létszámuk az SS rendőri és a Gestapo alakulatokkal együtt sem haladta meg a 65—70 ezret. A hitlerista főparancsnokság nem rendelkezett azonnal ütközetbe vethető tartalékokkal. Nem tudott elvonni más arcvonalokról sem csapatokat, hogy birtokba vegye és lezárja a Keleti- és a Déli-Kárpátok átjáróit. Erre a feladatra a 2. magyar hadsereget igénylik. Hitler ennek kierőszakolására és a német—magyar katonai viszony megerősítésére Guderian vezérezredest, az Oberkommando des Heeres (OKH) vezérkari főnökét küldte Budapestre. A magyar fegyveres erők létszáma viszont már ekkor meghaladta a félmilliót. Az újabb mozgósításokkal a honvédség állandóan növekedett. A kedvező erőviszonyok mellett, azzal, hogy a 2. Ukrán Front megkezdte az átkelést a Kárpátokon, lehetőség nyílt a szovjet csapatok azonnali segítségére a németek elleni harcban. Horthyék egész beállítottsága és katonapolitikája azonban lehetetlenné tette a nyitást kelet felé. Még ekkor is az angol—amerikai csapatok ideérkezését várták. Azt, hogy Németország elvesztette a háborút, Horthy és az őt támogatók is felismerték. A rendszert azonban át szeretnék volna menteni. Ennek egyetlen lehetőségét az amerikai—angol megszállásban látták. A második arcvonal megnyitása, az 1944-es nyári olaszországi sikerek után a szövetségesek közelgő partraszállását várták a Balkánon is. Felcsillant annak a reménye, hogy ha sikerül a szovjet csapatok előnyomulását a Kárpátokban, az ország déli határain lefékezni, az Arad—Budapest—Bécs irányban megállítani, akkor a szövetségesek — legalább a Dunántúl elérésében, megszállásában — megelőzhetik a Vörös Hadsereget. Más lehetőséget 1944 augusztus végén és szeptember elején nem is latolgattak. Ezért nem követték a román példát. Képtelenek voltak olyan álláspontra helyezkedni, amely a kialakult hadihelyzetben megfelelt volna az ország és a nemzet összérdekeinek.

Minden uralmon levő osztály — még a legváltáságosabb helyzetben is — ragaszkodik hatalmának fenntartásához, önként nem mond le. Horthyék is olyan állam hadserege előtt szerettek volna kapitulálni, amely nemcsak hogy nem bántja a rendszert, de ha szükséges, fellép a forradalmi mozgalmak ellen is. Ez osztályhelyzetükből törvényszerűen következett. Az viszont már érthetetlen, hogy ezt a szándékukat

akkor is fenntartották, amikor ennek sem a hadihelyzet, sem a nyugatról — az összekötő útján — érkezett hírek nem kedveztek. Ezért kilépési tervük már a kezdet kezdetén illuzórikussá vált.³

A Horthy-rendszer politikai és katonai vezetői figyelmen kívül hagyták azt a történelmi tanulságot, hogy ha a hadban álló állam katonapolitikájának változtatására kényszerül — mint Magyarország 1944. augusztus végén —, úgy azt a hadászati események előre látható következményeinek szem előtt tartásával kell kialakítania. A háború a politika folytatása erőszakos eszközökkel, de ugyanakkor viszsza is hat a politikára. A politika köteles figyelembe venni a hadviselés eredményeit, a hadihelyzet várható alakulását és ennek megfelelően módosítani a célkitűzéseket, terveket, revideálni az álláspontokat. Ellenkező esetben a kudarc elkerülhetetlen, ez a hadviselés egyik törvénye. Aki erről megfeledkezett, még mindig elbukott. Sajnos, ebben a vonatkozásban nem tudtak előbbre lépni. Horthy és Lakatos katonapolitikája nem a hadiesemények és a hadihelyzet helyes mérlegelése alapján készült, hanem a magyar uralkodó osztály minden tárgyilagosságot nélkülöző vágyaira épült. Ezt Kállay Miklós miniszterelnök 1944. február 12-én Barczának küldött válaszában így fogalmazta meg: „Ha nekünk választani kell — míg más tényező nem jelentkezik (azaz az angol—amerikai hadsereg) — egy lényegében defenzív Németország és egy expanzív Oroszország között, mi nem tehetünk mást, mint kitartunk Németország mellett.”⁴ 1944 szeptemberében sem tudnak mást, mint felújítani a Kállay-féle koncepciót, annak ellenére, hogy a semleges országokban működő magyar követekhez küldött levelében 1944. március 1-én Kállay is beismerte: az a korábbi feltételezés, hogy az „... angol—amerikai csapatok az orosz katonák előtt érik el ezt a térséget és Közép- és Kelet-Európa jövőjét az angol—amerikai politika fogja... meghatározni... az adott helyzetben már nem aktuális... Ma az orosz hadsereg közelebb van határainkhoz és az orosz politika kezd behatolni Közép- és Kelet-Európába.”⁵ Horthyék erre már figyelmet sem fordítottak. Segítséget kértek a németektől a szovjetellenes háború folytatásához, oly hadiszituációban, amikor a szovjet hadsereg átlépte a Keleti-Kárpátokat és sejtetni engedte, hogy a Déli-Kárpátoknál sem áll meg, nem várja be, míg a szorosokat és a hágókat lezárják.

Katasztrófális, hogy Horthyék elképzeléseiket a háborúból való ki-

³ Lásd erre vonatkozóan: *Ölvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. 17—20, és 41—49. o.

⁴ 1944. január 12-én az angolok Barczától — Magyarország volt londoni követétől — azt üzenték, hogy a magyar kormány hallgasson a józan észre és ne várja meg, amíg a szovjet csapatok elérik az ország határait, vagy ami még rosszabb, ne kövessék el azt a hihetetlen baklövést, csaknem bünt, hogy a szovjet hadsereggel szemben megkísérlik a fegyveres ellenállást. Ídézti: *Juhász Gyula*: i. m. 303—304. o.

⁵ Magyarország és a második világháború. (Titkos Diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez). Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta: *Ádám Mágda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos*. Budapest, 1959. 445. o.

lépésre képtelenek voltak revideálni. Még azt sem ismerték fel, hogy az 1944. szeptember elejére kialakult hadászati helyzetben a fegyverszünet és a szembefordulás a németekkel a saját uralmuk meghoszszabbítását is jelenti. Ugyanis a Németország volt csatlósaival megkötött fegyverszünetek a belső társadalmi rendszert nem érintették. Mindössze a fasiszta politikai szervezetek, pártok azonnali feloszlátását, a háborús bűnösök felelősségre vonását és a szövetségesek elleni mindennemű propaganda beszüntetését követelték. Horthy és rendszere azonban a saját érdekében sem tudott szembefordulni a német fasizmussal. A kommunista párt, a Magyar Front nemcsak követelte az azonnali fegyverszünetet, nemcsak bírálta Horthyt és Lakatost, hanem az együttműködést is felajánlotta. A háborúból való kiugrás biztosítása érdekében késznek mutatkozott, hogy a demokratikus erőket Horthy mögött felvonultassa, ha ő vállalja a szembefordulást a németekkel. „Álláspontja az volt — írja Kállai Gyula —, hogy még a 12. óra előtt 5 perccel is lehetséges az együttműködés Horthy, a hadsereg és a Magyar Front között, ha a szövetség a magyar reakció politikájának igazi fordulatára épül.”⁶ Az ezzel kapcsolatos terveket és elgondolásokat el is juttatták a kormányzóhoz.

A magyar politikai és katonai vezetők a fegyverszünet kérdésében azonban a döntő elhatározás helyett a taktikázást választották. A kormány a hadihelyzetet, a háború várható kimenetelét, sőt a Bernből Bakach-Besseney György⁷ közvetítésével kapott üzeneteket is figyelmen kívül hagyva — német segítségbe kapaszkodva —, a 24. órában is vállalta a háború kiszélesítését és szeptember 5-én hátbatámadta a háborúból kilépett Romániát.⁸ Cselekedete tehát nem a fegyverszünet előkészítésére irányult, de mindenben megfelelt a Lakatos miniszterelnök által 1944. augusztus 29-én megfogalmazott célkitűzéseknek. Erőfeszítéseit a szovjetellenes háború folytatására, a szovjet csapatok előnyomulásának megállítására összpontosította. 1944. szeptember folyamán tíz hadosztállal megnövelte a harctérre küldött magyar magassabbegek számát.

A vezérkari főnök — Vörös János vezérezredes — feladta az augusztus 25—26-i minisztertanácson elfoglalt álláspontját és szeptem-

⁶ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—1945. Budapest, 1955. 252—253. o.

⁷ Bakach-Besseney György. Magyarország volt berni követe, 1944. szeptember 5-i üzenetében a következőket hozta Horthy tudomására: „Az amerikai követ ma este átadta . . . kormánya táviratát . . . Fegyverletételre vonatkozó ajánlat mindhárom fő szövetséges állam kormányához intézendő, nevezetesen a Szovjetunióhoz, Angliához és az Egyesült Államokhoz.” A Budapesti és Bern közöttei táviratváltásokra vonatkozóan lásd: *Ólvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. és *Hennyey Gusztáv*: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Köln, 1960.

⁸ Bakach-Besseney 1944. szeptember 1-én feladott 154. sorszámú sürgönyében a következőket hozta Horthyék tudomására: „Támadó fellépés az oroszokkal és a románokkal szemben, valamint a jelenlegi magyar—román határ átlépése feltétlenül elkerülendő. Hasonló vélemények érkeztek a semleges országokból.” A stockholmi amerikai követ nyilatkozata: „. . . Magyarország részére végzetes volna, ha Románia átállása után most Dél-Erdély megszerzése céljából megtámadná . . .” (OL. Mt. jkv. 1944. augusztus 25.) A magyar politikai és katonai vezetés mindezeket figyelmen kívül hagyta. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács szeptember 1-én úgy döntött, a Dél-Erdély elleni támadást meg kell kezdeni.

ber 4-i memorandumában követelte a Déli-Kárpátok átjáróinak, a predeali (Tömösi-hágó), a Vöröstorony- és a vulkáni (Szurdok-szoros) szorosok birtokba vételét, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok átkelését.⁹ Úgy értékelte a helyzetet, hogy a Déli-Kárpátok védelme nélkül a Keleti-Kárpátok nem tarthatók. Hogy miért vált ez létkérdésévé a magyar kormánynak, Vörös vezérezzredes erre is választ adott. Azt a következtetést vonta le a hadihelyzet értékeléséből, hogy „... az európai harcot vezető német birodalom az egyre fokozódó ellenséges túlsúly következtében a további harc feladására kényszerül és fegyverzünetet kér. Sőt nem tartozik a lehetetlenségek birodalmába az sem — mondja a nyilatkozat —, hogy Németország ellenállása esetleg márról holnapra összeomlik.”¹⁰

Ez az első hivatalos magyar katonapolitikai okmány, amelyben beismerik, hogy Németország a háborút elvesztette. A vezérkari főnök mégis, szeptember 4-én csak egy lehetőséget lát: folytatni a háborút. „Haderőnk erejének és ütőképességének fenntartására irányuló törekvésünk — írja — csak akkor járhat sikerrel, ha... a Német Birodalom oldalán továbbra is szövetségesi hűséggel és szilárd fegyverbarátsággal folytatjuk a harcot mindaddig, amíg a németek is hajlandók... határainkat megvédeni és erre képesek is... Ha azzal számolnánk is, hogy Németország a háborút elvesztette, akkor is végsőkig kell határainkat védeni, nehogy a bolsevizmus martalékaik legyünk, mert a legrosszabb esetben egy nemzeti tragédia esetén is csak úgy tudjuk nemzetünk fennmaradását (a Horthy-rendszert — Ö. I.) biztosítani, ha az oroszokat távol tartjuk és egy gyászos megsemmisüléshez az angolszászoknak időt nyerünk.”¹¹

Az elmondottakkal azt kívántuk érzékeltetni és bizonyítani, hogy a szovjet—német arcvonal eseményei döntő hatást gyakoroltak a német—magyar politikai és a katonai viszonyra is. Tragédia, hogy a horthysta uralkodó osztályok képtelenek voltak az arcvonal eseményeinek alakulásából tárgyilagos következtetést levonni és katonapolitikájukat az állam, a nemzet érdekeinek megfelelően revideálni. Ennek következménye, hogy Magyarország az 1944. szeptember elejére kialakult kedvező feltételek ellenére a 24. órában sem tudott kilépni a fasiszta szövetségből és nem járulhatott hozzá a hitleri fasizmus feletti győzelemhez. Horthyék hibájából az ország hadszíntérré lett, ahol a váltakozó heveséggel dúló harcok 194 napig tartottak.

⁹ Vörös János vezérezzredes, vezérkari főnök 1944. augusztus 25—26-án Románia megtámadását katonai és külpolitikai megfontolásokból nem támogatta. Javaslat: „... addig, amíg a román hadsereg kötelékei át nem lépik a bécsi döntés által meghúzott magyar—román határt, addig inkább egyesítsük, inkább vonjuk össze erőnket, de ne támadjunk.”

¹⁰ Idézi: *Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök 1938—1945.* Budapest, 1947. 249—251. o.

¹¹ Uo.

Események 1944. szeptember 5-től a moszkvai fegyverszüneti tárgyalások megindulásáig

Miért manővereztek Horthyék a szeptember 5-i üzenet megérkezése után is? Miért nem használták ki a szeptember eleji kedvező helyzetet az azonnali cselekvésre? Ennek oka, hogy az 1944 augusztus végén és szeptember elején Bernből érkezett táviratok tartalma, a nyugati szövetségesek magatartása és a hadihelyzet alapján követelt nyitás kelet felé, nem felelt meg a magyar ellenforradalmi rendszer katonapolitikájának.

Horthyékat az a félreérthetetlen hír, hogy a Szovjetuniótól is fegyverszünetet kell kérni, továbbá Bakach-Bessenyeinek az a közlése, hogy az ügy nem tűr halasztást és be kell kapcsolódni a németek elleni fegyveres harcba (ezt az 1943. évi előzetes megállapodás is tartalmazta), megdöbbsentette, valóságos tragédiát jelentett számukra.¹² Azt sem akarták tudomásul venni, hogy a fegyverszünet végrehajtásában a döntő szó a fegyvereké.

A hitlerista felső vezetés a iași—kisinyovi hadművelet utáni helyzetértékelésben megerősítette, hogy a Kárpát-medencére és Magyarországra — a háború továbbfolytatásához — elengedhetetlenül szüksége van. Ügy vélték, hogy Magyarország hadszíntérré változtatásával, viszonylag kevés német erővel, huzamosabb időre távol tarthatják a Vörös Hadsereget a csehországi, az ausztriai és a dél-németországi hadászati fontosságú hadiipari központoktól, amelyek nélkül a háborút folytatni lehetetlen. Megszerzik továbbra is a magyar olajat, amely a román olaj elvesztése után elsőrendű fontosságúvá vált, a bauxitot, a mangánt, a mezőgazdaság termékeit és a magyar hadosztályokat, amelyek igénybevétele lehetővé tette a német arcvonal viszonylagos stabilizálását. Ezért Magyarország megtartása, abban a hadihelyzetben, amit a iași—kisinyovi csatavesztés és a román fordulat előidézett, egyáltalán nem volt közömbös.

A német hadvezetés rettegett attól, hogy Magyarország is követi Románia példáját. Szeptember elején egy esetleges magyar kiugrás következményeként az arcvonal a legjobb esetben csak a Tátra, Fáttra, a Kis-Kárpátok és a Stájer-Alpok vonalában lett volna stabilizálható. Ennek beláthatatlan következményei lettek volna nemcsak Magyarországra, hanem a háború további menetére is. A német hadvezetés — az OKW (Oberkommando der Wehrmacht) hadinaplója szerint — Magyarország katonapolitikai helyzetét úgy értékelte, hogy a totális hadviselésre még korántsem tette meg a legvégső erőfeszítéseket, hogy

¹² Az 1943. szeptember 9-én a szövetséges államok és Magyarország között létrejött előzetes megállapodás szövege szintén tartalmazza a németek elleni fegyveres harcot. Magyarország és a második világháború, i. m. 421. o.

továbbra is számottevő gazdasági és katonai tartalékokkal rendelkezik, amelyeket Németország nem nélkülözhet.

Kedvezett, hogy a magyaroknak, katonapolitikai elgondolásaik realizálásához, német segítségre volt szükségük. Ha a német fasiszta és a horthysta katonapolitikai vezetés terveit, elgondolásait elemezzük, azt látjuk, hogy *elképzeléseik realizálásához kölcsönösen szükségük volt egymásra*. Ez határozta meg 1944. szeptember elején a német—magyar katonai viszonyt, amit még a teljes összhangba hozás és a stabilizálás előtt felborított a szovjet csapatok nem várt, gyors megjelenése Dél-Erdélyben, felvonulása Magyarország határaitra és a támadó tevékenység mind határozottabb kibontakozása.

A Románia ellen indított támadások összeomlása, az ígért német segítség vonatott érkezése, Bessenyei sürgönyei, de legfőképpen a 2. Ukrán Front gyors ütemű átkelése a Déli-Kárpátokon és sikeres előnyomulása Arad, Nagyvárad felé, a német—magyar katonai viszonyt újból kiélezték. Az eseményeket tárgyilagosabban szemlélők igyekeztek hatást gyakorolni Horthyra, hogy a Lakatos-kormány fegyverszünet-ellenes magatartása ellenére cselekedjen, ne várja meg Németország összeomlását, mert akkor, ahogy Bethlen István fogalmazott: „Magyarországot leradírozzák a térképről.” A kormányzó a szeptember 11-i minisztertanács fegyverszünet-ellenes magatartásából minden bizonnyal megértette, hogy a Lakatos-kormányra — mint alkotmányos testületre — a fegyverszünet előkészítésében és végrehajtásában nem támaszkodhat, hogy azt csak a legnagyobb diszkrécióval készítheti elő, esetleg szűk környezetének bevonásával.¹³ Így került a fegyverszünet előkészítése a kormány kikapcsolásával Horthy és a kabinetiroda kezébe. Új vonás a kormányzónál, hogy a hadiesemények és a Bernből jött üzenetek kényszerítő hatására tudomásul vette, hogy a Szovjetunió kikapcsolásával nem köthet fegyverszünetet. Ezért a szeptember 11-i megbeszélésen¹⁴ helyt adott a Szovjetunió felé való kezdeményezés gondolatának. A továbbiakban a Romániával aláírt fegyverszünet is pozitív szerepet játszhatott. Magyarországon nagy figyelemmel kísérték a Romániával megkötött fegyverszüneti szerződést és annak az Erdélyre vonatkozó megállapítását. „A szövetséges kormányok — mondja a szerződés 19. pontja — a bécsi döntést érvénytelennek tekintik és

13 Az 1944. szeptember 7-i koronatanácsra, a 8-i minisztertanácsra, a 10-i titkos tanácskozásra, illetve a 11-i minisztertanácsra vonatkozóan lásd: *Juhász Gyula*: i. m. 324—334., *Karsat Elek*: i. m. 504—520. és *Ólvedi Ignác*: i. m. 58—70. o.

14 „1944. szeptember 11-én este Horthy dolgozószobájában bizalmas megbeszélésre került sor; feleségén, menyén és fián kívül csak Ambrózy, a kabinetiroda főnöke, Bakay, a budapesti hadtest parancsnoka, Vattay főhadsegéd és Toszt szárnysegéd volt jelen.” Vattay feljegyzése szerint hosszas tárgyalás után az a vélemény alakult ki, hogy a Lakatos-kormányval nem lehet a fegyverszünetet megvalósítani. Ezért minden ezzel összefüggő kérdést a jelenlevő személyek végeznek, a kormány kikapcsolásával. A jelenlevők úgy vélték, hogy két irányban célszerű a felderítést megkezdeni: Rómába, illetve kapcsolattelvétele nyugat felé, és az oroszok felé vezető út előkészítése. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) A békeelőkészítő bizottság kat. iratai. Vattay Antal altábornagy vallomása VII. 19.) A megbeszélésen a feljegyzés szerint még csak szóba sem hozták Bakach-Bessenyei szeptember 5-i üzenetét, holott a diplomata pontosan megjelölte a tennivalókat.

egyetértenek azzal, hogy Erdély (vagy annak nagyobb része) visszatérjen Romániához, aminek jóváhagyása a békés rendezésre tartozik...¹⁵ Ez megerősítette azokat a már korábban kapott híreket, hogy a szövetséges hatalmak a bécsi döntés semmisnek nyilvánításával az Erdéllyel kapcsolatos román—magyar vitát még nem zárták le végérvényesen, és ha Magyarország a Németország elleni harcban érdemeket szerez a béketárgyalásokon, visszatérnek erre. Kedvezően hathatott az is, hogy a fegyverszünet Romániában nem érintette a monarchiát. Ezek vétele után Horthy is hozzájárult, hogy bizonyos csatornákon értesüléseket szerezzenek arra vonatkozóan, hogy a Szovjetunió hajlandó-e fogadni küldötteit?

Az arcvonal eseményei nemcsak a német—magyar politikai, hanem a katonai viszonyt is kiélezték. Különösen sok vitára adott okot, hogy „ki vezessen” a magyar térségben. A német—magyar katonai viszony és a hadihelyzet értékelésére szeptember 12-re Friessnert, Greiffenberg tábornokot (a német katonai meghatalmozott) és Vörös János vezérezredes Hitler főhadiszállására rendelték. „Nincs olyan magyar tábornok, aki a hadvezetésben annyira jártas volna, mint amilyen a németeknél van” — jelentette ki Hitler Vörösnek. Majd kifejtette, hogy az volna a legjobb, ha a magyar csapatokat erős kezű német parancsnokoknak rendelnék alá, vagy németekkel kevernék. A vitát a következő szavakkal zárta le: „Magyar területen csak egy kézben lehet a vezetés, mégpedig a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport parancsnokának a kezében, neki kell kivétel nélkül mindent alárendelni. Magyarországnak ezen a téren nem szabad több ellenvetést tennie.”¹⁶ A német—magyar katonai együttműködés a hitleri főhadiszálláson tartott értekezlet után sem javult, a nézeteltérések nem szűntek meg. Azokat sem utasításokkal, sem fenyegetésekkel nem lehetett kiküszöbölni, mert az ellentéteket szülő okot, a szovjet csapatok előnyomulását, Hitler ígérete ellenére sem tudták megállítani. Vörös vezérezredes a vezetéstől eltanácsolták, de a sűrűlódások fennmaradtak. Ezeket jól tükrözi a magyar vezérkari főnök szeptember 17-i levele Guderianhoz, melyben tiltakozott az 1. és a 2. magyar hadsereg német parancsnokság alá rendelése ellen. Javasolta, hogy „... ahol a magyar csapatok vannak többségben, ott magyar, ahol viszont az egységek zöme német, ott német parancsnokságokat...” szervezzenek. „Ezenkívül kérem Excellenciádat, szíveskedjék azonnali hatállyal elrendelni, hogy ahol magyar magasabbegységek német vezetés alatt harcolnak, ott haladéktalanul vessenek véget a had-

¹⁵ Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szozjuza v period Otyecsesztvennoj vojni. Tom. 2. Moszkva, 1946. 210. o. A bécsi döntés érvénytelenítésének a szerződésbe történt bevitelére csak a tárgyalás utolsó napján (szeptember 12-én) került sor, a román küldöttség kérésére. Addig azt csak helytelenítették, mint amelyen változtatni kell.

¹⁶ Arhiv Minyiszersztva Oborni SZSZSZR. (A továbbiakban — AMO SZSZSZR) fond (f.) 240. opisz (op) 11 206, gyelo (gy) 516 liszt (ll) 556. Lásd még erre vonatkozóan: *Friessner, H.: Verratene Schlachten (Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn)*. Hamburg, 1956. 124—129. o.

osztályok szétaprózásának. Kérem, szíveskedjék tudomásul venni, hogy a magyar királyi IV. és VII. hadtesteknek német parancsnokság alá helyezéséhez nem járulok hozzá és a két hadtest vezetésére a ... 3. hadseregarancsnokság felállítását rendelem el. Nem értek egyet továbbá azzal sem, hogy a 8. német hadsereg parancsnoksága szétesztotta a 27. könnyű hadosztályt és zászlóaljokként alkalmazta...

Mindezekon kívül — folytatja a magyar vezérkari főnök — kénytelen vagyok Excellenciád tudomására hozni, hogy Magyarországon hetek óta német részről nemkívánatos jelenségek kerültek napvilágra. Német teherautók ezrei és ezrei gördülnek... nyugat felé a legvalószínűtlenebb, a harci sorsközösség szempontjából leghaszontalanabb terhekkal megrakva akkor, amikor a magyar csapatoknak a gépjárművekre előírt állomány kicsiny töredékével keil beérniük és maguk vonszolják a súlyos terheket (pl. ökrös fogattal kísérik meg a szállítást).” Azt is Guderian tudomására hozta, hogy a német teherkocsik rakományának láttára a magyar csapatok és a lakosság körében növekszik a németek iránti bizalmatlanság, fokozódik az elkeseredettség. „Sem én, sem más magyar tábornok — fejezte be levelét — nem járul hozzá a lealacsonyító parancsnoklási tervekhez.”¹⁷ Vörös vezérezredes levelének tartalma és hangvétele kétségtelenül arról tanúskodik, hogy a szovjet csapatok megjelenése és felvonulása Magyarország határaitra a német—magyar katonai viszonyt is kiélezték, kibékíthetetlen ellentéteket szültek, a nézeteltéréseket növelték. Még Vörös János is bátrabb lett, mert nemet és ellent mondani a „Dél” hadseregcsoport parancsnokának és Guderiannak. Naplójából ismerjük, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke a szeptember 5-i, Dél-Erdély elleni támadás kudarca után szeptember 9-én a kormányzónál és a miniszterelnöknél is az Arad elleni támadást szorgalmazta. Friessnernek szeptember 12-én a német főhadiszálláson Hitlert zseniális államfőnek nevezte, akinek az „... utolsó ütőkártyája még bizonyára a zsebében van...” Hazatérve jelentéseiben különösen annak adott hangot, hogy „... ha becsülettel folytatjuk a harcot, minden támogatással számolhatunk... Minden törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy magatartásunkkal szövetségünk bizalmát megnyerjük, s így, újabb csapatokkal és anyagokkal megerősödve, honvédségünk erejét növeljük”. Majd megemlítette, azt a hátrányt, amely az Arad elleni támadás halogatásából hadműveleti szempontból származott, amiért a kormány vonakodó magatartását bírálta. Ezek a kijelentések szeptember 14-én hangzottak el. Szinte lehetetlen, hogy három nap múlva, már más hangnemben fogalmaz. Naplójában a Guderianhoz címzett szeptember 17-i leveléről nem emlékezik meg.¹⁸

17 HL Filmtár: 1256, tekercs. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Süd-ukraine (A továbbiakban — KTB H. Gr. Südukraine) 6605. sz. irat.

18 A magyar vezérkar főnökének háborús magánnaplója az 1944. évből. Kiadatlan fordítás. ZMKA könyvtára, 81. o.

Friessner attól tartott, hogy egy fegyverszünet esetén az arcvonal mögött levő magyar egységek hátra támadhatják a németeket. Ezért követelte valamennyi hadrafogható magyar kötelék német parancsnokság alá helyezését és harcbevetését. A fasiszta szövetségből kilépett országokban a fegyveres erők főszerepet játszottak, alapvetően ők valósították meg az átállást. A tapasztalat, a honvédség hangulata óvatosságra készítette a fasiszta tábornokokat. Nagyon vigyáztak ekkor már arra, hogy csírájában elfojtsanak minden olyan kísérletet, ami az ország, vagy a hadsereg egy részének átállását eredményezné. Ezért, amikor a vita a magyar csapatok feletti parancsnoklás kérdésében újra kiéleződött, Greiffenberg tábornokhoz — 1944. szeptember 20-án 01 óra 30 perckor — megérkezett Guderian 9728 GKdos jelzésű távmondata: „A Führer jóváhagyta a parancsnokságoknak a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport által elrendelt átszervezését és azt elengedhetetlennek tartja. Kérem, eszközölje ki ehhez a magyar vezérkar jóváhagyását. Ha szükségessé válik, hivatkozzék arra, hogy a magyar vezérkar e kérdésben tanúsított további elutasító magatartása a szövetségi viszony módosítására kényszeríthet.”¹⁹ Más szóval Guderian megfenyegette a magyarokat, hogy ha nem hajlandók az OKH által diktált feltételek szerint együttműködni, akkor megfontolás tárgyává teszik a viszony felülvizsgálását, azaz likvidálják őket, mint szövetségeseket.

Ezután a vezérkarok között tárgyalások kezdődtek. Ennek eredményeként a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport jobbszárnyán, az Arad—Szolnok hadművelési irány lezárására, a Nagyszalonta—Szeged arcvonalon létrehozták a 3. magyar hadsereget.²⁰

Amíg az OKH vezérkarának az volt a véleménye, hogy Erdélyben egyelőre csak szovjet szárnybiztosítással kell számolni, és hogy a 2. Ukrán Front támadása Budapest felé csak hónapok múlva várható, addig hajlandó volt vitatkozni és bizonyos mérvű cselekvési szabadságot is engedélyezni a magyar vezérkarnak. Amint a szovjet csapatok mozgásából megértették, hogy rövidesen várható a Magyarország elleni offenzíva, a német főparancsnokság is megváltoztatta magatartását, újra visszatért az ellenvetést nem tűrő, minden vitát kizáró vonal követéséhez. Nem tárgyalt, hanem utasított, intézkedett és nyíltan fenyegetőzött. A hitleri elgondolások maximális szem előtt tartásával megkezdte az ország hadszíntérré változtatását, a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport átszervezését.

Míg a vezérkari főnök vitatkozott Guderiannal a vezetést illetően, Horthyhoz — szeptember 18-án — megérkezett Makarov pozitív üze-

19 HL Filmtár: 1258. sz. tekercs, KTB/H. Gr. Súdukraine 6586. sz. irat.

20 A hadművelési alárendeléssel kapcsolatban a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport hadművelési naplójában szeptember 21-i dátummal a következő bejegyzést találjuk: „A hadművelési alárendelés napokig tartó tisztázatlan kérdése két értekezleten is (a magyar képviselőkkel) megbeszélés tárgyát képezte... Határozatot fogadtak el, hogy a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport jobbszárnyán egy új magyar hadsereget állítsanak fel, 3. hadsereg elnevezés alatt. A tárgyalások idején a magyarok ismét előadták javaslataikat a saját hadsereg létrehozására.” Kívánságukat a német parancsnokság újra elutasította.

nete, hogy a Szovjetunió hajlandó fogadni küldötteit és Zólyomra repülőgépet küld értük.²¹

A kormányzó azonban még mindig taktikázott. Először újra nyugat felé kísérletezett. Külügyminisztere még aznap, szeptember 18-án táviratot küldött Bakach-Besseneynek. Ebben megismételte, korábbi kéréseit:

„a) Angolszász csapatok szállják meg sürgősen az ország fontosabb részeit. Ha ez légi úton nehézségeket okozna, kitartanánk keleten, ami nézetünk szerint angolszász érdek is, amíg angol partraszállás Adria-tenger felől bekövetkezik.

b) Döntő fontosságú volna, ha orosz—román csapatokat jelenlegi helyzetükben meg tudnánk állítani, hogy csapatainkat koncentrálhassuk saját akaratunk érvényesítésére.

c) Volt kisantant államok ne szállhassák meg országunkat.

d) Angolszászok iránti szimpátiánk közismert, és már régóta kértük védelmüket.

Alapfeltétel a tökéletes titkosság, mert legkisebb indiszkrétció esetén katasztrófa elkerülhetetlen.”²²

Még mindig a régi nóta: „csakis angolszászokkal, oroszok nélkül”. A távirat elküldésére, ismételten angolszász megszálló csapatok kérésére feltehetően hatással volt Churchillnek a quebeci konferencián — 1944. szeptember közepén — a szovjet hadsereg további előnyomulásának megállítására kifejtett terve, melynek híre eljuthatott Magyarországra is.

A Iași—Kisinyov utáni 750—800 km-es előretöréssel a szovjet csapatok szeptember közepén a délnyugati hadszíntér két fontosabb objektumát, Bécsét és Budapestet 550, illetve 360, Belgrádot viszont 200 km-re közelítették meg. A nagymérvű előnyomulás a Balkánon és a Duna-medence közepe felé az angolszász imperialista körökben nyugtalanságot keltett. Churchill mindenáron el akarta vágni a szovjet csapatok előnyomulásának útját Közép-Európában.²³ Ez szeptemberben csak abban az esetben lett volna megvalósítható, ha Horthyék a szovjet hadsereg előnyomulását a Kárpátokban német segítséggel feltartóztatják, vagy legalább lefékezik, és ha angolszász erők Dalmáciában

21 A szovjet kormány üzenetét Makarov szovjet ezredes: „A szlovák szabadságért” elnevezésű partizándandár politikai biztosa adta át gr. Zichy Ladomérnak továbbításra. A Makarov-levelet lásd: HL Vattay vallomása VII/19.

22 Csima János: i. m. HK 1965. 4. sz. 734. o.

23 A II. quebeci konferenciát Roosevelt és Churchill 1944. szeptember 11—16. között tartotta, ahol Anglia miniszterelnöke ismételten előhozakodott szovjetellenes tervével. Lásd erre vonatkozóan: W. I. Churchill: The Second World War. VI. London, 1954. 131., 133—134., és 137. o.

„Nagyon szeretném — jelentette ki Churchill —, ha Közép-Európa néhány körzetében megelőzhetnénk az oroszokat. A magyarok például kijelentették, hogy az oroszok előnyomulásának ellenállnak, de az angol csapatok előtt — ha időben odaérkeznek — leteszik a fegyvert... Nagyon szeretném, hogy abban az esetben, ha a németek kivonulnak Olaszországból, vagy visszavonulnak az Alpokig, Alexander megszállná az Isztriai félszigetet és megkísérelné, hogy előbb eljusson Bécsbe, mint az oroszok.”

vagy Isztriában partraszállnak és Magyarországon, de legalább Dunántúlon megelőzik a Vörös Hadsereget.

Még a 18-án elküldött táviratra kapott válasz előtt, szeptember 19-én megérkezett Bakach-Besseney 172. sorszámú újabb üzenete. Igyekezett a magyar vezetőkkel megértetni, hogy „... habozásuk német oldalon való végleges kitarítás benyomását kelti... szándékunk komolysága is kétes előttük mindaddig, amíg legalább tárgyalások folytatására meghatalmazottak kiküldve vagy kijelölve nincsenek”.

Hennyey szeptember 18-án feladott táviratára a válasz 21-én érkezett meg. Ez félreérthetetlen volt:

„Reménytelen azt képzeln, hogy angolszászok saját csapataikat fogják áldozni, hogy minket, akik végig kitarunk ellenük, oroszoktól és saját kis szövetségeseiktől megvédjenek. Egyetlen, amit még tenni lehet, feltétel nélkül fegyverszünetet felajánlani, s ezzel legalább további magyar vér felesleges pocsékolását elkerülni.”²⁴

A Bernből kapott hírek mellett különösen nyugtalanította a magyar kormányköröket a 2. Ukrán Front balszárny-csapatának megjelenése Temesvár, Arad és Nagyvárad-dél térségében. A Nagyvárad—Belényes, Arad—Lippa és Temesvár—Lugos irányokban szeptember 13-án indított német—magyar támadás, Arad elfoglalása ellenére, kudarcra végződött. Az 1. román hadsereg egységei — pár kilométeres visszavonulás után — Belényes-dél, Lippa és Temesvár vonalában az előnyomulást megállították. A szovjet főparancsnokság — a román kormány kérésére — meggyorsította a front balszárnyának előnyomulását. Az 53. hadsereg és a 18. harcokocsihadtest csapatai már 17-én felvették az érintkezést a Romániába betört horthysta hadtestekkel és 19-én indított ellencsapásokkal megkezdték kiszorításukat. Visszafoglalták Aradot és kierőszakolták a kilépést a hegyek közül. A német jelentések is beismerték, hogy a „... mozgékony ellenséges erők kijutásával a szabad síkságra a helyzet rövid idő alatt veszélyessé válhat és bekövetkezhet az áttörés nyugat felé.”²⁵

Ezek a hírek Budapesten is riadalmat keltettek. Horthy is cselekvésre szánta el magát. Még tett egy kísérletet az angolszászok felé. Talán nem hitt a berni diplomatának, s ezért Náday István vezérezredes Howie ezredessel (német fogolytáborból megszökött angol pilóta) repülőgépen szeptember 22-én Olaszországba küldte a szövetségesek főhadiszállására. A küldött meg is érkezett a casertai főhadiszállásra, de mivel nem volt megbízólevele, nem tekintették hivatalos személynek. Úgy nyilatkozott, hogy az biztonsági okokból maradt el, de felhatalmazása van arra, hogy Horthy kormányzó nevében tárgyaljon. Sir Maitland Wilson hadseregtábornok, a Földközi-tengeri szövetséges haderők főparancsnoka is fogadta. Nádaynak a tárgyalásokra vonatkozó

²⁴ HK 1965. 4. sz. 734. o.

²⁵ HL Filmtár: 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6620. és 6675. sz. irat.

utalásaira megjegyezte: „nem lehet szó tárgyalásokról”, de érkezéséről és közléseiről tájékoztatni fogja a kormányt. A szövetséges erők segítségnyújtására vonatkozóan Náday olyan megjegyzést kapott, hogy az a szovjet főparancsnokságra tartozik, mivel egyedül az van abban a helyzetben, hogy erre érdemleges választ adjon. Arra is utalt, hogy a hadihelyzetből adódóan Magyarországnak célszerűbb és egyszerűbb Moszkván keresztül kérni a szövetségesektől a fegyverszünetet, mivel a szovjet csapatok már az országban vannak.²⁶

A magyar megbízott megkérdezéséről és kihallgatásáról Macmillan, a szövetséges főhadiszálláson beosztott brit miniszterrezidens, a későbbi miniszterelnök, szeptember 23-án jelentést küldött Londonba a Foreign Office-nak. (Külgügyminisztérium.)

Az Náday küldetéséről informálta a szovjet kormányt is és kérte állásfoglalását a fegyverszüneti feltételek kérdésében. A London és Moszkva között megindult magyar vonatkozású konzultációnak a Faraghó vezette bizottság Moszkvába érkezése vetett véget. Molotov október 6-án tájékoztatta Kerr brit nagykövetet a magyar fegyverszüneti bizottság Moszkvába érkezéséről és Horthy Sztálinhoz írt leveléről. Javasolta, hogy a három nagy hatalom képviselői együttesen készítsék elő Magyarországgal a fegyverszünetet és a tárgyalásokat Moszkvában folytassák. A szövetségesek a szovjet kormány idevonatkozó javaslatát elfogadták.²⁷

A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások

Az Arad térségében zajló hadiesemények, a „Dél” hadseregcsoport intézkedése ellenére, a német és a magyar csapatokra nézve nem várt súlyos hadműveleti helyzethez vezettek. A Keleti-Kárpátokban és a Kolozsvár térségében megindult támadással párhuzamosan a front balszárny-csapatái is élénk tevékenységbe kezdtek.

²⁶ Az angol tábornokok beszélgetései Horthy küldöttével mindvégig magánjellegűek voltak. A hadihelyzet alapján úgy társalogtak Nádayval, mint az ellenségtől önként átszökött tábornokokkal szokás. Az internálás ellenére megengedték, hogy táviratot küldjön. A tragédia most kezdődött. 25-én feladott üzenetéből Budapesten csak azt értették meg, hogy megérkezett, szövegét nem tudták megfejteni, mert rossz rejtjelkulcsot vitt magával. Budapest a berni katonai attasét kérte meg, hogy létesítsen kapcsolatot. A rádióforgalmazás Nádayval mindezek ellenére nem indult meg.

Vattay feljegyzései szerint Nádaytól a chiffre kulcsát október 13–14-én kapta meg. Csak ezután indulhatott meg a rádióforgalmazás vele. A Vár október 11-én 22 órakor leadott sürgönyében a következőket hozta Faraghóék tudomására: „Rómában levő megbízottunkkal nincs meg a kölcsönös összeköttetés. Táviratát vettük, de az onnan megadott rádióállomás mindaddig nem jelentkezett hívásunkra. Ezért nem tudunk vele kapcsolatot létrehozni. Kérjük megbízottunkkal valahogyan közölni, hogy az általa megadott hullámhosszon és hívójellel haladéktalanul keresse velünk az összeköttetést.” Faraghó október 12-én tájékoztatta az esetről a szovjet kormányt és segítségét kérte, hogy Budapest és Náday között a rádiókapcsolat létrejöhesse. (A dokumentumokat közli: *Macartney*; i. m. 98. o.)

Végül is Náday és a kabinetiroda között a táviratváltás csak azután indult meg, miután a tábornoknak sikerült adása megfektetésének kulcsát Budapestre eljuttatni. Ez október 13–14-e körül lehetett. Így tehát küldetésének és üzenetének a fegyverszünet előmozdításában semmi szerepe nem volt.

²⁷ Lásd erre vonatkozóan: *Karsai Elek*: Magyarország 1973. október 14. — Horthy Sztálinhoz írt levelét sajtó alá rendezte és magyarázó szöveggel ellátta *Szücs László*. Megjelent a *Századok* 1971. 4. számában.

Friessner szeptember 22-én és 23-án ismételten követelte, hogy — Arad térségében összevont erőivel — a 3. magyar hadsereg „támadja meg és verje szét” a hegységekből kilépett szovjet csapatokat, és akadályozza meg, késleltesse előnyomulásukat nyugat felé. A német parancsnokság minden áron meg akarta akadályozni, hogy a 2. Ukrán Front elfoglalja Arad-északnyugat térségét, ahol csapatokat vonhat össze az Alföldre irányuló támadáshoz.

Az 53. szovjet hadsereg csapatai pár napi csatározással nemcsak kieroszakolták a kilépést a hegyek közül, hanem birtokba vették Aradot és megkezdték a hídfő kimélyítését is. Sikereiket továbbfejlesztve, a 18. harckocsi- és az 57. lövészhadtest alakulatai szeptember 23-án Elek—Bombegyház—Battonya—Nagylak—Apátfalva körzetében kijutottak a magyar—román határra, azt átlépték és megkezdték a határ menti falvak felszabadítását.

Az Arad környéki ütközetek eredményeként a 2. Ukrán Front bal-szárnya váratlanul mélyen előreugrott nyugatra és mintegy 350 km-es arcvonalon délről átkarolta a „Dél” hadseregcsoport észak-erdélyi főerőit. Ezzel kedvező feltételek keletkeztek az Arad—Debrecen—Nyíregyháza—Csap irányú támadáshoz, a németek fő csoportosításának nyugatról való megkerüléséhez és a Magyarország belsejébe irányuló döntő jelentőségű csapások végrehajtásához. *Arad sík vidékének birtokba vétele gyökeresen megváltoztatta a felek hadműveleti helyzetét és döntő hatást gyakorolt a fegyverszünet kérdésében taktikázó kormányzóra is.*

A szovjet csapatok megjelenése Arad-északnyugat és Nagyvárad-dél körzetében sokkal érzékenyebben érintette az állam vezetőit, mint a Székelyföld elvesztése. Tudomásul kellett venni, hogy a Vörös Hadsereg megjelenése Szeged, Szolnok és Debrecen alatt már csak napok kérdése.

Horthy végül is a hadiesemények kedvezőtlen alakulásából és a berni összekötőtől szeptember 21-én érkezett táviratból kénytelen volt levonni azt a következtetést, hogy a Szovjetunió kikapcsolásával lehetetlen fegyverszünetet kötni, s hogy a kialakult hadihelyzetben az angolszászok már sem a Balkánon, sem a Duna-medencében nem előzhetik meg a szovjet csapatokat.

Mindezek mérlegelése és a szovjet kormány tárgyalási készségéről érkezett hírek után — szeptember 24-én — elhatározta, hogy fegyverszüneti delegációt küld Moszkvába. Emlékirataiban a fegyverszünet kérdéséről a következőket írta: „A végső, döntő lépéstől... húzódoztam. Fegyverszünet kérése mindig keserű, de az, hogy az angolok és az amerikaiak kizárólag az oroszokhoz utasítottak bennünket, valósággal tragédiát jelentett számunkra.”²⁸

28 Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires, 1953. 268. o.

Ezzel magyarázza a fegyverszünet elodázásának ügyét, személyes és kormánya huzavonáját. Majdnem a nyugataikat okolja, hogy őt, aki az ellenforradalomból emelkedett ki és egy negyedszázadon át a kommunizmus elleni harc éllovasa volt, a Szovjetunióhoz utasították. Úgy állítja be, hogy ez számára olyan tragédiát jelentett, amit sem megérteni, sem megoldani nem tudott. Mint sok más kérdésben, ebben is meghamisítja a történelmet. Ez sikeresnek is bizonyult. Azt az állítást, hogy őt a nyugati hatalmak a Szovjetunióhoz utasították, sokan elfogadták és elfogadják. Horthy szavának hitelt adva többen ennek tulajdonítják a delegáció Moszkvába küldését. Vannak, akik nem Horthyt, hanem egyenesen a nyugatiakat hibáztatják, amiért csak októberben közölték, hogy Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével Moszkvához kell fordulnia. Ezt a koncepciót erősíti dr. Teleki Gézának, a magyar fegyverszüneti bizottság tagjának közreadott munkája is. „Nyugat felé a puhatolódzások csupa visszautasításra találtak.”²⁹ Megállapítását nem támasztja alá dokumentummal, mert nincs ilyen bizonyíték. Horthyék az angolszászoktól sem kértek fegyverszünetet, így nem is részesülhettek visszautasításban.

A nyugati szövetségesek — amit a berni összekötőtől érkezett üzenetek bizonyítanak — Horthyt nem utasították a Szovjetunióhoz. Mindössze azt adták félreérthetetlenül tudomására szeptember 5-én, hogy *Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével egyidejűleg kell a három nagyhatalom kormányához, a Szovjetunióhoz, Angliához, és az Egyesült Államokhoz folyamodnia.* Bakach-Besseney azt is közölte ugyanebben a sürgönyben, hogy mihelyt „... Magyarország ezt a lépést megtette, meg fogják jelölni, hogy a magyar delegáció hova menjen...”, hogy a szövetségesek megbízottjaival találkozzék. Olyan megállapodás a szövetségesek között, hogy Magyarországnak a Szovjetunióhoz kell fordulnia, nem volt. A Németország ellen hadat viselő felek csak abban egyeztek meg, illetve arra kötelezték magukat, „... hogy e háború tartama alatt közös egyetértés nélkül fegyverszünetről vagy békeszerződésről nem tárgyalnak és ilyeneket nem kötnek.”³⁰ Igaz, hogy az angolszász vezető politikusok — mint erre utaltunk — nagyon szerették volna, ha Közép-Európában megelőzhetik a szovjet hadsereget. De a hadihelyzet úgy alakult, hogy elgondolásuk érdekében sem 1944. nyár végén, sem ősz elején katonailag semmit sem tehettek.

²⁹ Teleki Géza: i. m. V. évf. 1—4. sz.

³⁰ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945—1948. Budapest, 1960. 536. o.

Felvetődik a kérdés: van-e valami alapja Horthy állításának? Régi, évezredek hadiszokás, hogy a vesztes fél annak a hadseregnek a főparancsnokától kér fegyverszünetet, az előtt teszi le a fegyvert, akivel harcban áll. Ez koalíciós háborúban annyiban módosult, hogy a legyőzött fél egyidejűleg fordulhatott a katonai szövetségbe tömörült vezető államok kormányaihoz, vagy azok egyikén keresztül valamennyihez. A második világháborúban logikusnak azt tekintették, hogy a Németország oldalán hadat viselő bármely ország azon az alapon keresztül forduljon fegyverszüneti kérelmével az antifasiszta koalíció vezető hatalmaihoz, amelynek csapatai megkezdtek területének felszabadítását, illetve amelynek haderőivel harcban áll. Olaszország például az angolszászokon és nem a Szovjetunióon keresztül fordult a szövetségesekhez. Ez volt a természetes. Casertában Nádaynak az angol tábornokok lényegében ezt magyarázták, utalva, hogy mivel a szovjet hadsereg már megkezdte

Churchill szándékát a 2. és 3. Ukrán Front iasi—kisinyovi győzelme, gyors ütemű előnyomulása és a szovjet csapatok megjelenése a Balkánon, átkelése a Keleti- és a Déli-Kárpátokon végérvényesen meghiúsította.

Egy hónap telt el a Lakatos-kormány megalakulásától a magyar fegyverszüneti bizottság Moszkvába érkezéséig. Négy hétig tartott tehát a huzavona, a kísérlet különbékére és fegyverszünetre a nyugati hatalmakkal. Ezalatt teljesen igazolást nyert, hogy a manőverező Horthy és a bizonytalankodó Lakatos-kormány katonapolitikája felett az idő már régen eljárt. Az alapvető célt, a 2. Ukrán Front megállítását német segítséggel sem érték el, és az angolszász csapatok, amelyeket annyira vártak, nem érkeztek meg. Nem volt tovább miben reménykedniök. Ezért — menteni ami még menthető jelszóval — elküldték a fegyverszüneti delegációt Moszkvába. Olyan katonapolitikai helyzetben került sor erre, amikor a 2. Ukrán Front csapatai már átlépték az ország határát és Arad-északnyugat térségéből új, nagyszabású offenzívára, Magyarországnak a fasiszta szövetségből való kiléptetésére készültek, s amikor a német politikai és katonai vezetés Szálasi hatalomra segítését Horthy és Lakatos ellenében már eldöntötte. Ez a kérdés szintén nem hagyható figyelmen kívül Horthy döntésénél. Szálasi Ferencet szeptember 26-án már német védőrizet alá helyezték.

Greiffenberg tábornok szeptember 30-án meglátogatta a miniszterelnököt. Lakatos a lakosság megnyugtatóására és a magyar csapatok megerősítésére ismételten német páncélos egységeket kért az arcvonalra. A német katonai meghatalmazott igyekezett megmagyarázni az ide irányított erők lassú felvonulásának okát, Németország nehézségeit stb. A kormány elnöke elégedetlenségét fejezte ki a szeptemberben kapott segítséggel kapcsolatban. Az volt a véleménye, hogy a német csapatok túl későn érkeztek. Majd kijelentette, „... a német erők gyülekezése Magyarországon, különösen Budapest környékén, pusztán politikai célokat szolgál... Hírei vannak arról, hogy a magyar jobboldali pártok egy erőszakos hatalomátvételt készítenek elő a legközelebbi időben és ehhez állítólag német szervek is támogatást nyújtanak.” Greiffenberg ezt nem tagadta, mindössze biztosította a kormány elnökét arról, hogy ezt feletteseinek továbbítja. Lakatos viszont megígérte: „...életével kezeskedik, hogy a kormányban semmi sem történik a

az ország felszabadítását, Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével célszerűbb a Szovjetunió keresztl fordulni a szövetségesekhez. Ennek alapján táviratozta Náday, hogy Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével a Szovjetunióhoz kell fordulnia. Ez az üzenet Vattay altábornagy feljegyzése szerint október 14-én érkezett Budapestre, azaz miután Moszkvában aláírták a fegyverszüneti szerződést. Náday közlésének tehát semmi szerepe nem volt a fegyverszüneti delegáció Moszkvába küldésében. Horthy viszont erre alapozza idézett állítását. Az antibolsevizmus hadjárataiban kívánt magának egy jó pontot szerezni. Még a háború után is igyekezett bizonyítani fémjelzett szovjetellenességét és azt, hogy ő a 24. órában is csak azért fordult Moszkvához, mert oda utasították. Kállay Miklós, volt miniszterelnök erről a kérdésről egy 1962-ben megjelent tanulmányában már tárgyilagosabban írt: „Nem a szövetségesek vezettek félre bennünket, mi magunk csaptuk be saját magunkat, amikor macsuls ragaszkodtunk irreális feltételeinkhez.”

német legfelsőbb vezetés tudta és beleegyezése nélkül... Elérzékenyedtett szavakkal kért bizalmat Magyarország és a maga számára. Egyedüli törekvése — hangsúlyozta — az ellenálló erő fenntartása.”³¹

Figyelmet érdemelnek ezekről a napokról Vörös János vezérezredes naplójegyzetei is. Az arcvonal eseményeinek hatására a magyar vezérkari főnök, a „Dél” hadseregcsoport megkerülésével, néhány hadosztály átcsoportosítására intézkedett. Ez Guderian azonnali tiltakozását váltotta ki, aki követelte, hogy a hadműveletekbe való beavatkozással hagyjon fel. A naplóban a következő bejegyzés olvasható. „Véleményem szerint valami történik a politikai kulisszák mögött. Ez az oka annak, hogy a megígért segítséget még nem juttatták el hozzánk...” A szeptember 25-i kormányzói kihallgatáson az államfőnek is jelentette, hogy az „oroszok előnyomulása” már a nagy magyar Alföldhöz vezető útvonalakat veszélyezteti. Ennek okát a német segítség visszatartásával indokolta. Azt is tudomására adta a kormányzónak, hogy a Dunántúlon jelentős német erők gyülekeznek. Vörös értékelése: ezek célja a kormány politikai sakkban tartása és Németország közvetlen védelmének előkészítése. Felhívta Horthy figyelmét, hogy a kormány az ország jövőjét alapvetően meghatározó döntés előtt áll.

Szeptember 27-én, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén, a legújabb hadihelyzet ismertetése után a vezérkari főnök úgy nyilatkozott: a politikai vezetés feladata annak tisztázása, nem időszerű-e a német vezérkar akarata ellenére a magyar erőket már most a fenyegető átkarolás alól kivonni, még mielőtt nem késő.

A Greiffenberg-jelentés és Vörös János naplójegyzései is bizonyítják, hogy az állam politikai vezetőinek már szeptember végén tudomása volt a nyilas puccs előkészületeiről és arról, hogy Magyarország határain a szovjet hadsereget nincs mivel feltartóztatni és elérkezett a politikai döntés pillanata. Intézkedéseket sajnos nem foganatosítottak, sem a nyilas puccs ellen, sem a politikai döntés meggyorsítására. Fellelősségüket csak tovább növeli, hogy a háború kimenetelével valamennyien tisztában voltak és mégsem tettek határozott lépéseket a Németországtól való elszakadásra. Ezt legjobban Horthy időhúzása és a Moszkvába küldött delegáció magatartása tanúsítja, amikor a gyors katonai átállásra tett javaslatot visszautasították.

A kormányzó hű maradt önmagához, a 24. órában sem tanúsított határozottságot. Még akkor is taktikázott és húzta az időt, amikor Faraghóék megérkeztek Moszkvába. A fegyverszüneti tárgyalásokat még ekkor is annak a koncepciónak rendelte alá, hogy „Magyarországnak időt kell nyernie, mert az idő segíteni fog.” A delegációnak például sem a tárgyalások folytatására, sem a szerződés aláírására nem adott teljhatalmat, sem meghatalmazást, holott ennek szükségességét Bakach-

³¹ HL Filmtár: 1258. sz. tekeres KTB/H. Gr. Süd. 6755. sz. irat. Greiffenberg, 1099/44. G. Kdos. tájékoztatója a 9.30-án.

Bessenyei is közölte. Makarov szintén felhívta Zichy gróf figyelmét: fontos, hogy a megfelelő meghatalmazás a tárgyalások folytatására és a megállapodás aláírására is meglegyen. Lehetséges, hogy a kormányzó figyelmét elkerülték volna ezek a külsőségek? Nem valószínű. Horthy mindezzel tisztában volt. Viszont végső fokon így, a meghatalmazás visszatartásával, befolyást gyakorolt Budapestről a moszkvai tárgyalásokra és a fegyverszünet aláírására.

Manővere — sajnos — eredménnyel járt. Horthy taktikája miatt a fegyverszünet előzetes feltételeit a hadművelet megindulása előtt nem sikerült elfogadtatni.

A szovjet főparancsnokság különrepülőgépén 1944. október 1-én 17 óra 30 perckor Moszkvába érkezett Faraghó Gábor vezérezredes (a bizottság vezetője, a megbízatással egyidejűleg kinevezték vezérezredessé), dr. Teleki Géza egyetemi tanár és Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. A magyar küldötteket a repülőtéren Kuznyecov vezérezredes megbízottai fogadták és azonnal hozzá is vezették. Még annyi idő sem volt, hogy átöltözzenek, rögtön megkezdődött a megbeszélés. Kuznyecov vezérezredes a kölcsönös üdvözlések után arról informálta a küldötteket, hogy a szövetségesek véleménye szerint a legfontosabb az antihitlerista koalíció oldalán bekapcsolódni a németek elleni harcba és hogy ezt fő kérdésnek tekintik. Ezért mindenekelőtt erre vonatkozóan javasolta a részletek kidolgozását. Amint a megegyezés a katonai átállás módozataira megtörtént — jelentette ki — a fegyverszünet előzetes feltételei azonnal életbe lépnek. Azt is Faraghóék tudomására adta, hogy Magyarországgal kapcsolatban is a román gyakorlatot kívánják alkalmazni: előbb megvalósult gyakorlatban a szakítás Németországgal — a fegyveres szembe fordulás a németekkel — és utána következett a diplomáciai lépés, a fegyverszünet megkötése, illetve aláírása. Ezért a szovjet főparancsnokság a meghatalmazás hiányát nem tekintette kizáró oknak.

A Kuznyecov által felvázolt tervből arra kell következtetnünk, hogy a szovjet főparancsnokság az októberi nagy támadás megindulása előtt Magyarországot le akarta választani Németországról. Az, hogy ez nem sikerült, nem a szovjet vezérkaron, hanem Horthyn és a magyar fegyverszüneti bizottságon múlt.

A Balkánon és Közép-Európában erre az időre kialakult hadászati helyzetben a szovjet főparancsnokságnak ez a törekvése teljesen indokolt volt. Magyarország kiszakadásának és Németország ellen fordulásának még ekkor is nemcsak a Duna-medencére, hanem a háború egészére is felmérhetetlen jelentősége lett volna. Az sem volt közömbös, hogy az ország felszabadítása a magyar hadsereggel karöltve, vagy a német—magyar csapatok elleni szívós harcban történik-e. Mindezeket elismerve mégis csak Magyarország volt jobban érdekelt a fegyverszünet gyors megkötésében. Ezért hatott meglepetésnek, hogy a kül-

döttek a fegyverszünet katonai problémái iránt jóformán semmi érdeklődést sem tanúsítottak.

A küldötteket Kuznyecov tájékoztatója meglepte. Faraghó válaszában már elárulta, hogy ők nemigen akarnak szembefordulni a németekkel, sőt, hogy a fegyverszünet megkötése előtt még tárgyalni sem kívánnak a katonai átállásról. Arról kezdett beszélni, hogy volt ellenségek fegyverszünet nélkül nem tudnának együtt harcolni. A Makarovval történt megbeszélésre és Horthy Sztálinhoz küldött levelére hivatkozott, arra, hogy a magyar kormány politikai tárgyalást akar. Azt fejtegette, hogy a fegyverszünet feltételeinek megvitatására és annak megkötésére jött Moszkvába, nem pedig a katonai átállás kérdéseinek megbeszélésére. Kérte, hogy küldetésének jellegét figyelembe véve a szovjet kormány kompetens személyt jelöljön ki a további megbeszélések folytatására. Kuznyecov ezek után az első tanácskozást berekesztette. Megígérte, hogy feletteseinek jelentést tesz, tehát már az első tárgyaláson olyan szituáció keletkezett, mintha nem is Magyarországnak, hanem a Szovjetunióknak lenne sürgős a fegyverszünet megkötése. Faraghóék, a kapott utasítás szellemében, mindenekelőtt a feltételek, a politikai kérdések tisztázására törekedtek. Horthy álláspontja: meg kell kötni a fegyverszünetet, és csak azután kezdődhetnek tárgyalások a katonai átállásról. Ezt a nézetet vallotta a bizottság is. Sajnos emellett akkor is kitarítottak, miután tudomást szereztek arról, hogy a fegyverszüneti tárgyalások csak azután indulhatnak meg, ha Magyarország az előzetes fegyverszüneti feltételeket végrehajtotta.

A szovjet vezérkarnak természetesen voltak fontosabb problémái is, mint a Faraghóékkal való vitatkozás. Nem csoda, hogy Antonov hadseregtábornok — a szovjet fegyveres erők vezérkarifőnök-helyettese — csak október 5-én tudott időt szakítani, hogy találkozzon a magyar fegyverszüneti delegációval.

Ő is megismételte, amit már Kuznyecov vezérezredes elmondott. Igyekezett Horthy küldötteit jobb belátásra bírni. Elmondta, hogy a Szovjetunió célja nem Budapest elfoglalása, hanem Németország legyőzése, s ha megegyeznek, a szovjet csapatok a román és bolgár példához hasonlóan csak átvonulnak Magyarországon. Ellenkező esetben viszont az ország hadszíntérré válik, ami emberéletben és anyagi javakban óriási veszteségekhez vezet. Különösen ezt a tényt ajánlotta a bizottság figyelmébe. Faraghó azonban hajthatatlan maradt. Változatlanul kitarított az eligazításon kapott irányelvek mellett.³² Megjegyez-

³² Szeptember 27-én este a küldöttség tagjai összegyűltek a kormányzónál. Ambrózy és Vattay is jelen volt. Az egyorás megbeszélésen Horthy lelkére kötötte Faraghónak, igyekezék a kiválásra időt nyerni, hiszen a magyar hadsereg e célból történő átcsoportosítása még csak ezután kezdődik. A németek elleni harcot legszívesebben szerette volna elkerülni. A kormányzó előtt nem a román, hanem a finn fegyverszünet példája lebegett. „Ezt kell Sztálinnal magyar vonatkozásban is kiharcolni” — mondotta Faraghónak. (Azaz azt, hogy a németek bántatlanul hagyhassák el az országot.) Teleki Géza közlése Gosztonyi Péternek. A magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október). Új látóhatár 1969. 5. sz.

te, hogy ő mindenekelőtt a politikai kérdések megtárgyalására jött Moszkvába és nem a katonai átállás részleteinek megvitatására. Erre válaszolva Antonov hadseregtábornok megjegyezte: ehhez nincs megbízatásuk és ha tárgyalni akarnak, kérjék meg az államfőt, hogy küldjön meghatalmazást. Ezután indult meg Moszkva és Budapest között a táviratváltás.³³

A küldöttség október 5-én és 6-án feladott távirataiban tájékoztatta a kormányzót megérkezésükről, a fogadtatásról és arról, hogy írásos meghatalmazás nélkül még részleges tárgyalásokba sem akarnak bocsátkozni. „Kérünk azonnal névre szóló aláírási meghatalmazást három szövetségessel fegyverszünetre, vagy más megállapodásra és azt Nemes József hozza magával.”

A Vár másnap, október 7-én igazolta, hogy a két táviratot vették és kérte ismétlésüket, de a meghatalmazásról szót sem ejtettek. Ezt keresztezte a küldöttség 3. számú távirata. Ebben Horthy tudomására adták: „Hangulat nem rossz, sürgősen akarnak velünk megegyezni. Antonov vezérkarifőnök-helyettes hangsúlyozta, háborúban vagyunk, tehát tárgyalásokat egyelőre vezérkar vezet, de államfő és külügyminiszter irányításával. Ők főleg a katonai együttműködés iránt érdeklődnek.”³⁴ Budapest 7-ről 8-ára virradóra válaszolt: „Itteni német erők nagymérvű szaporítása folytán haladékra van szükség. Elhatározás és levélben adott meghatalmazás változatlanul fennáll, a fentiekre hivatkozva feltételek közlését kérjétek, csupán ezek ismerete után adható meghatalmazás aláírásra.”³⁵ Budapest nem siet az aláírási meghatalmazás megadásával. Horthy valószínűleg az október 6-án megindult debreceni csata fordulatát várta. Feltehetően a hadműveletek kimenetelétől tette függővé a meghatalmazás megadásának időpontját. Minden bizonnyal abban reménykedett, hogy az Alföldön megindult támadást a németek megállíthatják és a szovjet csapatokat visszavethetik a hegyek mögé, s akkor újabb lehetőséget nyer a tárgyalások kedvezőbb irányítására.

Moszkvában a fegyverszünet kérdésében aktívabban és gördülékenyebben mentek az ügyek, mint Budapesten. Hogy Horthy kívánságának eleget tegyenek, Molotov október 8-án éjszaka fogadta a magyar küldöttséget. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok nevében átadta az előzetes fegyverszüneti feltételeket.

Ezek a következőket tartalmazták:

1. Magyarország köteles csapatait és tisztviselőit az 1937. december 31-i határok mögé visszavonni. A kiürítést 10 napon belül kell végrehajtani. Kezdő időpontnak az a nap számít, amikor a magyar kormány az előzetes feltételeket átvette.

³³ A Moszkva és Budapest közötti táviratváltásra vonatkozóan lásd *Karsai Elek*: Forrásközlés. Magyarország, 1967. április 23., 1972. IX. évf. 41. és 42. sz., 1973. X. évf. 41. sz.

³⁴ *Macartney*: i. m. 89. o.

³⁵ *Teleki Géza*: i. m.

2. Magyarországon a három szövetséges hatalom képviselőiből, a szovjet küldött elnöklete alatt, szövetséges ellenőrző bizottság fog működni.

3. Magyarország kötelezi magát, hogy minden kapcsolatot megszakít Németországgal és hadat üzen neki.

4. A szovjet kormány kész csapataival Magyarországnak segítséget nyújtani a Németország elleni hadműveletekhez.³⁶

A bizottság az előzetes fegyverszüneti feltételeket október 9-én hajnalban továbbította Budapestre. Azt is a kormányzó tudomására hozták, hogy ha Magyarország ezeket elfogadja, akkor Moszkvában összeül a bizottság és megtárgyalja a fegyverszünet kérdéseit, melynek feltételei a Romániával kötött fegyverszünettel lesznek azonosak.

„Még Moszkvában is érezte a fegyverszüneti bizottság... — írja Teleki —, hogy Budapesten a helyzet egyre romlik és a katasztrófa elkerülhetetlen.” Október 9-én szorongva várt választ Budapestről. De csak 10-én, hajnali 0 óra 20 perckor vette a bizottság a következő táviratot: „Fegyverszünet megkötése kívánatos. Aláírásra meghatalmazás megadva. Kötött együttműködésre készség megvan. Nemes őrnagy Körösmezőn át indul...”³⁷ Kétség nem fér hozzá, hogy erre a lépésre Horthyt a debreceni csata menete, illetve az október 8—9-i események kényszerítették.

A 2. Ukrán Front — október 6-án — támadásba lendült főerői, a Plijev lovas-gépesített csoport, 8-án estére 100 km-es előretöréssel kijutott Hajdúszoboszló—Nádudvar—Püspökladány—Karcag és Kisújszállás körzetébe. Ezzel a manőverrel Malinovszkij gyorscsoportja birtokba vette a Debrecen—Szolnok műút kulcsfontosságú objektumait és nyugatról átkarolta a Debrecen—Nagyvárad térségében összpontosított német—magyar erőket. Az Orosháza—Szolnok irányban tevékenykedő 53. szovjet és az 1. román hadsereg támadása szintén sikeresen bontakozott ki. Október 8-án Csongrád és Szeged-észak körzetében átkeltek a Tiszán és kisebb, úgynevezett harcászati hídfőket foglaltak. Birtokba vették Mezőtúr, Szarvas, Békésszentandrás, Öcsöd, Szentés, Hódmezővásárhely, Szegvár és Mindszent városokat, illetve helységeket. Ezek az eredmények Horthyt is meggyőzték arról, hogy az álmodásnak vége, tovább várni nem lehet, cselekedni kell. Ezek hatására határozta el, hogy nem húzza tovább a fegyverszünet megkötését.

A 2. Ukrán Front október 6-tól 8-ig elért hadműveleti eredményeivel, a Tiszán történt átkelésével nemcsak döntő hatást gyakorolt a fegyverszünet kérdésében még mindig ingadozó kormányzóra, hanem kedvező feltételeket teremtett, hogy Magyarország még Hitler végső veresége előtt kilépjen a háborúból és szembeforduljon Németországgal.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

Az előzetes fegyverszüneti feltételek megérkezése után Horthy október 10-én magához kérte a miniszterelnököt, a külügyminisztert, a honvédelmi minisztert, a vezérkari főnököt, a kabinetiroda vezetőjét és főhadsegédjét. A megjelenteket tájékoztatta a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokról és megvitatták az előzetes feltételeket. A kormányzó a Németország elleni hadüzenetet, még inkább a németek megtámadását még ekkor is ellenezte. Nem akarta tudomásul venni, hogy a németektől csak harc árán szabadulhat meg, képtelen volt a helyzetet tárgyi-lagosan értékelni. Javasolta, hogy ne az „előzetes”, hanem végleges fegyverszünet megkötését szorgalmazzák, ahol részletesen megvitatják a feltételeket. Nem akarta tudomásul venni, hogy a végleges fegyverszüneti tárgyalások csak akkor kezdődhetnek el, ha végrehajtották az előzetes feltételeket. Indítványozta: kérjék, hogy a szovjet hadsereg a végleges fegyverszüneti tárgyalások befejezéséig szüneteltesse, illetve állítsa le támadását a Duna—Tisza-közén. A kormányzó manőverei újabb időnyerésre irányultak. Hennyey volt külügyminiszter így emlékezik vissza a tanácskozásra:

„A kormányzó Molotov feltételeit igen súlyosaknak tartotta, különösen azért, mert Németországnak hadat üzeni, még inkább a németeket megtámadni nem volt hajlandó... Tájékoztatása utáni megbeszélés a következő felfogás kialakulását eredményezte: a mindinkább súlyossá és kritikussá váló hadihelyzet a hadműveletek mielőbbi befejezését követeli. A Molotov-féle közléseket csak mint előzetes feltételeket lehet elfogadni, és a fegyverszünetnek végleges és részletes feltételeit a szokásos diplomáciai tárgyalásokon kell megállapítani. Mindenesetre a bizottság kérje, hogy végleges fegyverszünet megvalósítása végett az orosz haderők további előnyomulása leállíttassék és a támadások szüneteljenek.”

Hennyey azt is elmondja, hogy mi volt ezzel a tervük: „Ez a kérelem az időnyerés biztosítását szolgálta abból a célból, hogy az angol-szász hatalmak bevonásával Magyarország javára kedvezőbb végleges fegyverszüneti feltételeket lehessen elérni és különösen a Németország elleni hadüzenet elejtésére megoldást lehessen találni.”³⁸ Hennyey szerint az október 10-i tanácskozáson a németek megtámadásának követelését és a hadüzenetet valamennyi miniszter ellenezte. Minden bizonytalanság így volt. Nem értették meg, hogy a német sas karmai közül csak harc árán lehet kiszabadulni. Horthy és rendszere még önmaga védelmében sem tudott fegyvert fogni Hitler ellen. Olyan körülmények között medítáltak azon, hogy megtámadják-e a németeket, vagy sem, amikor a hitlerista politikai és katonai vezetés Horthy erőszakos félreállítását és Szálasi hatalomra ültetését már eldöntötte. A németek már nem voltak szentimentálisak Horthyval szemben, ők a tettek emberei.

³⁸ Hennyey Gusztáv: i. m. 27—28. o.

„A mór megtette kötelességét, a mór mehet” jelszóval elkészítették Horthy félreállításának tervét.

Utaltunk már a miniszterelnök és Greiffenberg tábornok szeptember 30-i találkozására. Lakatos szavá tette, hogy a kormány hírei szerint a jobboldali pártok — a német szervek támogatásával — erőszakos hatalomátvételre készülnek. Ezt Greiffenberg nem tagadta és biztosította a kormány elnökét, hogy az észrevételeket továbbítja. Két nappal később — október 2-án — a tábornok a következőket jelentette: „Egy baráti magyar vezérkari tiszt közölte: a csendőrség körében úgy tudják, hogy Faraghó altábornagy a fegyverszünet megkötéséről külföldön tárgyal a szovjetekkel.”³⁹

A hír arról, hogy a „Panzerfaust”⁴⁰ vállalkozás kiszivárgott és Faraghó külföldön fegyverszünetről tárgyal, mozgásba hozta a német szerveket. A politikai, a biztonsági és a katonai elgondolások egyeztetésére Guderian vezérezredes 1944. október 3-án Budapestre küldte helyettesét, Walther Wenck tábornokot. Wenck hivatalosan a Balkánon levő német csapatok Magyarországon keresztül vezetett utánpótlásainak megbeszélésére érkezett ide. Gyakorlatilag azonban kétnapos itt-tartózkodása alatt kizárólag a „Panzerfaust” akció részleteivel foglalkozott.

Az első tanácskozáson, október 3-án 13 órakor Wenck, Greiffenberg, Kleemann⁴¹ tábornok és Veessenmayer vett részt. A beszélgetés tartalma: a vállalkozást elárulták, meglepetésre nem lehet számítani, a Vár ellen az akció vérbe kerülhet. „A legfontosabb arról bizonyosságot szerezni, miképp viselkedik majd a honvédség, ha a Vár birtokba vételéért harcba kell bocsátkoznunk.” Javaslatuk: a riadókészültséget a német csapatoknál és a nyilas pártban is be kell szüntetni, a kiszivárgott vállalkozást „rémhírnek” kell minősíteni, és majd három hét múlva, kedvező katonai eredmény után, gyorsan és váratlanul cselekedni. A Horthy-féle kiugrásról, melynek — úgy értékelték — a veszélye fennáll, módjuk van legalább 24 órával előtte tudomást szerezni. Úgy vélekedtek, hogy még mindig kétséges és előre ki nem számítható a honvédség magatartása. Obergruppenführer Winkelmannak — aki 1944. március 19-e óta Magyarországon a német SS és rendőrcsapatok parancsnoka — és Oberststurmabführer Otto Skorzenynek⁴² az volt a

³⁹ HL Filmtár. 1258. tekercs. KTB H. Gr. Süd. 66 779. sz. irat.

⁴⁰ A Horthy fegyverszüneti kísérletének megakadályozására és Szálasi hatalomra segítése készült terv a „Panzerfaust” (Páncélököl) fedőnevet kapta. A politikai kérdések egyeztetését Veessenmayer nagykövet végezte, az SS, a Sicherheitsdienst és a Gestapo tevékenységét Winkelmann Obergruppenführer hangolta össze, az akció katonai oldalát Greiffenberg tábornok dolgozta ki.

⁴¹ Kleemann páncélos tábornok a IV. páncélos hadtest parancsnoka volt. Törzsével együtt szeptember utolsó napjaiban Budapestre irányították és alárendeltségébe utalták az itt gyülekező német páncélos kötelékeket.

⁴² SS Oberststurmabführer (SS ejtőernyős alezredes) Otto Skorzeny 1944. szeptember végén dr. Wolff néven, mint magánember érkezett Budapestre. A katonai és politikai helyzet tanulmányozásával foglalkozott. 1944. október 16-án ejtőernyős különítményével megszállta a budai Várat.

véleménye, hogy a „Panzerfaust” előkészítése befejeződött, és mivel a Vár viselkedése bizonytalan, a végrehajtás mihamarabb szükséges.

Figyelmet érdemel az október 3-án 23 órakor tartott tanácskozás, melyen részt vett Beregfy vezérezredes, Porzezinszky (a Honvéd Hírközpont parancsnoka), Nádas ezredes helyett Savoy ezredes, a párt vezetőhelyettese (Kovarcz Emil) és több tiszt. „A »Panzerfaust« vállalkozás keresztülvitele a párt és Beregfy kegyelmes úr szerint szükséges, mert ha nem cselekszünk, a Vár megelőz bennünket. A Vár állandóan ellenünk dolgozik (Ultimátum október 5-én?): Budapest katonai megerősítése, a kulcspozíciókban levő személyek számunkra megbízhatatlan parancsnokokkal való felváltása, a mi oldalunkon álló tábornokok következetes eltávolítása stb. stb. (Sajnos, ez az, amit nem csináltak meg Horthyék. — Ö. I.)

A honvédség magatartása mind a »Panzerfaust« keresztülvitelénél, mind a »kiválás« esetén bizonytalan. Már ma igen szükséges olyan parancsokat előkészíteni, amelyek Horthy aláírását, vagy »az ő megbízásából« aláírást viselik. A kormányzónak a nép és a hadsereg előtt igen nagy tekintélye van. Így tehát nevét és személyét — ha kell hamisítással is — tovább kell szerepeltetni. A honvédség előreláthatóan a »Panzerfaust« lebonyolítása esetén is tovább harcol, de csak akkor, ha időben megfelelő parancsot kap.

A Várból való híradóösszeköttetést előreláthatóan nem fog sikerülni megbénítani. Így szükség esetén fel kell készülni a hírszervek által közölt parancsok visszavonására.

A honvédség magatartására jó hatással lenne valamilyen saját katonai eredmény. Szükség lenne arra is, hogy a magyar csapatok frontja mögé gyenge német erőket vonultassunk fel. Ezeket rövidesen beérkező nagyobb erők szálláscsinálóinak tüntetnénk fel.

Összjavaslat: A »Panzerfaust« keresztülvitele szükséges, sürgős és sikerrel kecsegtető.

Részletek: legalább 36 órával a keresztülvitel előtt szükséges a végleges döntés. — Keresztülvitelét lehetőleg feltűnés nélkül kell elvégezni. — Az új kormány proklamációját hanglemezen elő kell készíteni. — A német és magyar katonai és politikai vezetést szoros együttműködésre kell ösztökélni.”

Wenck tábornok október 4-én 16 óra 30 perckor megbeszéléseiről Guderiannek a következőket jelentette: a tábornokok, Friessner megbízottja és Veessenmayer is „enyhe” megoldást szorgalmaznak. Az ok: tartanak a magyar csapatok kedvezőtlen reakciójától és nincsenek adataik arra, hogy Horthy valóban tárgyalásban áll-e az ellenséggel. Remélik, hogy a „Zigeunerbaron” hadművelet sikeres lesz és ez a magyar helyzetre kedvező hatást gyakorol. Abban az esetben viszont, ha Horthy árulása egyértelműen beigazolást nyer, akkor az urak is a „ke-

mény” megoldást szorgalmazták. Winkelmann a „kemény” megoldás híve. Veesenmayer követ szerint Winkelmann „... csak a budapesti helyzetet veszi figyelembe és nem látja a »Panzerfaust« vállalkozás kihatását egész Magyarországra, különösen a honvédségre”.

„Jómagam egyelőre az »enyhe« megoldás mellett foglalkozok állást” — fejezte be táviratát Wenck tábornok. Egyetértének viszont abban, hogy a vállalkozás akkor is sikerrel kecsegtet, ha a páncélos dandárok, a 13. páncélos hadosztály, a riadózáslőaljak és a 20. páncélos hadosztály nem állnak rendelkezésükre. Horthy személyére vonatkozóan azt a nézetet vallják, hogy feltétlenül német kézre kell hogy kerüljön. „Ellenkező esetben az egész dolog elveszti értelmét (»sonst ganze Sache witzlos«).”⁴³

Ez a dokumentum jól bizonyítja, hogy míg Horthy azon medítált, hogyan kerülheti ki a németek megtámadását és a hadüzenetet, Veesenmayerék elkészültek a fegyverszüneti kísérlet megbuktatásának tervével és nem sokat morfondíroztak Horthy személyét illetően.

Grolman tábornoknak, a „Dél” hadseregcsoport vezérkari főnökének október 3-án keltezett jelentése arról tanúskodik, hogy szinte hihetetlennek tartják, hogy Horthyék ne kíséreljék meg a háborúból való kilépést. Nyugtalanok amiatt, hogy megelőzésére mind ez ideig nem kaptak konkrét intézkedéseket. „A hadseregcsoport — mondja a jelentés — nem hivatalos utakon azt tapasztalja, hogy német részről előkészületeket tettek, hogy megelőzzék a magyaroknak a tengelyhatalmakkal való szakítását... Annak elkerülésére, hogy a küzdő arcvonal ismételen előkészületlenül kerüljön a politikai fejlemények örvényébe, kérem a meghatalmazott tábornokokat, hogy az eddigi méreteken felül gondoskodjanak a Wehrmacht főparancsnoksága részéről adott tájékoztatás folyamatos továbbításáról...” Grolman vezérőrnagy szerint ez azért szükséges, hogy a politikai helyzet várható alakulásáról idejében képet alkothassanak és megtehessék a szükséges rendszabályokat, továbbá hogy megfelelő tájékoztatást, utasítást adhassanak a német alakulatoknak a magyar parancsnokságokkal és csapatokkal tanúsítandó magatartásra.

Friessner vezérkari főnöke október 3-án a magyarországi szükségállapotra külön hadműveleti tervet készítettett. „Egy magyarországi szükségállapot idején, a romániaihoz hasonlóan, számolni kell a magyar csapatok kiesésével. Erre az esetre az OKH a hadseregcsoport visszavonását tervezi, kezdetben Szeged—Debrecen—Ungvár vonaláig (ott csatlakozik az »A« hadseregcsoporthoz), később a Tisza mögé.” A hadseregcsoport feladatát ez az intézkedés a Szeged—Nagyvárad arcvonal jobbszárnyának biztosítása mellett az Észak-Erdélyben levő

⁴³ Wenck tábornok tárgyalásáról és jelentéséről lásd: *Gosztonyi Péter*: Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. Új Látóhatár 1969. 6. sz.

német erők mielőbbi visszavonásában határozta meg. A művelet a „Denevér” (Fledermaus) fedőnevet kapta.

Az október 3-i tervben a magyar parancsnokságokkal és csapatokkal szemben tanúsítandó magatartásról még nem esik szó. Erre Friessner október 4-én intézkedett. „Lehetséges, hogy a politikai helyzet Magyarországon — mondja a parancs —, a magyar kormány nyilatkozata ellenére, a romániai politikai eseményekhez hasonlóan fejlődik.” Éberségre inti az országban állomásozó csapatokat, és utasítást ad, hogy az első kritikus jelre — ha szükségesnek mutatkozik — erőszak alkalmazásával is háritsanak el minden veszélyt, amely a német csapatokat fenyegeti. Ezenkívül elrendelte a rádióadások, valamint a telefonbeszélgetések ellenőrzését — elsősorban a kormány és a honvédség magasabb parancsnokai beszélgetéseinek — „lehallgatását. A német hadtestparancsnokok és hadosztályparancsnokok felhatalmazást kaptak, hogy árulás feltételezése esetén az alárendeltségükben levő magyar alakulatokat azonnal lefegyverezzék.

Faraghóék október 10-én 15 óra 30 perckor újabb táviratot küldtek Budapestre. Ebben a Vár tudomására adták, hogy a katonai együttműködésről tárgyalnak és hogy Budapest megmentése érdekében a betörést Vácon át javasolják. „Miután Erdélyben a magyar területeket már kiürítették, kívánatos volna az 1. és 2. hadsereget sürgősen elmozgatni Debrecen—Budapest irányába. Így a régi határokon belül maradunk és esetleg a fővárost is megszállhatjuk. Kérem közölni, Kormányzó úr Budapestet elhagyta-e? Ez esetben összeköttetést pontosan kell szabályozni.”⁴⁴

Még folyt a tárgyalás a fegyverszünet előzetes feltételeiről, amikor a Tiszán átkelt szovjet csapatok támadása a Kiskunságon át sikeresen kibontakozott. A Duna—Tisza-közén ekkor a 3. magyar hadsereg visszavonulóban levő leharcolt hadosztályai tevékenykedtek. Nyilas parancsnoka, az emberek életét nem kímélve, egymás után indította század-zászlóalj erejű, 2—3 harcokocsival és rohamlőveggel támogatott ellenlökéseit. Közben az Alpárnál átkelt 297. szovjet lövészhadosztály egyik ezrede október 10-én estére Kecskemétiig tört előre.⁴⁵ Friessner a német erők és eszközök zömét Debrecenhez és Nagyváradhoz irányította. Így a katasztrófális helyzetbe jutott 3. magyar hadseregnek

⁴⁴ Macartney: i. m. 90. o.

⁴⁵ AMO SZSZSZR. f. 409, op. 10 057, gy. 372, li 323. Korabeli magyar dokumentumokból ismeretes, hogy a magyar vezetésnek számottevő tartalékok nem álltak rendelkezésére. A 3. hadsereg megerősítésére csupán a Kárpátokból való kivonások, helyenkénti átcsoportosítások, rögtönzések jöhettek szóba. Ezért a központi vezetés zászlóaljakkal, sőt századokkal intézkedik. Például az 1375/Föv. hdm. 44. X. 8. sz. intézkedésére a Budapesten összevont kevés karhatalmi erőkől október 8-án két zászlóaljat (Harkay csoport) vasúton Kiskunfélegyházára, az 1/2. huszárszázadot és az 1. önálló huszár pótszázadot október 10-én gyalogmenetben Kecskemétre irányították.

Kassáról az 58. határvadász zászlóaljat Kecskemétre szállították. Tapolcáról hat lövészszerződöt, Budapestről egy aknavető űteget irányítottak a Kiskunságra. Október 8-án intézkedtek az 1. ejtőernyős csoport kivonására (Munkács), ennek szintén Kecskemét körzetében kellett gyülekeznie, de október 12-én, ismeretlen okokból, Budapestre irányították. A századok, zászlóaljak szállítgatása jól mutatja, hogy tartalékokkal nem rendelkeztek. A 24. páncélosadosztály és az 503. páncéloszászlóalj ekkor, október 10-én, még nem volt Budapesten.

nem tudott segítséget nyújtani. Nyitva volt az út Budapest felé. Valóban, ha Malinovszkij október 10-én egy lövész- és egy gépesített, vagy egy harckocsihadtesttel — 250 harckocsival és rohamlöveggel — megindulhatott volna Kecskeméten át Budapestre, elfoglalja a fővárost. Ezt a Budapest körzetében gyülekezett német—magyar erők nem tudták volna megakadályozni. A front parancsnokának azonban nem volt mit ütközetbe vetnie, csapatait igénybe vette a Debrecen—Nagyvárad között megindult elkeseredett páncélos küzdelem.

Az arcvonal-események sürgetésére végül 11-én 0 óra 30 perckor Horthy Miklós a következő táviratot küldte Moszkvába: „Magyarország előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadja. Kéri részletes fegyverszüneti tárgyalás mielőbbi megindítását és a teljes titoktartást addig, amíg a Budapesten túlerőben levő németekkel szemben a frontról katonai erőket hozhatunk a német puccskíséret és ezzel kapcsolatban öldöklések, különösen zsidó pogromok megakadályozása végett. Hogy az átállást megtehessek és hogy biztosíthassuk a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, kérjük a Budapest felé nyomuló orosz csapatokat megállítani.” Hennyey állításával ellentétben Horthy végül azt is elfogadta, hogy „... minden kapcsolatot megszakít Németországgal és azonnal hadat üzen neki” — olvasható a kormányzó előzetes feltételeket visszaigazoló sürgönyében.⁴⁶

A küldöttség a sorsdöntő táviratot örömmel vette és nagy aktivitást fejtett ki annak érdekében, hogy az aláírás minél előbb megtörténjen. A pozitív sürgönyt hajnali 4 órakor bemutatták a szovjet külügyminisztériumban. A szovjet kormány ismét bizonyította nagyvonalúságát és jóindulatát. Molotov 11-én hajnalban fogadta a magyar küldötteket. Első kérdése az volt a bizottsághoz, hogy a kormányzó elfogadta-e teljesen az előzetes fegyverszüneti feltételeket, hogy nem fogják-e félremagyarázni, mint a Makarov-levelet? Faraghó az elküldött távirat szövegével bizonyított. Teleki Géza úgy nyilatkozott: az a tény, hogy a kormányzó részletes fegyverszüneti tárgyalások mielőbbi megindítását kérte, igazolja, hogy az előzetes feltételeket teljes egészében elfogadta. Molotov ezután az iránt érdeklődött, hogy kiűrik-e a trianoni határokon túli területeket és hadat üzennek-e németeknek? Faraghóék erre egyhangúlag igennel válaszoltak. Ismét Molotov vette át a szót: „Mennyi idő kell a magyar csapatoknak, hogy Budapestre érjenek?” — kérdezte. Erre a bizottság nem tudott választ adni, nem ismerték a hadműveleti helyzetet. Vita folyt arról, hogy a magyar csapatok az arcvonalról milyen gyorsan érhetnek a fővárosba és tudnák-e Budapestet 1—2 napig, a szovjet hadsereg erőinek megérkezéséig tartani? Faraghó, ha nem is nagy meggyőződéssel, erre igennel válaszolt.

Molotov a tárgyalás végén úgy nyilatkozott, ha Horthy visszasürgö-

46 Teleki Géza: i. m. Vö.: Hennyey: i. m. 27. o. és Macartney: i. m. 91. o.

nyözte az előzetes feltételeket és megismételte a felhatalmazás küldését, meg tudnak egyezni. Kijelentette: a szovjet kormány a magyar delegációt aláírásképesnek fogadja el. „A legfontosabb, hogy Magyarország ezzel kint lesz a háborúból!” Megígérte, hogy még aznap ismét összeül a küldöttséggel az előzetes fegyverszüneti feltételek aláírására.

A bizottság a kabinetirodának még aznap reggel 6 óra 30 perckor a következő tájékoztatást adta: „Ma hajnali négy órakor közöltük . . . , hogy Magyarország az előzetes fegyverszünetet elfogadja. Hangulat barátságos, meleg lett. Angol miniszterelnök és külügyminiszter itt van, ami biztosítja ügy ünnepélyességét és gyorsaságát. Utóbbit külügyminiszter hangsúlyozta. Követelik aláírási meghatalmazás ismétlését, közölt előzetes feltételek egyidejű vissza-felsorolásával. Kérjük átérzeni a helyzet fontosságát és szükséges lépéseket megtenni, hogy kötelezettségeinket betarthatassuk. Ők erősen kiemelték az ügy jelentőségét. Ma katonai együttműködést beszélünk meg . . .”⁴⁷

Faraghóék, szállásukra visszatérve, egy újabb táviratot szövegeztek meg, amelyet 11-én 18 órakor továbbítottak. Azokra a kérdésekre igyekeztek tájékoztatást kapni Budapestről, amelyekre nem tudtak kielégítő választ adni. „Mennyi idő alatt érnek a magyar csapatok Budapestre? Honnan jönnek, milyen erőben? Csendőrök? Mennyi német erő van a fővárosban, mennyi a környéken? Zsidóság hogyan viselkedik, mert itt igen fontos? Magyar kormány Budapesten van-e? Megkezdődött-e a területek kiürítése? Mit javasoljunk orosz vezérkarnak Magyarországnak nyújtandó katonai segítség irányára, módjára és erejére vonatkozóan?”⁴⁸

Este fél hatkor Kuznyecov vezérezredes megjelent a magyar fegyverszüneti bizottság szállásán és felkérte a küldötteket készüljenek fel, mert indulnak Molotov lakására. Itt október 11-én, 19 órakor megkezdődtek a végső tárgyalások. A nagy történelmi eseményről Teleki Géza jegyzőkönyvében többek között ezeket írta:⁴⁹

Molotov választ ad tegnap beadott átiratunkra. Hangsúlyozta, hogy ezt az angolszász hatalmakkal egyetértésben adja. A szovjet kormány és a másik két nagyhatalom kormánya kész Magyarország fegyverszüneti kérelmét elfogadni. Elég, ha önök hármuk által lesznek a fegyverszüneti feltételek pontjai aláírva. A szovjet kormány egyben elfogadja a magyarok azon kérését is, hogy az orosz csapatok előnyomulását 1—2 napra megállítsák. Erre még ma kimennek a rendelkezések, mert egyetértésre kell jusson a két haderő, hogy a magyar csapatok

47 *Macartney*: i. m. 91. o.

48 Uo.

49 *Idézi Gosztonyi Péter*: A magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások . . . i. m.

Budapest felé fordulhassanak. Azt hiszi, hogy az ügy így korrekt és minden követelménynek megfelel.⁵⁰

Szent-Iványi kért szót: bejelentette, hogy táviratban tájékoztatást kértek, mennyi idő alatt érnek a magyar csapatok Budapestre és hogyan lehetne az orosz—magyar csapatok együttműködését megvalósítani. Ezután Molotov tett fel kérdéseket. Többek között az iránt érdeklődött, hogy elegendő-e ha csak 1—2 napra állítják le az orosz csapatok előnyomulását és hűek lesznek-e a magyar alakulatok a kormányzóhoz? A küldöttek igennel válaszoltak. Szent-Iványi hozzáfűzte, hogy ahol a magyar parancsnokok vannak, ott igen, mert már minden fontosabb posztra magyarokat tettek.⁵¹

A beszélgetések után, moszkvai idő szerint 19 óra 57 perckor, Horthy küldöttei aláírásukkal igazolták, hogy az előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadták. Ezzel Magyarország is a fasizmus ellen harcoló nemzetek csoportjába lépett, azok oldalára állt, akik a négy év eredményei alapján a háború győztes befejezésére számíthattak. A szovjet vezetők figyelmet érdemlő katonapolitikai sikernek könyvelték el Magyarországgal a fegyverszüneti feltételek aláírását. Hazánk, földrajzi helyzeténél fogva, ha Horthyék a vállalt kötelezettségeket teljesítik, jelentősen hozzájárulhatott volna a háború megrövidítéséhez, a magyar nép szenvedésének csökkentéséhez.

Az aláírás után a feszültség feloldódott. Molotov mosolygott, mindhárom küldöttel kezét fogott. „Most már szövetségesek vagyunk” — jelentette ki. Ezzel az akcióval lezárult nemzetünk történetének legtragikusabb szakasza.

A sikertelen leválási kísérlet

A bizottság a nagy történelmi eseményről a kormányzót értesítette: „Ma 20 órakor aláírtuk az előzetes feltételeket. Kormányzó Úr kérését teljesítették és az orosz erők előnyomulását egy-két napra ma éjjel megállítják. Magyar csapatok Budapestre küldéséhez hozzájárultak.

50 AMO. SZSZSZR. f. 240. op. 2779. gy. 1190. li. 51. Prikaz No—00635/OP. 11.10.40. g. 16. 25. cs. A szovjet kormány, hogy lehetőséget adjon a magyar csapatok Budapestre hozatalára, hogy segítsen az átállás, az elfogadott előzetes feltételek végrehajtásának előkészítésében, helyt adott Horthy kérésének és már a kora délutáni órákban megérkezett az intézkedés a 2. Ukrán Front parancsnokságára a Tiszán átkelt csapatok támadásának leállítására. Malinovszkij marsall október 11-én 16 óra 25 perckor (Moszkvai idő szerint) utasította a 46. és az 53. hadsereg parancsnokát, hogy a Tisza nyugati partján elfoglalt hídfőkből helyzetüket szilárdítsák meg és menjenek át védelembe. „Semmiféle további előremozgást külön intézkedéséig ne folytassanak” — szolt a parancs.

51 Ez tévedés. A legfontosabb posztokon azok a parancsnokok maradtak, akiket még a Sztójay kormány idején neveztek ki. Cserére nem került sor. Lakatos tehetetlensége, közjogi és formai aggodalmaskodásai mellett az egyik legnagyobb szerencsétlensége volt a hadvezetésnek, hogy a Budapest alatt tevékenykedő 3. hadsereg parancsnoka a rendíthetetlen németbarát Heszlényi József altábornagy volt, aki elől mindent el kellett titkolni. Leváltásának szükségességét a kormányzó is felismerte. Kisbarnaki Farkas tábornokot tervezte helyére. Az ügy kiszivárgott. Veessenmayer tiltakozott és a miniszterelnök közbelépését kérte. Lakatos cselekedett, a kormányzó elállt tervétől és Heszlényi maradt. (HL A békeelőkészítő biz. kat. iratai. Vattay vallomása VIII/19.)

Közölni fogják velem, hogy az arcvonalon mely magyar parancsnokoknak melyik orosz parancsnokokhoz kell átmenni részletes megbeszélés céljából. Szövetségeközi bizottságot mielőbb ki akarják küldeni. Nemes határon még nem jött át, végleges fegyverszünethez írásbeli meghatalmazás fontos. Egyidejűleg kérjük távirati megadását is. Kérdezték, a csapatok hűek lesznek-e a kormányzóhoz. Meggyőződéssel igent mondtunk. Bizottság kiegészítésére szakértőket már most kérem bizottságba helyezni, esetleg Debrecenben. Kormány és Kormányzó Úr még Budapesten van? Összeköttetésről kérem gondoskodni, rádióadatok maradnak.”⁵²

Budapesten az állam vezetői Horthyval az élen, a fegyverszünet aláírását — sajnos — nem kedvező eredménynek, nem sikernek, hanem katonapolitikájuk kudarcának könyvelték el. A sors kegyetlen kényszerűségének minősítették, ami alól nem vonhatták ki magukat. Ezt Horthynak és kormányának a fegyverszünet aláírása után tanúsított magatartása bizonyítja.

A magyar katonai vezetés a két-három napos harcszünetre nem adott csapatainak utasítást. A 3. hadsereg a szovjet támadás megállását aktív tevékenységek előkészítésére és megszervezésére fordította. Állandó ellenlökésekkel zavarták és nyugtalanították a kormányzó kérésére védelembe rendelt szovjet csapatokat. Amikor a fegyverszünet ügye addig fejlődött, hogy a hadseregpáncsnokok felé intézkedések kiadása vált szükségessé, akkor derült ki, hogy a 3. hadsereg alig három hete kinevezett páncsnoka — Heszlényi József altábornagy — a fegyver-

52 *Macartney*: i. m. Nemcsak Moszkvában, de a szovjet csapatoknál is örömmel vették a hírt a fegyverszüneti feltételek aláírásáról. Ezt jól adja vissza a meghatalmazást vivő Nemes József őrnagy visszaemlékezése: „... Én nem vagyok orosz katona, hanem — most a szavamba vágott — general major Nyemes? — Hát már három nap óta várjuk ezen a frontszakaszon, hogy jön a fegyverszüneti meghatalmazással. — Hurrá! Peremirie! — kiált az őrmester. (Fegyverszünet!) Es magasra dobta sapkáját. — Örülök, hogy vége a háborúnak! — és teljes erővel futott hátra. — Pár perc múlva vágatva érkezett Ugrjumov tábornok, a 8. hadosztály páncsnoka. — Már messziről kiáltott, felemelve a kezét: Zdrasztvujtye generál major Nyemes! Dobro pazsalovaty! (Szívesen látjuk!) — Leugrott a lóról, de le sem eresztette a kezét, míg csak a tenyerembe nem csapott. — Drug dorogoj! (Drága barátom!) — Három nap óta várjuk. — Papirosz? — kínált cigarettával.

Egy vezérkari tiszt érkezett vágatva. — A hadtestpáncsnoknak, Gusztelovics tábornoknak már jelentettük érkezését, várja. — Egy jó fél óra gyaloglás odáig, meredek, sziklás, sűrű erdőn keresztül. Gyönyörű fekvésű, fatörzsekből épült tágas házhoz értünk. Azelőtt erdőszlak lehetett. A faház egyik oldalán hosszú gerendához kötve 10–12 ló állt nyergelve, készenlétben. — Újabb lovasok érkeznek. Ez már egyenesen feltűnő volt, de a dzsungel hegyi útjain, vagy ezek hiányán csak a ló volt az egyetlen közlekedőeszköz.

A hadtestpáncsnok az ajtóban fogad: Dobro pazsalovaty general major Nyemes! (Szívesen van látva!) — Megrázza a kezem és bevezet. Papirosz? — Pazsalsz! — Szpaszibo! (Köszönöm!) — Engedje meg, hogy megmondjam, hogy nem vagyok general major, csak major. — Nicevo! General major lesz! — Mutatom a Horthy kormányzó levelét Sztálin generalisszimuszhoz. Felbontani csak ő fogja, de a tartalmát tudom és ismertetem. — Mind többen és többen jönnek. Már egész tele van a tágas vadászház.

Minden újonnan érkezettnek bemutat a hadtestpáncsnok. — Vot: general major Nemes, poszlannik mira! (A béke hírnöke!) — Mindenki dohányzik.

Most itt van a probléma! — szól a hadtestpáncsnok —, ma este 6 óra általános támadás van elrendelve. Jelenleg 5.30 óra van, most mit tegyen? — Tessék rögtön felhívni Moszkvát és jelenteni, hogy megérkeztem a fegyverszüneti meghatalmazással és mi legyen a 6 óra elrendelt támadással. — Úgy van — mondá. — Két perc alatt jelentkezik a legfőbb hadvezetőség. — A támadást leállítani! A general major Nemes moszkvai utazását előkészíteni!

A hadtestpáncsnok fellélegzett. — Most pedig lemegyünk a hegység túlsófalán levő lakásomba és a general major tiszteletére vacsorát adok. (*Nemes József*: Küldetésben. Visszaemlékezés. Új Írás, 1974. 12.)

szünet végrehajtására megbízhatatlan. Még fegyvernyugvásra sem mertek parancsot adni neki. A vezérkartól is tartani kellett. Ezekben a napokban jegyzék jutott el a Kormányzóhoz. Ebben jellemezték a vezérkar vezető személyeit. Vörös Jánost bizonytalannak jelölték, László tábornok, Nádas, Kapitány és Porzezsinszky megbízható minősítést kaptak. Ezzel párhuzamosan a kabinetirodához eljutott egy olyan irat is, amelyben azokat sorolták fel, akiket Bakay Szilárd tábornokhoz hasonlóan ki kell kapcsolni.⁵³ Ez készítette a kilépés operatív vezetőit, Vattay Antal altábornagyot és Ambrózy Gyulát arra, hogy egy titkos jelszót készítsenek, amit csak az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának adnak meg, és így úgy vélték, a vezérkart is kikapcsolhatják. „Az 1920. III. 1-i rendeletem végrehajtandó” titkos jelszó a szovjet hadsereg elleni harc azonnali beszüntetését, a szovjet parancsnokságokkal az érintkezés felvételét, a németek megtámadását, a rend, a fegyelem mindenáron való fenntartását tartalmazta. Terv szerint a kormányzó proklamációja és hadparancsa után rejtjelezve adják le az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának.

A küszöbön álló fegyverszünetről Miklós Béla vezérezredes és Veres Lajos altábornagy kapott részletes tájékoztatást. Miklós vezérezredest október 11-re Budapestre rendelték, kormányzói kihallgatásra. A titkos jelszót és tartalmát Vattay személyesen jegyezte be Miklós noteszába. Dálnoki Veres Lajos Geréb László alezredest bízta meg a titkos jelszó átvételével. Vattay az alezredessel többször is elismételtette a jelszót és tartalmát. Geréb első dolga volt a német elhárítást tájékoztatni. Így ezek a parancskiadás előtt már jó előre megtehették ellenintézkedéseiket.⁵⁴

A magyar politikai és katonai vezetés egyik nagy problémája ezekben a napokban — ami megoldatlan is maradt — a megbízhatatlan ember a 3. hadsereg élén, a másik, hogy az ország belsejében nem voltak magyar csapatok. Utóbbin a 10. hadosztály kivonásával és Budapestre szállításával próbáltak segíteni, de a német parancsnokság akadályokat gördített a hadosztály hátraszállítása elé.⁵⁵

A vezetés két alternatívát latolgatott. Az első: mindenáron magyar egységeket kell hozni Budapestre az 1. hadseregtől. A második: kívánatos, hogy a kormányzó és a kormány (néhány miniszterrel) székhelyét helyezze át a Kárpátokba, az 1. hadsereg törzsszállására. A

53 A listán többek között ifjú Horthy Miklós, Vattay Antal, Lázár Károly, Ambrózy Gyula és Toszt Gyula szerepeltek. Lásd: Vattay vallomása.

54 HL Vattay vallomása.

55 HL Főm. 1258. sz. tekeres. KTB/H. Gr. Süd. 6920. sz. irat. A debreceni csata, illetve a moszkvai tárgyalások menetének hatására a Kormányzó utasította a vezérkari főnököt, „... hogy minden körülmények között teremtsenek elő egy magyar hadosztályt Budapest védelmére.” Vörös vezérezredes az 1376/Föv. hdm. 44. X. 8. számú intézkedésével elrendelte a 10. gyaloghadosztály kivonását a kárpátukrajnai arcvonalból és vasúti szállítását a budapesti hídfőbe. Greiffenberg altábornagy igyekezett rávenni a honvéd vezérkar főnökét, hogy szándékától álljon el. Az intézkedés visszavonását nem sikerült kikényszerítenie, de elérte azt, hogy a hadművelleti osztály 24 órával később adta ki a parancsot. Budapest megerősítését legalább egy hadosztállyal Bakay Szilárd altábornagy követelte a szeptember 11-i táncoskozáson. Végrehajtásra a parancs csak október 8-án ment ki.

fegyverszüneti bizottság táviratban szintén többször kitért ezekre a kérdésekre. Az október 10-én 15 óra 30 perckor feladott sürgönyben javasolták, hogy a főváros megmentése érdekében kívánatos az 1. és a 2. hadsereget elmozgatni Budapest felé. Faraghó két ízben érdeklődött az iránt, hogy a kormányzó és a kormány elhagyta-e Budapestet? Hennyey 1945-ben írt visszaemlékezésében azt írja: „Magyar csapatok hazaszállítása a német ellenőrzés miatt kivihetetlen volt. Próbálkozásaink sikertelenek maradtak. Maradt még egy megoldás: a kormányzó úr székhelyét a kormány néhány tagjával helyezze át a Kárpátokban harcoló csapatok területére. Ez utóbbi elhatározás nagy jelentőségű lett volna, mert ez esetben a hadsereg zöme feltétlenül a kormányzó úr mögé sorakozott volna . . .”⁵⁶

Miklós tábornok kihallgatása során szintén azt javasolta Horthynak, hogy „csapatszemle” címen utazzon Husztra és ott jelentse be a fegyverszünetet. Visszatérve törzsszállására (október 12-én) úgy tájékoztatta Kéri Kálmán ezredest, vezérkari főnökét, hogy kilátás van a kormányzó közeli huszti látogatására és utasította, hogy különvonatának, a „Turánnak” biztosítását szervezze meg. Nem azzal tért vissza tehát, hogy meg kell tenni az előkészületeket a hadsereg visszavonására, hanem azzal, hogy kilátás van a kormányzó Husztra érkezésére. Az október 14-i kormányzói kihallgatáson Vörös János vezérezredes is a Husztra utazást javasolta. A felsorolt esetek arról tanúskodnak, hogy Horthy és a kormány egy-két tagja Husztra utazásának alternatívája központi kérdésként szerepelt, és kezdetben Horthy is szimpatizálhatott a gondolattal. Az október közepére kialakult hadihelyzetben a politikai és a katonai átállás végrehajtására ez valóban döntő lépés lett volna. Ezt a tervet is, mint a kilépés több más pozitív intézkedését, a résztvevők és a koronatanúk szinte egybehangzó véleménye szerint, a miniszterelnök „fúrta meg”. Lakatos azzal érvelt Horthy Husztra utazása ellen, hogy ebben az esetben a németek és a nyilasok azonnal végrehajtják a tervezett puccsot, azaz ellenkormányt alakítanak, aminek a következménye, hogy polgárháború lesz. A kormányzó legalább annyira ingadozott a Husztra utazás kérdésében, mint a fegyverszünet feltételeinek végrehajtásában. Végül is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Budapestet sem ő, sem családja nem hagyja el, és ha ellene erőszakosan lépnek fel, revolverrel a kezében fog ellenállni. Október 11-én este már végérvényesen eldöntötte, hogy Budapesten marad. Erről az elhatározásáról a 11-én 22 óra 30 perckor feladott sürgönyben tájékoztatta a bizottságot.

Horthynak ez a döntése azt jelentette, hogy végérvényesen elvetette azt a tervet, hogy az átállást a harctérre, az 1. és a 2. hadsereg egyesítésére építi. A kialakult katonai helyzetben a németek csak ezt, az

56 Hennyey Gusztáv: i. m.

1. és a 2. hadsereg összevonására alapozott fegyverszünetet nem tudták volna megghiúsítani. Az ország fővárosára, az 1. és a 2. hadseregnek a Bodrog és a Tisza mögé való visszavonására alapozott fegyverszünet kudarcnál egyebet nem hozhatott. Ez a forma kizárt minden meglepetést, és a német parancsnokságoknak lehetőséget adott az ellenintézkedések végrehajtására.

Az október 10-i koronatanácson nem mérlegelték kellően a végrehajtás módszereit. Határozatot hoztak, hogy a vezérkari főnök adjon parancsot az 1. és a 2. hadsereg visszavonulására az 1937-es határok mögé. Ez volt az előzetes feltételek egyik pontja. Vattay altábornagy szerint ezzel bizonyítani akarták a szövetségesek felé, hogy megkezdték a fegyverszüneti feltételek végrehajtását.⁵⁷ Utaltunk már arra is, hogy az október 10-én 15 óra 30 perckor feladott sürgönyében Faraghó is ezt javasolta. Vörös János vezérezredes a szovjet hadsereghez történt átmenetele után (1944. október 31.) adott nyilatkozatában és a háború utáni vallomásaiban is úgy tüntette fel a két hadsereg visszavonására kiadott intézkedést, mint az előzetes feltételek végrehajtásának első lépését.⁵⁸ Mielőtt tovább folytatnánk az értékelést, ismerkedjünk meg az intézkedésekkel.

Vörös János vezérezredes október 12-én 16 óra 25 perckor a következő szövegű táviratot intézte Guderianhoz:

„A Magyarország területén folyó hadműveletekkel kapcsolatban bátor vagyok az alábbiakat Nagyméltóságod tudomására hozni:

Óbecse és Szolnok között a Tiszára támaszkodó több hadosztálynyi ellenséges erővel szemben lényegében csupán gyenge és leharcolt magyar erők állanak, amelyek az ellenség támadásának feltartóztatására nem képesek.

A debrecen—nagyváradai csatától döntő, illetve átütő sikerrel járó eredményt várni nem lehet. Magyarország legnagyobb része tehát, Budapesttel együtt, az ellenség lerohanásának van kitéve.

A Nagyváradtól Kolozsváron át Máramaroszigetig és Uzsokig terjedő arcvonalban levő seregtesteket a bekerítés veszélye fenyegeti, további kitartás esetén az erők kivonásának lehetősége rendkívül kétséges.

A legnagyobb nyomatékkal felkérem mindezek alapján Nagyméltóságodat, hogy az alábbi pontokban felsoroltakat azonnal elrendelni szíveskedjék. Az intézkedések kiadásánál a magyar területek és magyarlakta vidékek feladása ne okozzon megkötő, vagy hátráltató gondot Nagyméltóságodnak.

1. Az 1. hadsereg lépjen azonnal a »Heeresgruppe Süd« alárendeltségébe és bal sávhatára egyezze meg a magyar—szlovák határral.

2. A 2. magyar hadsereg, a 8. német hadsereg és az 1. magyar had-

57 HL Vattay vallomása.

58 AMO. SZSZSZR. I. 240, op. 68 719, gy. 6. li. 133—135.

sereg azonnal vonuljon vissza, mégpedig: első ütemben a Nagyvárad, Zilah, Máramarossziget, Uzsok vonalra, második ütemben pedig a Tisza, Bodrog vonalra.

3. A visszavétellel kapcsolatban felszabaduló erők szállítassanak, illetve meneteljenek még a visszavonulás folyamán előredobva a Duna—Tisza közé, illetve a Dunántúl védelmére.

4. A visszavétellel kapcsolatos mozgás, valamint a déli határok biztosítására kérem Nagyméltóságodat, hogy minden még rendelkezésre álló tartalékát egyrészt Nagyvárad, másrészt Budapest, Szeged térségében vesse be.

Miután a helyzet rendkívüli kritikus és elérkezett a huszonnegyedik óra, hangsúlyozottan kérem Nagyméltóságodat, hogy a fentiekre vonatkozó intézkedést feltétlenül még ma (12-én) kiadni szíveskedjék.

Legmélyebb tiszteletem kifejezésével Vörös vezeds. m. kir. vkf.”⁵⁹

Vörös vezérezredes — választ nem várva — 1496/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. intézkedésében a távirat teljes szövegét kiadta többek között az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának is. „Tudomásul közlöm, hogy Guderian vezérezredes úrhoz az alábbi táviratot intéztem: — szó szerint ismertette és a végén a következőket fűzte hozzá — Miután fentiekre vonatkozó parancs német részről való kiadása még ma várható, az 1. és 2. hadseregparancsnokok jelen intézkedésem vételétől kezdve úgy vezessék seregeiket, mintha már ez irányú intézkedések az OKH részéről kiadásra kerültek volna. Kapják: 1. hds., 2. hds. pk-ok, Föv. agéi., mü. Hff. Hhf. Föv. rep.

Megküldöm: szíves tudomásul K. K. I-nek és HM. Úrnak (SZsgd. útján) Budapest, 1944. évi október hó 12-én.

Vitéz nemes Vörös János vezeds. s. k.”

Ugyanezen a napon — a 1502/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. intézkedésével — kivonta az 1. hadseregtől a VI. hadtestparancsnokságot és megbízta a budapesti hídfő védelmének megszervezésével. A hadtestnek alárendelte a karhatalmi egységeken kívüli alakulatokat.⁶⁰ A 1521/Föv.

⁵⁹ HL Filmtár. 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6919. sz. Vörös János vezérezredes No 1224/44. g. Kdos jelzésű távirata Guderianhoz.

⁶⁰ A VI. hadtestparancsnok kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy volt. Horthy őt szelme ki a 3. hadsereg élére a nyilas Heszlényi József altábornagy helyett. Veessenmayer és Lakatos közös akciója a kormányzót visszakozásra készítette. Majd, mivel Lakatos a parlament megkérdezése nélkül nem volt hajlandó a fegyverszünet végrehajtását vállalni, Farkas tábornok jött számításba, mint miniszterelnök. Amikor Lakatos úgy nyilatkozott, hogy mégis vállalja a miniszterelnökséget, Farkas tábornokot megbízták a budapesti hídfőparancsnoki teendők ellátásával. A peremvonalat Soroksár-dél—Gyál-dél—Vecsés-kelet—Ecsér-kelet—Pécel-kelet—Fót—Somlyó-észak—Mogyoród-dél—Fót-dél—Megyeri csárda-észak terepszakaszon tervezték.

hdm. 44. X. 12. sz. utasításában viszont elrendelte, hogy a nyugat felé gördülő csapatszállítmányokat — tekintet nélkül azok eredeti rendelkezésére — Budapestre kell irányítani, ahol a fővezérség intézkedik velük. Az október 8-án, az 1. hadseregtől kivont és Kecskemét körzetébe már útbaindított 1. ejtőernyős csoport, egy október 12-én kapott parancs kapcsán végül is Budapestre jött. Csatay vezérezredes, honvédelmi miniszter, szintén október 12-én adta ki rendelkezését a „Szent László” hadosztály felállítására.

Ezeket az intézkedéseket Friessner és Guderian megkérdése és jóváhagyása nélkül adták ki. Ezzel az OKH és a magyar vezérkari főnök között megindult a „sürgönypárbaj”. Vörös vezérezredes a németek felé azzal érvelt, hogy Budapestet a szovjet támadás közvetlenül fenyegeti és ennek megvédése „... a magyar haderő becsületbeli kötelessége...”

A két vezérkari főnök között a feszültséget növelte Guderian október 12-i első tiltakozó válasza, amelyben kategórikusan elvetette a 10. gyaloghadosztály kivonását. „Ezzel a szándékkal nem értek egyet. A 10. gyaloghadosztály kivonása a jelenlegi időpontban elviselhetetlen gyengítést jelent a Máramarosszigetre vezető fontos átjárók mindkét oldalon húzódó, máris erősen veszélyeztetett arcvonalának... Ezért — folytatódik a távirat — sürgősen felkérem Nagyméltóságodat a magyar 1. hadsereg parancsnokságának a 10. gyaloghadosztály leadására kiadott intézkedés hatálytalanítására, már csak azért is, mert — mint Ön előtt ismert — a (német) 24. páncélosadosztály szállításban van Szolnok-nyugat térségébe, ezáltal a nyugati magyar térségben rövidesen egy lényeges erősödés áll be. Döntéséről mielőbb tájékoztatását köszönettel venném.”⁶¹

Vörös vezérezredes a 10. hadosztály kivonására adott utasítását nem vonta vissza.

Az 1. és a 2. hadsereg visszavonásával kapcsolatban tett javaslatra vonatkozó német válasz ugyancsak október 12-én érkezett meg. „Megnyugtathatom Nagyméltóságodat — írja Guderian —, hogy a helyzet alakulását alaposan figyelemmel kísérem. További visszavételt csak az esetben fogok elrendelni, ha én azt szükségesnek látom és a helyzet megszilárdítása más rendszabályokkal már nem lehetséges. A magyar 1. hadsereg alárendelését a »Dél« hadseregcsoporthoz akkor fogom elrendelni, ha a »G« vonalra való visszavétel szükségessé válik.”

Vörös vezérezredes október 13-án a 1532/Föv. hdm. 44. X. 13. számú átiratában adta meg viszontválaszát Guderiannak. Többek között ezt

⁶¹ A 24. páncélosadosztály Magyarországra irányítását szeptember 30-án már jelezték. Akkor az a duklai események miatt elmaradt. Az újabb értesítést, hogy az „A” HDSCS a 24. pc. ho-t haladéktalanul átadja a H. Gr. Süd-nek, Wenck tábornok 1944. X. 11-én 00,25 perckor írta alá. A 10. gyaloghadosztály október 12-én már nem volt harcrintkezésben a szovjet csapatokkal. Guderian tiltakozása itt inkább azt bizonyítja, hogy nem akartak magyar hadosztályt Budapestre engedni.

írta: „Nagyméltóságod által az arcvonal visszavételével kapcsolatban 1496/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. alatt küldött táviratomra adott választát, valamint a 10. hadosztály kivonása tárgyában hozzám intézett táviratát köszönettel vettem.

A 10. hadosztály általam elrendelt kivonásával és Budapestre szállításával kapcsolatban legyen szabad rámutatnom az alábbiakra: amikor a 3. magyar hadsereg erőit az Arad általános területéről megindult ellenséges nagy támadás legázolta, szinte csak a véletlen körülmények mentettek meg bennünket attól, hogy az orosz páncélos erők élei nem törtek egészen a védtelen Budapestig előre... Nagyméltóságod is tudja, hogy bevethető tartalék erő felett már egyáltalán nem rendelkezem és ezért úgy határoztam, hogy az ellenség által legkevésbé fenyegetett arcvonalszakasz — az 1. magyar hadsereg — tartalékát képező 1. hegyi dandárt kivonom és mint első minimális erőt, Budapest védelmére hátraszállítatom. Erre vonatkozólag a Magyarország-i német meghatalmazott tábornok útján ki is kértem a német hadvezetőség véleményét, melyre vonatkozólag Greiffenberg gyalogsági tábornok úr útján kapott válaszban német részről akkor nem találkoztam ellenvetéssel. Amikor ennek alapján az 1. magyar hadsereg parancsnokának a hegyi dandár Budapestre való szállítására parancsot adtam, a hadseregpáncsnok javaslatot tett, hogy inkább a 10. hadosztály kerüljön hazaszállításra, miután a hegyi csapatokat a hadsereg harcterületén, az ottani terepviszonyok folytán jobban tudja alkalmazni.

Nem tudom tehát megérteni, mi lehet Nagyméltóságod indoka, hogy amikor a 10. hadosztály részei már beraktak, sőt vasúti szállításukat is megkezdték, a szállítás folytatása ellen Nagyméltóságod ismételten tiltakozását jelentette be.

Miután sem a Tisza mentén, sem Debrecen térségében korántsem látom a katonai helyzetet annyira megnyugtatónak, hogy ne kelljen bármikor újra Budapest elleni ellenséges előretöréssel számolni, feltétlenül ki kell tartanom amellett, hogy Budapest védelmére első ütemben a 10. hadosztály azonnal visszaszállításra kerüljön. Nem vállalhatom ugyanis sem Legfőbb Hadurammal, sem a nemzettel szemben a történelmi felelősséget, hogy egy esetleges meglepetésszerű orosz fellépés a fővárost az ellenség kezére jutassa, csupán azért, mert a magyar vezérkar főnöke Budapestnek még a legminimálisabb erővel (egy hadosztállyal — Ö. I.) való biztosítását is elmulasztotta.

Nem vitatom ezzel kapcsolatban azt, hogy a 10. hadosztály kivonása az 1. hadsereg arcvonalának legyengítését jelenti. Azonban kénytelen vagyok megállapítani, hogy ennek a hadosztálynak az arcvonalban való pótlására számos olyan német fegyveres alakulat van részben Budapest környékén, részben a Dunántúlon, amelyek az 1. hadsereg legyengült arcvonalának alátámasztására bőven elegendők lennének.

Egy esetleges olyan megoldás ellen pedig, hogy inkább a magyar

csapatok maradjanak az arcvonalban és német csapatok vegyék át Budapestet, mint történelmi felelősségű magyar vezető férfiunak azért kell tiltakoznom, mert ha Budapest közvetlen védelmére kerülne sor, akkor mégiscsak a magyar haderő becsületbeli kötelessége, hogy hazája fővárosát védelmezze . . .

A 10. hadosztály hátraszállítását is csak az első lépésnek tekinthetem és ragaszkodnom kell ahhoz, hogy az 1. és 2. magyar hadseregek minden késlekedés nélkül a Tisza—Bodrog vonalára vétessenek vissza. Ezt követeli meg ugyanis az, hogy a 2. és 3. magyar hadseregek erői a nagy túlerővel, egyenlőtlen fegyverekkel vívott harcokban elérkeztek erejük és teljesítőképességük végső határához. Radikális arcvonalrövidítés nélkül egy újabb nagyobb ellenséges lökés esetén a teljes felmorzsolódásnak vannak kitéve. Egyedül egy védhető terepszakasgra való visszavétellel együtt járó arcvonalrövidítés ad módot arra, hogy az erők részeit kivonjuk és felfrissítve újra ütőképessé tegyük. De feltétlenül erőket kell kivonnom Budapest védelmének további jelentős alátámasztására is, miután a 10. hadosztály önmagában a nagy kiterjedésű fővárost legfeljebb gyengébb orosz élek ellen képes oltalmazni, de már komolyabb ellenséges támadás elhárítását nem biztosíthatja. De az 1. és 2. magyar hadseregek visszavételének azonnali és feltétlen megkezdését megköveteli az is, hogy a jelenlegi debreceni helyzet máris ezen hadseregek bekerítésével fenyeget, ezt pedig semmi körülmények között sem vállalom. Bár mint katona elismerem, hogy ha pusztán térkép alapján vezetnék, úgy Nagyméltóságod elgondolásával egyetértének és én sem cselekednék másképpen, de a haza földjének védelmével — ezt Nagyméltóságod is bizonyosan meg fogja érteni — a száraz katonai szempontokon kívül más megfontolásoknak is érvényesülniük kell.

Kétségtelen, hogy a német legfelsőbb hadvezetés a nagy európai általános hadászati helyzetet jobban áttekinti, azonban nekem minden körülmények között elsősorban a magyar érdekeket kell szem előtt tartani. Ez pedig parancsolólag megköveteli, hogy a magyar erőket, a további ellenállás megszervezésére és legalább az ország egy részének megvédése érdekében zömmel a Tisza-vonalon, részekkel pedig a Duna—Tisza között és a főváros védelmére alkalmazzam. Ha ugyanis a jelenlegi helyzetben az 1. és 2. magyar hadseregek tovább kitartanak, úgy erőimet semmi körülmények között sem tudnám visszavonni, ami teljesen kizárná nemcsak a Tisza, hanem még a Duna vonalának tartását is.

Mindezeket összefoglalva — és hangsúlyozva azt, hogy a koalíciós háború minden súrlódásával és nehézségével teljesen tisztában vagyok —, a legnagyobb sajnálattal kell kijelentenem, hogy a magyar erőeknek a Tisza—Bodrog vonalára való erőteljes és haladéktalanul megkezdendő visszavételétől eltekinteni nem tudok. Lehet, hogy ez az elhatáro-

zásom a nagy helyzetet kellemetlenül befolyásolja, de meg vagyok győződve arról, hogy Nagyméltóságod belátja, miszerint a szövetségi hűség mellett engem elsősorban hazám érdekei kell, hogy vezessenek, ezek pedig a jelenlegi helyzetben parancsolólag megkövetelik a magyar erőknek a bezáródás veszélyével fenyegető zsákból való kivonását és egy olyan terepszakaszra való átcsoportosítását, mely a további védelmet lehetővé teszi” — fejeződik be a viszontválasz.

Újabb német vélemény megérkezését nem várva október 14-én kiadásra került az I. 564/Föv. hdm. 44. X. 14. sz. intézkedés. „Mint az 1. és a 2. hadseregparancsnokságtól berendelt vezérkari tiszteknek szóbelileg már elrendeltem, a legnyomatékosabban utasítom az 1. és 2. hadseregparancsnokságokat, hogy az arcvonal visszavételével kapcsolatban az összes nélkülözhető csapatokat (anyagot) a visszavétel üteméhez mérten fokozatosan vonják ki és tartalékok képzése nélkül, lehetőleg vasúti szállítással, amennyiben azonban arra mód nincs, úgy gyalogmenetben haladéktalanul indítsák útba Budapestre, Budapestre való beérkezésük után az alakulatokkal a fővezérség intézkedik. Ezért a visszairányított egységek parancsnokai a további parancsok átvétele végett a fővezérség hadműveleti osztályán jelentkezzenek.

Miután a jelenlegi hadműveleti helyzetben a Duna—Tisza közének és az ország fővárosának védelme a hadseregek szempontjából is, azok visszavételével kapcsolatban, a legelsőrendű fontosságú, a hadseregparancsnokok kövessenek el mindent, hogy minden egyéb intézkedésre vagy megfontolásra való tekintet nélkül, minél előbb nagyobb számú csapatot tudjanak fenti célra útbaindítani.

Biztos vagyok, hogy elgondolásomat és a súlyos helyzet megkövetelte kényszerrendszabályok szükségességét a hadseregparancsnokságok belátják és mélyen átérzik és ezért minden törekvésükkel igyekezni fognak a cél érdekében mindent megtenni.

Budapest, 1944. évi október 14-én.

vitéz nemes Vörös János vezds. s. k.”

Vörös vezérezredesnek erre az intézkedésére október 15-én 10 órakor Greiffenberg tábornok átnyújtotta Guderian éles hangú ultimátumát. Ebben követelte az 1. és 2. hadsereg visszavételére kiadott rendelkezések azonnali visszavonását, megtörténtét aznap 20 óráig kellett jelenteni. Az OKH vezérkari főnöke egyben utasította Vörös vezérezredest, hogy a „Dél” és az „A” hadseregcsoportnak alárendelt magyar kötelékeket érintő mindennemű beavatkozással azonnal hagyjon fel. Ellenkező esetben — mondja az ultimátum — a német főparancsnokság, teljes cselekvési szabadságának biztosítására, a hadicélok szem előtt tartásával, kénytelen lesz megfelelő rendszabályokat foganato-

sítani.⁶² Végül is a három napon át tartó „sürgönypárba”-nak Guderian ultimátuma vetett véget. Ennél több a fegyverszünet érdekében a magyar vezérkari főnök részéről nem történt. Annál többet tett viszont az OKH vezérkara az esetleges fegyverszünet megghiúsítására.

Az ismertetett sürgönyök, intézkedések kétségtelenül azt bizonyítják, hogy a magyar vezérkari főnök október 12-től újra beavatkozott a magyar seregtestek hadműveleti vezetésébe. Sőt, Guderian tiltakozása ellenére, parancsot adott az 1. és a 2. hadsereg visszavonására.

Az 1. és a 2. hadsereg visszavonására tett intézkedéseket, Vattay és Vörös szerint, első lépésnek szánták a Moszkvában elfogadott előzetes feltételek végrehajtására. Fogadjuk el, hogy valóban jó szándékkal tették, ezzel kívánták biztosítani a Budapestről bejelentett fegyverszünetet. Még a kiadás időpontja és Horthy döntése között is szoros összefüggéseket ismerhetünk fel

A vezérkari főnök, de a fegyverszünet operatív ügyeit intézők is figyelmen kívül hagyták azonban a hadművészet azon követelményét, hogy ilyen esetekben váratlanul, bátran, határozottan kell cselekedni és a döntő láncszemet, a döntő kérdést kell megragadni. Ez minden fegyveres felkelés, megmozdulás alaptörvénye. A fegyverszünet döntő kérdése, amitől az egész vállalkozás, azaz a fegyverszünet függött, a németek elleni fegyveres harc volt. Igaz, hogy Horthy ezt minden áron el akarta kerülni: „majd valahogyan kijátszom” — válaszolta a kormányzó Farkas tábornoknak, az új miniszterelnök-jelöltnek. Az egyezmény, a csapatok és az adminisztráció visszavételére az 1937-es határok mögé, tíz napot biztosított és az október 20-án járt volna le. A csapatok október 12-én elrendelt visszavétele, a németek elleni fellépés megkezdésével, Horthy Budapesten maradásához kívánt alapot teremteni. A titkos jelszó például — „Az 1920. III. 1-i rendeletet végrehajtandó” — amit az 1. és a 2. hadseregpárancsnok megkapott — nem a visszavonulást, hanem mindenképp előtte a kapcsolatok felvételét a szovjet csapatokkal és az együttes fellépést, a harcot tartalmazta a németek ellen. Ez természetesen egyben az arcvonal azonnali megnyitását és a szovjet csapatokkal közös előnyomulást is jelentette volna az ország belseje felé. Az 1944 október közepére kialakult hadászati és hadműveleti helyzetben a fegyverszüneti feltételek végrehajtása csak abban az esetben sikerülhetett volna, ha az 1. és 2. hadsereg az arcvonalban marad, beszünteti a Vörös Hadsereg elleni harctevékenységet, felveszi a kapcsolatot a szovjet sereg-

62 Október 10-én a kormányzó tudomására jutott, hogy a „Dél” hadseregcsoport parancsnoksága az arcvonal visszavételét tervezi a Guderian által még szeptember 22-én elrendelt állásokba, Kassa—Bükk—Mátra—Budapest—Balaton—Nagykanizsa terepszakaszra, az ún. „Margarethe Stellung”-ra (HL Filmtár 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6619. sz. irat.) Ez a rendelet szem előtt tartotta a magyarországi földrajzi viszonyokat, hogy a támadás megállítására az említett terepszakasz alkalmasabb, mint az Alföld. Vörös vezérezredes intézkedése az Erdős-Kárpátokban kiépített állások feladását is előirányozta, ami azonban már ellenkezett a német hadászati tervekkel. Ezért jött az éles hangú ultimátum.

testparancsnokokkal és együttesen támadják a németeket. Csak ebben az esetben nem tudták volna a németek megghiúsítani Magyarország kilépését a fasiszta blokkból. Ezért az 1944. október 12-én kiadott utasítás az 1. és a 2. hadsereg visszavételére, a titkos jelszó elhagyásával, Vörös vezérezredes „jó szándéka” ellenére, nem a fegyverszünet sikeréhez, hanem a bukásához vezető első intézkedés volt. Ezzel a paranccsal a németek tudomására adták, hogy Magyarország is cselekvésre szánta el magát. A rendelet növelte a csapatoknál a zűrzavart és figyelmeztette a fasiszta főparancsnokságot, hogy valami készül, itt az idő a beavatkozásra, a „Panzerfaust” akció megindítására.⁶³

A hadihelyzet alapján Friessnerék felkészültek arra is, hogy minden magyar csapatmegmozdulást, még ha az nem is irányul közvetlenül a német alakulatok ellen, de a „Dél” hadseregcsoport hadműveleti elgondolásait zavarja, minden áron megakadályoznak, szükség esetén fegyveresen lépnek fel. Hihetetlen, hogy Vörös vezérezredes, akinek helyzetértékelései és javaslatai a háború menetével kapcsolatban — az utolsó hónapban — katonailag megfontoltak és tárgyilagosak voltak, ezt ne ismerte volna fel. A hadihelyzet elemzéséből azt is látnia kellett volna, hogy a német főparancsnokság az 1. és a 2. magyar hadsereg visszavonásának tervére csakis „nemmel” válaszolhat és ha szükséges, rendkívüli intézkedéseket foganatosít, ha más mód nincs, fegyverrel szerez érvényt akarátának. Arra azonban, hogy mi lesz, ha az OKH a magyar csapatok visszavételének javaslatát elutasítja, nem készítették tervet.

Különösen érthetetlen a hadseregek visszavételére tett fáradozás, ha figyelembe vesszük, hogy Vörös János vezérezredesnek is az volt a véleménye: a fegyverszünet csak akkor lehet eredményes, ha a kormányzó kimegy a csapatokhoz.

Horthyék a fegyverszünet aláírása után is bizonytalankodtak és taktikáztak. Ezt bizonyítja reagálásuk a 2. Ukrán Front parancsnokának kérésére. Malinovszkij marsall a fegyverszünet aláírása után egy hadműveleti kérdésekben jártas vezérkari tisztet kéretett Szegedre. Tájékoztatást kívánt kapni a német erők összpontosításáról, a magyar csapatok elhelyezkedéséről, az együttműködés felvételének módozataira vonatkozó magyar elgondolásokról, hogy mindezt további hadműveleti tervébe beilleszthesse, és hogy összehangolják a közös fellépés időpontját. Ez logikus következménye volt a fegyverszüneti feltételek elfogadásának. A moszkvai küldöttség 1944. október 12-én 02

⁶³ Az 1. hadsereg az október 12-én kiadott intézkedést a visszavonulásra nem kapta meg. A 2. hadseregnek erre már nem is volt szüksége, október 8-án lassú visszavonulásban volt. „Jelentem, hogy a 2. hadsereg az elszenvedett súlyos veszteségek következtében teljesítőképeségének a végére jutott” — jelenti Veres Lajos altábornagy október 7-én, 19 órakor. (HL Feltár 1258. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6855. sz. irat.) Október 10-én feladta Kolozsvárt és megpróbált védelmi állásokat foglalni a Meszes hegységben.

óra 30 perckor kérte: „Magas rendfokozatú vezérkari tiszt, parlament, fehér zászlóval azonnal menjen Kistelekről Szegedre. Ott orosz harccsoport parancsnokánál jelentkeztek részletek megbeszélésére. Szolnoktól délre a Tisza mentén levő orosz csapatok nem támadnak. Erről az arcvonalról minden csapatot azonnal elvihetünk Budapestre. Kérek sürgős választ végrehajtásról. Oroszok nem értik, miért nem történt még meg? Javaslatuk, hogy páncélos erőnket is vigyük el.”⁶⁴

Ez elől már nem lehetett kitérni. De nem hadműveleti kérdésekben jártas vezérkari tisztet küldtek Szegedre, hanem Utassy Lóránd ezredes, aki ekkor a honvédelmi minisztérium 21. osztályának vezetője volt. (A hadifoglyokkal és a katonai internáltakkal kapcsolatos ügyek tartoztak hozzá.) Visszaemlékezésében küldetéséről elmondta, hogy október 12-én este a kabinetirodába hívták. Itt közölték vele, hogy Faraghó Moszkvában a fegyverszünet kérdéséről tárgyal és ennek értelmében az oroszok Szegedre egy vezérkari tisztet kértek. Feladataira vonatkozóan azt kapta, hogy „... az oroszok feltételeit, vagy kívánságait lesz hivatva átvenni.” Október 13-án hajnalban indult el és éjjel érkezett meg Szegeden át Deszkre. Annak ellenére, hogy küldetésére vonatkozóan csak annyit jelentett, hogy a szovjet parancsnokság kívánságainak és feltételeinek átvételére kapott parancsot, Malinovszkij is fogadta. A marsall megértést, jóindulatot és türelmet tanúsított a fegyverszünet megvalósításának nehézségei iránt. A 2. Ukrán Front segítőkészségéről tanúskodik, hogy még a fegyverszünet végrehajtásának technikai módját is kidolgozták. Úgy képzeltek el, hogy az egymással szemben álló szovjet és magyar egységek parancsnokai felveszik a kapcsolatot és együttesen támadják a németeket. Utassy a 2. Ukrán Front törzsszállásán tudta meg, hogy a front balszárnyán — Horthy kérésére — három napra beszüntette a támadást, amit a 3. hadsereg parancsnoksága ellenlökések megszervezésére és végrehajtására használt fel. Szovjet részről nehezteltek is, hogy a magyar oldalon a fegyvernyugvást semmibe veszik.⁶⁵

Horthyék a fegyverszünet aláírása után sem mutattak határozottságot és valami nagy aktivitást annak végrehajtására. Minden áron a németekkel való fegyveres összecsapás elkerülésén fáradoztak. Az október 13-án 23 óra 20 perckor feladott sürgönyben például közlik, hogy az „... 1. és a 2. hadsereg megkezdte a visszavonulást nyugati, illetve délnyugati irányba...” (A 2. hadsereg a helyzet kényszerítő hatására valóban visszavonulóban volt, az 1. hadsereghez azonban az utasítás el sem jutott.) „Javasoljuk, hogy az oroszok ne akadályozzák a magyarokat a visszavonulásban. Szeretnénk, ha a Szolnok—Debrecen vonaltól északra és a Tiszától nyugatra nem folytatnák a ma-

⁶⁴ Macartney: i. m.

⁶⁵ HL A Békeelőkészítő biz. kat. iratai, VII/18. Utassy Lóránd visszaemlékezése.

gyar csapatok elleni támadást, amíg magyar egységek Budapestre nem érnek.”⁶⁶ Ez a távmondattal bizonyítja talán a legjobban, hogy a Vár a visszavonulást és a németek elleni harcot minden áron szét akarta választani. Sehogy sem értették meg, hogy ez a kettő nem különíthető el egymástól. A német főparancsnokság a visszavonulásra kiadott parancsból megértette, hogy elérkezett a pillanat a közbelépésre és zöld utat adott a „Panzerfaust” akciónak.

A kormányzó váratlanul, október 14-én reggel úgy döntött, hogy nem várja meg a magyar csapatok Budapestre érkezését és október 20. helyett másnap, 15-én, bejelenti a fegyverszünetet.⁶⁷

A kormányzónak ezen villámelhatározására ma — harminc év távlatából — sem tudunk minden vonatkozásban kielégítő magyarázatot adni. Néhány nyugaton megjelent munkában egyes szerzők odáig mentek, hogy a szovjet főparancsnokságot tették felelőssé Horthy megalapozatlan és elszármított bejelentéséért. A Veres Lajos szerkesztésében megjelent műben a következőket írják: „Utassy ezredes sikeresége és az orosz ultimátum kínos meglepetés volt a Kormányzó számára... Malinovszkij... Utassy útján küldött üzenete, hogy a) az 1. és a 2. magyar hadsereg adja meg magát a velük szemben levő orosz főparancsnoknak, a IV. hadtest Pécssett a jugoszlávoknak; b) a hadsereg forduljon hátra, vonuljon Budapestre és ha a fővárost el tudja foglalni és tartani is tudja, ő az orosz csapatokkal a várost meg fogja kerülni...”⁶⁸ (A b) pont minden bizonnyal a 3. hadseregre vonatkozik.)

A tárgyilagos tényállás az idézettel kapcsolatban:

1. Utassy október 14-én 10 óra után érkezett vissza Budapestre. Nincs kinek jelentést tennie, senki sem kíváncsi Malinovszkij üzenetére és kérésére. Végül, nagy ügyel-bajjal — 11 óra körül —, a kormányzó fogadta. A jelentés megtétele után elbocsátották azzal, hogy hagyja meg hol található, majd értesíteni fogják. Horthy viszont már Utassy visszaérése előtt elhatározta, hogy 15-én bejelenti a fegyverszünetet. Malinovszkij üzenete tehát nem befolyásolhatta.

2. A marsall kérdései, amelyekre választ kért: Mennyi és milyen csapatok vannak Budapesten? Milyen a magyar hadsereg és a német csapatok hadműveleti helyzete? Milyen a Tisza-vonal védelme?

3. Üzenete: 48 óráig még nem támad. A magyar vezérkar vonja ki csapatait az arcvonalból és támadja meg a németeket. Javasolta, hogy: a) a magyar egységparancsnokok vegyék fel a kapcsolatot a velük szemben álló szovjet csapatparancsnokokkal és együttesen lépje-

⁶⁶ Macartney: i. m.

⁶⁷ Veres Lajos: i. m. 122. és Hennyey: i. m. 29. o. Horthy október 11-én fogadta a Magyar Front megbízottait, Tildy Zoltánt és Szakasits Árpádot. Tájékoztatta őket, hogy napirenden van a fegyverszünet aláírása, és hogy 9–10 nap múlva bejelenti ezt.

⁶⁸ Veres Lajos: i. m. 122. o.

nek fel a németek ellen; b) a magyar erőket vonják vissza Budapestre és gátolják meg, hogy a fővárost német csapatok megszállják. A 3. hadsereg egy részével vonuljon Budapestre, a másik részével Szolnokon át támadja hátha a Debrecennél összevont német hadosztályokat. A 2. hadsereg folytassa a visszavonulást. Az 1. hadseregről a marsall még csak említést sem tett, mert az nem a 2. Ukrán Fronttal szemben tevékenykedett.

4. Kérte még, hogy semmisítsék meg a németek repülőtereit és üzemanyagraktárait. Biztosította a magyar kormányt, hogy ha javaslatait elfogadják és ha október 16-án 08 óráig megkapja a hadműveleti helyzetről kért tájékoztatást, Magyarországot rövid időn belül megtisztítják a németektől. Semmi néven nevezendő ultimátumot nem küldött Utassyval. Ez a történelmi igazság Malinovszkij üzenetéről és Utassy jelentéséről. A 2. Ukrán Front parancsnoka Magyarországot az előzetes fegyverszüneti feltételek aláírásának pillanatától az antifasiszta koalícióhoz csatlakozott államnak tekintette. Sem a szovjet vezérkar, sem Malinovszkij nem követelte az azonnali cselekvést, a hadüzenetet Németországnak. Megértést és jóindulatot tanúsítottak az átállás nehézségei iránt. A marsall a siker érdekében felajánlotta segítségét, sőt, kötelezettséget is vállalt a gyakorlati kivitelezésért, míg az átállás nehézségeit a magyar csapatoknál leküzdik. *De hadműveleti terveit — az elfogadott előzetes fegyverszüneti feltételek figyelembevételével — módosítani, konkretizálni és összehangolni akarta a magyar vezérkarral.* Az elfogadott egyezmény alapján igyekezett dolgozni, a front tevékenységét ennek figyelembevételével akarta megszervezni.

Ezért hatott kiábrándítóan a kormányzó viselkedése Malinovszkij kérése iránt, amit a teljesen tájékozatlan vezérkari tiszt kiküldése bizonyít. Erre a következő lépés csakis a határozott, ultimátum-hangú távirat lehetett, amely október 14-én éjjél körül érkezett meg.

Hennyey Gusztáv szintén Moszkvát okolja az előrehozott bejelentésért. „Moszkva követelései elől viszont Magyarország már azért sem térhetett ki, mivel a Tiszától keletre dúló csata elveszettnek volt tekinthető. Mindez a kormányzót gyors elhatározásra készítette. Ezért helyezte át az október 20-ra tervezett fegyverszünetkérést október 15-re.”⁶⁹ Hogy mik voltak ezek a követelések, arra vonatkozóan a volt külügyminiszter nem tesz említést. Előző oldalon hivatkozik arra a távmondatra, amit Faraghó 14-én 23 óra 45 perckor adott le. A döntés viszont már 14-én reggel megtörtént. Így tehát ez sem játszható szerepet Horthy október 15-re tervezett bejelentésében. A Tiszától keletre dúló csatával kapcsolatban csak annyit: amikor Budapestről elment Moszkvába az az üzenet, hogy fegyverszünet megkötése

⁶⁹ Hennyey Gusztáv: i. m. 29. o.

kívánatos, a kormányzó már akkor levonta azt a következtetést, hogy a csata elveszett.

Vattay altábornagy — a fegyverszünet előkészítésének egyik operatív intézője — azt írja, hogy október 14-re már nagyon összesűrűsödtek az események és már akkor arra a következtetésre jutott, hogy másnap harcra kerül sor. Ezen a napon a Vár is érezte, hogy a fővárosban a német szervek aktivizálódnak. Az előzetes fegyverszüneti feltételek elfogadásáról értesüléseik nem voltak, de tudomásuk volt arról, hogy Faraghó vezérezredes Moszkvában tárgyal és ismerték a titkos jelszót, amit Geréb alezredes árult el. Ügyszintén adataik lehetnek arról is, hogy Moszkva és Budapest között október 5-e óta csaknem mindennap táviratváltás van. Ezek figyelembevételével Vörös vezérezredes október 12-én — az 1. és a 2. hadsereg visszavonására — kiadott parancsát a hitlerista vezetés úgy értékelte, hogy Magyarország is készül a kilépésre. Utaltunk már arra, hogy október 3-án és 4-én, a Wenck tábornok vezette megbeszélésen a német politikai, katonai és rendőri vezetők megállapodtak abban: ha az átállás jelei mutatkoznak, azonnal indítják a „Panzerfaust” akciót, hogy megelőzzék Horthyt. Abban is egyetértettek, hogy a vállalkozás során a kormányzó feltétlenül német kézre kell hogy kerüljön. „Ellenkező esetben az egész dolog elveszti értelmét (sonst ganze Sache witzlos).” A németek tehát jobban felkészültek Horthy tervének megghiúsítására, mint a kormányzó a kiugrásra, illetve a leszakadásra.

A németek mellett a hatalom átvételére készült a jobboldal is. Veessenmayer tudtával és támogatásával október első hetében megalakult a Nemzeti Szövetség, mely a jobboldali képviselőket fogta össze egy tömbbe, a háborúból való kilépést kereső államfő és kormánya ellen.⁷⁰ A németek erre a fasiszta tömörülésre úgy tekintettek, mint egy legális magyar szervre, melyre a puccs végrehajtásánál támaszkodhatnak. A német meghatalmazott a főhadiszállásról visszatérve fogadta Szálasit és közölte vele, hogy Hitler egyedül őt szemelte ki a politikai vezetésre. Azt is tudomására adta, hogy a kormányzó nem maradhat a helyén, de eltávolítására ki kell várni a szükséges pillanatot. A nyilas vezér október 4-én bemutatta Veessenmayernek a kormánylistát és a hatalomátvétel tervét, 8-án sürgette a cselekvést és javaslatot tett a Horthyt támogató tábornokok kikapcsolására. Úgy nyilatkozott, hogy ezt ők elvégzik, de kérte, hogy a németek biztosítsák az akciót. Bakay Szilárd altábornagyot, az I. hadtest parancsnokát, akire a kormányzó a fővárosban a fegyverszünet végrehajtásának katonai biztosítását ruházta, ismeretlen tettesek — október 8-án éjjel — lakásáról elrabolták. Ez az eset jól tükrözte az erőviszonyokat a fővárosban. A kormány tehetetlen volt.

⁷⁰ Hennyey Gusztáv: Külügyminiszteri működésem... i. m.

Október 12-én a Nemzeti Szövetségbe tömörült képviselők egy csoportja felkereste a kormány elnökét. Lakatos kérésére a szövetség elnöke, Szász Lajos kijelentette: programjuk a háború folytatása és figyelmeztették a kormányt, hogy döntő lépést a parlament megkerülésével nem tehet. Nem titkolták azt sem, hogy bizalmatlanok a kilépést kereső kormányzat iránt és érdeklődtek Faraghó moszkvai küldetése után. A miniszterelnök kitérő válaszokat adott, majd megkérdezte a képviselőket, hogy gondolják a háborút fegyver és hadsereg nélkül folytatni. „Kiugrást, árulást nem tűrünk” — kiáltott közbe Jaross. Az volt a nézetük, hogy a honvédség még mindig nem vesz részt teljes erővel a harcban, követelték az összes tartalékok bevetését.⁷¹ Ez volt a magyar társadalomnak az a rétege, amely még ekkor sem mérlegelt. A harcterek eseményeit, Németország gazdasági és katonai helyzetét figyelmen kívül hagyták. Továbbra is az ígéretések, a jóslások, a „csodafegyver-legenda” megszállottjai maradtak. Még mindig bíztak a hadiszerencse megfordulásában, a végső győzelemben, a németek feltétel nélküli támogatásának hívei maradtak. Követelték az ország gazdasági és katonai erejének teljes bevetését. Számukra nem volt nemzeti érdek, nem volt haza, csak egy létezett: Németország követése tűzön-vizen át. Rögeszméik annyira szélsőségesek voltak, hogy nem egy esetben még a németeket is megdöbentették. Ezért, amíg csak lehetett, Veessenmayer Horthyval és nem a nyilasokkal próbálta Magyarországot Németország oldalán megtartani. „Az volt az elvem, hogy mindig Horthyval és soha ne ellene cselekedjem. Jól tudtam, hogy vele áll, vagy bukik... Magyarország. Horthyt nem lehetett senkivel sem helyettesíteni, vagy pótolni” — jelentette ki 1962-ben.⁷² Végül a miniszterelnök megnyugtatta a képviselőket. Német lovagkeresztjére hivatkozva kijelentette: „amíg ezt hordom, nem leszek áruló”! Ezt a szavát Lakatos meg is tartotta. Mint miniszterelnök, a bizonytalankodó kormányzót nem bátorította elhatározó akaratában, hanem gátolta. A fegyverszünet érdekében nemcsak hogy semmit sem tett, hanem mindvégig a fék szerepét játszotta. Ő beszélte le Horthyt Budapest elhagyásáról, amit Miklós és Vörös tábornokok ajánlottak és ami az egyetlen helyes lépés lett volna a kialakult tragikus helyzetben. A kritikus napokban közjogi és formai aggodalmakkal időt pocsékoló vitákat provokált, lemondás gondolatával foglalkozott. Ezért kellett az operatív munkát végzőknek még miniszterelnök-jelölről is gondoskodni. A proklamáció eredeti szövegéből a miniszterelnök aggályoskodása miatt törölték, hogy „fegyverszünetet kötöttem” és hogy „Magyarország a németekkel a mai naptól kezdve harcban lévőnek tekinti magát”. Ez lett volna a

⁷¹ Lásd erre vonatkozóan: *Rozsnyói Ágnes*: i. m. 61–68. o.

⁷² *Gosztonyi Péter*: „A pannóniai helytartó” Irodalmi Újság, Párizs, 1962. november 15.

proklamáció kvintesszenciája, mely önálló cselekvésre bírhatta volna a magasabb parancsnokokat és elindíthatott volna egy németellenes szabadságharcot.

Winkelmann SS tábornok — az SS és a német rendőri csapatok magyarországi főparancsnoka —, aki már az október 3-i és 4-i megbeszélésen is a „kemény” megoldás híve volt, azaz azonnali beavatkozást követelt, október 10. és 12-e között Hitler főhadiszállásán járt. **Onnan a jóváhagyott puccsterv módosított változatát hozta magával.** Az elgondolás: Esztergomba sürgősen össze kell hívni a nemzetgyűlést. Horthyt a szélsőjobboldal fossa meg kormányzói tisztétől és Szálasit nevezze ki államfővé. A terv végrehajtását az előbbi változathoz hasonlóan német csapatok biztosítsák.⁷³

Az események a vártnál gyorsabban zajlottak.

A németek tudomására jutott titkos jelszó és Vörös János 12-i parancsa (az 1. és a 2. hadsereg visszavonására) cselekvésre készítette a fasiszta vezetést, amely a kiadott intézkedésekben a kormányzó elgondolásának végrehajtását látta. Guderian tiltakozása és a kiadott parancsok visszavonását követelő ultimátuma a Honvéd Vezérkar főnökét nem készítette visszakozásra. Kitartott álláspontja mellett. Ezért a hitlerista hadvezetés elhatározta, hogy megkezdi akcióját Horthy félreállítására és a nyilasok hatalomra segítésére. Ha Horthy október 15-én nem jelenti be a fegyverszünetet, a „Panzerfaust” akció akkor is megindult volna. A németek számára is döntő volt, hogy a kormányzó félreállítása megtörténjen, még mielőtt magyar csapatok érkeznek a fővárosba.

Veesenmayer, a főhadiszállásról történt visszaérkezése után, többször kért sürgős kihallgatást. Október 13-án, a „Panzerfaust” akció irányítására, az SS birodalmi vezető — Himmler — megbízásából Budapestre érkezett von Bach-Zelewski SS Obergruppenführer, a varsói felkelés elfojtója. A válogatott SS vezetők, Bach-Zelewski, Winkelmann és Otto Skorzeny, mind itt voltak. A külügyminisztérium Rudolf Rahn nagykövetet küldte Weesenmayer megerősítésére. Ami még e személyeknél is félelmetesebb volt: megérkezett és megkezdte a kirakást Budapest környékén a 24. páncélosadosztály és az 503. „Tigris” páncéloszászlóalj is.

A fasiszta szervek aktivizálásából, a Budapest környéki német csapatmozgásokból a kormányzó is megértette, hogy ezek nem a szovjet csapatok ellen, hanem a jobboldal akciója végrehajtásának támogatására irányulnak, ami az ő félreállítását és a nyilasok, Szálas Ferenc hatalomra ültetését jelenti. Minden bizonnyal konkrét ismeretek is eljutottak Horthyhoz arra vonatkozóan, hogy a nyilas puccs végrehajtását napirendre tűzték. A proklamáció erre utalva a következő-

⁷³ Horthy Miklós: i. m. 270. o.

ket mondja: „A szövetségi hűséggel ellenkező cselekményeket... a nyílt kihívással is tetézték... Megbízható értesítéseket kaptam arra nézve, hogy a német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján saját embereiket szándékoznak uralomra segíteni...” Ezzel Horthy félreérthetetlenül beismeri, hogy a németek és a nyilasok napirendre került puccsa kényszerítette ki október 15-e cselekvését. A hozzá eljutott hírekből megérthette, hogy Horthy Miklósnak mindenképpen mennie kell. Ezért cselekvésre szánta el magát. Még volt egy lépés előnye és ezt kihasználta.

Horthy kétségtelenül felismerte a fenyegető veszélyt, de határozottan még ekkor sem mert arra az ösvényre lépni, amely személyét és a magyar nemzetet is megmenthette volna attól a szenvedéstől, pusztulástól, amit az ország hadszíntérré válása és a nyilas uralom fél éve jelentett az államnak.

A Várban október 14-e az előkészületek jegyében zajlott le. Ambrozy és Vattay, Horthy elgondolásának megfelelően, elkészítették a 15-i koronatanács forgatókönyvét, a proklamáció és a hadparancs tervét. A kormányzót az esti órákban Vattay tájékoztatta a helyzetről és a 15-i koronatanács menetéről. Az általános kérdések szakirodalmunkban részletes feldolgozást nyertek, ezért csak a katonai vonatkozású eseményekre szorítkozunk.⁷⁴

Vattay altábornagy nyugtalankodott a tervezett csapatok be nem érkezése miatt. „Többször érdeklődtem és mindig azt a választ kaptam — írja —, hogy már a 10. hadosztály szállítás alatt van.” Majd arról tájékoztatták, hogy a németek nem engedik a 10. hadosztályt és helyette a hegyi dandár jön Budapestre.⁷⁵ A hadosztály elmaradása készítette Vattayt arra, hogy a vezérkari főnöknek az 1. lovashadosztály Budapestre rendelését javasolja. Vörös vezérezredes egyetértett a javaslattal és a hadosztály parancsnokát azonnal felrendelték a Várba. Itt a vezérkari főnök Vattay jelenlétében a következő parancsot adta Ibrányi Mihály altábornagynak: „A mai napon (14-én — Ö. I.) éjjel vonja össze a lovashadosztályt Ceglédbercel területén és készüljön fel, hogy október 15-én az előrelátható harcokba Budapesten beavatkozhasson. A hadosztály összevonását nyugodtan végrehajthatja, mert az oroszok minden további előnyomulást három nappal leállítottak.”⁷⁶

⁷⁴ Horthy sikertelen kiugrási kísérletére és a nyilas puccsra vonatkozóan: Lásd: *Juhász Gyula*: i. m. 324–353. o., *Karsai Elek*: A budai vártól a gyeptűg. i. m. 537–538. o., *Rozsnyói Ágnes*: A Szálasi-puccs. 61–81. o. és *Teleki Éva*: Nyilasuralom Magyarországon. i. m. 9–52. o.

⁷⁵ Vattayt a vezérkar illetékesei tudatosan félrevezették. Nem az 1. hegyi dandár került kivonásra, hanem a 10. gyaloghadosztály, amelynek a fővárosba kellett volna beérkeznie. (1376/Föv. hdm. 44. X. 8. sz. intézkedés és a 1532/Föv. ndm. 44. X. 13. sz. átirat az OKH-hoz.) A hadosztály szállítása „Buzogány” fedőnévvel október 13-án megkezdődött. Az október 15-i események hatására útiránya megváltozott: Kiskunhalas–Kiskunmajsa–Soltvadkert körzetében került bevetésre. Ismeretlen kezek Budapestre irányították az október 8-án Munkács körzetéből kivont 1. ejtőernyős ezredet, az meg is érkezett.

⁷⁶ HL Vattay vallomása. Vörös vezérezredes a magánbeszélgetés során azt mondta Ibrányinak, hogy azért nem kell nagyon sietni.

Veesenmayer ismételen jelentkezett kihallgatásra. A kormányzó úgy döntött, hogy a koronatanács után, 15-én, 12 órakor fogadja a német követet és ezután beolvasásra kerül a proklamáció. A németek Horthy 15-re tervezett programját nem ismerték, sejtelmük sem volt arról, hogy bejelenti a fegyverszünetet. Ha ezt tudják, előbb indul az akció. Hitler Rahn nagykövet és Veesenmayer javaslatára engedélyezte, hogy tegyenek még egy kísérletet Horthynál, próbálják meg visszatartani a szakítástól. Bach-Zelewski utasítást kapott, hogy ennek megtörténteig várjanak az akció megindításával.⁷⁷ Ezért október 15-én csak Horthy fiának elrablását hajtották végre, ezzel szándékoztak támogatni Rahn nagykövetet, illetve nyomást gyakorolni Horthyra.

14-én este, amikor már minden el volt döntve '15-re vonatkozóan, a kormányzó magához rendelte a vezérkari főnököt és tájékoztatást kért az arcvonal helyzetéről. Ezután ismertette tervét és utasította, hogy a proklamáció után adassa ki a hadparancsot és a titkos jelzót: „Az 1920. III. 1-i rendeletem végrehajtandó.” Vörös vezérezredek kísérletet tett, hogy megértesse a helyzet súlyosságát és tanácsolta, hogy az ügy és személyi biztonsága érdekében azonnal hagyja el a Várat. „Arra kérem: azonnal menjünk ki Husztra, az 1. hadsereg parancsnokságára, járjuk végig az arcvonalat, mert csak így tudjuk legjobban előkészíteni a magyar csapatok átállítását...” Azt is tudomására adta a kormányzónak, hogy ha Budapesten törésre viszi a dolgot a németekkel, egy-két órán belül fogoly. „Bízom abban — válaszolta Horthy —, hogy ha a német követet felkérem, hogy a német csapatok hagyják el az állam területét, úgy Magyarországon is az lesz a helyzet, mint volt Finnországban.”⁷⁸ Horthyék a németek elleni harcot minden áron el akarták kerülni, ezért idézgették a finn példát. De azt figyelmen kívül hagyták, hogy Magyarország területe Németország számára hadászati fontosságú, hadszíntérré változtatásával a szovjet csapatokat igyekeztek távartartani a fontos hadiipari bázisoktól, a magyar olajkutaktól, amelyekről a német hadsereg, míg le nem tette a fegyvert, nem mondhatott le. Olajkútjaink és a bécsi feldolgozó üzemek a német össz kőolajkészlet csaknem 80 százalékát adták. Megdöbbenően naiv elképzelés volt azt remélni, hogy erről a területről Hitler önként lemond.

A Német Távirati Iroda október 14-én este a következő katonapolitikai és katonaföldrajzi értékelést adta a rádióban: „Németországban minden ember tudja, hogy Magyarország mind katonai és földrajzi, mind pedig politikai és kulturális tekintetben mennyire hozzátartozik Közép-Európához és a belső európai erődhöz. Senki se higgye,

⁷⁷ Idézi: *Teleki Eva*: i. m. 26. o.

⁷⁸ *Paál és Radó*: i. m. 44. o.

hogy az ellenségnek Magyarországon könnyű dolga lesz, ha Magyarországot a fő döntések szempontjából inkább csak előtérnek tekintenek. Ellenkezőleg, Magyarországot épp úgy kell tekinteni és épp úgy fogják védeni, mintha német föld lenne, mert Magyarországnak ránk nézve ugyanaz a jelentősége, mint Kelet-Poroszországnak vagy a Rajna-vidéknek, ahol mi a legerősebb záróreteszeket építettük ki.”⁷⁹ Ezt minden bizonnyal Horthynak adresszálták. Ő azonban hazánk földrajzi és katonapolitikai helyzetét figyelmen kívül hagyta.

Az október 15-i előkészületek körülményei között érkezett Faraghó újabb sürgönye, amit 14-én 23 óra 45 perckor adott le:

„Vezérkari főnöktől 14-én 20 órakor a következő jegyzéket kaptuk. Utassy ezredes teljesen tájékozatlan ember volt, ezért a tárgyalásokat nem tudta lefolytatni. A magyar kormány kérte a szovjet főparancsnokságtól a támadás beszüntetését Budapest felé. Szovjet a kérést teljesítette. Magyarország azonban nem vonta ki csapatait, ehelyett Szolnok környékén erős aktivitást fejtett ki. Fentiek bizonyítják, hogy a magyar kormány fegyverszüneti feltételeket valószínűleg nem akarja teljesíteni. A szovjet főparancsnokság ezért követeli, hogy Magyarország 48 órán belül teljesítse a magára vállalt kötelezettségeket és különösen:

1. Szakítson meg minden kapcsolatot Németországgal és kezdje meg ellene az aktív hadműveleteket;

2. Kezdje meg a csapatok kivonását Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia területéről;

3. Október 16-án 08 órára küldjön Szegedre — ugyanazon az úton — az orosz parancsnoksághoz teljes adatokat a német és a magyar erők helyzetéről és pontos tájékoztatást a fegyverszüneti feltételek teljesítésének menetéről.

Kérem a fentieket pontosan teljesíteni és engem részletesen tájékoztatni...”⁸⁰

Ezt ultimátum-hangnemben írták. Az előző táviratokhoz viszonyítva valóban határozottabb, de teljesen megfelelt a kialakult helyzetnek. Katonai nyelven fogalmazták meg és nem a diplomácia hajlékony finomságaira fordították a figyelmet, hanem a tennivalókra. Ezt a hangnemet és tartalmat Horthyék magatartása kényszerítette ki azzal, hogy komolytalanul viselkedtek Malinovszkij október 12-i kérésével szemben. Figyelmeztetni szándékozták Horthyékat: itt az ideje, hogy az elfogadott előzetes feltételek szellemében cselekedjenek. A feladás időpontja (14-én 23 óra 45 perc) bizonyítja, hogy ez a távirat sem játszott szerepet Horthy 14-én hozott döntésében.

⁷⁹ Idézi: *Teleki Eva*: i. m. 26—27. o.

⁸⁰ *Macartney*: i. m.

A Vár — Utassy jelentése alapján — 15-én 03 óra 30 perckor a következő táviratot küldte Moszkvába:

„Megbízottunk Szegedről visszajött. Ottani parancsnok azonnal fegyveres akciót követelt. Ezt jelenlegi erőviszonyok között mindaddig, amíg fővárosba irányított szállítmányok be nem érkeznek, nem tudjuk végrehajtani. Szállítás vasutak eddigi katonai bombázása miatt sajnos lassan megy. Németek sokat gyanítanak már külföldi rádióhírek alapján is. Fegyverszünet tudomásukra jutása, vagy nyilvánossá válása esetén német támadásra számíthatunk, ez ellen feltétlenül védekezünk. Ez esetben orosz—magyar csapatok együttes sűrű feladata lesz Budapest felmentése. Addig a Várat, mint a kormányzó, a kormányzat székhelyét feltétlenül tartani akarjuk. Megbízottunk hétfőn (okt. 16.) ezt a kívánságunkat Szegeden tolmácsolni fogja, kérjétek a vezérkar ottani főnökének támogatását.”⁸¹

Ez az első távirat, melyben Horthy orosz—magyar csapatok együttes fellépését sürgeti, de érdekében, sajnos, semmit nem tett.

A táviratból három kérdésre kapunk feleletet. 1. Félnek a németektől, érzésük, hogy a fegyverszüneti kísérlet tudomásukra jutott és beavatkozásuktól tartanak. 2. Ez ismételten megerősíti azt az állításunkat, hogy Horthy ezen hírek hatására vállalkozott arra, hogy 15-én — minden különösebb előkészület nélkül — bejelenti a fegyverszünetet. 3. Még mindig azon az állásponton van a kormányzó, hogy a németeket nem támadják meg, azt igyekeznek elkerülni. Ezt még akkor is elvetették, amikor tudomásukra jutott, hogy a németek készülnek a beavatkozásra. Ez volt a fegyverszünet tragédiája. Horthy és rendszere még önmaga védelmében sem tudott fegyvert fogni Hitler ellen.

ИГНАЦ ЭЛЬВЕДИ:

МОСКОВСКИЕ ПЕРЕГОВОРЫ О ПЕРЕМИРИИ И НЕУДАЧНАЯ ПОПЫТКА ХОРТИ «ОТКОЛОТЬСЯ»

(Октябрь 1944 г.)

Резюме

В статье рассматривается важная и вызвавшая до сего времени много споров тема нашей истории, многие частные вопросы которой остались нераскрытыми и по сей день. В связи с этим в статье исследуется весьма значительный новый материал и делаются интересные новые выводы.

Автор концентрирует свое внимание в основном на трех группах вопросов:

1. Подкрепляет и новым материалом подтверждает свою, сложившуюся уже ранее точку зрения, согласно которой в начале сентября 1944 года Венгрии также благоприятствовала обстановка с точки зрения откола от фашистского блока.

2. Подробно описывает, анализирует и дает оценку московских переговоров, проводимых посланцами Хорти в октябре 1944 года.

3. Статья новыми материалами и оценками иллюстрирует подготовку к «отколу», наряду с этим исследуются упущения Хорти и контрмеры, принятые фашистским военным руководством в целях срыва попыток Хорти перейти на сторону антифашистской коалиции.

Всё это автором объективно рассматривается и анализируется, при этом не преувеличивается роль ни одного из факторов.

IGNÁC ÖLVEDI

**DIE WAFFENSTILLSTANDSVERHANDLUNGEN IN MOSKAU UND
DER ERFOLGLOSE VERSUCH HORTHYS „ABZUSPRINGEN“**

(Oktober 1944)

Resümee

Die Studie untersucht ein wichtiges und bisher vielumstrittenes Thema der ungarischen Geschichte; mehrere Detailfragen desselben sind selbst heute noch nicht erschlossen. Zu diesen liefert diese Arbeit in ihrem Material und ihren Folgerungen viel Neues.

Der Autor konzentrierte seine Aufmerksamkeit grundlegend auf drei Fragenkomplexe:

1. Er bekräftigt und beweist mit neuen Daten seinen schon früher eingenommenen Standpunkt, dass Anfang September 1944 sich auch für Ungarn eine günstige Lage bot, aus dem faschistischen Block auszuschneiden.

2. Detailliert behandelt, analysiert und bewertet der Verfasser die Verhandlungen der Abgesandten Horthys im Oktober 1944 in Moskau.

3. Er beschreibt mit neuem Material und neuer Bewertung die Vorbereitungen zum „Abspringen“, die Versäumnisse Horthys und die Gegenmassnahmen der faschistischen Kriegführung die Absprünungsversuche Horthys zu vereiteln.

All dies wird objektiv analysiert und betrachtet, ohne die Rollen der einen oder der anderen Partei zu übertreiben.

KÖZLEMÉNYEK

GODÓ ÁGNES

A KOVALENKO—ZALKA SZOVJET FELDERÍTŐ CSOPORT TÖRTÉNETE

A szovjet főhadiszállás utasítására 1944 tavaszától, majd különösen ez év nyarán és kora őszén számos, kis létszámú deszant-csoport érkezett az ellenség hátszágába Lengyelország, Nyugat-Ukrajna, Nyugat-Belorusszia, Kárpát-Ukrajna, később pedig Szlovákia, Magyarország és Románia területére. A csoportokat különböző szervek hozták létre. Így például a Vörös Hadsereg vezérkarának felderítő szervei, a Szovjetunió állambiztonsági hatóságai, a partizánmozgalom belorusz és ukrán törzse. 1944 nyaratól a Szovjetunió határát átlépő szovjet frontok törzsében is jöttek létre irányító alcsoportok, melyek a belorusz, illetve az ukrán partizántörzs alárendeltségébe tartoztak. Az Ukrán Törzs ilyen alcsoportot hozott létre például a 3. Ukrán Frontnál a román, a 4., majd a 2. Ukrán Frontnál a magyar, az 1. Ukrán Frontnál pedig a csehszlovák partizánmozgalom támogatása céljából. A nemzeti partizántörzsek a front haditanács-tagjának voltak közvetlenül alárendelve, politikai irányításuk pedig az illető ország kommunista pártja moszkvai vezetőségéhez tartozott, amely képviselőt küldött az illető fronthoz. Az említett frontok közül az eddig megismert tények alapján a legtöbb deszant-csoportot az 1. Ukrán Front küldte ki, de jó néhány speciális csoport működött az ellenség hátában a Magyarországon harcoló 3. és 2. Ukrán Front törzsének megbízásából is.

A csoportok összetételének jellemzője a nemzetköziség volt. A területtől függően, ahová bevetésre kerültek, zömmel az illető ország hazafiai tartoztak az állományába, az összeköttetést a kiküldő szervekkel szovjet rádiósok tartották fenn és általában a parancsnok is szovjet katona volt. A politikai biztos viszont sok esetben, ismét a működési területtől függően, lengyel, szlovák, cseh, vagy magyar nemzetiségű volt. Ennek a nemzetközi összetételnek a politikai jelentőségen túlmenően nagyon is gyakorlati értéke a földet érést követően jelentkezett. Hiszen bármilyen feladattal is érkeztek az ellenség által

megszállt területre, tevékenységük elképzelhetetlen volt a lakosság, a helybeli antifasiszták támogatása nélkül. Ehhez viszont szükséges volt a nyelv és nem kis mértékben az országnak az ismerete. Erre a legalkalmasabbak az illető nemzethez tartozó, a Szovjetunióban antifasiszta iskolát végzett emberek lehettek.

A deszant-csoportok az őket kiküldő szervvel, parancsnoksággal maradtak közvetlen kapcsolatban, a tőlük kapott utasításokat hajtották végre, függetlenül attól, hogy működésük során a legszorosabban együttműködtek az ugyanazon a területen tartózkodó más szovjet partizánalakulatokkal. A feladat jellegétől függően beszélhetünk szervező, diverzáns, felderítő, felderítő-diverzáns és más csoportokról. Volt olyan deszant, melynek alapvető feladata megfelelő átkeelőhely, leszállóhely vagy éppen repülőter keresése és biztosítása volt újabb partizáncsoportok vagy deszantok fogadására, a térségben működő partizánerek utánpótlására stb. Voltak kifejezetten szervező csoportok is. Ezek lényegében a bevetési területen szervezendő partizánosztag, vagy dandár törzsét képezték. A tevékenység során természetesen ezek a deszantok, a konkrét helyzetből adódóan, újabb és újabb feladatokat kaptak és oldottak meg, esetleg beleolvadtak más, nagyobb partizánegység állományába, vagy a szervezés során megnövekedett állomány osztódott újabb alakulatokra stb. Mindezek előrebocsátásával kívántam érzékelteni, hogy egy-egy csoport helyzetének és feladatának megítélése korántsem könnyű kérdés.

Konkrétan a Kovalenko—Zalka csoport, vagy osztag története egyike a legkevésbé ismerteknek. Léte csupán néhány írásban került említésre.

V. N. Andrianov történész magyarul megjelent cikkében például kifejezetten „szervező csoportnak” nevezi a légi úton bevetett csoportokat és az egyik csoport parancsnok-helyetteseként említi meg Zalka Andrást. A továbbiakban közli, hogy ezt a csoportot 1944. júliusában vetették be Csehszlovákia területén és Zalka András kivül még két magyar tagja is volt: Czinna Ferenc és Ács István, antifasiszta iskolát végzett volt hadifoglyok.¹

Földes Pál visszaemlékezésében arról ír, hogy a szovjet felderítés „Homonna (Humenné) térségébe már május végén küldött felderítő, úgynevezett szervező ejtőernyős csoportokat Belov kapitány, gyakorlott szovjet partizánparancsnok vezetésével... Belov parancsnok kis partizáncsoportja szerencsésen földet is ért. Pár napon belül felderítették a Homonna környéki terepet és biztos bázisul szolgáltak az utánuk bevetésre kerülő Zalka András szovjet repülőakadémiát végzett fiatal repülőkapitánynak, a hős Zalka Máté unokaöccsének, aki szintén harcolt Spanyolországban is. Tíz Homonna környéki, helyi ismer-

¹ N. A. Andrianov: Magyar hazafiak a szovjet partizánok soraiban a második világháború idején. Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 4. szám, 630—631. o.

retekkel rendelkező kárpátaljai ukránt és tíz szlovák antifasisztát osztottak be a csoportba; Zalka Andrással ment a Pihorkán előkészített csoportból Ács István, Czinna Ferenc és Szepesi István, az első és második krasznogorszki antifasiszta iskola végzett hallgatói. Két fiatal szovjet rádióslányt is küldtek velük, Zsenyát, és Surát.”²

M. I. Szemirjaga szovjet hadtörténész egyik munkájában olvasható a következő: „a Lengyelországban és Nyugat-Ukrajnában vívott súlyos harcok során meggyengült Ny. Prokopjuk osztag 1944. július 19-én éjszaka harccal átkelt a San folyó felső folyásán Gulska falunál és kijutott a Stoły hegységhez..., itt lehetőség nyílt deszantokat, hadianyagot, felszerelést szállító repülőgépek fogadására. Augusztus elsején az osztag előrs-csoportjai Anatolij Kovalenko és Zalka András parancsnoksága alatt kijutottak Szlovákia területére...”³

A lengyel hadtörténészek, elsősorban Julian Tobiasz, Mieczysław Juchniewicz és Wladislaw Góra, több írásukban említik Anatolij Kovalenko felderítő feladatait, de természetesen alapvetően a lengyel—szovjet együttműködés szemszögéből. Kutatásaik a Kovalenko—Zalka csoport tevékenységére nem terjedtek ki, és még azzal az időszakkal sem foglalkoztak, amikor a csoport a krakkói vajdaság déli területén működött.

A Kovalenko—Zalka csoport tevékenysége alapvetően szlovák vonatkozású. A szlovák—szovjet partizánegyüttműködést feldolgozó szlovák történeti irodalomban azonban sehol sem olvasható a Kovalenko—Zalka csoport, vagy osztag megnevezés, hanem kizárólag (akárcsak a lengyelek) a Kovalenko—Belov, vagy Belov—Kovalenko elnevezést használják, vagyis Anatolij Kovalenko eredeti és Lengyelország valamint Szlovákia területén használt „Belov” fedőnevét. Ez a megnevezés látható a Szlovák Nemzeti Felkelés igen gazdag és reprezentatív múzeumának kiállításán Besztercebányán (Banská Bystrica) is. A szlovák történészek ugyanakkor — N. A. Andrianov és M. I. Szemirjaga közléseivel egyetértésben — a Kovalenko-osztagot a Prokopjuk partizánalakulat szervez részének tekintik.⁴

A Kovalenko—Zalka csoportról az említett történelmi feldolgozásokban olvasható információk bizonyos mértékű pontosításra szorulnak.

A Kovalenko—Zalka (szándékosan használom az eredeti nevüket) felderítő-diverzáns csoport a szovjet kormány felderítő hatóságának

² Földes Pál: Partizánemlékek. Budapest, 1970. 331—332. o.

³ M. I. Szemirjaga: Szovjetszkije ljugi v jevropejszkom szoprotyivljeniji. Moszkva, 1970. 85—86. o.

⁴ A Szlovák Nemzeti Felkelés 30. évfordulójára kiadott kötetek közül például a felkelés térképeit tartalmazó album 9. térképe, vagy az igen hasznos összeállítás a második világháború tényeiről (Fakty o druhej svetovej vojne, Bratislava, 1974.) 86. oldalán található fogalmazás, miszerint „a Szergej partizándandár — parancsnoka Nyikolaj Prokopjuk alezredes, a Szovjetunió Hőse — kb. 600. partizánból állt. Már 1944 szeptember végén egyesült a Vörös Hadsereg egységeivel. Egy része Belov—Kovalenko őrnagy vezetésével Lupkovról a Spišska Magura területére vonult át és ott önállóan harcolt.”

alárendeltségébe tartozott és mindvégig vele, azaz Moszkvával volt rádióösszeköttetésben. Megalakulásának története ugyanakkor kapcsolódik a Nyikolaj Prokopjuk alezredes, a Szovjetunió Hőse — ez idő tájt „Szergej” fedőnevű legendás partizánparancsnok — alakulatának történetéhez.

Prokopjuk és más szovjet partizánparancsnokok 1944 márciusában kapták az új feladatot, hogy terjesszék ki tevékenységüket Lengyelország keleti térségében, alapvetően a lublini vajdaság területén. A szovjet partizánosztatok és dandárok átjutásához megfelelő bázist kellett teremteni és kapcsolatot a lengyel partizánvezetéssel. E célból felderítő csoportokat küldtek át a Bug folyó lengyel partjára. Az egyik ilyen csoport, negyven felderítő, Anatolij Kovalenko „Belov” kapitány parancsnoksága alatt, 1944. március 19. éjjelén kelt át a Bug folyón, Dołhobrodytól északra. Kapcsolatot teremtett a lublini kommunistákkal és a Népi Hadsereg vajdasági vezetésével. Segítségükkel sikerült kedvező feltételeket és terepet biztosítani a Bug nyugat-ukrajnai partjánál összpontosult szovjet partizánalakulatok átkeléséhez, így többek között a Prokopjuk-osztag lublini területre jutásához.⁵ Ezt követően a Kovalenko-csoport a Prokopjuk-osztag állományában működött 1944 június elejéig. Június hetedikén a Prokopjuk osztag Szweda falunál tartózkodott. Ezen a napon megünnepezték a partizánok Kovalenko őrnagyi előléptetését és ugyanakkor búcsúztatták is csoportját, mert *kivált* a Prokopjuk-osztagból, hogy felkészüljön új feladatára, a Csehszlovákia területén végzendő tevékenységre.⁶ Ebből következik, hogy Anatolij Kovalenko és csoportja 1944 májusában nem kerülhetett bevetésre Homonna térségében.

A Kovalenko-csoport és a Prokopjuk-osztag következő találkozása 1944 július közepén történhetett, mégpedig a Stoły hegységben. Erre a területre érkezett a Prokopjuk-osztaggal együtt több szovjet partizánalakulat is. Itt kedvező feltételek adódtak a szovjet hátországból érkező repülőgépek fogadására. Ilyen jellegű feladatot kaptak is a szovjet partizánparancsnokok. Többek között Nyikolaj Prokopjuk alezredes is, például a Zalka-csoport fogadását.

A Zalka-csoport megszervezésével az illetékes szovjet szervek elsősorban a szlovákiai helyzet tisztázását és a rendszeres tájékoztatás biztosítását tűzték ki célul. 1944 nyarán a szlovákiai helyzet is bonyolult volt. A Csehszlovák Kommunista Párt moszkvai vezetősége nem rendelkezett pontos értesülésekkel, mi is folyik tulajdonképpen az ún. Szlovák Államban. A londoni csehszlovák emigráns kormány moszkvai képviselője pedig szemmel láthatóan dezinformálta a szov-

⁵ Julian Tobiasz: Na tyłach wroga, Varsó, 1972. 305. o.; Ny. A. Prokopjuk visszaemlékezése: Na zachodnim brzegu Bugu. A Wojskowy Przegląd Historyczny c. lengyel hadtörténelmi folyóirat 1961. 2. és 3. számaiban. WPH. 1961. 2. szám, 100. o.

⁶ Uo. 112. o.

jet kormányt. Az áldatlan állapot megszüntetésére két fő irányból történtek lépések. A szovjet hatóságok speciális felderítő csoportokat készítettek fel a szlovákiai bevetésre.⁷ A Csehszlovák Kommunista Párt ötödik illegális központi bizottsága pedig elaborátumot készített a „szlovákiai fejlődésről és helyzetről”, melyet a fegyveres felkelés akciótervével együtt az illegális központi bizottság titkára, Karol Šmidke és dr. Ferjenčík alezredes augusztus 4-én vittek magukkal Moszkvába, a párt moszkvai vezetőségének és a szovjet kormánynak tájékoztatása céljából.⁸

A Zalka-csoport szervezésénél az illetékes szervek figyelembe vették a területet, ahol majd a csoport működni fog. A Szovjetunióban alakult csehszlovák hadsereg 2. ejtőernyős dandárának állományából kijelölték azokat, akik kelet-szlovákiaiak, illetve kárpátaljaiak. A kijelölt szlovákok, ruszinok, ukránok Buzulukból Moszkvába utaztak. Itt találkoztak a Moszkva melletti partizánkiképző táborban, Pihorka-Bikovóban a magyarokkal, akik közül a csoport állományába a romániai Czinna Ferenc, a ma Budapesten élő Ács István és Szepessy József került. A harci és ejtőernyős kiképzést a csoport parancsnoka, Zalka András szovjet főhadnagy vezette.⁹ Július közepén a kiképzés befejeződött és elkezdődött a felkészülés a nagy útra. A húsz fős csoporthoz került két szovjet rádióslány is, Zsenya Csajkina és Sura Miscserjakova. Július 18-a, vagy 19-e lehetett, amikor a csoport egy Moszkva melletti repülőtéren felszállt a repülőgépre és útnak indult, a parancsnokság tájékoztatása szerint Prokopjuk alezredes bázisára.¹⁰

A repülőgép rövid pihenőre leszállt Csernyigovban, majd folytatták útjukat. Hamarosan jelzés érkezett, hogy a Kárpátok felett rossz az időjárás. Valóban, vissza kellett fordulniuk a rovníi repülőtérré. Másnap éjjel újra elindultak és a repülőgép nagyobb baj nélkül átrepült az arcvonalon, majd a Kárpátok felett. Vékony ezüst csík jelezte a San folyót, majd észrevették a megbeszélte jelzőtüzeket és felröppent a fehér jelzőrakéta is. A repülőgép parancsnokának utasítására, miközben a gép körözött a jelzőtüzek felett, három csoportra oszolva, egyenként kiugrottak. A leszállás, sajnos, nem mindenkinek sikerült. Sura, a rádióslány a hátára esett és néhány nap múlva épült csak fel. Onufrey Iván ejtőernyője pedig fennakadt egy magas

⁷ 1944 nyarán a szovjet vezetés hétszáz tapasztalt szervezőt és specialistát küldött a szlovák partizánmozgalom segítségére. (*Ján Lipták—Milan Spičák: Československá L'udová Armáda. Praha, 1973. 49. o.*). Elsőként a szovjet partizánmozgalom Ukrán Törzse küldött deszantot Szlovákiába. Oszada (Liptovská Osada) községnél ért földet Velicsko szovjet főhadnagy csoportja.

⁸ Dr. J. Hrozieňik írása „A Szovjetunió internacionalista segítése a Szlovák Nemzeti Felkelésnek” című magyar nyelvű tanulmánykötetben (Bratislava, 1974. 29. o.)

⁹ Zalka András, Ács István, Czinna Ferenc, Szepessy József közös visszaemlékezése (Megtalálható a Magyar Partizán Szövetségben), valamint *Michal Piteľ: Boj o Beskydy* (Bratislava, 1972.) című könyve alapján. Ezeket az anyagokat többször segítségül vettem néhány esemény tisztázásánál, külön azonban csak akkor idézem őket, ha fontosabb vagy pedig csak az egyiknél található, de lényeges tények felidézésére volt szükség.

¹⁰ Uo.

fán. Ő mintegy húsz métert zuhanva, egy sziklára esett és szörnyet halt.¹¹

Az újonnan érkezett felderítőket szovjet partizánok várták, akik a jelzőtüzeket gyűjtötták. Ekkor derült ki, hogy a deszant nem Prokopjuk alezredes bázisára, hanem az ettől 15—20 kilométerre levő „Sztálin”-dandár bázisára érkezett meg. A partizándandár (parancsnoka M. Sukajev) ugyanebben az időben várt repülőgépet, amely az utánpótlást hozta, azért gyűjtött jelzőtüzeket. Ez tévesztette meg a deszantot hozó pilótát. Nemsokára a Sukajevék által várt gép is megérkezett.

Másnap a „Sztálin” dandár törzse jelezte Prokopjuk alezredesnek a deszant földet érését. Hamarosan megérkezett Prokopjuk képviselője, hogy a saját bázisára vezesse a Zalka-csoportot. A Prokopjuk-osztag bázisára érkezve, a Stoły hegység keleti oldalán, Zalka András és társai megismerkedtek Anatolij Kovalenko őrnaggyal és felderítőivel. Itt egyesült a két csoport és alakult meg az a felderítő-diverzans csoport — később osztag —, melyet Kovalenko—Zalka alakulatnak nevezünk. Parancsnoka Anatolij Kovalenko „Belov” őrnagy, helyettese pedig Zalka András szovjet repülő főhadnagy lett. A csoport tehát nem Homonna térségében, Kelet-Szlovákiában, hanem *Lengyelország* területén, a Stoły hegységben alakult meg, 1944 július utolsó napjaiban. A csoport létszáma a magyar visszaemlékezések szerint 65, a szlovákok számítása alapján 76 fő volt. Ez a számbeli eltérés azonban nem lényeges kérdés.

Július 30—31-én a Kovalenko—Zalka-csoport elindult a szlovák határ felé Žubriacze, Sczerbanovka, Balnica falvakon át. Mielőtt a határhoz értek volna, a parancsnok felderítőket küldött át a legközelebbi szlovák falvakba, többek között Telepócra (Telepovce). A felderítők kapcsolatot teremtettek a lakosokkal és közvetítésükkel szlovák katonákkal is. A csoport parancsnoksága így megtudta, hogy a lengyel— (akkor német) szlovák határ e szakaszát a 4. szlovák gyalogezred egyik zászlóalja védi. Közvetítők útján sikerült kapcsolatot teremteni a zászlóalj parancsnokával, Sammo Tibor századossal, aki Kovalenko kérésére hajlandó volt eljönni a partizánokhoz.

Anatolij Kovalenko megkérdezte a szlovák tisztet, mit szólna hozzá, ha zászlóalja védőszakaszán menne át a határon a partizáncsoport. Sammo százados gondolkodás nélkül egyetértett. Így történt, hogy a partizánok a szlovák zászlóaljparancsnok vezetésével egy óra alatt, még azon az éjszakán átjutottak Szlovákiába. Telepóc község határában letáboroztak.¹²

¹¹ Michal Pítel': i. m. 16—17. o.

¹² Uo. a 37. oldalon közöltek alapján.

A felderítő csoport parancsnokai

Az egyik szlovák partizán, aki a környéket jól ismerte, hiszen odaalósi volt, csakhamar kapcsolatot teremtett a Telepócon működő illegális kommunista pártsejttel. Tagjai segítségével Kovalenko őrnagy és Zalka András főhadnagy megszervezték a figyelő- és összekötő hálózatot a környező falvakban. A lakosság nagy része bizalommal fogadta a partizánokat, annál is inkább, hiszen közülük jó néhányan, (a 2. ejtőernyős dandár katonái) a csehszlovák hadsereg egyenruháját viselték, és mindenben igyekezett segítségükre lenni. A helybeliek élelmiszert, gyógyszert gyűjtöttek és főként hasznos volt tájékoztatásuk a németek és a szlovák fasiszták erejéről, szándékaikról.

Sammo Tibor századossal továbbra is szoros kapcsolata volt a partizánoknak, sőt, az ő közvetítésével ismerték meg a 4. szlovák gyalogezred törzsfőnökét, Husár ezredest.¹³ Husár ezredes a százados kíséretében felkereste Kovalenko törzset. Ács István, Czinna Ferenc, Szepessy József és Zalka András közös visszaemlékezésükben így írtak az esetről:

„A szlovák vezérkari tiszt, a nyakában Hitler által adományozott

¹³ Szemirjaga idézett munkájában Husár ezredest a 4. gyalogezred parancsnokának nevezi. I. m. 86. o.

vaskereszt lógott, külön felhívta a figyelmet arra, hogy ne fasiszta kitüntetését nézzük, hanem azt a szándékát, amelyet a szlovák hadsereg nagyon sok tisztje és parancsnoka vele együtt követ, melynek lényege az, hogy a szlovák hadsereg nem hajlandó a szovjet hadsereg ellen harcolni és ha a lehetőségek és feltételek megengedik, készek egyesülni a szovjet hadsereggel.”

A magyar partizánok azt is elmondták, hogy a szlovák katonák hajlandók voltak akár azonnal csatlakozni a partizánokhoz és velük együtt harcolni, de erről természetesen le kellett őket beszélni, hiszen a Kovalenko-csoportnak akkor nem lehetett feladata partizánegység szervezése, hanem azt az utasítást kellett követnie, hogy állandó mozgásban minél több adatot szerezzen az ellenségről, a lakosság és a szlovák hadsereg hangulatáról. Ez különösen fontossá vált augusztus közepe táján.

Mint említettem, a londoni csehszlovák emigráns kormány nem adott hírtájékoztatót a szlovákiai helyzetről és amikor értesült Karol Šmidke moszkvai tartózkodásáról és a párt moszkvai vezetőségének állásfoglalásáról,¹⁴ felháborodva tiltakozott képviselőin keresztül a szovjet kormánynál és magának tartotta fenn a jogot minden tájékoztatásra.

Karol Šmidke a Szlovák Nemzeti Tanács nevében augusztus 26-án tájékoztatta Zděnek Fierlingert, a londoni emigráns csehszlovák kormány moszkvai követét a szlovákiai helyzetről, a kibontakozó partizánmozgalomról, arról, hogy ha a Vörös Hadsereg megérkezik Szlovákia határaihoz, ez a mozgalom katonai akciókra is képes lesz, főleg ha a német hadsereg megszállja Szlovákiát. Másnap Fierlinger több személyt meghívott a szlovákiai politikai és katonai akció kérdésének megbeszélésére, ahol egyetértés alakult ki, hogy ha a németek megszállják Szlovákiát, hathatós segítséget kell nyújtani az ottani partizánmozgalomnak. A tárgyalás közben adták át Fierlingernek Beneš és Masaryk táviratát. Fierlinger követ visszaemlékezésében leírja a távirat szövegét,¹⁵ itt elegendő csupán néhány lényeges kitételének ismertetésére szorítkozni.

Eduard Beneš és Jan Masaryk figyelmeztette a követet, hogy „Románia, esetleg Bulgária eleste után pánikra számítnak Szlovákiában, s ennek következtében sor kerülhet a szlovák quislingeknek arra a kísérletére, hogy saját bőrüket mentse”. Elképzelhetőnek tartották, hogy a Tiso-kormány tagjai Moszkvához fordulnak és kijelentik, hogy eddig nem tudtak a németekkel szembefordulni és fel-

¹⁴ Csehszlovákia Kommunista Pártjának moszkvai vezetősége 1944. augusztus 23-án elfogadta a Karol Šmidkével folytatott megbeszélések és az említett elaborátum megvitatása alapján kidolgozott „Irányelvek a kommunista párt szlovákiai vezetőségének a nemzeti felszabadító harc feladatairól Szlovákiában” című dokumentumot

¹⁵ *Zděnek Fierlinger: Ve službách ČSR. II. köt. Praha, 1948. 327–338. o.*

ajánlják katonai együttműködésüket. Felszólították Fierlingert, hogy „óvatosan és tapintatosan figyelmeztesse” a Szovjetunió kormányát az új helyzetre. A Tiso-rezsim tisztjeivel bármilyen megállapodást veszedelmesnek ítélték és hangsúlyozták, hogy ezekkel mindennemű tárgyalást csakis az emigráns csehszlovák kormány tudtával és részvételével vélnék lehetségesnek. Ha a szovjet kormány másként járna el, ezt Nyugaton úgy értékelnék, hogy a csehszlovák kormány „hibás politikát folytatott a Szovjetunióval”.

Gustáv Husák írja a Szlovák Nemzeti Felkelésről írott könyvében, hogy 1944. augusztus 21-én, alig egy héttel az említett táviratot megelőzően, Beneš azt üzenté Szlovákiába: „Itt az utolsó pillanat, hogy leomossatok mindazt, amit a Quisling-kormány és az ún. önálló Szlovákia a szövetségesek ellen elkövetett”,¹⁶ vagyis harcra, mégpedig az azonnali fegyveres harcra szólította fel a szlovákokat. Ugyanakkor semmit sem tett e harc sikeréért.

„Hol volt a Szlovák Nemzeti Felkelés sikeres megindításának és lebonyolításának kulcsa?” — teszi fel a kérdést a továbbiakban Gustáv Husák. „Egyértelműen az a válasz, hogy a szovjet politikai és katonai vezetőkkel kötött megegyezésben, a szlovák akciónak a szovjet hadműveletek teljes tervébe való beleillesztésében. Mi volt a két legnagyobb, legjobban felfegyverzett szlovák egység — a két kelet-szlovákiai hadosztály — szerepének jelentősége, azoké, amelyek a Kárpátok negyven kilométeres szakaszát védelmezték? Főként az, hogy összekötetésbe lépjenek a szovjet haderővel és megnyissák a hágókat, megkönnyítsék az átjutást Szlovákiába. S mit tettek ennek érdekében Beneš és moszkvai exponensei? Hogyan könnyítették meg Šmidke és Ferjenčík misszióját a felkelés előtti utolsó napokban, amikor még volt idő arra, hogy az utolsó pillanatban elérjék az erők egybehangolását, a megegyezést és a megállapodást a szovjet hadsereggel? Ebből a szemszögből kell megítélnünk Benešnek 1944. augusztus 27-én Moszkvába küldött táviratát”,¹⁷ amelyben mindent elkövetett Šmidke és a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttségének diszkreditálására, pánikról írt és hallgatott arról, hogy maga buzdította a szlovákokat a döntő harcra. Szakítással fenyegette a szovjet kormányt, ha megegyezik a Szlovák Nemzeti Tanáccsal és így tovább. Husák rámutat könyvében a szovjet kormány nehéz helyzetére is. Éppen elég bonyodalmat okozott a varsói felkelés. Ebben a helyzetben nem kockáztathatta a nyílt konfliktust a csehszlovák kormánnyal, kapcsolatainak kiéleződését nyugati szövetségeseivel. Nagy körültekintéssel kellett eljárnia. Beneš a Szlovák Nemzeti Tanács elleni fellépését azzal álcázta Moszkvában, hogy a Tiso-rendszer képviselőivel folyta-

¹⁶ Gustáv Husák: Tanúságtétel a Szlovák Nemzeti Felkelésről, Budapest, 1970. 147. o.

¹⁷ Uo. 147—148. o.

tott tárgyalással gyanúsította a szovjet kormányt, holott jól tudta, ki van jelen Szlovákiából Moszkvában.¹⁸

A tényekből vonja le a következtetést Gustáv Husák: „Beneš és kormánya egyáltalán nem állapodott meg a szlovák nép és hadsereg fegyveres akcióinak s a szovjet hadsereg akcióinak koordinálásában, mert nem kívánta a szovjetek gyors megérkezését hazánk területére. Elfogadni a Szlovák Nemzeti Felkelés tervét úgy, amint azt a Szlovák Nemzeti Tanács javasolta, annyit jelentett, hogy Szlovákia csaknem egész területét szabaddá tesszük a szovjet hadsereg gyors előrenyomulása számára, s ez Benešnek nem volt inyére... Šmidke szovjetunióbeli misszióját Beneš kormánya kezdettől fogva a Szovjetunió kormányánál tett diplomáciai beavatkozásaival torpedózta meg, továbbá azzal, hogy szakítással fenyegetőzött, lehetetlenné tette a közvetlen megegyezést a Szlovák Nemzeti Tanács és a szovjet körök között.”¹⁹

Ilyen körülmények között tört ki a Szlovák Nemzeti Felkelés. A Szovjetunióval semmiféle megállapodás nem született, a két kelet-szlovákiai hadosztálynak fogalma sem volt, mi a szándéka a Kárpátok túloldalán harcoló szovjet csapatok vezetésének. A Szlovák Nemzeti Tanács küldöttsége Moszkvában volt (szeptember 5-én tért haza Szlovákiába, addig a párt hazai vezetését Gustáv Husák irányította). A fegyveres harc azonban már elkerülhetetlenné vált, mert a Közép-Szlovákiában fellángolt partizántevékenység elfojtásához Tiso Hitler segítségét kérte és a németek megkezdték Szlovákia megszállását. A felkelés kirobbantásának egyik oka — a német megszállás — tehát adva volt.

Beneš diplomáciai manőverezése augusztus folyamán megakadályozta ugyan a szovjet kormányt abban, hogy megállapodást kössön a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttségével és a csehszlovák kommunistákkal a szlovák nép fegyveres harca támogatásának konkrét kérdéseiben, nem gátolhatta meg viszont, hogy a szovjet hadvezetés fokozott figyelmet szenteljen a szlovákiai helyzetnek, biztosítsa magának a minél pontosabb tájékozottságot. Ebben jelentős szerep hárult a Kovalenko—Zalka felderítő csoportra is.

Husár ezredes révén Kovalenkóék újabb és újabb kapcsolatokat létesítettek a különböző szlovák egység- és alegységparancsnokokkal, tisztekkel és katonákkal. Rendszeresen tájékoztatta a felderítőket Husár ezredes a tudomására jutott német intézkedésekről, melyek elsősorban a partizánok elleni tisztogató akciókra vonatkoztak, de nem egy esetben a partizánokkal szimpatizáló lakosok ellen irányultak. Többször előfordult, hogy a szlovák főtitest pontosan közölte, mely erdőségek ellen indítanak a fasiszták támadást, hogy a partizánoknak

¹⁸ Uo. 150. o.

¹⁹ Uo.

módjuk legyen ezeket a számukra veszélyes területeket elhagyni. Husár tájékoztatásait és a felderítés során szerzett adatokat a négy rádiós útján minden nap továbbították Moszkvába.²⁰

Augusztus közepén a Kovalenko—Zalka-csoport a Valentovce—Virava (Výrava)—Výlahy—Izbugyabéla (Zbudská Belá) térségében levő erdőség területén tartózkodott, alig néhány kilométerre a Homonna—Mezőlaborc (Medzilaborce) országúttól. Itt akkor igen nagy volt a mozgás. Szünet nélkül vonultak az ellenséges szállítmányok a szovjet—német arcvonalra. A felderítők, helyi összekötők segítségével, megközelítően részletes és pontos tájékoztatást tudtak továbbítani felettes parancsnokságuknak. Nem egy esetben fényes nappal is bemerészkedtek a falvakba, miután tudomást szereztek arról, hogy nincsenek ott fasiszta katonák. Elmondhatatlanul sokat jelentett a partizánoknak a lakosság együttérzése és segítsége. A faluba érkező Kovalenko—Zalka-csoportot nagy szeretettel fogadták mindenütt. Az aszszonyok hazaszaladtak a mezőről és gyorsan ebédet készítettek a harcosoknak, kimosták holmijaikat és ételmet gyűjtöttek nekik. A távozó partizánokat sokszor elkísérték a község határáig és ott búcsúztak el tőlük. Nemcsak az összekötők, hanem a lakosság nagy része is tudta, mikor, hol tartózkodnak Kovalenkóék. A magyar visszaemlékezők írják, hogy még a harcosok ismerősei is gyakran feljártak a partizánokhoz, rendszeresen magukkal hoztak olyan embereket, akik valamilyen értékes információval segíteni tudtak a partizánoknak. Hoztak orvosokat is a betegekhez, sőt különböző úton-módon, nem egyszer furfanggal, kórházba vitték a sebesült partizánt és felépülése után visszahozták a csoporthoz.

A lakosság és a hazafias érzelmű szlovák katonák, tisztak közvetítésével a felderítők nemcsak a környéken lejátszódó eseményekről, a katonák hangulatáról nyertek ismereteket, hanem — és ez igen lényeges volt az adott helyzetben — azokról a fejleményekről is, melyek Szlovákia különböző területein zajlottak le. Augusztus harmadik hetében fellángolt a harc. Augusztus 20—29. között például Kelet-Szlovákiában 22 nagyobb partizánakcióra került sor,²¹ részben annak következtében is, hogy az augusztus folyamán ledobott szovjet—szlovák—cseh összetételű deszant szervező csoportok megkezdték működésüket Homonna—Eperjes (Prešov)—Kassa (Košice) térségében.

Augusztus 21-én a partizánok elfoglalták Mikszáthfalvát (Sklabina), 25-én Túrócszentmártont (Turčiansky Sv. Martin), 28—29-én pedig Ruttkát (Vrútky), Rózsashegyet (Ružomberok), Liptószentmiklóst (Liptovský Sv. Mikuláš), Poprádot, Besztercebányát (Banská Bystrica) és Breznóbányát (Brezno).

²⁰ Zalka András visszaemlékezése. (Magyar Partizán Szövetség)

²¹ Historie a vojenství c. csehszlovák hadtörténelmi folyóirat, 1960. 3. szám, 374—379. o.

A partizánmozgalom kiterjedésének nagy hatása volt a lakosság körében. Ott is, ahol akkor a Kovalenko—Zalka-csoport működött. Ezen a területen meglehetősen vegyes nemzetiségű volt a lakosság, hiszen éltek itt lengyelek, szlovákok, ruszinok, ukránok, magyarok és németek is. A magyar visszaemlékezésekből kitűnik, hogy az ott élő emberek, különösen a lengyelek és a szlovákok, általában készségesen segítették a szovjet partizánokat, de a németek is megadták a szükséges információkat, ha nem is voltak olyan kezdeményezők mint a szlovákok.

Ezekben a napokban még inkább bővült a kapcsolat a szlovák hadsereg katonáival. Tisztek, katonák kértek tanácsot Kovalenkóéktól, hogy milyen magatartást tanúsítsanak, továbbra is készek voltak az azonnali átállásra, de vártak valami biztatást, esetleg felsőbb parancsnokság részéről intézkedést.

Augusztus végén a Kovalenko-csoport a koškovi erdőségben tartózkodott és Koskóc (Koškovec), Dadafalva (Dedačova), Felsőkörtvélyes (Vyšne Hrušov), Tüskés (Pichne), Tölgyeshegy (Zubné), valamint Agyidóc (Adidovce) térségében működött. Közben átvonult a Makovica fennsíkra, Szinnától (Snina) alig néhány kilométerre. Itt értesült a Szlovák Nemzeti Felkelés kirobbanásáról, a felkelés másnapján, augusztus 30-án.

Az események hírére felbolydult egész Szlovákia. Egymás után érkeztek a helybeliek Kovalenko harcálláspontjára is. Az addig illegálisan működő pártszervezetek és a velük szimpatizálók partizáncsoportokká alakultak át, fegyvert kértek Kovalenkótól. A már említett Michal Pitel' írta visszaemlékezésében, hogy Kovalenko nemcsak fegyvert adott a helybeli kommunistáknak, hanem meg is szabta, milyen területeket vegyenek ellenőrzésük alá, fegyverezzék le a falvak fasiszta őrségét,²² tartóztassák le a velük együttműködő árulókat.

A felkelés a Kárpátoknál illetve Kelet-Szlovákiában tartózkodó szlovák egységeket is váratlanul érte. Miután a kibontakozó partizánmozgalom elfojtására Tiso augusztus 23-án Hitler segítségét kérte, a hónap utolsó napjaiban megkezdődött Szlovákia német megszállása. A Tiso-kormány parancsban rendelte el, hogy csapatai tegyék le a fegyvert a németek előtt. Augusztus 30-án tehát adva volt egy fasiszta parancs a fegyverletételről és a kirobbant felkelés ténye. Ez a körülmény nem csak zavart, de több helyütt pánikot idézett elő a szlovák egységeknél.

A 2. szlovák hadosztály parancsnoka — ennek a magasabbegységnek az állományába tartozott a 4. gyalogezred is — utasította alárendeltjeit, ne álljanak ellent a németeknek. Csakhogy a tisztek nagy többsége felháborodott és nem értett egyet ezzel az állásponttal. A zászló-

²² Michal Pitel': i. m. 72. o.

aljparancsnokok zöme azt javasolta, hogy azonnal álljanak át a partizánokhoz. Voltak tiszték, akik saját elhatározásukból, senkire sem várva, elindultak az általuk ismert partizánbázisokra. Nem egy helyen már század, zászlóalj erőnyi katonacsoporttal jelentkeztek a szovjet partizánparancsnokságoknál. Ilyen esetekről számoltak be például a közben Szlovákia területére érkezett Sukajev, Karaszjov (az Alekszander Nyevszkij partizándandár parancsnoka) és más alakulatok parancsnokságai felettes szerveiknek. Ebben a helyzetben a Kovalenko-csoport is utasítást kapott, hogy nyújtson segítséget az átállt szlovák katonáknak.

A szovjet kormány ugyanis több forrásból értesült a szlovákiai helyzetről. Augusztus 31-én az 1. Ukrán Front parancsnoka, I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja jelentette a főhadiszállásnak, hogy a 2. szlovák hadosztály új parancsnoka, Talsky, tisztjeivel a frontparancsnokságra érkezett és tájékoztatást adott a kialakult helyzetről.²³ Ugyanezen a napon Zdének Fierlinger csehszlovák nagykövet azzal a kéréssel fordult a szovjet kormányhoz, nyújtson hathatós segítséget a szlovák felkelésnek.²⁴

A felkelés tehát kiobbant és kész helyzet állt elő. Ilyen körülmények között kellett a szlovák kommunistáknak és antifasisztáknak segíteni a felkelés kibontakozását, a partizánhadsereg megszervezését, részben a szlovák katonák átállásával, és ugyanakkor megszervezni a felkelés védelmét, hiszen hitlerista csapatok özönlöttek Szlovákiába.

Beneš taktikázásai következtében nehéz helyzetben volt a szovjet kormány is. A hivatalos csehszlovák segítségkérés tudomásulvétele után a szovjet főhadiszállás azonnal utasítást adott a partizánmozgalom Ukrán Törzsének, hogy indítson útnak Szlovákiába deszant szervező csoportokat. Parancsot kaptak a Dél-Lengyelország területén működő szovjet partizánegységek is — köztük a Prokopjuk-osztag —, hogy haladéktalanul vonuljanak Szlovákia területére. A leghatékonyabb segítség természetesen a Vörös Hadsereg gyors előnyomulása lett volna. Csakhogy a számba jöhető 1. és 4. Ukrán Frontok más feladatok végrehajtásával voltak lekötve. Alig néhány nap alatt kellett az 1. Ukrán Frontnak bizonyos mérvű erőátcsoportosítást végrehajtania és balszárny-hadseregével (a megerősített 38. hadsereggel és az alárendeltségébe adott 1. csehszlovák hadtesttel) a rendkívül nehéz terep- és időjárási viszonyok közepette megindítania a ma duklai hadművelet néven ismert támadást.

A főhadiszállás utasítására lengyel területről délre vonuló Prokopjuk-osztag 1944. szeptember 5-re virradóan lépte át a lengyel—szlovák határt.²⁵ Alig érkeztek szlovák földre, egy nagyobb csoport szökött

²³ A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. IV. köt. Budapest, 1966. 261. o.

²⁴ *Zd. Fierlinger*: i. m. 339—353. o.

²⁵ *Szemírjaga*: i. m. 86. o.

szlovák katona csatlakozott hozzájuk. Prokopjuk alezredes kiválasztott közülük néhány tisztet, azzal a megbízatással, hogy szedjék össze a környéken bújdosó katonákat. Hamarosan olyan létszámban tartózkodtak szlovák katonák a „Szergej” egység harcálláspontján, hogy Prokopjuk időszerűnek látta egy önálló szlovák egység létrehozását. Így alakult meg a „Kriván” szlovák partizánalakulat J. Vogel alezredes parancsnoksága alatt.

A Prokopjuk-egység közben tovább vonult Szlovákia belsejébe és újra találkozott a Kovalenko—Zalka-csoporttal, mivel ezidőtájt Kovalenkóék Méhesfalva (Pčoliné)—Csukaháza (Čukalovce) körzetébe érkeztek (az 544. és 476. magassági pontok térsége). Ebben a körzetben Kovalenko csoportjához is egyre jöttek a szlovák katonák. Zalka András és társai írták visszaemlékezésükben: „a szlovák katonaság nagy része minden felszerelésével átjött hozzánk a hegyekbe, ahol mi a szokásos méretű partizánegységeket szerveztük belőlük, az önként vállalkozó szlovák tisztek parancsnoksága alatt. Azok a szlovák tisztek, akik nem vállalkoztak a partizánharcokra, fegyver nélkül visszatértek otthonukba. Később tudtuk meg, hogy ezeket a szlovák tiszteket a németek összefogdosták és Németországba hurcolták”.

A Szlovákiába vonult fasiszta csapatok hamarosan megkezdtek partizánvadász működésüket Kelet-Szlovákiában. Egyre nehezebb körülmények között tudtak a szlovák katonák a hegyekbe, erdőségekbe menekülni. Nemegyszer heves harcokra került sor a szlovákok és a németek között. Ezek a nehézségek azonban nem riasztották vissza a szlovák katonákat, hanem ellenkezőleg, érlelték elhatározásukat, hogy fegyverrel harcolnak a hitleristák ellen. A körülmények úgy hozták, hogy a Kovalenko-csoporthoz is olyan jelentős létszámú szökött katonára került, hogy lehetővé vált — ahogyan a magyar visszaemlékezők is írják — önálló szlovák alegységek megszervezése. Ezek kerültek a szeptember első napjaiban megalakult, Ludvik Svoboda nevét viselő partizánegység állományába. Az egység parancsnokságával Kovalenko Andrej Šinák szlovák főhadnagyot bízta meg.²⁶

A megalakult önálló szlovák egységek rövid idő múlva a szlovákiai partizánmozgalom vezérkarának állományába kerültek.

Szeptember 5—15. között a Kovalenko—Zalka-csoport a legszorosabban együttműködött a Prokopjuk-egységgel. Más szovjet partizánalakulatokkal együtt ellenőrzésük alatt tartották a Beszkidek (szlovákiai) és a Vihorlát közötti térség nagy részét, a Mezőlaborc—Homonna—Szinna által határolt területeket. A Kovalenko-csoport nagyjából a már megismert terepszakaszokon folytatta felderítő tevékenységét. Ennek során szembekerült német és magyar alakulatokkal is. Michal Pitel' írta említett visszaemlékezésében, hogy szeptember nyolcadika

²⁶ Michal Pitel': i. m. 81. o.

körül a szovjet felderítők fogságba ejtettek egy magyar járórt. Kovalenko személyesen hallgatta ki a magyar katonákat, egyet közülük elengedett, kettőt pedig fogva tartott.²⁷ Ennek az intézkedésnek az volt az előzménye, hogy a magyar katonák Telepócon összeszedték a fegyvereket és magukkal vitték. A zvalei magyar állomásparancsnokság, valószínűleg az elengedett honvéd jelentéséből, értesült a járór sorsáról és levélben szólította fel Kovalenkót két embere visszaküldésére. A szovjet őrnagy azt válaszolta, hogy előbb a Telepócról elvitt fegyvereket kéri, mégpedig három napon belül, különben a partizánok mennek érte. A magyar parancsnok két napon belül teljesítette a követelést, Kovalenkóék pedig elengedték a magyar katonákat.

Az említett térségben működő szovjet partizánalakulatok alapvető feladata szeptember folyamán hatékony diverziós és szabotázsakciók végrehajtása volt. Megakadályozni a fasiszták utánpótlását a Kárpátokban húzódó arcvonalszakaszra, minél több hitlerista csapatot lekötni a Duklánál heves harcokat folytató 38. hadsereg, illetve a 4. Ukrán Front kárpát—ungvári hadművelete sikeres kibontakoztatásának segítésére.

A Kelet-Szlovákiában harcoló partizánegységeknek ugyanakkor nagy szerepük volt a felkelés területét védő erők utánpótlásának biztosításában is. Számos csoport például olyan feladatokat is kapott, hogy készítse elő és szervezze meg újabb deszantcsoportok fogadását, segítse elő továbbjutásukat Közép-Szlovákiába. Prokopjuk alezredes bázisára is több ilyen szervező csoport érkezett. Kettő fogadása Kovalenkóékra hárult. Szeptember 9—11. között Alsó- és Felsőalmád (Nizná és Výchná Jablonka) körzetében ért földet a Moszkvából érkező Sz. G. Morozov és Ny. V. Volkov őrnagyok csoportja.²⁸

Szeptember 15-én a Kovalenko—Zalka-csoport útja ismét elvált a Prokopjuk-egységtől, most már véglegesen.²⁹ Moszkvából utasítást kaptak, hogy vonuljanak nyugati irányba és Eperjes—Poprád vonalától északra folytassák felderítő tevékenységüket. A Kovalenko—Zalka-csoporttal együtt hagyta el Prokopjuk alezredes bázisát a néhány nappal előbb érkezett Morozov és Volkov szervező csoport is.³⁰

Szeptember 16-ra virradóan Kovalenkóék megérkeztek Tölgyes-

27 Uo. 119—120. o.

28 *Szemirjaga*: i. m. 86. o.

29 *Fakty*...: i. m. 86. o. Nyikolaj Prokopjuk alezredes egysége két héten át rendkívül súlyos harcokat vívott a túlerőben levő fasisztákkal. Sikerült kapcsolatot teremtenie a 4. Ukrán Front parancsnokságával. Szeptember 30-án, több órás harc után, a több mint ezer partizán kitört a hitlerista bekerítésből és egyesült a Vörös Hadsereggel.

30 A későbbiekben a két csoport osztagokká szerveződve eljutott Besztercebánya térségébe. Ny. V. Volkov osztagából fejlődött ki a mintegy 600 fős „Halál a faszizmusra” partizándandár, melynek állományába — eddigi ismereteink szerint — több mint 350 magyar tartozott. Szemjon G. Morozov őrnagy osztaga Besztercebánya térségében ötszáz főre növekedett, közte mintegy félszáz volt a magyar nemzetiségű. A Morozov dandár a „Bosszúállók” nevet vette fel. Mindkét dandár 1945 márciusáig folytatta partizántevékenységét, ekkor egyesült a beérkező szovjet csapatokkal.

hegy faluba, ahol a lakosság nagy szeretettel fogadta őket és igen marasztalta is, hiszen a szüntelen német portyázások miatt sokat szenvedett. Jó érzés lett volna tudni, hogy a falu védelmében támaszkodhatnának a partizánokra. Természetesen megértették a helybeli hazafiak, hogy egy viszonylag kis csoport úgy sem védhetné meg a községet a tűzérséggel, harcokcsikkal támadó fasiszták ellen. Így hát el kellett búcsúzni. Az utat Agyidóc, Gyapár (Ďapalovce), Holcsik (Holčikovice) községek érintésével folytatták. Így érkeztek el az Ondava folyóhoz, a Nagydobra (Dobrán nad Ondavou) körzetében levő erdőségbe. Néhány napon át itt maradtak, felderítéseket végeztek és a szerzett tájékoztatásokat továbbították Moszkvába.

Ezután ismét elindult a menet, átkeltek az Ondavába ömlő Topl'a folyón is és kijutottak Slánské pohorie hegységbe. Csupán az érdekesség kedvéért jegyezhető meg, hogy ugyanekkor a hegység északnyugati részén Sukajev „Sztálin” dandárja helyezkedett el, vagyis az a partizánegység, melynek akkori lengyelországi bázisára Zalka András és társai 1944 júliusában megérkeztek. A dandár működése Eperjes—Girált (Giraltovce)—Varannó (Vranov) térségében erősen nyugtalanította a fasisztákat és ezért az utóbbiak elhatározták, hogy megtisztítják a partizánoktól a Slánské hegységet. Megszállták a környező falvakat, hogy elszigeteljék és kiéheztessék a partizánokat. Sukajev és Kovalenko elhatározták, hogy nem várják be a fasiszták támadását, hanem gyors ütemben kivonulnak a veszélyessé vált területről. El is indultak. Sikerült átjutni az ellenség által nagyon szigorúan őrzött Deméte (Demjata)—Raslavice vasútvonalszakaszon. Még arra is volt idő, hogy a diverzáns csoport — utolsónak maradvá — aláaknázza a vasútvonalat. Girált faluba érve a lakosságtól meleg ételt kaptak a partizánok, aztán folytatták útjukat, nehogy a németek idő előtt tudomást szerezzenek az „eltűnésükről”.³¹

Október első napjai voltak. A szép őszi idő hirtelen zordra fordult. Nem lehetett tüzet gyűjtani, mert elárulta volna a partizánok tartózkodási helyét és közben folytatni kellett az utat, keresni az összekötőket, átvenni tőlük a híreket és minden körülmények között továbbítani a felettes szerveknek, hogy minél pontosabb értesüléseik legyenek az egyre súlyosbodó szlovákiai helyzetről.

Az egyik napon — Pitel' emlékezete szerint október 8-án — Sura rádióslány, alig hogy befejezte jelentésadását, letette a fülhallgatót és boldogan közölte, hogy a 38. szovjet hadsereg és a csehszlovák hadtest Duklánál áttört a Beszkideken és szlovák területre érkezett. A Kovalenko—Zalka-csoport (ekkor már inkább volt osztagnak nevezhető) tagjai kitörő örömmel fogadták a hírt és elhatározták, hogy északkeleti irányba fordulva vonulnak tovább, hogy mielőbb egyesül-

31 M. Sukajev: 11 000 kilometrov po tilam vraga. Voronyezs, 1966.

jenek a szovjet—csehszlovák csapatokkal. Ezért Tarca (Torysa) falu felé vették az irányt.³²

A másnapi jelentésben nemcsak arról adhatott számot Kovalenko és törzse, hogy északkeleti irányba fordultak, hanem arról is, hogy újabb ellenséges erők érkeztek a szlovák Beszkidekbe, hogy megakadályozzák a szovjet—csehszlovák csapatok további térnyerését Szlovákia területén. Felsőbb szovjet utasításra a Kovalenko—Zalka-csoportnak folytatnia kellett tevékenységét az ellenség hátában. Ami természetes is, hiszen ez volt az elsődleges feladata és helyzete sem vált olyanná, hogy egyetlen kiútja a közelgő szovjet csapatokhoz a bekerítésből való kitörés legyen, mint például a Prokopjuk-egységnek szeptember 30-án.

A kapott feladatok értelmében a Kovalenko—Zalka-osztag Alsózúgónál (Nižné Ružbachy) átkelt a Poprád folyón. Ennek az átkelésnek a legrészletesebb leírása Michal Pitel' visszaemlékezésében olvasható.³³ Leírta, hogy ennél a helységről a Poprád elég széles, viszont igen alkalmas köhíd ível át rajta a település határában. A hidat természetesen erős német őrség vigyázta. Anatolij Kovalenko őrnagy magához hívta két, németül jól beszélő felderítőjét, Petuh és Mahortov katonákat és utasította őket, hogy „zaj nélkül” távolítsák el a német őrköt. Meg is történt. Ezután a partizánok bevonultak a helységbe és határozottan meneteltek végig az úton a part irányába. A meglepett németek riadóztattak és a házakból félig felöltözött fasiszták ugrottak ki. Rövid tűzharcra is sor került, de a partizánok csak menetből válaszolgattak a németek tüzére, rendületlenül folytatták az utat a hídhöz. Az ellenség nem tudta megakadályozni és így az a ritka eset fordult elő, hogy egy partizánosztag a fasiszták szeme láttára kelt át a folyón.

A Poprád túlsó partján, bár itt korántsem mozoghattak olyan otthonosan a partizánok, mint az előző területen, sikerült rövid idő alatt kapcsolatot teremteni a lakosokkal. Rendszeresen kaptak tőlük híreket és élelmet, rájuk bízhatták betegeiket, sebesültjeiket.

Itt sem maradhattak hosszabb ideig, mert október közepén megindult a fasiszták támadása a felkelés területének visszafoglalására. Október 19-én az „Adolf Hitler” SS páncélosadosztály Rimaszombat (Rimavská Sobota) és Jolsva térségében átlépte az akkori magyar—szlovák határt és északi irányban támadásba lendült. Északkeleten, Poprád, Igló (Spišska Nova Ves) térségében is nagy német erők gyülekeztek. Október 22-én vasárnap a felkelés vezérkara elfogadta Zó-

³² Michal Pitel': i. m. 240. o.

³³ Uo. a 243—244. oldalon írottak alapján.

lyom (Zvolen), Besztercebánya és Breznóbánya védelmének tervét és úgy döntött, hogy a politikai és a katonai vezetés Dóvalba (Donovaly), Besztercebányától északra, a Nagy Fáttra hegyvidékére települ át.

Október 26-án elesett Zólyom és a németek kapitulációra szólították fel a felkelés katonai vezetését. A hadvezetés kezéből kicsúszott a felkelő hadsereg és október 28-án lényegében véget ért a szervezett katonai ellenállás.³⁴ Gustáv Husák írja említett könyvében, hogy bár a felkelő hadsereg a vezetés hibájából felbomlott, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a tisztek és katonák nem harcoltak tovább. Beléptek a partizáncsoportokba, sőt újakat hoztak létre és folytatták a harcot a felszabadulásig. A partizáncsoportok tevékenységének sikerét bizonyítja, hogy Nyugat- és Kelet-Szlovákiában a felkelő katonák hegyekbe vonulását sem a szlovák, sem a német fasiszta vezetés nem tudta megakadályozni, és nem sikerült a pártszervezeteket sem szétvernie. Pozsonyban és Eperjesen például megszakítás nélkül tovább működtek.³⁵

Ebben az időben jutott át a Kovalenko—Zalka-osztag a Szepesség területére, ahol meglehetősen sok hitlerista katona tartózkodott és különösen ügyeltek a falvakba vezető utak lezárására. Nagyon nehéz helyzetben voltak a partizánok. Nemcsak a hideg, az éhség is egyre jobban kínozta őket. Kovalenko őrnagy kénytelen volt egy szakaszát élelemszerző akcióra küldeni Lándok (Lendak) községbe. A felderítők útjuk során itt nem jelezték nagyobb ellenséges erő tartózkodását. A szakasz tehát elindult és a lakosság segítségével sikerült is élelmet gyűjteni. A németek azonban váratlanul rajtaütöttek a falun és heves tűzharcra került sor. Itt halt hősi halált az osztag törzsfőnöke, Zinovjev³⁶ és a Zalka ejtőernyős csoport egyik katonája, Háber Viktor. A Lándok községben vívott harcok során hősi halált haltak nevét a Késmárk (Kežmarok) főterén emelt emlékoszlop őrzi³⁷

A lándoki eseményeknek híre ment a környéken, a szlovák hazafiak élelmet gyűjtöttek és juttattak el a partizánoknak, akik ekkor már mind mélyebbre vonultak az erdős területen. Osztornya (Osturňa) és Kisfrankvágása (Malá Franková) falvaktól északnyugatra. Ezen a környéken folytatódott a nélkülözés, mert a lakosság bizalmatlanul viselkedett, no meg mindenhol ellenséges erők összevonásáról érkeztek hírek a partizánokhoz, tehát sem Zár (Ždiar), sem Osztornya nem jelenthetett Kovalenkoéknek valamennyire is tartós bázist. Jelentették helyzetüket Moszkvának, ahonnan azt az utasítást kapták, hogy vonuljanak át Lengyelországba, a radziejowi erdőségbe, ahol a „Csapajev” magasabbegység tartózkodik.

³⁴ Gustáv Husák: i. m. 347—351. o.

³⁵ Uo. 370. o.

³⁶ Michal Piteľ: i. m. 249. o.

³⁷ Zalka András és társai visszaemlékezése

A hetek óta szüntelen harcészültségben és menetben levő Kovalenko—Zalka-osztag elindult a lengyel határ irányába. A Tátra zord időjárási viszonyai szinte a végsőkig elcsigázták a felderítőket, de — nyomukban a fasisztákkal — gondolni sem lehetett sem pihenésre, sem a tábortűz melegére. Mielőbb át kellett jutni Lengyelországba. Hági (Hágy), Hanusfalva (Spišské Hanušovce), Hybel' községek mellett vonultak el, majd rövid pihenő következett Vel'ké Lipnik közelében. Az éjszaka folyamán folytatták az utat és megérkeztek a szlovák—lengyel határhoz. A Lengyel Beszkidekben levő Jaworki közelében találtak a „Csapajev” partizáncsoportosítás felderítőivel, akiket Szavelij Lesnyikovszkij parancsnok küldött Kovalenkóék elébe. A csapajevisták kísérték őket a radziejowi hegyvidék erdejébe. Lesnyikovszkij nagy szeretettel fogadta harcostársait, akik ezen az éjszakán — több mint hat hét után — először pihenhettek nyugodtan. Két nap múlva együtt ünnepelték a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 27. évfordulóját.

A Lengyelország területére visszaérkezett Kovalenko—Zalka-osztag ekkor több mint száz főből állt.³⁸

Novemberben a Kovalenko—Zalka-osztag parancsnoksága és Lesnyikovszkij törzse több héten át számos közös akciót szervezett. Felderítőket küldtek át Szlovákia területére is, akik igen értékes híreket hoztak a fasisztákról és tevékenységükről. A hitlerista hírszerzők és besúgók azonban értesüléseket szereztek a radziejowi erdőség partizánbázisáról és tervbe vették felszámolását. A helybeli összekötők viszont a partizánokat figyelmeztették, hogy a németek támadni készülnek ellenük. Így Lesnyikovszkij és Kovalenko elhatározták, nem várják be az ellenséges csapást, hanem azonnal megkezdik a kivonulást az erdőségből. Másnap a hitleristák repülőgépei szétbombázták az elhagyott partizántáborot és jelentették, hogy megsemmisítették a „bandákat”. A partizánok akkor már a Lubań fennsíkon tartózkodtak. A Kovalenko—Zalka-osztag itt találkozott egy másik szovjet partizánalakulattal, Ivan Zolotar dandárával, mely 1944 szeptemberétől működött a Dunajec folyók térségében. Kovalenkóék december 3-ig voltak együtt Zolotar partizánjaival. Ekkor kapta Ivan Zolotar a parancsot az 1. Ukrán Fronttól, hogy dandárját ossza négy részre és bontakoztassanak ki fegyveres harcot a krakkói vajdaság területén.³⁹

Anatolij Kovalenko őrnagy is új feladatot kapott, osztagával át kellett kelnie a Dunajecen és Obidza körzetében fejteni ki felderítő tevékenységet. December folyamán többször is átkelnek a folyón, Tylmanowa, Grybów, Kłodne, Zabrzez, Obidza, Ludzmierz, Limanowa,

³⁸ Władysław Góra—Mieczysław Juchniewicz: *Walczyli razem*. Lublin, 1972. 141. o.

³⁹ Ivan Zolotar: *Na Podkarpaciu* című írása a „Byli z nami” c. gyűjteménykötetben, mely a lengyel földön harcolt szovjet partizánok visszaemlékezéseit tartalmazza. Varsó, 1966. 425—444. o.

Szczawnica, Piwniczna és más helységek körzetében működtek. Még 1945 január elején is átkelnek a befagyott Dunajecen. Mozgásuk közben rendszeres tájékoztatást adtak Moszkvának az ellenségről, tevékenységéről, partizánellenes és a lengyel lakosság elleni terrorcselekményeiről stb.

1945. január közepén az osztag Stary Sącz környékén tartózkodott, valószínűleg a Gołkowice hegyen. Itt találkoztak az 1. Ukrán Front előőrseivel. Felszabadultak. Küldetésük végét ért.

A Kovalenko—Zalka-osztag ezután Nowy Sączra vonult, itt pihentek február közepéig, ekkor búcsút vettek egymástól és ki-ki ment végezni új megbízatását, ahol szükség volt rájuk.

Az osztag magyar harcosai is hazatértek. Útjuk a felszabaduló ország akkori központjába, Debrecenbe vezetett. A párt örömmel fogadta Ács Istvánt, Szepessy Józsefet, Czinna Ferencet. Nagy szükség volt rájuk és a hozzájuk hasonló tapasztalt emberekre. Zalka András pedig Vorosilov, a Szovjetunió marsallja törzséhez került, a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz.⁴⁰

A Kovalenko—Zalka felderítő csoport működésének rövid vázolója is elegendő annak bizonyítására, hogy ez az alakulat egyike volt azoknak a szovjet partizáncsoportoknak, melyek fontos megbízatást teljesítettek Lengyelország és Szlovákia területén. Működésüket több politikai vonatkozás is jellemezte. Többek között olyan diplomáciai kihatású körülmény is, mint a varsói, majd a szlovákiai fegyveres felkelés. Sokrétű, nemegyszer bonyolult feladataikat rendkívül nehéz körülmények között hajtották végre és elmondható, hogy tevékenységük sikere nagy mértékben annak köszönhető, hogy a lengyel és a szlovák hazafiak minden vonatkozásban önfeláldozóan segítették őket.

A Kovalenko—Zalka-osztag tevékenysége összefonódik a Szlovák Nemzeti Felkelés előkészítésének, kirobbanásának és védelmének időszakával. 1944 novembere—1945 januárja között pedig részese a krakkói vajdaság déli területein folytatott lengyel antifasiszta harcnak is. Története tükrözi a fasiszmus elleni fegyveres harcban született internacionalista összetartozást és összefogást. Ebben az összefogásban a sokat szenvedett lengyelek és a magyar fasiszta megszállás keserveit átélő szlovákok Zalka András, Ács István, Szepessy József és a romániai Czinna Ferenc tettei, politikai öntudata, egész magatartása alapján tisztelettel szólnak a magyar hazafiakról is. Az egykori harcostársak, a Kovalenko—Zalka-csoporttal, osztaggal ennek tevékenysége során kapcsolatba került kelet-szlovákiaiak ma is ezt az emléket őrzik az osztag magyarjairól.

40 A magyarok visszaemlékezése a Magyar Partizán Szövetségben

OKMÁNYTÁR

GAZSI JÓZSEF

MÜNNICH FERENC HÍRMAGYARÁZATAI A MOSZKVAI RÁDIÓBAN

(1944. augusztus 23—1945. április 4.)

II. RÉSZ*

1944. november 29.

A Vörös Hadsereg győzelmes előretörése Magyarország területének több mint felét felszabadította Hitler és magyar bérencei, Szálasiék járma alól. A Tisza vonalán átlépett Vörös Hadsereget Hitler most a Dunánál és a Kárpátoknak a Magyar Alföldet szegélyező nyúlványainál igyekszik feltartóztatni. A német fasiszták Szálasi áruló bandájának segítségével kényszerítik a honvédcsoportok maradványait, hogy hazájuk érdekei ellenére harcoljanak a Vörös Hadsereg ellen. A Dunántúl virágzó gazdag területén a veszttüket érző német hordák garázdálkodása nem ismer határt. A Szálasi banda külföldre szökött tagjai a brünni rádió útján hívják fel az ország lakosságát, hogy ne legyen kicsinyes, tűrje a német „bajtársak” rekvirálásnak nevezett rablásait és durva erőszakoskodásait a védtelen katonafeleségekkel szemben. Hitler ügynökei a német fasiszták gáztetteit a háborús szükségserűséggel igyekeznek magyarázni és szépíteni. Újabb áldozatokat követelnek a magyar néptől, messziről, a veszélyes zónáktól távol, külföldi rádió útján. Ők már látják, hogy véres kalandjuk rosszul végződik, s a Hitler által „népvezetővé” ütött Szálasi napjai meg vannak számlálva. De mégis, egyik nagyhangú felhívást a másik után adják ki, mert Hitler megfizette árulásukat, lehetővé tette, hogy rövid uralmuk idején mélyen nyúlhassanak bele az állam pénztárába.

Felhívásaik a magyar nép túlnyomó többségénél nem találnak meghallgatásra. A magyarok ma már tudják, hogy Horthy kormányzó október 15-i fegyverszüneti kérelme békét hozhatott volna az országnak, s megmentette volna a háború pusztításaitól, ha Szálasi áruló bandája nem állott volna a magyar nép béketörekvéseinek útjába. A magyar nép igazi véleményét a háborúról és Szálasi bandájáról azok a nyilatkozatok fejezik ki, amelyeket a Vörös Hadsereghez önként áttért, vagy pedig fogságba került magyar tisztek és katonák tesznek.

Jakab Miklós alezredes, a 9. határőrhadosztály¹ 29. ezrede 3. zászlóaljának a parancsnoka, fogságba esése alkalmával kijelentette: „A legutóbbi események nagy benyomást gyakoroltak a magyar hadseregre. Sok katona nyíltan a német háborúban való részvétel ellen nyilatkozik és megszökik a hadseregből.” Az 5.

* Az első rész a Hadtörténelmi Közlemények 1974. évi 4. számában jelent meg.

¹ Helyesen: határavadász hadosztály.

árkász-zászlóalj második századának zászlósi, Magyar Jenő és Papp Dezső ezt mondták: „A németek hadszíntérré tették Magyarországot és itt igyekeznek elhúzni a háborút. Megszállók módjára viselkednek, kirabolják, tönkreteszik a magyar falvakat és városokat.”

Rozgonyi Miklós hadnagy, az első gépesített hadosztály első ezrede egyik szakaszának parancsnoka közölte, hogy azok a tisztek, akikkel a katonai helyzetről beszélgetett, egyhangúan megállapították, hogy Magyarország veszébe rohan. Véleményük szerint Magyarországnak minden áron szakítania kell Németországgal. Neiron Béla főhadnagy, a második hadosztály 22. számú tartalékezrede első zászlóaljának parancsnoka a következőket mondotta: „A németek önző céljaikra használják fel hazánkat. Visszavonulásukkor mindent elpusztítanak. Szétrombolják a hidakat, utakat és üzemeket. Kirabolják a békés lakosságot és felgyújtják a magyar falvakat.”

Mondi Pál százados, a második számú önálló folyamórszázad parancsnoka, aki századával együtt önként állt át a Vörös Hadsereghez, ezeket mondotta: „Szálasi szélhámos és gonosztevő. Csupán a német szuronyokra támaszkodik. Minden magyar, aki még most is harcol Németországért, súlyos bünt követ el hazájával szemben. A katonák már régen nem akarnak harcolni. Ezért természetesen, hogy amikor azt indítványoztam, hogy szervezeten adjuk meg magunkat, az egész század egy emberként helyeselte javaslatomat.”

Ezekben a nyilatkozatokban tükröződik vissza a magyar nép túnyomó többségének igazi véleménye Szálasi áruló bandájáról és Hitler rablőháborújáról. A honvédek egy része tettekben is kifejezést ad véleményének: átáll a Vörös Hadsereghez. Ha a német hadtápterületet képező Budapest és a Dunántúl lakossága is csatlakozna, ha minden erejével azon igyekszik, hogy keresztülhúzza Hitler és Szálasi aljas számításait, akkor a felszabadító Vörös Hadsereg meggyorsuló előretörése hamarabb végez Hitler magyar földön garázdálkodó hordáival és Szálasi kalandorbandájával. Ez különösen kétségtelen most, amikor a Vörös Hadsereg széles arcvonalon átkelt a Dunán, elfoglalta Pécsét, Siklóst és bevett még 330 dunántúli községet.

Az antifasiszta, hazafias magyaroknak cselekedniük kell.

1945. I. 8.

A háború jelenlegi döntő szakaszában olyan eseményeknek voltunk tanúi, melyek a történelmi tények megvilágításába állítják a Szovjetunió, a demokratikus koalíció háborús céljait. A Szovjetunió vezetői e célok meghatározását adva különösen kiemelték, hogy a fasizmus uralma alól felszabadított népek kívánságuk szerint és hagyományaiknak megfelelően rendezhetik be állami életüket. A Vörös Hadsereg múlt évi győzelmei néhány országnak lehetővé tették, hogy felszabaduljanak a német járom alól.

Most, amikor már jelentékeny idő múlt el az országok teljes vagy részleges felszabadítása óta, az e területeken végbemenő események szemmel láthatóan bizonyítják, hogy szabadságuk történelmi valósággá válik. Ma már elvitathatatlan tény, hogy a szovjet államnak, a szovjet népnek és hadseregének a német fasizmus erejét felmorzsoló, bámulatra méltó ellenállása a háború elején, s a Vörös Hadsereg azután következő győzelmes támadása tette lehetővé az antifasiszta erők harci sikereit, s a német iga alá került nyugati országok egy részének felszabadítását. Viszont Kelet- és Délkelet-Európában ezt a felszabadító szerepet a Vörös Hadsereg közvetlenül töltötte be és tölti be ma is.

Az eseményekből, melyekre fentebb hivatkoztunk, kiragadjuk az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakítását Magyarország ideiglenes fővárosában, Debrecenben. Nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a Szovjetunió rágalmozását sehol sem folytatták olyan módszeresen, olyan kitaróan és olyan alávalósággal, mint ahogy ezt a magyar feudális reakció hírverő betyárai tették. Sehol sem reszkettek úgy az államhatalmat kézben tartó uralkodó körök attól, hogy a néptömegek megtudják az igazat a Szovjetunióról, mint Magyarországon.

Az ő szempontjukból ez érthető. Joggal tarthattak tőle, hogy ez az igazság

a demokratikus tömegek felszabadulási mozgalmának hajtóerejévé válhat. A magyar népnek, kormánykörei hazaáruló, önző politikája folytán, utolsónak kellett maradnia a múltját meghazudtoló német fasiszta szövetségben. Idegen érdekekért kellett feláldoznia fiainak százezreit. Meg kellett érnie, hogy a német fasiszmus harci támpontokul használja fel a magyar városokat, hogy Budapest gyönyörű palotái, középületei, hidjai azért repülnek a levegőbe, hogy Hitler és Szálasi banditái pár nappal tovább védekezhessenek a romok mögött. Valóban szörnyű képe ez egy nemzet süllyedésének, egy ország katasztrófájának.

Es íme, a reménytelenség éjszakájába a felszabadító Vörös Hadsereg győzelmes előretörése hozta meg az első napsugarat. Magyarország több mint 5/6 része felszabadult a fasiszta járom alól. A magyar nép a szabadság első felvillanását úgy fogadta, mint a sötét zárkából szabadult rab az első napsugarat. A győzelmes Vörös Hadsereg elhozta az igazságot a Szovjetunióról, elhozta a fasiszta rágalmak élő cáfolatát. Igazi felszabadítóként jelent meg magyar földön. Ennek bizonyítéka az, hogy érvényre juthat a magyar nép szabadságra, önállóságra törekvő akarata, hogy a Vörös Hadsereg védelme alatt gyülekeztetheti és rendezheti sorait a magyar demokrácia. Megkezdheti kívánsága szerint, 1848/49 és 1919 hagyományainak megfelelően, a szabad, független Magyarország felépítését. S azt meg is valósíthatja, ha kíméletlenül leszámol belső ellenségeivel, a fasiszta feudális reakció maradványaival, ha a világreakció melegágyának, a német fasiszta reakciónak megsemmisítése céljából minden rendelkezésre álló erejével a felszabadító Szovjetunió mellé áll.

1945. I. 27.

Hitler magyar ügynöksége — Szálasi és bandája — veszett támadásokat intéz a budapestinek nevezett, de már régen magyar területen kívül működő rádió útján a debreceni nemzetgyűlés és az ott megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány ellen. Szálasiék, akik a feudális előjogokat biztosító magyar alkotmány keretében kialakult régi országgyűlést is hidegre tették, mert — szerintük — az is a kelleténél szélesebb néprétegeknek adott beleszólást az ország ügyeibe, alkotmányellenesnek tartják az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztását.

A német fasiszmus e százalmas kitarottjai szerint az alkotmányos hatalom ott van, ahol a felségjog jelvényét, a koronát őrzik, s így csak az ő hatalmuk tekinthető alkotmányosnak.

Nincs szükség annak a különbségnek kiemelésére, ami a német szuronyokra támaszkodó Szálasi banda és a magyar nép széles rétegei által megválasztott Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint az utóbbi által megalakított Ideiglenes Nemzeti Kormány között fennáll. Ezzel a különbséggel ma már mindenki tisztában van a felszabadított Magyarországon, és jól látják ezt a még Szálasiék terrorja alatt szenvedő maradék magyar területen is, különben nem kellene Szálasiéknak hamisan beállított alkotmányjogi érvekkel előállniok. Szálasiék érvelése különben is semmiben sem tér el a kasszafúró felfogásától, aki azt képzei, hogy miután kirabolta a bankot, ő lehet a bankigazgató.

De van ennek az éremnek egy másik oldala is. Ma, szerencsére, a demokratikus szabadságok századában élünk. A szabadságszerető népek, melyekhez a Vörös Hadsereg győzelmei következtében a Szovjetunió és szövetségeseinek jóindulatából a magyar nép is csatlakozhat, végső csapást mérnek a német fasiszmusra, amely a demokrácia századában véres és szennyes, reakciós foltot képezett Európa közepében. Az emberi szabadságjogok újjászületésének korszakában élünk, amikor a hatalom forrása a nép széles tömegeinek akarata. A felszabadult magyar nép a demokrácia útjára lépett és demokratikus választás útján alakította meg új hatalmi szerveit: az ideiglenes fővárosban, Debrecenben ülésező Ideiglenes Nemzetgyűlést és az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Szálasiékat német SS-ek és nyilas bandáik erőszaka ültette a magyar nép nyakára. A német és nyilas kormány erőszaka alól felszabadított magyar nép felhasználta az osztályrészül jutott történelmi lehetőséget és hozzáfogott az új, népi demokratikus Magyarország megteremtéséhez. A felszabadított magyar terület városaiban és községeiben egymást érik a népgyűlések, amelyek résztvevői bizalmuknak adnak kifejezést az Ideiglenes Nemzeti Kormányt iránt. Választás útján teremtik meg

a helyi önkormányzat szerveit és a különböző bizottságokat is, amelyek a kormány vezetése alatt részt vesznek a földreform megvalósításában, s a független, demokratikus Magyarország egyéb népi intézményeinek megteremtésében. Kétségtelen, hogy a nép akarataból létrejött államhatalmi szervek az egyedüli alkotmányos hatalmi szervek Magyarországon.

Azt, hogy a magyar nép végre egyedüli intézője lett a maga sorsának, nemcsak az ország életének eseményei bizonyítják. Erről tanúskodnak a szabadságszerető országok sajtóiban a magyar eseményekre vonatkozóan megjelent cikkek és közlemények is. Ezt bizonyítják a demokratikus országokban élő magyaroknak az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz intézett üdvözlétei. Még a Szálasi banda uralomra jutása előtt kinevezett külföldi magyar képviselők is kivétel nélkül az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezésére bocsátották magukat. A Hitler és Szálasi önkényuralma alól felszabadult magyar nép az Ideiglenes Kormány vezetése alatt megindult a demokrácia útján és feltehető, hogy nem állítja meg a vesztüket érző német ügynökök — Szálasi és bandatársai — zagyva fecsegése.

A demokratikus Magyarország építői ismerik a régi perzsa közmondást: A kutyák ugatnak, a karaván halad tovább!

1945. II. 2.

Magyarország néhány nyugati és északnyugati vármegyéjében, ahol a német fasiszta hadsereg háta mögött Szálasiék kormánykodnak, a magyar lakosság kénytelen tűrni a nyilasok garázdálkodását. A férfiakat és nőket, korukra, egészségi állapotukra való tekintet nélkül, erődítmények építésére hajszolják a német SS-ek és Szálasi hungarista nyilas pribékjei. Hadifoglyok elbeszélése szerint a városokban és falvakban minden talpalatnyi földet lefoglaltak a német katonák és sebesültek részére. Ugyanakkor az istállóknban, a csűrökben az ország keleti területeiről terrorral elűzött emberek százazrei éheznek és fagyoskodnak. A német fasiszta hadseregek katasztrofális veresége a keleti fronton pánikot idézett elő a nyilas banditák között. A lakosság a fasiszta terrorral dacolva, alig titkoló örömmel adja szájáról szájra, hogy a Vörös Hadsereg már Brandenburg területén nyomul előre és Szálasi berlini gazdái átmenetileg Münchenbe költöztek. A közismert német ügynökök félelmüket még nagy hanggal és fokozott kíméletlenséggel igyekeznek leplezni. Ezek már tudják, hogy számukra nincs visszatérés, nincs menekvés, és a még rendelkezésükre álló időre élni akarnak hatalmukkal. A jelentéktelen csirkefogók, ha parancsnokaik nem látják, már jóindulatot mutatnak a lakossággal szemben, hogy a számonkérés idejére mentő tanúkat biztosítsanak maguknak. Szálasiéknál határozottan borúlátó a hangulat. Tudják, hogy a Vörös Hadsereg Berlinhez közeledik és Hitlerék bukásával vége lesz a nyilas hungarista rémuralomnak is.

Egészen más a helyzet a Vörös Hadsereg által felszabadított magyar területen, Magyarország nyolctized részén. Ott az élet — még az arcvonal közelében is — rendes kerékvágásba tér. Az új demokratikus Magyarországon nagy élénkséggel indul meg a politikai élet. A felszabadított Pesten megalakult a Magyar Függetlenségi Front szervezete, „Szabadság” címen megindult első lapjuk.

A Földművelésügyi Minisztérium most dolgozza ki a földreform tervezetét, hogy a földtelen parasztság százazrei gazdák lehessenek a magyar földön.

A közoktatásügy minisztere, Teleki, a napokban nyilatkozott tárcájának munkájáról. A nyilatkozatot a debreceni „Néplap” közölte. Teleki elmondta, hogy új tankönyveket készítenek elő és bizottságot szerveztek, amely utasítást dolgoz ki a régi tankönyvek felhasználására vonatkozólag. A miniszter kijelentette, hogy az oktatásügy intézményeit megtisztítják a fasisztabarát elemektől.

Valentiny Ágoston doktor, igazságügyminiszter, a népbíróságok megszervezéséről nyilatkozott. Minden önkormányzati testület — mondotta a miniszter — népbíróságokat választ, melyekbe csakis a nemzeti függetlenségi frontot képező pártok képviselői jutnak be. Nagyobb városokban több népbíróság alakul. Ezekhez a bíróságokhoz az igazságügyminiszter jogképzett bírákat nevez ki. A népbíróságok ítélnek minden fasisztabarátsággal vádolt egyén ügyében. A hozható ítélet mértéke a pénzbüntetéstől a halálos ítéletig terjed. Országos kegyelemi bizottságot szerveznek, ugyancsak a nemzeti függetlenségi front pártjainak kép-

viselőiből. Ehhez a bírósághoz kizárólag a halálraítéltek kegyelmi kérvényei kerülhetnek.

A városokban és falvakban egymást érik a népgyűlések, melyeken a résztvevők ezrei örömmel üdvözik a kormányt a Moszkvában megkötött fegyverszünet alkalmából. Köszönetüket fejezik ki a Szovjetuniónak, hogy mérsékelt és igazságos fegyverszüneti feltételekkel lehetővé teszi a demokratikus Magyarország felépítését. A népgyűléseken megbeszélik a földreform kérdését és hozzájárulnak a kormány egyéb intézkedéseihöz. Javaslatokkal és aktív közreműködéssel igyekeznek segíteni az Ideiglenes Kormányt feladatainak megvalósításában.

A magyar nép a Vörös Hadsereg győzelmei következtében jutott a legszélesebb demokratikus jogokhoz. Szálasiék területén nincs szava a népnek és minden demokratikus, hazafias megmozdulást vérbe fojtanak az SS és nyilas hóhérok. Szálasi területén a katasztrofális német vereségek bomlasztó hatása egyre erősebben érezhető. Egyre többen szöknek meg, még a válogatott nyilas egységek-ből is. A demokrácia uralma alatt levő felszabadított magyar területen egyre nagyobb lendületet vesz az élet. A felszabadult magyarok bíznak abban, hogy az Ideiglenes Kormány vezetése alatt jóváteszik a múlt hibáit és helyet kapnak a szabadságszerető népek sorában.

1945. III. 11.

Magyarország Ideiglenes Kormánya megalakulása napján megszakította a németekkel szőtt szövetséget és hadat üzent a fasiszta Németországnak. A január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződés egyik cikkelyében a következőképpen konkretizálta Magyarországnak ezt a kötelezettségét:

„Magyarország kormánya kötelezi magát olyan szárazföldi, tengeri és légierők fenntartására és rendelkezésre bocsátására, melyek a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg főparancsnokság fővezetése alatt szolgálatra rendeltethetnek. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki.”²

A felszabadított Magyarország területén megjelenő demokratikus lapok közleményeiből megállapítható, hogy az ország közvéleménye a fegyverszüneti szerződés e pontjának végrehajtását is elsőrendű feladatnak tartja.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar nép, reakciós vezetőit követve, éveken át részt vett Hitler rablőháborújában és csak a Vörös Hadsereg győzelmei következtében, utolsó vazallusként hagyta ott a fasiszta rablók táborát, világossá válik a Hitler-ellenes háborúban való részvétel fontossága a magyarok számára.

Alapjában véve ez is jóvátétel, inkább erkölcsi, mint katonai jelentőségű jóvátétel. Közvetlen út arra, hogy a magyar nép megnyerje a szabadságszerető népek bizalmát.

A felszabadított Magyarország sajtójában kormánytagok nyilatkozatait látjuk, hogy milyen fontosnak és sürgősnek tartják a hadosztályok megszervezését. Népgyűlések egész során hasonló értelmű követelések hangzanak el.

A demokratikus magyar lapokból azonban arról is értesülünk, hogy az új néphadsereg megszervezésével olyan vezető katonai személyek nevei is felszínre kerülnek, akik a reakciós rendszerben a német fasizmussal kötött szövetségnek buzgó hívei és szószólói voltak. Bélyd tábornok, a leventék volt vezetője, aki ezt a szervezetet teljesen a nemzetellenes, fasisztabarát politika szolgálatába állította, hosszú időn át szabadon járt-kelt Debrecenben. Még nyugdíjügyét is sikerült elintéznie. Csak a közvélemény felháborodása akadályozta meg, hogy pártfogói nem tudták csendben meggyőződéses demokratának előléptetni. Lehet, hogy még az új hadsereg megszervezésénél is számításba jöhetett volna. Kutyára nem bízzák a szalonnát — mondja egy régi magyar közmondás. A demokratikus hadsereg szervezését és vezetését csak demokratikusan, németellenes tettekkel igazolt emberek intézhetik.

² A fegyverszüneti szerződés pontos szövegét lásd: Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma kiadása. Budapest, 1969. 36. o.

A szervezés alatt álló új magyar hadsereg demokratikus, fasisztaellenes, németellenes szellemétől függ ennek a hadseregnek a harcképessége. Ettől függ, mégpedig csakis ettől függ, hogy méltó képviselője lehet-e az új magyar demokrácia politikájának a német fasizmus végleges szétzúzásaért folyó nagy küzdelem döntő szakaszában.

Az Ideiglenes Kormány tagjainak nyilatkozataiból, a népgyűlések hangulatából arra is lehet következtetni, hogy a felszabadított Magyarország kormánya és népe ilyen hadsereget akar. Célját csak úgy érheti el, ha nemcsak a hadseregbe bevonuló katonatömeg, hanem az egész tisztikar és annak legfelsőbb rétegei is olyan emberekből fognak állni, akik őszintén, becsületesen akarnak harcolni Hitler és magyar lakásai ellen. Nem szabad megengedni, hogy a szennyes, nemzetvesztő, fasiszta uralom kalandorait becsempésszék a hadseregbe. Nem szabad megengedni, hogy a régi tisztikar kasztszelleme átöröklődjék az új hadseregbe, hogy egyesek, szakmai szolidaritásból szemet hunyva, háborús gonosztevőknek, a megtért bűnöst színlelő, vagy demokráciává festett fasisztáknak nyissák meg az utat az új hadseregbe.

A háborús bűnösöknek, az alakoskodó fasisztáknak a népbíróságok elé kell kerülniök. A demokráciáért, a fasizmus ellen harcra készülő új magyar hadseregben csak demokratikus érzelmű, igaz magyar hazafiaknak lehet helyük.

1945. III. 11.

A magyar nép 1848—49-es szabadságharca nagy napjának, március 15-nek 97. évfordulóját ünnepli. Az elmúlt év március 15-e még a német rabság gyalázatában érte az országot. Az uralmon volt reakció vérbefojtott minden, a német rablánc szétzúzására irányuló hazafias törekvést. Az ország városaiban és falvaiban még hungarista-nyilas bandák terjesztették a német fasizmustól szolgailag átvett fajelmélet ostobaságait. Fajvédelem címén üldözték és gyilkolták azokat a hazafiakat, akik a negyedszázados terror és reakciós „nevelés” következtében tétlenségbe süllyedt tömegeket fel akarták rázni dermedtségükből. Az igazi ellenséggel, a német fasizmussal és magyar lakásaival szemben harcra szólító hazafiakat az a sors érte, mint 1849-ben Batthyány Lajos, Nagy Sándor, Damjanich tábornokokat és a szabadságharc hőseinek más százait. Akasztófa és puszkagolyó volt a sorsuk.

A mai március 15-e nemcsak a nagy évforduló hagyományos ünnepnapja, hanem a magyar feltámadás ünnepe is. A Szovjetunió dicsőséges Vörös Hadseregének győzelmei szerezték meg ezt az ünnepet a magyar népnek.

A felszabadított Magyarországnak demokratikus alapon megválasztott Ideiglenes Nemzetgyűlése és kormánya van. A fejlődés útján erőszakkal visszatartott országban, majdnem száz év után, Kossuth és Petőfi eszméit kell megvalósítani. Magyarország még olyan sírbolthoz hasonlít, melynek ajtaját hosszú évek óta először nyitották meg. A nyitott ajtón elemi erővel tódul be a friss levegő. Az országot végveszélybe vitt reakció és a Gestapo által azok helyére ültetett Szálasi banda főkolomposai, Hitler futó hordáival együtt menekültek el. De a rejtett zugokban, mélyedésekben, leszállásban vannak a kevésbé ismert, reakciós, fasiszta ügynökök, a hátrahagyott titkos megbízottak. Ezek, rövid várakozás után, a demokrácia jelszavaival lépnek elő odvaikból, hogy megbízóik utasításához képest elgáncsolják, vagy hamis útra vezessék az életre kelt magyar demokráciát.

A magyar népnek a német járom és a feudális rabság ellen vívott 1848—49-es szabadságharca jórészt azért bukott el, mert a nemzetgyűlés félintézkedéseket tett, nem haladt Petőfi és Táncsics útján.

Az 1945-ös, a Vörös Hadsereg győzelmei segítségével a német járom és a feudális rabszolgaság ellen megindult új magyar szabadságharcnak fel kell használnia 1848—49 tanulságait.

Szabó Ervin, ennek a korszaknak tudós tanulmányozója, a föld felszabadításának kérdésén bizonyítja a félig megtett lépések végzetes következményeit. Az 1848-as pozsonyi országgyűlés határozott az úrbéres földeknek kártérítés mellett való átadásáról, de a nagybirtokosok önző érdekeit figyelembe véve, a ha-

szonbéres allodiális a jobbágyok földesúrtól való függőségét érintetlenül hagyta. „Mindez kisebbik része a jobbágyfelszabadtítás egész nagy művének” — jegyezte meg az 1848—49-es társadalmi és pártharcokról írt könyvében Szabó Ervin. „Mégis — folytatja — nem kis részben ezért kellett keserves kudarcot vallania a nemzeti szabadság mindenek felett álló nagy művének.”

Az 1944 decemberében Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés és az ott megalakított kormány egész terjedelmében vetette fel a demokratikus átalakulás minden alapvető kérdését. Megjelölte az utat, programot is adott a kérdések megoldására. Most a végrehajtásról van szó.

A felszabadított Magyarország népének le kell vonnia a következtetést 1848—49 tanulságaiból és okulnia kell a német rabság előidézte nemzeti szerencsétlenségéből. A Vörös Hadsereg győzelmei következtében szabadsághoz jutott magyar népnek nem szabad csodára várnia. Nem szabad tévtételekre visszaesnie most, amikor minden lehetősége megvan, hogy maga intézze sorsát. Teljes erejéből kell támogatnia a debreceni program gyors és határozott végrehajtását.

Előre kell lendítenie a tétovázókat, el kell sepernie az útból a kerékkötőket, a szabotálókat, a fasiszmus ügynökeket. Munka és politikai aktivitás, kitartás a nehézségek elleni küzdelemben — ezek az előfeltételei annak, hogy a nemzeti feltámadás ezévi ünnepe a jövőben a biztos alapokra helyezett demokrácia, a szabadság ünnepévé váljék.

1945. III. 23.

Magyarország Ideiglenes Kormánya a napokban elfogadta a Földművelésügyi Minisztérium földreformtervezetét és azt megerősítés végett az április ötödikére összehívott Nemzetgyűlés elé terjeszti.

A Magyarországról érkezett hírek szerint a tervezet elfogadása óriási lelkesedést keltett a magyar parasztság tömegeiben. A jövődő földtulajdonosok nagyobb eréllyel végzik a mezőgazdasági munkát. Most már látják, hogy megvalósul a magyar parasztság évszázados követelése, földet kapnak a törpebirtokosok és a földnélküli parasztlakók milliói.

Ha futólag áttekintjük a földtulajdonviszonyok történetét Magyarországon, könnyen megértjük az ott végbemenő átalakulás óriási jelentőségét.

Magyarország 1944. december 21-ig, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a jelenlegi Ideiglenes Kormány megalakulásáig, igazi történelmi anakronizmus volt Európa közepén. Olyan ország volt, ahol a legteljesebb mértékben őrizték meg a feudális földtulajdon maradványait. A magyar parasztság évszázados küzdelme a földért, a rengeteg véráldozat dacára, nem tudta elérni célját. Az ország földjének feudális urai, a külső reakció erőire támaszkodva, vérbefojtották a parasztság felkeléseit. Magyarország évszázadokon keresztül játékszere volt a német agresszió politikájának. Az országot vezető nagybirtokosok készséggel szolgálták a német érdekeket, mert német szuronyokra támaszkodva, a legutóbbi időkig meg tudták őrizni előjogaikat. A német Habsburg uralkodó kör pedig a maga érdekében használta fel a parasztság harcát a földért. Mikor a feudálisok túlságosan megerősödtek és veszélyeztették a császári hatalmat, a Habsburgok apró könnyítéseket adtak a parasztságnak. Mikor azonban a nagybirtokosok megegyeztek a dinasztiaival, a parasztságot ismét régi sorsába süllyesztették. Ez az oka annak, hogy Magyarországon a legutóbbi időkig sikerült megtartani a földtulajdon reakciós rendjét. Ez az oka annak, hogy a Magyarország sorsát intéző feudálisok hűséges szolgálói voltak a német fasiszta agresszió politikájának is.

A földtulajdonviszonyok jellemzésére elegendő néhány adat felsorolása. Az ország művelés alatt álló földterületének fele 10 760 nagybirtokos tulajdonát képezte. A másik fele 840 000 parasztgazdaság között oszlott meg. Ezekből 500 000 gazdaságnak egy hektárnál kevesebb földje volt. Másfél millió urasági cseléd és mezőgazdasági munkás egy talpalatnyi földdel sem rendelkezett. Egyidejűleg egyes birtokosok, mint a Festetich, az Eszterházi hercegek, a Csekolics, az Andrássy grófok és mások 50—100 000 hektáron felüli földterületet birtokoltak. Az ország földjének jelentékeny része volt az egyházak, főleg a katolikus egyház és a nagybankok kezében. A feudális birtokok egy része, a hitbizományi birto-

kok és az egyházi, az úgynevezett „holt kézi” birtokok, elidegeníthetetlenek voltak és ezek még a jómódú parasztság földszerzési lehetőségeit is korlátozták.

A feudális nagybirtokosok privilegizált helyzete jutott kifejezésre az állami élet egész területén. Az ő embereiket választották be az országgyűlésbe, azok ültek be a miniszteri székekbe, a helyi közigazgatás és a bíraskodási szervek vezető állásait a nagybirtokosok uszályában haladó nemesség, a dzsenti képviselői foglalták el. Ezekből a rétegekből került ki nagyrészt a hadsereg tisztikara, amely vak eszköze volt a nemzetellenes, német orientációs politikának.

A demokratikus koalíció győzelmei, a német fasiszta reakció közeledő pusztulása, a szó szoros értelmében kirántották a talajt a magyar feudális reakció lába alól. A győztes Vörös Hadsereg kiverte a német fasiszták és magyar nyilas-keresztes szolgáik hordáit Magyarország legnagyobb részéről. Szétzúzta a német fasizmus és a magyar feudális reakció rabláncait. A magyar parasztság elérte azt, amiért eredménytelenül vértett Dózsa György vezetése alatt 1514-ben, Rákóczi zászlói alatt 1703—1711-ben és Kossuth vezetése alatt 1848—49-ben. A parasztság földhöz juttatása a politikai demokrácia és a gazdasági fejlődés új útjait nyitja meg az egész magyar nép számára. Emberi megélhetést ad a parasztságnak, jobb munkabért a munkásnak és tág teret ad az értelmiség munkájának. A demokratikus Magyarország a haladás és szabadság egyik bástyája lesz Európa közepén, tagja annak a békés, alkotó közösségnek, melynek megteremtéséért a világ szabadságszerető népei most döntő harcaikat vívják a Szovjetunió vezetése alatt.

1945. IV. 4.

A Vörös Hadsereg Magyarország területének utolsó négyzetkilométereiről űzi ki Hitler fasiszta rablőhadait és Szálasi nyilas bandáinak maradványait. A magyar reakció nemzetellenes politikája és Szálasiék galád árulása folytán hadszíntérre tett Magyarország területén véget érnek a hadműveletek és a magyar demokrácia egész erejét a feudális maradványok kiirtására, az ország gazdasági életének helyreállítására fordíthatja. A demokratikus alapon megindult országépítő munka egyik legfontosabb feladata a földreform végrehajtása.

Magyarországról érkezett hírek szerint ez a magyar nép egész jövőjére döntő jelentőséggel bíró intézkedés már a megvalósítás szakaszába ért. Az Ideiglenes Kormány által nemrég elfogadott földreformtervezet alapján megkezdtek működésüket a helyi földosztó bizottságok. A bizottságokban döntő szavuk van a földigénylőknek, azoknak a törpebirtokosoknak és földnélküli parasztoknak, akiket azelőtt a hatalmon levő feudális nagybirtokosok igavonó állatként kezeltek. A Werbőczy István által 1517-ben kidolgozott Corpus Jurist, a híres „Hármas-könyvet”, mely a Dózsa György vezette parasztfelkeléstől megrettent feudálisok uralmát volt hivatva egyszer s mindenkorra biztosítani, most helyezi végleg hatályon kívül a magyar demokrácia gyökeres földreformja. A negyvennyolcas törvényhozás és az 1853. évi rendelet,³ mely utóbbi a gazdasági viszonyok kényszerítő hatása alatt megkísérelte a parasztság jobbágyi kötöttségének megváltoztatását, nem hozott lényeges változást, mert az uralmon maradt feudális klikk a gyakorlatban a saját érdekeinek megfelelően módosította az erre vonatkozó intézkedéseket. A parasztság földszerzési lehetőségeit szűkre szorították a hitbizományok és az ezekhez hasonlóan adásvétel tárgyát nem képező egyházi nagybirtokok. Ugyanezt a célt szolgálta a feudálisok befolyása alatt álló nagybankok pénzügyi politikája. Ezek hitelt csak a tehetős birtokosoknak adtak. Törpebirtokosoknak csak olyan vidékeken, ahol a bankok maguk is nagybirtokok szerzésére törekedtek és a parasztoknak súlyos feltételek mellett nyújtott hitel csak eszköz volt számukra az eladósodott parasztföldek összevásárlására. A nagybirtok kezében tartotta a legelőket, a takarmánytermő területeket, s ezzel lehetlenné tette a parasztság számára, hogy állattenyésztéssel javítsa helyzetét. A magyar feudálisok klikkjének így sikerült elérnie, hogy az 1944. évi statisztika szerint 16 634 844 katasztrális hold művelés alatt álló területből 7 738 814 katasz-

³ Az 1853-ban megjelent császári pátens értelmében csak az úrbérrendezéskor számba vett telkeket adták paraszti kézbe.

rális hold volt a 100 holdon felüli birtokok kezében. Ez a terület az, amely a felosztandó földalapot képezi. Ebből a területből 1 385 241 hold legelő, 1 720 056 hold erdő és 692 927 terméketlennek tekintett, adómentes föld. Ez utóbbinak túlnyomó része azonban, megfelelő földjavítási eljárás után, szintén a földalaphoz csatolható. Ennek a területnek egy részéről a földreform végrehajtása során ki fog derülni, hogy csak telekkönyvileg nyilvánították „terméketlennek”, hogy a nagybirtokosok adóterheit ezzel is csökkentették. Hozzávetőleges megállapítás szerint így a magyar földreform végrehajtói több mint négy és fél millió holdnyi földalappal rendelkeznek. A gyakorlati megvalósítás során természetesen ez a földalap még jelentős kiegészítést nyerhet.

A feudális nagybirtokosok uralma 1918-ig közjogi sérelmek felvetésével igyekezett eltéríteni a magyar nép figyelmét az azok sorsára döntő jelentőséggel bíró földkérdésről. 1918—19 után, mikor az összeomlott Osztrák—Magyar Monarchia területén kialakultak, vagy kiegészültek belőle az új nemzeti államok, a feudális reakció a közjogi sérelmek helyettesítőjét a külpolitika területén kereste. Új honfoglalást hirdetett a magyar feudalizmus járma alól felszabadult népek rovására. Imperialista céljai érdekében a magyar nép vérért és javait a német fasiszmus szolgálatába állította.

A magyar nép történelmi szerencséje, hogy a fasiszmus rablőháborúja a világhódító útra indult fasiszták vereségével végződik. A magyar nép kizárólag a demokratikus népek és elsősorban a Vörös Hadsereg győzelmeinek köszönheti, hogy végleg lerázhatja a feudális nagybirtokosok uralmának rabláncait. A Vörös Hadsereg győzelmeinek köszönheti, hogy elvégezheti az egyetlen és igazságos honfoglalást, a feudális nagybirtok felosztását. Évszázados követeléseit valósíthatja meg a maga teremtette demokrácia hatalmi szerveinek segítségével.

A Magyarországról érkező hírek a Berchtold, Koburg és Dessewffy birtokok felosztásáról az új, demokratikus élet megindulását jelentik. A gazdasági demokrácia megvalósítása biztosítja a politikai demokráciát. A földtulajdonossá váló parasztmilliók most lesznek először egyenjogú tagjai a magyar nemzetnek, részesei minden jognak és szabadságnak, mellyel az 1944. december 21-i debreceni fordulatig csak egy szűk, kiváltságos nagybirtokos klikk rendelkezett.

GELLÉRT TIBOR—MARKÓ GYÖRGY

DOKUMENTUMOK NEVELŐTISZTI INTÉZMÉNY KIALAKULÁSÁRÓL ÉS FEJLŐDÉSÉRŐL

Magyarország egyes részein még folytak a harcok, amikor a felszabadult országrészen megkezdődött a nemzet újjászületése. A társadalom előtt álló feladatokat elsősorban a Magyar Kommunista Párt — 1944. november 30-án megjelent — javaslata körvonalazta: Eszerint:

„A magyar nép létérdeke, Magyarország újjáépítésének elengedhetetlen feltétele a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában a német iga alól. Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! Minden késlekedés halálos...

A legmesszebbmenő támogatást kell nyújtani a Vörös Hadseregnek, mely kiűzi a magyar földről a német elnyomókat...”¹

E program alapján fogalmazódott meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata a magyar néphez:

„Az nem lehet, hogy nemzetünk elsüllyedjen a sírban, melynek szélére taszított bennünket a Németországgal kötött átkos szövetség! Nem akarjuk, hogy német hódítók oldalán a nemzet érdekei ellenére három és fél évig folytatott bűnös háború miatt elpusztuljon nemzedékek munkája...

Szakítani kell a hitlerista Németországgal!

Fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal, a Szovjetunióval, Angliával, az Amerikai Egyesült Államokkal!

Nem szabad ölbe tett kézzel nézni, hogy a magyar hazát egyedül az orosz hadsereg szabadítsa fel a német járom alól.

A szabadságot, a függetlenséget csak akkor érdemeljük meg igazán, ha magunk is cselekvően, minden erőnkkel kivesszük részünket a sa-

¹ Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. A Kommunista Párt javaslata. Néplap, 1944. november 30.

ját felszabadításunkból: Álljon talpra a nemzet szent szabadságharcra a német elnyomók ellen!...”²

Az új államiság megteremtése a régi társadalom romjain és a fasiszmus elleni harcban való részvétel új hadsereg létrehozását igényelte. A népünk előtt álló feladatok a Horthy-hadsereghez viszonyítva típusában és jellegében is új, népi demokratikus hadsereget követeltek.

A kor, amelyben az új feladatok jelentkeztek, a kibontakozó népi demokratikus forradalom, az éles osztályharc viszonyait tükrözte. A kiéleződő harc a szerveződő új magyar hadsereg belső életében is éreztette hatását. A hadsereg születésének időszakában nemcsak új, hanem régi elemeket is tartalmazott. Az ezek közötti összeütközések a fejlődés természetes jelenségei voltak.

Ezen okmánypublikáció azt tekinti feladatának, hogy az új elemek közül vázlatos képet nyújtson a nevelőtiszti intézmény létrehozásáról, fejlődéséről és a hadseregben betöltött szerepéről.

A nevelőtiszti intézmény létrehozását a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt szorgalmazta. A két munkáspárt kidolgozta javaslatát az új magyar hadsereg megszervezésére.³

E dokumentumban kategórikusan kijelentik, hogy „A Honvédséget eddig fasiszta és németbarát szellemben nevelték. Természetesnek tartjuk, hogy a múlt még nyomokat hagyott, tehát az új demokratikus szellem érvényesülését nem várhatjuk pillanatok alatt. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy a demokratikus szellemben felépülő új magyar hadsereg az új honvédség minden egyes tagjának az Ideiglenes Nemzeti Kormány a legnagyobb barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel megmutassa a helyes utat a demokratikus felfogás felé. E munka elvégzésére a Honvédelmi Minisztérium keretében »Kulturális nevelőosztály« felállítását javasoljuk. A honvédoktató tisztikar nemcsak a demokratikus szellem alapjait hivatott megvetni, hanem meg kell értesse minden honvéddel, beosztásra és rendfokozatra való tekintet nélkül, hogy

miért kell harcolni a demokratikus nagyhatalmak oldalán,

miért kell szembefordulnia volt szövetségeseivel,

miért kell a fasiszmissal végleg leszámolni.”⁴

A nevelési feladatok felsorolása után a javaslat a nevelőtiszti intézmény szervezetével foglalkozik, amely az alá- és fölérendeltségi viszony mellett tartalmazza a feladatköri meghatározásokat is.

A kulturális nevelőosztály vezetőjének a Honvédelmi Minisztérium

² Megfogalmazva 1944. december 21-én, megjelent a Néplap 1944. december 24-i számában, Közli Gellért Tibor—Kis András: Dokumentumok a Magyar Néphadsereg születéséről. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1970. 1. sz. 125—126. o.

³ A javaslat a „toborzási felhívás” megjelenésével egyidőben — 1945. január 30-án — készült el. Teljes terjedelemben közli: Gellért Tibor—Kis András: i. m. HK 1970. 1. sz. 128—132. o.

⁴ Uo.

politikai államtitkárát javasolták. Az egyes hadosztályokhoz, ezredekhez és zászlóaljokhoz a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárának javaslatára a honvédelmi miniszter oktatótiszteket nevez ki. A hadosztály-oktatótiszt alezredesi, az ezredoktatótiszt őrnagyi, a zászlóalj-oktatótiszt századosi rangot kap. A munkáspártok körvonalozták a nevelőtisztek hatáskörét is. Eszerint az ő feladataik közé tartozna: előadások szervezése, gondoskodás a csapat kulturális szükségleteinek ellátásáról, mozielőadások rendezése, könyvtárszervezés stb. Kötelességük állandóan figyelemmel kísérni a csapat szellemét, és az észleletről, közvetlenül a felettesük útján, joguk van jelenteni a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárának.

A munkáspártok annak a véleménynek adtak hangot, hogy „A kulturális nevelőosztály, illetve a nevelőtisztek nem vihetnek be a hadseregbe pártpolitikát, hanem kizárólag demokratikus, hazafias szellemet és (a) német fasizmus elleni háború szükségességének tanítását. Az ő feladatuk lenne odahatni, hogy a magyar hadsereg valóban új, demokratikus szellemű hadsereg legyen, nem pedig a régi hadsereg feltámasztása.

„A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt kész konstruktíven együttműködni az új nemzeti haderő felépítésénél. Éppen ezért teszik javaslatukat a kulturális nevelőosztály szervezetére...”⁵

A kommunista párt ösztönzésére kommunisták és volt partizánok százai kerültek a hadseregbe, nevelőtiszti beosztásba. Már 1945. február 29-én megérkezett a Szovjetunióból az a szerelvény, amely 734 olyan elvtársat hozott, akik partizánképzésben részesültek. Ezek nagy többsége a hadseregbe került.

A munkáspártok által javasolt nevelőtiszti intézmény kezdettől fogva tevékenyen részt vett a katonák nevelésében, a demokratikus szemlélet fejlesztésében, míg a Honvédelmi Minisztérium azt az álláspontot képviselte, hogy „... a nevelőtiszti kar felállítása feleslegesnek látszik”.⁶

A nevelőtiszti intézmény fejlődésének *első szakasza* 1945 januárjától a háború befejezéséig (május 9.) tartott. Ezen időszak alatt a nevelőtiszti intézmény a reakció elleni harccal és eredményes nevelői munkájával megszilárdította helyét, nélkülözhetetlenné tette magát a hadseregben.

Ebben az időszakban a nevelőtisztek fő feladatát képezte, hogy elősegítsék a hadsereg bekapcsolódását a fasizmus elleni harcba. Ezért a nevelőtisztek — többségük kommunista volt — arra törekedtek, hogy politikai és történelmi tárgyú előadások sorozatával, a katonákkal történő személyes foglalkozásokkal erősítsék a demokratikus

⁵ Uo.

⁶ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) HM. 1945/eln. 25 589.

szemlélet térhódítását, és széles körökben magyarázták a fasizmus elleni harc szükségességét (1—5. dokumentum).

A fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációja után a külpolitikai feladatok háttérbe szorultak. A nevelőtiszti intézmény fejlődésének második szakasza bontakozott ki ekkor, amely — megítélésünk szerint — 1946. szeptember 11-ig, a szervei határozvány megjelenéséig tartott (18., 19. dokumentum).

A nevelőtiszti intézmény már korábban is meglévő feladatai közül előtérbe kerültek az ország belpolitikájával és a hadsereg belső életével kapcsolatos célkitűzések.

A jobboldali erők a kisgazdapárt 1945-ös választási győzelme után úgy értékelték, megérték a feltételek arra, hogy támadásba lendüljenek a baloldal ellen. Ennek a célnak a szolgálatában erősíteni kívánták pozícióikat a hadseregben is. Igyekeztek egyre több nyugatos tisztet aktivizálni, a demokratikus érzelmű tartalékos tiszteket pedig mellőzni.

Ilyen körülmények között a nevelőtisztek munkájukat két irányban fejtették ki: támogatták az ország újjáépítésének kommunista programját, azt a törekvést, hogy a hadsereg egyre aktívabban vegye ki részét a gazdasági építőmunkából; másrészt élére álltak a reakciós törekvések elleni harcnak.

Míg az első időszakban nem minden alakulatnál működtek nevelőtisztek, addig erre az időszakra elérték, hogy valamennyi alakulatnál (századig bezárólag) rendszeresített nevelőtiszti hely legyen. Jól működő kommunista pártszervezeteket hoztak létre. Együttműködtek „D” (defenzív) tisztekkel a nyugatos és háborús bűnös tisztek felkutatásában és leleplezésében. A reakció erői szerették volna elérni, hogy a nevelőtiszti állomány felhiguljon. Ennek érdekében egyre többen beszéltek arról, hogy „a lelki és politikai nevelés összefonódik”, a lelkeseknek és politikai tiszteknek együtt kell működni. Igyekeztek nevelőtiszti beosztásokba egyházi személyeket ültetni, s a demokratikus gondolkodású nevelőtiszteket a „B”-listázás során a hadseregből eltávolítani. A kulcspozíciók egy részét azonban már a kommunisták birtokolták. Így például a HM személyügyi csoportfőnöke Ily Gusztáv volt, akinek általában sikerült keresztülhúznia a reakció számításait.

A nevelőtisztek szerkesztésében jelentek meg a csapatújságok és az alakulatok faliújságjai, amelyeket felhasználták a reakciós mesterkedések leleplezésére. Rendkívül sokat foglalkoztak a legénység kulturális igényeinek kielégítésével, és egyéni problémáik megoldásával (8., 9. dokumentum).

Nem feledkeztek meg önmaguk ideológiai továbbképzéséről, új nevelőtisztek kiképzéséről sem. Az egyes alakulatok (hadosztályok), önállóan, nevelőtiszti tanfolyamokat szerveztek (15., 21. dokumentum).

1946 tavaszáig a nevelőtiszti intézmény visszavonhatatlanul megszilárdult, hozzájárult ahhoz, hogy a hadseregben döntően a kommunista befolyás érvényesüljön. Ezt a tényt a kiscgazdapárt véderő bizottsága úgy értékelte, hogy a hadseregben „... egyre nőtt a belső politizálás erőssége, ezen belül pedig a marxista pártok egyeduralkodása”.⁷

A nevelőtiszti intézmény fejlődésének *harmadik szakasza* 1946 szeptemberétől a politikai tiszti intézmény bevezetéséig, 1949. február 18-ig tartott. Ezen időszak történeti feldolgozása és értékelése egy újabb okmánypublikáció, illetve monográfia feladata.

1.

ERKÖLCSI OKTATÁS AZ 1. VASÚTÉPÍTŐ EZREDNÉL⁸

1945. február 13.

6. pont. Erkölcsi oktatás:

Utasítom a zljpságokat, hogy a legénység részére erkölcsi oktatásokat tartsanak. Az oktatás tárgya elsősorban a munkáról szóljon, továbbá oktatni kell demokratikus életformákat is, és ebben a szellemben minden aktuális, vagy napi eseményt, feladatainkat és az új Magyarország felépítését. Közgazdasági kérdések oktatása is fontos. Így a tőkehalmozódást és annak kizsákmányoló erejét. A társadalmi osztályellentétek kiküszöbölése, a földbirtokreform, kertgazdálkodás, napszám és munkabérek kérdése, népegészségügy. A magyar város és falu kérdése, népművészet, népszaporodás. Magyar történelemből Vata, Koppány, Dózsa szabadságharca, Rákóczi kurucvilága, Kossuth és a 48-as nemzeti törekvések jelentősége.

Gyöngyössy Gábor
e. pk.

HL. Műszaki alakulatok iratai 1. doboz. (Részlet a 17. sz. ezredparancsból.)

2.

A SZABADSÁGHARCOS HONVÉD TÍZPARANCSOLATA

1945. március⁹

1. A szabadságharcos honvéd a dolgozó magyar nép öntudatos katonája.
2. A szabadságharcos honvéd a magyar föld és a magyar nép szabadságát védi a rabló németekkel, a hazaáruló nyilasokkal és a népellenes reakcióval szemben.
3. A szabadságharcos honvéd Rákóczi kurucainak és Kossuth honvédekének szent szabadságharcát folytatja a biztos győzelemig — a Vörös Hadsereg, az angol—amerikai haderő és a szabadságszerető népek hadseregeinek oldalán.

⁷ BM irattár.

⁸ Az ezred 1945. január 10-én Debrecenben alakult (HL HM 1945/eln. 22 629), majd 1945. február 16-án hadosztállyá szerveződött. (HL Műszaki alakulatok iratai 1. doboz. Az 1. vasútépítő hadosztály Műszaki naplója.)

⁹ A rölap kiadásának pontos dátuma nem állapítható meg. A „Szabadság” nyomdában készült Debrecenben.

4. A szabadságharcos honvéd hősi harccal mossa tisztára a magyar becsületet, amelyet a hitleri rablóhadjáratban való részvétel bemoskolt.
5. A szabadságharcos honvéd a németekért és cinkosaikért elpusztult magyar életek és értékek, falvak és városok megbosszulója.
6. A szabadságharcos honvéd öntudatosan fegyelmezett, mert tudja, hogy fegyver nélkül nincs győzelem.
7. A szabadságharcos honvéd halálmegvetően bátor, mert hazája szabadságáért, a maga és népe jólétéért, a magyar föld magyar munkáskézbe jutásáért, a dolgozó magyar nép jogaiért küzd.
8. A szabadságharcos honvéd halálig hűséges népéhez és népe ügyétől soha senki semmivel nem tántoríthatja el.
9. A szabadságharcos honvéd szívvel-lélekkel azon van, hogy népe ügyéért minél jobban tökéletesítse magát a harci ismeretekben.
10. A szabadságharcos honvéd minden lelki és testi erejével, vérével, sőt ha kell, életével is egyet szolgál: a szabad, független, demokratikus Magyarországot!

HM Nevelő csoport

HL. 6. ho. iratai, 1945. 26. doboz. (Röplap)

3.

A HM KULTURÁLIS ÉS NEVELŐ OSZTÁLY VEZETŐJÉNEK ÁTIRATA
A MEGYEI FŐISPÁNOKHOZ,
NEVELŐTISZTEK AJÁNLÁSA TÁRGYÁBAN

1945. március 5.

Az új magyar népi hadsereg felállításával kapcsolatosan szükségessé vált a honvédség népi átnevelésére nevelőtiszti intézmény megszervezése.

A nevelőtisztek feladata:

A honvédség következetesen népi gondolkodását kialakítani és biztosítani, a reakciós gondolatot gyökeresen felszámolni, nyomait eltüntetni, a német, nyilas és reakcióellenes harc, valamint a magyar élet halaszthatatlan népi átalakítása szükségességének tudatát belegyökereztetni a honvédség tagjaiba; tudatossá tenni a honvédség minden tagja előtt, hogy miért kell minél hamarabb csatasorba állnunk a szövetséges demokrata hatalmak oldalára és szembenézni a magyar-nyilas németekkel és nyilas hazaárulókkal; miért kell népünknek a fasiszmus-sal végleg leszámolnia, milyen szerepet játszott történelmünkben a német szomszédság és barátság? mi a demokrácia és fasiszmus közötti különbség, mi a demokrácia lényege; mi a földreform; milyen jutalomra várhat a szabadságharcos honvéd a fasiszmus ellen vívott derekas harcának eredményeképpen? stb. . . .

A fentiekből értelemszerűen következik, hogy a nevelőtisztnak meggyőződéssel és következetesen népi gondolkodású, megbízható és pedagógiaileg képzett tisztnak kell lennie.

A nevelőtisztek a hadosztálytól a zászlóaljig bezárólag nyernek csapategységként beosztást.

Az ügy fontosságára és sürgősségére tekintettel kérjük a főispán urat, nevelőtisztnak alkalmas tiszteknek a HM kulturális oktató osztálya számára való ajánlásra és az osztályhoz való irányítására.¹⁰

Jánosi Ferenc
osztályvezető

Debreceni Allami Levéltár. Bihar megye főispánjának iratai. XXI. 1/b. 5. 789/1945. sz.

¹⁰ Az irat pro domo részében utalás történt arra, hogy Erdélyi Ferenc, Bihar megye főispánja, 1945. március 28-án ezt válaszolta: „... a vármegye területén nevelőtisztnak alkalmas egyén ezidőszertint nincs.”

A 16. HONVÉD GYALOGEZRED NEVELŐI
NYILAS ÖSSZEESKÜVŐKET LEPLEZTEK LE

1945. május 1.

1. Jelentem, hogy a ho. szállítása továbbra is igen lassú ütemben történik. Április 30-án, tehát 13 napos út után haladt át Szombathelyen Körmenđ felé a negyedik szállítmány.

2. A ho. felszerelése is elég lassú. Eddig még csupán a ruházatot és a műszaki felszerelést kaptuk meg. A ho. feltöltésének pillanatnyi helyzetéről naponta küld a ho. jelentést az itt levő orosz ök. törzs útján a 27. hads.páságnak.

A 16. gy. e. nevelői felgöngyölítettek egy — magukat kopjásoknak nevező — nyilas összeesküvő társaságot. Vezetőjüket, Piroska szds-t is elfogták. Tekintettel az ügy országos kiterjedésére, a nyomozás meggyorsítása végett a 16. gy. e. nevelőtisztjét Budapestre útbaindítottam.

4. Amennyiben a magyar csapatok a harcban még részt tudnak venni, kívánatos lenne, hogy kitüntetések adományozására bizonyos esetekben a hop-nak is joga legyen. Ez a küzdőszellem fenntartására egyes kiváló harccselekmények gyors jutalmazása folytán serkentőleg hatna.

Ugyancsak kívánatos magyar kitüntetések adományozása a Vörös Hadsereg olyan tagjai számára, akik a ho. felszerelésével kapcsolatban nagy segítőkészségről tettek tanúságot.

HL. HM. 1945/eln. hdm. 24 433. (A 6. ho. helyzetjelentése.)

A 18. HONVÉD GYALOGEZRED NEVELŐTISZTJÉNEK TERVE
AZ ÁLTALÁNOS NEVELÉSI FELADATOKRÓL

1945. május 7.

1. A szakácsok állandóan tiszták, borotváltak legyenek. A konyha a poros országúttól távol telepítendő. (Por-légymentes.)
2. Napiparancs kihirdetése, fegyelmező *soha nem maradhat el!*
3. A renitenskedők (fegyelmetlenkedők), lövöldözők kérlelhetetlen megfenyítetése. Követelni kell!
4. Orosz pcs.-ra a ti.-i konyha felállítandó. Minden ti.-i beosztásban levő ott étkezik. (Pl. a szak. pk. örm. vagy szkv. is!!!!) Demokratikus igazság: értékes munkát végez. Jobb jár neki. Alkalmilag megbeszélendő. (Egyébként soron következnek.)
5. A polg. ruhákat a körmenđi Kommunista Párt veszi át. Csomagolása, helyes névtáblával és címmel való ellátása ellenőrzendő!
6. Táborfűzműsor kidolgozandó. Idő van! Terv, hogy a ho. zenekara az ezredék-nél, zlj.-aknál folytatólagosan megjelenik és akkora kell a műsor. Tervezni! És nekifogni!
7. Kb. 180 fő fasiszta partizán jött át német területről. A 16. gy. e. elfogott egyet. Vallomása szerint 7-es csoportokban akarnak működni. Jelzik hollétüket s így keresik egymást. Községnevtáblán: buzogány jellel, templom bejárata mellett vagy a bíró kapuján pl. X56-tal, ami azt jelenti: itt vagyok az 56-os házszám alatt. Ha innen elmennek, az X fölé kettős keresztezett zászlócskát rajzolnak. *Szigorúan bizalmasan ellenőrizni!!!* Egy nevelő a helységtáblát, másik a tempomot stb.

8. A nevelők minden erejükkel és igyekezetükkel segítsék elő a fegyelem megszilárdítását. Harcban pedig minden nevelő éharcosként ragadja magával alakulatát.

A zlj. nev. ti.-ek f. hó 15-ig minden nap olvassák fel!

HL. 6. gy. ho. iratai, sz. n. 26. doboz.

6.

A 6. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁGÁNAK
1. SZ. NEVELŐ PARANCSA

1945. május 22.

1. A nevelők szolgálati viszonya.

A még mindig felmerülő vitás kérdésekkel kapcsolatban tájékoztatásul közlöm, hogy a nevelők, a kifejezetten nevelői munkától eltekintve, minden más vonatkozásban közvetlen parancsnokuknak vannak alárendelve. Ennek következtében a nevelők az alosztályukon belül előforduló esetleges visszasságokat is közvetlen parancsnokuknak jelentik. Utasítom a parancsnokokat, hogy a nevelők által szóban vagy írásban előadott jelentéseket vizsgálják ki és ennek megfelelően intézkedjenek.

Amennyiben a nevelő úgy látja, hogy katonai előjárója a felmerült kérdést, vagy visszasságot nem a demokrácia szellemében oldotta meg, írásbeli jelentését közvetlen katonai előjárója útján ennek feletteséhez (pl. szd.-pk. esetén a zlj. pk.-hoz) terjeszti fel, ugyanakkor azonban jelentésének megtörténtéről a nevelői vonalon közvetlen előjáróját is jelentés formájában tájékoztatja.

Hasonló jelentéseknek közvetlenül a nevelői vonalon való továbbterjesztését, illetve ilyeneknek a honvédelmi miniszternél való közvetlen előadását, mint a szolgálati út megkerülését, megtiltom.

2. A nevelők fegyelme.

Több alkalommal tapasztaltam, hogy egyes nevelők nem állnak hivatásuk magaslatán. Különösen vonatkozik ez a katonai fegyelemre. Előfordult az is, hogy egyes nevelők nevelő-előjáróikkal szemben is szabályellenességekre, pongyolaságokra ragadtatták magukat. Többször előfordult az is, hogy egyes nevelők, népszerűségük érdekében, látszatigazságokért kardoskodtak ugyanakkor, mikor a közösségi érdekeket érthetetlen módon figyelembe sem vették.

A nevelői intézmény minden egyes tagjának arra a magaslatra kell emelkednie, hogy ne a népszerűséget keresse, hanem az igazságért harcoljon, ha kell, a saját bajtársaival szemben is. A nevelők ne engedjék magukat a bajtársak helytelen irányú kívánságaitól befolyásolni, hanem igyekezzenek őket álláspontjuk helytelenségéről meggyőzni.

Ezért elrendelem, hogy a nevelők mind katonailag, mind a nevelői munka terén fegyelmezetten viselkedjenek és a legénység valódi érdekeikért harcoljanak.

3. A nevelő munka egységesítése.

A nevelői munka egységessé tétele érdekében elrendelem, hogy az ezd. és ö-zlj. (vonat) nev.-tiszték alkalomadtán, de havonként legalább egyszer személyesen jelentkezzenek a ho. nevelőtisztnél. Ez alkalommal írásban tegyenek jelentést a csapattestüknél az előző időszak folyamán végzett nevelői munkáról, valamint az ezen idő alatt előfordult eseményekről és a felmerült gyakorlati és elméleti problémákról.

Az ezd. (ö-zlj. stb.) nevelőtisztek a központilag kapott utasításokat a zlj. (ö-aloszt. stb.) nevelőtisztekkel hetenként tartandó megbeszélésen közöljék s a következő hét nevelői munkáját egységesen irányítják.

A zlj. nevelőtisztek az így kapott utasításokat ugyancsak hetenként kötelesek századnevelőkkel megbeszélés formájában közölni. Utasítom a zlj. és szd.-parancsnokokat, hogy ezeken a megbeszéléseken a pk.-ok és nevelők közötti együttműködés biztosítása érdekében vegyenek részt.

4. A nevelők részvétele a foglalkozásokon.

Szolgálati érdekből kifolyólag elrendelem, hogy a szd. és üteg (aloszt.) nevelők katonai tudásuk és katonás magatartásuk fokozása céljából alakulatuk teljes délelőtti foglalkozásán, ill. kiképzésén részt venni tartoznak. Nevezettek részére foglalkozásmertesség (előkészület az aznapi, ill. másnapi nev. munkára) ezek szerint csak délutánra engedélyezhető. Ugyancsak délután tartoznak a nevelők az elrendelt nevelői foglalkozást is megtartani.

A nevelőknek egyéb (őr, ügyeleti stb.) szolgálatok alól való mentesítését továbbra is érvényben tartom.

5. Írásbeli jelentés a nevelői munkáról.

Elrendelem, hogy a nevelők havonta 1., 11. és 21-én írásban tegyenek jelentést az előző tíz nap folyamán végzett nevelői munkáról és a megoldott vagy meg nem oldhatónak bizonyult felmerülő problémákról. Ezen jelentéseket a zlj. nevelőtisztek összegezve tartoznak a saját munkájukról szóló jelentéssel együtt havonta 3., 13. és 23-ára az illetékes ezd. nevelőtiszthez felterjeszteni, akik ezeket hasonló szellemben összegezve a ho. nevelőtiszthez havonta 6., 16. és 26-ára terjesztik fel.

6. Nevelőképző tanfolyam.

A nevelőtisztek szellemi továbbképzése és a nevelők utánpótlásának biztosítása céljából a hadosztálynevelőtiszt kb. kéthetes tanfolyamot rendez.

A tanfolyam kezdete: 1945. május 31-én 8 h-kor.

A tanfolyam helye: a ho.-pság, állomáshelye (tábori posta C 707.).

A tanfolyam parancsnoka: dr. Szeremley Gyula. o. szds., ho.-nevelőtiszt.

A tanfolyam vezetője: Benke Miklós zls.

A tanfolyam résztvevői: zászlóaljanként, osztályonként ill. önálló alosztályonként legalább 2, de legfeljebb 4 fő.

A résztvevők kiválasztása: A nevelők a parancsnokok bevonásával honvédek, tisztessék és tiszthelyetessék közül azokat válasszák ki, akiket nevelői tisztségre szellemi adottság, előadói képesség, elfogadható helyesírás és katonás magatartás szempontjait tekintve véve, alkalmasnak tartanak. A kijelöltek lehe-

tőleg tényleges idejüket szolgálók legyenek. Tanfolyamra utasítandók továbbá mindazon ideiglenesen megbízott nevelők, akik még tanfolyamot nem végeztek és vizsgát nem tettek, de nevelőtisztségre való alkalmasságukról eddigi munkájuk során bizonyosságot tettek.

A tanfolyam hallgatóinak élelmezése és ellátása: a tanfolyamra kijelöltek névsorát f. h. 27-én 12 h-ig a csapattest pságok a ho.-nevelőtiszt útján ide jelentsek. A kimutatás az alábbi rovatokat tartalmazza: alakulat megnevezése, név, rendfokozat, születési év, állományviszony (tartalékos, tényleges), alkalmassági vélemény parancsnokától és nevelő előljárójától.

A tanfolyamon résztvevők útbaindítása: A nevelőtanfolyam hallgatóit alosztályaik úgy indítsák útba, hogy a ho.-nevelőtisztnél f. hó 29-én 12 h-ig jelentkezessenek. A résztvevők öltözete: menetöltözet.

7. A polgári lakosság felvilágosítása.

Utasítom az ezd.-nevelőtiszteket (az ö.-alakulatok nevelőit), hogy állomáshelyeiken lépjenek érintkezésbe a Nemzeti Bizottságokkal abból a célból, hogy előadások keretében vegyenek részt a lakosság gondolkodásmódjának demokratikus irányú átalakításában. Ezt a tevékenységüket különösen szükségessé teszi az a körülmény, hogy a dunántúli részek később szabadultak fel a fasiszták propagandája alól és a lakosság felvilágosítására hivatott szervezetek még hiányosan működnek. Az előadások csak a demokratikus elvek keretein belül mozoghatnak, pártpolitikai tendenciájuk nem lehet. Szorgalmazzák ezirányú munkájuk során a Nemzeti Bizottságoknál a felvilágosító előadások megrendezését, amelyek keretébe a demokratikus társadalomszemlélet korszakalkotó jelentőségének méltatásával kapcsolódjanak be. Foglalkozzanak a nemzetiségi kérdéssel is s e kérdésnek éppen a demokratikus módon való megoldásával, tekintve, hogy ez a probléma a béketárgyalások közeledtével mindinkább a köztudatba fog kerülni. Előadásaikra gondosan készüljenek elő, hogy annak értékét, nívót és hatását biztosíthassák.

8. Tájékoztató tanulmányok kiadása a nevelők részére.

A nemzetiségi kérdésekkel kapcsolatos előadások alapjául Demeter János „A nemzetiségi kérdés a Duna völgyében és a Szovjetunióban” című munkája használható fel. Mind ez, mind pedig a nemzeti kérdés tárgyalása a közeljövőben brossurákban kerül ki nyomtatásra, úgy, hogy az ilyen tárgyú előadások anyagát minden nevelő kézhez fogja kapni.

9. Nevelői előléptetések.

Az alosztály (század, üteg) nevelők előléptetését további intézkedésésemig felfüggesztem. Az új tanfolyam végeztével a sikeresen végzettek és minden egyéb tekintetében megfelelő nevelők részére az őrmesteri rendfokozatig való fokozatos előléptetést természetesen elő fogom segíteni. A minősítés jogát azonban minden egyes esetben magamnak tartom fenn s ezért a nevelőkre vonatkozó előléptetési beadványok az egyes alakulatokhoz való felterjesztésük előtt a ho.-nevelőtiszthez nyújtandók be.

10. Tábortüzek rendezése.

A honvédség nevelése és szórakoztatása céljából az egyes alakulatok (ezd. ö.-zlj., ö.-üteg), illetve az egyes helyőrségek által havonként tartandó műsoros

tábortüzek rendezését rendelem el. A műsor (alkalmi beszéd, szavalat, énekkari számok, vidám jelenetek stb.) változatosabbá tétele céljából célszerűnek mutatkozik az egyes alakulatok szereplő személyzetének más alakulatokhoz vendégjátékra való kiküldése is.

Székely László vk. ezds. s. k.
hadosztály pk.

HL. A. 6. ho. iratai 26. doboz. (28. sz. ho. napiparancs melléklete.)

7.

RÉSZLETEK A HM KIKÉPZÉSI OSZTÁLYÁNAK VÉLEMÉNYÉBŐL A NEVELŐTISZTI INTÉZMÉNY SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL¹¹

1945. június 2.

Az új magyar honvédség népi nevelése, demokratikus szellemű átalakítása *korszerű követelmény*. Ennek megalapozására és kifejesztésére a nevelőtiszti intézmény szükséges, azonban egy külön nevelőtiszti kar felállítása feleslegesnek látszik.

A honvédség hivatása — többek között — a belső demokratikus rend és biztonság fenntartásában való közreműködés, miből következik, hogy elsősorban *a honvéd tisztikar (tiszthelyettesi kar) összességét kell a korszellemnek megfelelően nevelni, átképezni.*

Tehát egészséges közszellemet és közfelfogást kell úgy az egyes szervezetszerű egységeken belül, mint a honvédség összességén belül kiépíteni. Erre pedig egyedüli mód a tisztikar (tiszthelyettesi kar) megfelelő kiválasztása, majd pedig nevelése, tanfolyamok felállítása által. *Ezzel az egész népi hadseregnevelés összhangja biztosítva lesz.*

Meggondolandó még, hogy a tervezett nevelőtiszti intézmény a javasolt létszámmal a valószínűleg korlátolt létszámú békehonvédségbe egyáltalán beállítható-e?

HL. HM. 1945/eln. nev. 25 589.

8.

A 18. HONVÉD GYALOGEZRED NEVELŐTISZTJÉNEK¹² LEVELE A GÖLLEI FÖLDBIRTOKRENDEZŐ BIZOTTSÁGNAK

1945. június 11.

A 18. honv. gyalogezred állományában katonai szolgálatot teljesítő Deres Kálmán (Gölle, 1919. Huska Erzsébet) tart. honvéd, aki Gölle községben lakik, szabadságáról visszatérve arról tett jelentést, hogy földigénylését Cím arra

¹¹ B. Szabó István vezetésével a HM-ben 1945. június 8-án értekezletet tartottak, ahol megvitatták a „honvéd nevelőtiszti intézmény” tervezetét. Az irat magát a tervezetet nem tartalmazza, csupán a kiképzési és a fegyelmi osztályok véleményeit.

Jellemző, hogy a szervi határozvány több mint egy évvel később — 1946. szeptember 11-én jelent meg a Honvédségi Közlöny 1946. 30. számában.

¹² A 18. honvéd gyalogezred nevelőtisztje Hegyi László hadnagy volt.

való hivatkozással, hogy igénybejelentésével elkésett, elutasította és részére sem házhelyet, sem földet nem utalt ki.

Ez az eljárás annál is inkább sérelmes és jogtalan, mert a földbirtokrendezésről szóló miniszteri rendelet értelmében a katonai szolgálatot teljesítő igényjogosultak részére meghatározott mennyiségű földingatlan tartandó fenn s így egy, a magyar demokratikus honvédségnél a németek elleni harcra önként jelentkezett honvéd igénybejelentésével soha nem késhet el. Mert jegyezze meg végre a Bizottság minden tagja, hogy vége azoknak az időeknek, amikor a nincstelen ember mindig az otthon lézengő és honvédelmi szolgálattól irtózó haszonlesők számára harcolja ki a nagyobb darab kenyeret! Az az idő lejárt, amikor a katonai szolgálatot teljesítők hozzátartozóit tetszés szerint ki lehetett játszani és így természetesen mindenki irtózott, kibújt a katonai kötelezettség alól. Ma és ezután minden időben megbecsülést érdemlő helytállás az, ha valaki otthonát elhagyja, hogy a hazáért és a népért feláldozza magát.

Felkérem Címet, hogy ezt a kérdést haladéktalanul vizsgálja felül és a törvényben előírt kötelességének megfelelően nevezettet, mint honvédet, elsősorban részesítse megfelelő földjuttatásban, mert semmiképpen nem engedjük jogait elsikkadni!

Az ügyre vonatkozó válaszát¹³ mielőbb szíveskedjék táb. posta útján hozzánk juttatni.

HL. 6. gy. ho. iratai, 26. doboz. 89/45. sz. — 18. gy. e. nev. ti.

9.

ZÁSzlÓALJ-NEVELŐTISZTI ÉS SZÁZAD-NEVELŐI FELADAT
ÉS MUNKAKÖR MEGHATÁROZÁSA A 6. HONVÉD
GYALOGHADOSZTÁLYNÁL

1945. augusztus 20.

I. FELADAT:

A magyar demokratikus hadseregben az öntudatos népi szellem kialakítása. — A politikai felvilágosítás, a szociális felfogás elmélyítése és kulturális fejlődés előmozdítása által a zlj.-hoz (szd.-hoz) tartozókat pártpolitikai irányelvek kizárásával a demokratikus, közösségi életbe bevezetni, harcos tagokká nevelni és így a népi jogok öntudatos megtartására képessé tenni.

II. MUNKAKÖR:

1. Nevelés: demokratikus irányú előadások, viták, felolvasások, újságközlemények, rendeletek, parancsok, szabályzatok ismertetése, megértetése és elfogadtatása. (Ti.-ek, thts.-ek nevelése.)

2. Szociális gondozás: ételmezési, elhelyezési, ruházati és felszerelési ügyek megfigyelése, személyi, illetve hadigondozási sérelmek, panaszok, kérelmek felvétele, elintézése, tanácsok; a közösségi szellem erősítése; visszaélések, túlkapások, szabálytalanságok megakadályozása, orvoslása.

3. Művelődés, szórakozás: könyvtár, műsor, tábortűz, kirándulás, sportesemények rendezése; nevezetességek, múzeum, mozi, színház, fürdő megtekintése; népiünnepély, tánc, nótadélután; alfabetá-, közművelődési, politikai tanfolyam tartása, faliújság szerkesztése.

¹³ Horváth Ferenc, a göllei Földigénylő Bizottság elnöke, 1945. július 6-án kelt válaszával közli, hogy Deres Kálmán honvéd a bizottság döntése alapján „... a katonai szolgálatot teljesítők részére tartalékolttal földből fog is kapni.”

4. Bajtársi élet: honvéd-társalgó látogatottsága, vezetése, felszerelésének tökéletesítése, szükségletéről való gondoskodás, viták előadások; érdeklődés iránya, közreműködés, szórakozási lehetőségek.

5. Általános és esetenkénti megfigyelések: a fegyelem és rend, kiképzés és szolgálati érdek, pk.-ok és alárendeltek, méltányosság és igazságosság, egyéni magatartás, rendellenes cselekmények állandó figyelése, a kincstári vagyon és gondozásának szemeltartása. Azonnali javaslattevés a pk.-hoz!!!

6. Testnevelés: sportesemények, edzések, versenyek, játékok: labdarúgás, kosárlabda, teke, asztalitenisz, úszás, atlétika, birkózás, ökölvívás stb.

7. Javaslato: a nevelői munka hatályosabbá tételére, a csapatszellem fokozására vonatkozó előterjesztések, általános hangulat, óhaj, vágy stb. közlése.

HL. HM. 1946/eln. 17 305. sz. irat melléklete.

10.

VÖRÖS JÁNOS RENDELETE
A HADSEREGBEN FOLYÓ PÁRTPOLITIKAI TEVÉKENYSÉG
BETILTÁSÁRA

1945. szeptember 28.

A közelgő törvényhatósági és nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatban egyre több olyan jelenségről értesülök, melyek szöges ellentétben állanak a honvédségnek a politikai életben való részvételét szabályozó rendelkezésekkel.

A f. évi 2. sz. Honv. Közlönyben közzétett 20 159/Eln. I.-1945. sz. körrendelet (Szolgálati Szabályzat I. Rész ideiglenes módosítása) szerint „a honvédség tagjai minden parlamenti képvisellel járó politikai pártok és szervezetek tagjai lehetnek, de a honvédségen belül semmiféle pártpolitikai tevékenységet nem fejthetnek ki. A honvédség minden tagja a választójogi törvények szerinti aktív és passzív választójoggal rendelkezik.

A honvédség tényleges egyénei — hivatalból kirendelteteket és szolgálati okból megjelenteket kivéve — nyilvános vagy zártkörű politikai színezetű politikai gyűléseken, avagy bármiféle tüntetésben egyenruhában nem vehetnek részt.”

Ez azóta már részben módosult, amennyiben tényleges szolgálatot teljesítő honvédegyének képviselővé nem választhatók.

Ugyancsak módosítást jelent, amit a f. hó 21-én megtartott Vkf.-i értekezleten kihirdtettem, hogy honvédegyének politikai színezetű gyűléseken egyenruhában, fegyver nélkül, mint hallgatók megjelenhetnek, felvonulásokon és tüntetéseken azonban csak polgári ruhában vehetnek részt. Ez egyébként a napisajtóban is közzététetett.

A bekövetkező választások tisztasága kimagaslóan országos érdek. Aki ez ellen vét, a nemzet egyetemének érdekeit teszi kockára. Ebben minden párt vezetősége teljesen egyetért.

Nem egyeztethető össze a választások tisztaságával semmiféle terror vagy nyomás.

Az előjáró, vagy feljebbvaló alárendeltjeit, illetve alattosait nem beszélheti rá egyik vagy másik pártba való belépésre, gyűléseken való megjelenésre, vagy arra, hogy melyik pártra szavazzon.

Ugyanez vonatkozik a nevelőtisztekre is, akiknek feladata nem a pártagitáció, hanem a demokratikus átnevelés. Rájuk is vonatkozik az összes pártok egyetértésével kiadott, már idézett rendelkezés, mely szerint a honvédség tagjai a honvédségen belül semmiféle pártpolitikai tevékenységet nem fejthetnek ki.

Ugyancsak nem egyeztethető össze a választások tisztaságával és titkosságával az sem, hogy bárki is összeírja bármely alakulatnál, hogy annak tagjai közül ki tartozik egyik, vagy másik párthoz.

Egyenruhán semmiféle pártjelvény nem viselhető, pártzászló, pártjelvény vagy bármiféle felirattal ellátott tábla gyűléseken nem tartható kézben. Hivatalos helyiségben, laktanyában, vagy bármely másnemű elhelyezési körletben a honvédség tagjai polgári ruhában sem viselhetnek pártjelvényt. Honvédségi hivatalos, vagy bárminemű más helyiségben, elhelyezési körletben, őrbódében, vagy azokon, párttagtációs iratokat vagy ábrázolásokat nem lehet kifüggeszteni, vagy felragasztani.

Fenti rendelkezéseket haladéktalanul a legáltalánosabban ki kell hirdetni azzal, hogy minden rendfokozatú és rendfokozat nélküli honvédegyén köteles a rendelkezéseket szigorúan betartani, bármely párthoz tartozzék is.

Újból hangsúlyozom a tiszta választásoknak hazánk szempontjából való jelentőségét. Erre való tekintettel az idevágó rendelkezések megszegőit a honvédség kötelességéből kíméletlenül el fogom távolítani, tiszteket és tiszthelyetteseket nyugdíj jogosultságuk egyidejű megvonásával.

E rendeletet szigorú betartását minden pk. ellenőrizni tartozik. A felelősség a ho. pk.-okon és ker. pk.-on nyugszik.

Vörös János s. k.

HL. HM. 1945/el. 39 632.

11.

A NEVELŐTISZTEK SZOLGÁLATI VISZONYÁNAK RENDEZÉSE
A HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁGOKNÁL

1946. január 22.

A ker. pság.-nak beosztott ker. nevelőtiszt szolgálati viszonyainak tisztázására — addig is, míg a „Honvéd nevelőintézmény” összes kérdései végleges rendezést nyernek — az alábbiakat rendelem:

1. A ker. nevelőtiszt a ker. pk.-nak közvetlen előadója.
2. A ker. nevelőtiszt a ker. pság. osztályvezetői megbeszélésein, mint közvetlen előadó, rendszeresen részt vesz.
3. Nevelési ügyekben a ker. nevelőtiszt közvetlenül jelent a ker. pk.-nak, de ugyanakkor a HM. Kult. és oktatóosztályának, végső fokon a HM. Politikai Államtitkárnak is. A nevelés elvi jelentőségű kérdéseiben a ker. nevelőtiszt közvetlenül a HM. Kult. és oktatóosztályának, illetve végső fokon a *HM. Politikai Államtitkárnak van alárendelve.*
4. A ker. nevelőtiszt munkájának sajátosságából következik, hogy a ker. pság. körletében külön helyiség álljon rendelkezésére.

Dr. Jánosi örgy.

HL. HM. 1946/el. kult. 3036.

12.

RÉSZLET AZ 1. MŰSZAKI HADOSZTÁLY
PARANCSNOKÁNAK SAJTÓTÁJÉKOZTATÓJÁBÓL¹⁴

1946. január 24.

A demokratikus honvédségben intézményesen bevezetett nevelői intézmény munkája kiválóan bizonyult. Az új honvédség elsőrendű célja az ember, az

¹⁴ A sajtótájékoztatót a hadosztály parancsnoka, Molnár Pál vezérőrnagy tartotta. Részt vettek rajta a politikai napilapok tudósítói, a Magyar Távirati Iroda és a HM sajtóosztályának képviselői.

egyén és azon keresztül a fiatal generáció meg- és átnevelése. A mai katona nem lehet gép, legyen öntudatos, politikailag tájékozott egyén, mert a demokráciának nem célja a gép-katona típus megtartása. Csak öntudatos, belsőleg fegyelmezett honvédtől várhatunk céltudatos építómunkát.

A nevelés munkáját a zászlóaljknál a nevelőtisztek, századoknál a nevelők látják el. Ezek már nagyjából részt vettek a HM. által rendezett világnézeti tanfolyamokon.

Feladataik:

a) politikai előadások tartása általános és speciális, de sohasem pártpolitikai kérdésekről;

b) demokratikus fegyelmre való nevelés, a szolgálat és a közösség jogos érdekeinek összeegyeztetése;

c) kultúrelőadások stb. rendezése;

d) faliújságok stb. szerkesztése;

e) szociális kérdésekben a honvéd és családja támogatása.

A nevelők eredményes munkáját mutatja a legénység fokozatosan javuló fegyelme, a hangulat megnyugvása, az itt bemutatott faliújságok és a hadosztály saját újságja, valamint az egyes esetekben elért eredmények, pl. egy szolgálat-teljesítés közben megrokkant bajtársunk részére családi ház megszerzése stb.

A legénység lelki és testi jólétét kívánjuk szolgálni tavaszra megnyíló üdülőkkel, amelyben legderekabban dolgozott bajtársaink családjukkal együtt ingyenesen pihenik ki munkájuk fáradságát, s most készülők mozgókönyvtárak és a hamarosan megszervezendő vándor műkedvelő szintársulat.

HL. HM. 1946. éln. 4474 m. irat melléklete.

13.

A 6. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKÁNAK JAVASLATA A NEVELŐTISZTI BEOSZTÁSOK RENDSZERESÍTÉSÉRE¹⁵

1946. február 1.

Jelentem, hogy a legújabban kiadott hadiállománytáblázatban rendszeresített nevelőtiszti és tiszthelyettesi helyek nem az eddigi gyakorlat alapján kialakult szervezet szerint lettek megállapítva, hanem attól eltérően, részben kisebb létszámban és kevesebb tiszti hellyel.

A nevelői munka az újonnan megállapított létszámmal nem végezhető el megnyugtatóan és felelősséggel és kérem a mellékletekben részletezett adatok alapján az eddigi gyakorlat szerint kialakult nevelői szervezetet rendeletben jóváhagyni.

A politikai vonalon mind gyakrabban nyilvánul az a megállapítás, hogy a hadseregen belül a demokratizálódást térnyerőbben és hatékonyabban kell megvalósítani. Ez csak úgy biztosítható, ha a nevelői intézmény minél jobban kiszélesedik és minél tevékenyebbé és gyakorlatibbá válik.

Schultheisz Miksa vörgy.
hop.

¹⁵ A felterjesztést Schultheisz Miksa vezérőrnagy írta alá. A hadosztályparancsnok által javasolt 104 fős létszámú nevelőtiszti szervezetet a HM szervezési osztálya túlméretezettnek találta, és egy hadosztálynál a nevelők számát 86 főben szabta meg.

A 13. SZ. DOKUMENTUM MELLÉKLETEI

1. sz. melléklet.

A nevelői intézmény legújabb szervezési tervezete

	Ti.	Thfts.	Ts.	Leg.	Töti.	Szds.	Fhdgy.	Hdgy.	T.
Ho. nev. ti.	1				1				
Ho. nev. törzs	8	4	5	4		4		4	4
Gy. e.	4	13	1				4		13
Tü. e.	3		5				3		
U. zlj.		1	2						1
Ho. von.	1		4	1			1		
Hír. szd.		1							1
	17	19	17	5	1	4	8	4	19

Javaslat. Nevelői intézmény szervezete

	Töti.	Szds.	Fhdgy.	Hdgy.	Thtts.	Ts.	Leg.
1. Ho. nev. ti.	1						
2. Nev. t. szervezők		1		1			
3. Nev. kult. ea.-k		1		1			
4. Nev. sajtó ea.-k		1		1			
5. Nev. szoc. ea.-k		1		1			
6. Nev. prop. ea.-k					3		
7. Nev. nyomdavez.					1		
8. Nev. rajzoló						1	
9. Nev. vetítógépkez.						1	
10. Nev. írnok						1	
11. Nev. ag. kez.						1	
12. Nev. nyomdász						3	
13. Nev. küldönc							2
14. Gy. e. nev. ti.		3					
15. Gy. pct. á. szd. nev.					3		

	Töti.	Szds.	Fhdgy.	Hdgy.	Thtts.	Ts.	Leg.
16. Gy. av. szd. nev.					3		
17. Gy. távb. szak. nev.					3		
18. Gy. árkk. szak. nev.					3		
19. Gy. zlj. nev. ti.			9				
20. Löv. szd. nev.					27		
21. Gp. szd. nev.					9		
22. Tü. e. nev. ti.		1					
23. Tü. o. nev. ti.			2				
24. Tü. ü. nev.					4		
25. U. zlj. nev. ti.			1				
26. U. szd. nevelő					2		
27. Ho. von. nev. ti.		1					
28. Ho. mü. szak. nev.					1		
29. Ho. ko. o. nev.					2		
30. Ho. tggk. o. nev.					1		
31. Eü. o. nevelő					1		
32. Élmo. nev.					1		

33. Sütőo. nev.

34. Sebszáll. o. nev.

35. Lősz. o. nev.

36. Ho. lókérdőház nev.

37. Ho. hír. szd. nev.

Összesen:

Töti.	Szds.	Fhdgy.	Hdgy.	Thtts.	Ts.	Leg.
				1		
				1		
				1		
				1		
				1		
1	9	12	4	69	7	2

HL. HM. 1946/eln. szerv. 5633.

KOMMUNISTA PÁRTTAGOK MEGOSZTLÁSA AZ 1. GY. HO.-NÁL

1946. április 17.

Alakulat	törzstiszt	tiszt	thtts.	legs.	összesen
1. gyalogezred	1	12	8	30	51
2. gyalogezred	1	—	4	13	18
3. gyalogezred	1	1	4	5	11
1. tüzérezred	—	1	2	3	6
1. utász zászlóalj	1	5	7	24	37
hadosztály vonat	—	2	15	91	108
hadosztály törzs	2	10	14	49	75
híradó század	—	—	—	12	12
légvédelmi szakasz	—	—	1	1	2
Összesen	6	31	55	228	320 ¹⁶

HL. Elek Tibor gyűjteménye. Az 1. ho. MKP PB ülésének eredeti jegyzőkönyve alapján.

16 1946 májusában a hadosztályhoz tartozó kommunisták száma 366 fő, a teljes létszám 13%-a. Ugyanebben az időszakban az SZDP taglétszáma 200, a NPP 25, az FKP taglétszáma pedig 10 fő körül ingadozott.

**JELENTÉS A SZÖVETSÉGES ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁGNAK
AZ 1. ÉS 6. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLYBAN FOLYÓ
NEVELŐI MUNKÁRÓL**

1946. június 18.

1. A nevelői munka szervezete:

Mindkét hadosztálynál a hadosztályban folyó nevelői munka közvetlen irányítója: a ho.-nevelőtiszt. Alárendelt szervek: a ho.-nevelőtörzs (szervezési-, kulturális-, propaganda-, sajtó-ügyek stb. intézése), továbbá a zlj.-, osztály- és vonat-pságoknál egy-egy nevelőtiszt, az alosztályoknál egy-egy nevelő tiszthelyettes, illetőleg nevelőtisztos. A nevelői beosztottak kormányrendeletileg leendő ügykör-szabályozását folyamatba tettem. Tervem szerint a nevelői feladatot nevelőtisztek fogják mindenütt ellátni. Mindaddig, amíg e célra elegendő rátermett és kiképzett tisztünk nem lesz, tiszthelyettesek is bevonhatók.

2. A nevelői munka gyakorlata:

A legénységi állományúak részére napi 2—2 óra nevelői foglalkozás van (előadás, megbeszélés, vita, kül- és belpolitikai tájékoztató stb.), míg a tiszteknek és tiszthelyetteseknek — a helyi lehetőségek szerint — hetenként legalább egy-egy nevelői előadás.

Az előadásokon való részvétel kötelező.

A kultúrfok szerinti csoportosítás — ami egyébként nagyon hasznosítható nevelési módszer — a 6. hadosztálynál gyakorlatilag nem vihető jelenleg keresztül az alosztályoknál szolgálatot teljesítő legénység kis száma miatt. Az 1. hadosztály egyébként kérdőívek kibocsátásával megkezdte a legénységnek előkészítést, kultúrfok szerinti csoportosítása előkészítését.

A nevelőszervek a napi foglalkozás keretébe beillesztett nevelői munkán túl minden időt és lehetőséget megragadnak a demokratikus politikai és kulturális képzettség fokozására.

3. Tanfolyamok:

A 6. ho.-nál a nevelő-törzs szervezésében 1946. III. 18-ai kezdettel négyhetes nevelőképző-tanfolyam volt Balatonalmádiban, 20 fő részvételével. 1946. V. 20-tól hathetes nevelőtiszthelyettesi és nevelőtisztesi tanfolyam indult 60 fő részvevővel. Mindkét tanfolyam főtárgyai: közgazdaságtan, szociológia, történelem, irodalom, a demokratikus nagyhatalmak gazdasági és politikai berendezkedésének megismertetése. 1946. II. 22-től hathetes nyelvtanfolyamot rendezett a nevelő-törzs kezdők részére orosz és angol nyelvből.

Az 1. ho. nevelő-törzse a határvadász alakulatoknak átadott nevelőtiszthelyettesek pótlására tanfolyamot készít elő új nevelőtiszthelyettesek kiképzése végett. A nevelői kiképzés egységesítését a folyamatban levő kormányrendeletben fogom szabályozni.

4. Nevelési anyag, nevelési segédletek:

A nevelőszervek általában a nevelőszervképző tanfolyamok előadásain át megkapott anyagot adják át a nevelésükre bízottaknak, természetesen egyéni munkával (olvasás, tanulmányozás) kibővítve és folyton felrészítve a központilag kiadott nev.-tervezet alapján.

A 6. ho. nevelő-törzse ezen túlmenően a nevelői munka intenzívebbé tételére ún. továbbképző füzeteket bocsátott ki. Az 1. ho. nevelő-törzse 10—15 naponként előre kiadja a nevelőszerveknek a központilag kiadott tervezet szerint esedékes nevelési anyagot.

A nevelőszervek ezenkívül rendszeresen használják a nevelői előadásokhoz való adatgyűjtés végett a demokratikus szellemű politikai, közgazdaságtani, történeti, általában: haladó szellemű tudományos és szépirodalmi művekből összeállított könyvtárakat.

A 6. ho. alakulatainál 21 könyvtár működik 3329 db könyvvel, az 1. ho., amely viszonylag kevesebb könyvvel rendelkezik, vándorkönyvtárak szervezésével ol-

dotta meg az alakulatoknak demokratikus szellemű könyvekkel való ellátását. A 6. ho.-nál minden számadótest megrendeli a Függetlenségi Front nagy pártlapjait 2—2 példányban és az „Új Magyarország”-ot 5—5 példányban. Az 1. ho. alakulatai központilag kapják a Függetlenségi Front pártlapjait, de a kézbesítés körül állandó nehézségek vannak (késés, elmaradás), úgyhogy a legjobb megoldás, ha az egyes számadótestek helyileg rendelik meg a lapokat.

A két hadosztály nevelő-törzse szerkeszti és állítja elő a havonként általában megjelenő „Honvéd Híradó”-t és „Az Első Hadosztály”-t, a nevelők harcos szellemű lapjait.

5. Általános nevelési eszközök:

A 6. ho.-nál színház- és mozilátogatás csak a 18. gy. e. törzs, a 6. ho. von.p.ság alá tartozó alakulatok, továbbá a Budapesten levő 16./I. zlj. katonái részére lehetséges. Ezenkívül a 16./I. zlj. katonái állandóan látogatják a múzeumokat, kiállításokat stb.

Az 1. ho.-nál a ho. törzsnek van elsősorban lehetősége, hogy színházi- és mozielőadásokon, kultúrdélutánokon stb. részt vegyen. A Honvédelmi Minisztérium film-alosztálya a két hadosztály alakulatai részére demokratikus szellemű filmekkel vándorfilmelőadásokat készít elő. Folyik az ének- és zenekultúra fejlesztése, valamint a sportnevelés is. A nevelőszervek alakulatonként és alkalmanként kultúrelőadásokat rendeznek (ének-, zene-, szavalat-, előadás-, színdarab stb. számokkal).

6. Kiemelkedő előadások:

A 6. ho.-nál 1946. III. 23-án Balatonalmádiban a ho. törzs és a hír. zlj., 24-én Székesfehérváron a 17./III. zlj. és a vonat-alakulatok részére Veres Péter tartott előadást a parasztság helyzetéről és jövőjéről. 1946. III. 26-án, 27-én és 28-án a ho. nev. törzs felkérésére a Vörös Hadsereg egy kultúrsoportja tartott filmbemutatóval egybekötött előadást a 17.—18. gy. e. — 11. tü. e., 6. u. zlj., 6. hír. zlj. és a ho. törzs részére a polgári lakosság bevonásával. 1946. V. 25-én Kállai Gyula államtitkár tartott előadást Balatonalmádiban a gazdasági stabilizációról és a magyar békekérdésről. Március 4-ét, a ho. egyéves fennállásának ünnepét, minden alakulatnál a nevelőszervek rendezték meg. Április 4-ét, az ország felszabadulásának egyéves évfordulóját, a ho. alakulatai a polgári lakossággal együtt ünnepelték meg.

Általában mindkét hadosztálynál a központilag kiadott nevelési tervezet alapján folynak az előadások. Március—április hónapban általában a demokrácia alapfogalmairól, a demokráciák fajairól, a társadalmi fejlődés alaptörvényeiről, valamint a magyar östörténetről tartottak előadásokat a nevelőszervek az adott lehetőségek között, folytatva a nevelésükre bízottak rendszeres politikai iskolázását. A jelzett keretbe természetesen mindig beleilleszkedtek az állandó bel- és külpolitikai tájékoztatások, illetve a bel- és külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos aktuális előadások.

7. Összeköttetés a Honvédelmi Minisztérium és a ho.-nevelőszervek között:

Az összeköttetés hármassal: a) írásbeli rendeletekkel, b) időnkénti kiszállással, c) a nevelőszervek berendelésével.

8. A tisztikar és a nevelőtestület viszonya:

A tisztikar tagjai csaknem kivétel nélkül feltétlenül szükségesnek tartják a nevelőtestület munkáját, egyre több megértéssel viseltetnek iránta és támogatják azt, különösen, mivel látják a nevelőszervek egyéves működésének komoly eredményeit. Leglelkesebben támogatja a nevelői munkát a 6. ho.-nál Szűcs ezds., a 11. tü. e. pk.-a, de igen megértő és készségesen segítő magatartást tanúsítanak a ho. vkf.-e s maga a hop. is.

Az 1. ho. nevelőszerveinek jelentése szerint mind a hadosztály pk., mind a ho. vkf.-e, mind pedig az ezred- és osztályparancsnokok minden támogatást megadnak a nevelői munka eredményének fokozására.

9. A nevelőszervek és a parancsnokok viszonya:

Általában kölcsönös megértés és együttműködés észlelhető közöttük. Ez a megértés és együttműködés még eredményesebb lesz, ha a nevelőtestület létesítéséről szóló és jelenleg kiadás előtt álló rendelet és a nevelőszervek szolgálati

kötelmeyt megállapító szervi határozványok kiadásra kerülnek, mivel így a sűrűdési pontok lényegesen csökkennek.

Általában a nevelőszervek tekintélye, súlya a parancsnokok előtt megérdemelten egyre nő.

10. *Harc a reakció ellen:*

A harc két vonalon folyik: a) a nevelőszervek felvilágosító előadásain és személyes meggyőződésén át, továbbá b) az elhárító szolgálattal való szoros együttműködésén keresztül. Eredmény: a hadosztályok fokozatosan mind jobban megtisztulnak a reakciós elemektől.

HL. HM. 1946/eln. 20 911. sz. irat melléklete.

16.

A HONVÉDELMI MINISZTERIUM ÁLTAL KIADOTT NEVELÉSI TERVEZET

1946. június 21.

„Az új honvédség — dolgozó népünk fegyveres ereje!”

1946. VI. 3—15.:

Az új honvédség elődei: I. A parasztforradalmak (Budai Nagy Antal, Dózsa György, Esze Tamás stb.) serege. II. Rákóczi Ferenc kuruc szabadságharcosai. III. Kossuth Lajos honvédei. IV. Az 1918—19-es forradalom hadserege.

1946. VI. 17—22.:

A régi honvédség — népellenes erő volt a) születésénél fogva (tisztai különítmények, fehérterror, feudális-klerikális reakció) b) személyi felépítettségénél fogva (a tisztikar társad. megoszlása, a munkásság, nemzetiségek keverése stb.) c) szelleménél fogva (a tisztikar és a legénység távolsága, „tisztai becsület”, katonai-civil ellentét) d) alkalmazásánál fogva (a munkásság ellen, a Szovjetunió ellen, a szabadságszerető népek ellen, népünk igaz érdekei ellen — az uralkodó magyar feudálkapitalista körök védelmében).

1946. VI. 24—29.:

Az új honvédség — a népi demokratikus köztársaság hadserege minden reakciós-fasiszta megmozdulással szemben. A köztársaság védelméről szóló törvény ismertetése. A kormány szanalási terve. Harc a jó pénzért. Akkordmunka, beszolgáltatás, B-lista, a külföldre hurcolt nemzeti vagyon, a valóban demokratikus erők összefogása a szanalás sikere érdekében.

1946. VII. 8—13.:

Az új honvédség a munkásság, parasztság, haladó értelmiség közös céljai megvalósításának fegyveres biztosítéka (földreform, államosítás, emelkedő életszint, gazd. stabilizáció, jó pénz, haladó műveltség).

1946. VII. 15—20.:

Az új honvédség tagjainak érdekei azonosak dolgozó népünk érdekeivel. A jó pénz fontossága.

1946. VII. 22—27.:

Dolgozó népünk közeli sorsa a kormány szanalási tervének sikerétől függ. Akkordmunka, beszolgáltatás.

1946. VII. 29—VIII. 3.:

Az új honvédség — a rendőrséggel együtt — a kormány szanalási terve zavartalan keresztülvitelének fegyveres biztosítéka.

1946. VIII. 5—10.:

Az új honvédség a kormány szanalási tervének sikerét biztosítva — dolgozó népünk emberibb életéért küzd.

1946. VIII. 12—17.:

Az új honvédség a kormány szanalási tervének sikerét biztosítva — a maga jobb szociális helyzetéért is küzd.

1946. VIII. 19—31.:

Hűség dolgozó népünkhöz, a földjéért harcoló parasztsághoz, az országépítő munkássághoz, a haladó értelmiséghez.

1946. XI. 2—7.:

Az új honvédség soha nem fordítható szembe dolgozó népünkkel, amelyhez széttephetetlen vér- és érdekközösség fűzi.

1946. IX. 9—14.:

Mindig dolgozó népünk igaz érdekei mellett, — soha ellenük!

1946. IX. 16—21.:

Az új honvédség — maga a dolgozó magyar nép!

1946. IX. 23—31.:

Az új honvédség — néphadsereg!

HL. HM. 1946/eln. nev. kik. 19 031. sz. irat melléklete.

17.

RÉSZLET¹⁷ A HATÁRŐR PARANCSNOKSÁG
MÁJUS HAVI HELYZETJELENTÉSÉBŐL

1946. július 1.

A) Határügyi alosztály

1. *Adminisztráció és szervezés:* A határőr főparancsnokság nevelő szervezet felállítása és szervezése.

2. *Szociális munka:* Föld és házigénylés, családi és hadigondozási ügyek.

3. *Politikai munka:*

VI. 5-én: Infláció és értékálló pénz. Külpolitikai tájékoztató.

VI. 12-én: Haladás és háború.

VI. 17-én: A világnézeti tanfolyam előadása: A kapitalizmus fejlődése Magyarországon. Ipar, mezőgazdaság, földreform. 1918—19-es forradalom és az 1919-es köztársaság.

VI. 21. Külpolitikai beszámoló.

VI. 21. A 14. hv. zlj. meg szemlélése. Előadások: A jó pénz. Béke. Fasiszta megnyilatkozások.

4. *Propaganda és sajtó:* A Határőrparancsnokság faliújságjának 2. száma június hó 28-án, a „Határőr” című 3., 4. és 5—6. dupla száma 16 oldal terjedelemmel számonként 2000—2000 példányban V. 25., és VI. 25-i keltezéssel megjelent. Mutatványszámokat csatolom. A Vörös Hadsereg politikai osztályától könyveket kaptunk, amit arányszámban szétosztottunk az alakulatoknak. A „Szabad Nép” és a „Kis Újság” szerkesztősége megígérte, hogy az összes hv. alakulatokat ingyenesen ellátja újságokkal. Összesen 315 példányszámmal. Sokszorosított előadások szétküldése (Infláció és jó pénz, Magyar szabadságharcosok, Demokrácia és nemzeti kérdés).

5. *Nevelői értekezet*

A 3. nevelői értekezetet július hó 3-ára és 4-ére hívtam össze. A tárgysorozaton szerepelnek:

1. A második világháború jellege.

¹⁷ A nem közölt rész felsorolja az egyes határhadász zászlóaljokban végzett nevelői munkát. A jelentést Felkai Dénes százados, a Határőr Parancsnokság nevelő osztályának vezetője írta alá.

2. Egyesült Nemzetek szervezete.
3. A demokrácia helyes értelmezése.
4. Kül- és belpolitikai tájékoztató...

Demokratikus érzés:

A múlt havi jelentés óta alig változott. Mind több érdeklődés nyilvánul meg a pártok célkitűzései és programja iránt. Ennek megismerése után a párttagság lassan fokozódó növekedése várható.

HL. HM. 1946/eln. 20 981.

18.

A HONVÉD NEVELŐSZEMÉLYZET MEGSZERVEZÉSE

1946. szeptember 11.

A Magyar Köztársaság Kormányának 8.060/1946. M. E. sz. rendelete 4. §-ában adott felhatalmazás alapján a honvéd nevelőszemélyzet megszervezésére vonatkozólag az alábbi rendeletet adom ki:

1. A honvédség tiszti, tiszthelyettesi és legénységi állományába tartozó személyeknek demokratikus szellemű átnevelése, illetve nevelése céljából a parancsnokok támogatására már eddig is rendszeresített nevelőszemélyzet a honvédség hivatásos állományába tartozik.

A személyzet feladata: közreműködés

a) a honvédség tagjainak pártpolitikamentes, demokratikus politikai nevelésében;

b) a honvédség tagjainak demokratikus fegyelemre és erkölcsre való nevelésében; feltétlenül el kell kerülni, hogy a parancsnokok intézkedési jogköre csorbítsák;

c) a honvédség tagjainak egyetemes kulturális nevelésében, különös tekintettel a magyar népi műveltség kiépítésére;

d) a honvédség tagjainak szociális és hadigondozási ügyekben való tájékoztatásában és támogatásában.

2. A honvéd nevelőszemélyzet tagjai: a nevelőtisztek.

3. A honvéd nevelőszemélyzet tagjai nevelő szolgálatuk alatt is eredeti fegyvernemükhöz (állománycsoportjukhoz) tartoznak, szakszolgálatuk ellátására vonatkozóan a nevelőszemélyzet szervezeti határozványai irányadók.

(Ennek megfelelően a Szolgálati Szabályzat I. Rész 1. sz. mellékletében a VII. Fejezet c) és e) pontok hatályukat veszítik.)

4. A honvéd nevelőszemélyzet tagjai közé való felvétel kizárólag önként jelentkezés alapján a 9. pontban lefektetett feltételek mellett történhet.

5. A honvéd nevelőszemélyzet tagjai eredeti állománycsoportjuk, illetve fegyvernemük hajtókaszínét viselik. Megkülönböztető jelvény viselését az egyenruházati szabályzat állapítja meg.

6. A honvéd nevelőszemélyzet tagjai eredeti fegyvernemükre (állománycsoportjukra) érvényes előléptetési feltételek és szabályok szerint érik el a katonai rendfokozatukat. Az egyes rendfokozatok eléréséhez szükséges tanfolyamoknak és vizsgáknak az eredeti fegyvernemen, illetve állománycsoporton belüli elvégzésén kívül a nevelőszemélyzet tagjai külön nevelőtiszti és nevelőtörzstiszti vizsgát tartoznak tenni.

7. A honvéd nevelőszemélyzet munkáját a honvédelmi miniszter irányítása és ellenőrzése mellett végzi a részére kiadott szervezeti határozványok alapján.

Végrehajtó szerv:

a) alosztály-parancsnokságoktól s ezzel egyenlő értékű egységektől fölfelé külön, illetőleg (pl. a határőrsőknél, kieg. pságoknál stb.) megbízásszerűen beállított nevelőtiszt, amely beosztást mindaddig, míg elegendő számú megfelelően képzett tiszt áll rendelkezésre, tiszthelyettesek és tisztesek is elláthatják;

b) seregtest- és ezzel egyenlő értékű, valamint ezeknél magasabb parancsnokságoknál a parancsnokkal együttműködő nevelőtiszt irányítása alatt álló nevelőtörzs.

A nevelőtiszteknek, valamint a nevelőtörzseknek az egyes parancsnokságok és egységek szervezetébe az ügy fontosságának megfelelő létszám szerinti beállítása a mindenkori állománytáblázat szerint történik.

8. A honvéd nevelőszemélyzet kiegészítése és kiképzése a honvédség demokratikus átalakulásának ütemében az alábbiak szerint történik:

a) Az új rendszerű hivatásos demokratikus tiszthelyettesképzés (2 év) és tisztképzés (további 2 év, összesen 4 év) sikeres befejezése után legalább igen jó minősítéssel teljesített további 4 évi katonai szolgálat alapján történik a nevelői kiképzésre való jelentkezés. A nevelői kiképzésre önként jelentkezők közül a honvédelmi minisztérium nevelési és kiképzési osztálya javaslata alapján a honvédelmi miniszter által kijelölt tisztek 1 éves nevelőtiszti tanfolyamot végeznek.

E tanfolyamokat legalább igen jó összeredménnyel végzett tisztek, lehetőleg fegyvernemükön, illetve állománycsoportjukon belül, 1 éves nevelői próbaszolgálatot teljesítenek. A próbaszolgálat alatt legalább igen jó minősítést kiérdemelt tisztek a nevelőszemélyzet tagjai közé vétetnek fel.

b) Abban az átmeneti időszakban, mely addig az időpontig tart, míg a nevelői tanfolyamokra az a) pont 1. bekezdésében foglalt feltételeknek megfelelő tiszteket és tiszthelyetteseket lehet vezényelni, 1 éves nevelőtiszti tanfolyamot végezhetnek azok az önként jelentkező ht. tisztek és tiszthelyettesek, akik legalább 4 évi s azok a tartalékos tisztek és tiszthelyettesek, akik legalább 2 évi katonai szolgálatot teljesítettek, legalább igen jó minősítéssel, a régi honvédségből legkésőbb 1945. március 15-ig kiváltak s megfelelő demokratikus politikai és kulturális képzettséggel rendelkeznek. E tanfolyamoknak legalább igen jó összeredménnyel történt elvégzése után a próbaszolgálat és a nevelőszemélyzetbe való átvétel az a) pont 3. bekezdése szerint történik.

c) A jelenlegi honvédségben nevelői beosztásban levő és a régi honvédségből legalább 1945. március 15-éig kivált ht. tisztek, tiszthelyettesek és tisztesek 4 évi, a tartalékos tisztek, tiszthelyettesek és tisztesek 2 évi, legalább igen jó minősítéssel teljesített katonai szolgálat, ezenkívül 6 hónapos kiváló nevelői szolgálat alapján jelentkezhetnek 6 hónapos nevelőtiszti kiképzésre.

E tanfolyamoknak legalább igen jó összeredménnyel történő elvégzése után az ezen pont 1. bekezdésében felsorolt személyek a nevelőszemélyzet tagjai közé vétetnek fel.

d) A b) és c) pontokban felsorolt személyek tanfolyamra bocsátását és a nevelőszemélyzet tagjai közé való felvételét az 1946. évi május hó 19-én kelt s a 113. számú Magyar Közlönyben kihirdetett 5.000/1946. M. E. sz. rendelet szerinti beoszthatóság, valamint az a), b) és c) pontokban ismertetett feltételek alapján a politikai államtitkárból, a honvédség felügyelőjéből, a nevelési és kiképzési osztályvezetőből, a személyügyi osztályvezetőből és egy, a honvédelmi miniszter által kijelölt tagból alakított bizottság javaslatának meghallgatása után a honvédelmi miniszter rendeli el.

Honvédségi Közlöny 1946. 30. sz., HM 1946/eln. nev. kik. 17 883. sz. körrendelet.

A HONVÉD NEVELŐSZEMÉLYZET
SZERVI HATÁROZVÁNYA¹⁸

1946. szeptember 11.

1. §.

Az intézmény neve.

Az intézmény neve: „Honvéd nevelőszemélyzet”.

2. §.

A személyzet feladata.

A személyzet feladata négyirányú: közreműködés

a) a honvédség tagjainak pártpolitikamentes, demokratikus politikai nevelésében (a demokrácia kérdéseinek általános elvi ismertetése, valamint a honvédség tagjainak bel- és külpolitikánk, továbbá a világpolitika eseményeiről, demokratikus átalakulásunk fejlődéséről, a gazdasági és szellemi újjáépítés kérdéseiről való rendszeres, tárgyilagos tájékoztatása);

b) a honvédség tagjainak demokratikus fegyelemre és erkölcsre való nevelésében (az öntudatos fegyelem, a minden korrupciótól mentes erkölcs kialakítása nevelői ráhatással, egyes fegyelmi és erkölcsi vétségek nevelő célzatú megbeszélése); feltétlenül el kell kerülni, hogy a parancsnokok intézkedési jogköre csorbitassék;

c) a honvédség tagjainak egyetemes kulturális nevelésében, különös tekintettel a magyar népi műveltség (népi irodalom, ének, zene művészetek, táncok stb.) kiépítésére;

d) a honvédség tagjainak szociális, hadigondozási ügyekben való tájékoztatásában és támogatásában.

3. §.

A személyzet szervei

A személyzetnek a honvédelmi miniszter irányításával és ellenőrzésével működő s a mindenkori állománytáblázat szerint az ügy fontosságának megfelelő létszámmal rendszeresített szervei:

a) az alosztálytól, illetve a vele egyenlő értékű alakulattól fölfelé külön beállított, illetőleg (pl. a határőrsőknél, kieg. pságoknál stb.) megbízott nevelőtisztek, akiknek kiképzése, beosztása, illetve a nevelőszemélyzet tagjai közé való felvétele a nevelőszemélyzet megszervezése és működése tárgyában kiadott kormány- és honvédelmi miniszteri rendeletek szerint történik;

b) a seregtest-parancsnokságoknál, valamint a velük egyenlő értékű, illetve magasabb parancsnokságoknál az illető parancsnokkal együttműködő nevelőtisztirányítása alatt álló nevelőtörzsek.

4. §.

A személyzet működési területe

A személyzet működése kiterjed a honvédség összes meglévő és esetlegesen később felállításra kerülő alakulataira, intézeteire és szerveire, valamint minden

¹⁸ A nevelőtisztintézmény szervezetéről, feladatáról korábban a következő rendeletek jelentek meg:

1945. január 16. HL HM 1945/eln. 20 030,

1946. február 21. Honvédségi Közlöny. 1946. 6. sz., és

1946. július 15. Honvédségi Közlöny 1946. 19. sz.

a honvédség demokratikus nevelése érdekében szervezett és szervezendő tanfolyamra és iskolára (szabadegyetemek, demokratikus átképző tanfolyamok stb.).

5. §.

A személyzet munkája

A személyzet munkáját, a 2. §-ban foglaltak szerint, egyfelől a napi foglalkozás keretében erre a célra az ügy fontosságának megfelelően biztosított időben a honvédelmi minisztérium nevelési és kiképzési osztálya által időről időre elkészített és a honvédelmi miniszter által jóváhagyott tervezet alapján a demokratikus politikai és kulturális nevelés anyagával (közgazdaságtan, gazdasági földrajz, társadalomtudomány, magyar- és világtörténelem, politika, magyar- és világirodalom, magyar és egyetemes művészeti élet stb.) kapcsolatos előadások, megbeszélések, kül- és belpolitikai tájékoztatások, vitaórák stb. tartásával végzi (nevelő-órák), másfelől a honvédség tagjaival való személyes kapcsolat útján és ezen át az egyéni nevelés, meggyőzés, irányítás minden lehetőségének megragadásával, feltétlenül kerülve azonban más demokratikus pártbeliek politikai meggyőződésének becsúszását, vagy pártagitáció kifejtését.

A személyzet a honvédségen belül az anyagi helyzetnek megfelelően újságokat, faliújságokat szerkeszthet. A honvédelmi minisztérium illetékes szerveinek anyagot szolgáltat a közvéleménynek a honvédségi nevelés kérdéseiben való tájékoztatásához. Ugyanezt a feladatot, általában a polgári lakosság felé a honvédség megkedveltetését célzó híryanag-szolgáltatást — a polgári lapokon át —, a Szolgálati Szabályzat és a mindenkorai sajtótörvény rendelkezései szerint közvetlenül is végzi, kivéve a honvédség szervezési és alkalmazási kérdéseivel kapcsolatos tájékoztatást, amely utóbbiakra vonatkozólag a nevelőszerveknek az előjáró seregtest-nevelőtiszt és azon keresztül a seregtest-parancsnok előzetes hozzájárulását kell kérniük. Tilos a sajtóban a fegyelmet sértő és az előjárókat támadó cikkek közzététele.

Megszervezi a személyzet a napi sajtó olvastatását, demokratikus szellemű tudományos és szépirodalmi könyvekből összeállított könyvtárakat (vándorkönyvtárakat) állít fel, az új honvédség céljait (a demokrácia, a magyar köztársaság védelme és biztosítása a reakcióval szemben, demokratikus szellemű önnnevelés, az újjáépítésbe való bekapcsolódás) és új szellemét tudatosító jelmondatos, rajzos plakátokat tervez és készít, honvédségi, illetve a polgári lakosság bevonásával tartott ünnepélyeket, hangversenyeket, előadásokat, antifasiszta rajzkiállításokat és faliújságkiállításokat, valamint filmelőadásokat stb. rendez, énekkarokat, tánc- és színjátszó-csoportokat szervez, művészeti szempontból befolyásolja a zenekarokat, katonaoththonokat (olvasószobákat) létesít és szerel fel, bekapcsolódik a honvédség sportnevelésébe.

Megfigyeli a személyzet a honvédség hangulatát s ezt, valamint az esetleges szociális természetű panaszokat szolgálati úton jelenti. A honvédség tagjainak szociális, hadigondozási ügyekben tájékoztatással és támogatással szolgál. Az esetleges fasiszta-reakciós jelenségek leleplezésében segédkezik az elhárító szolgálatnak. A demokratikus meggyőződés kialakítására közreműködik a szabadegyetemek, demokratikus átképző tanfolyamok, iskolák stb. szervezésében, a kulturális továbbképzés, valamint a polgári életben való elhelyezkedési lehetőség biztosítására iskolai továbbképző, valamint mezőgazdasági, ipari stb. szaktanfolyamok (esti szaktanfolyamok) rendezésében.

A bajtársi élet zavartalanosságának biztosítására rendszeresíti és vezeti a bajtársi békéltető eljárásokat.

Általában minden hasznosítható eszközt megragad a személyzet a honvédség demokratikus szellemének kialakítására, műveltségének fokozására, öntudatos fegyelmének és tiszta erkölcsének kiépítésére s mindezen át feltétlenül demokratikus megbízhatóságának megeremtésére.

6. §.

A nevelőszervek szolgálati kötelmei

A nevelőszervek szolgálati alárendeltsége kettős: általános katonai vonatkozásban közvetlenül a parancsnokoknak, nevelésügyi vonatkozásban, tehát szak szempontból, az előljáró nevelő szerveknek.

Nevelőszerv utasítást, parancsot alárendelő szervnek adhat.

A nevelőszervekkel szemben a fenytő hatalmat a vétkes nevelőszerv parancsnokának előljáró parancsnoka az előljáró szerv meghallgatása után gyakorolhatja. Hasonlóképpen a nevelőszerv parancsnokának előljáró parancsnoka illetékes dönteni az előljáró nevelőszerv meghallgatása után az olyan esetekben is, amikor az illető nevelőszerv nevelői működésével szemben akár a nevelőszerv parancsnoka, akár az előljáró nevelőszerv részéről kifogás merül fel.

A nevelőszervek minden beosztási helyen a parancsnok közvetlen előadói. A seregtest-nevelőtisztek osztályvezetői minőségben működnek s így a seregtetek vezérkari főnökeinek is alá vannak rendelve — a parancsnoknak való közvetlen jelentés lehetőségének fenntartásával.

A nevelőszerveknek, munkájuk fontos, szétágazó jellegénél fogva — lehetőség szerint —, külön munkahelyet kell biztosítani, továbbá minden lehetséges támogatást (közlekedési eszközök) meg kell adni.

A nevelőszervek, hogy nagy arányú elfoglaltságot jelentő feladatukat minél eredményesebben elláthassák, meghatározott munkájukon kívül eső feladatokra csak kényszerítő szolgálati érdekből, kivételesen oszthatók be.

Meg nem felelő magatartás esetén állománycsoportjukba visszahelyezésüket a nevelési és kiképzési osztály véleményének meghallgatásával a honvédelmi miniszter rendeli el.

Minősítésüket a parancsnok és az előljáró nevelőszerv közösen szerkeszti meg, esetleges különvéleményük feltüntetésével.

A nevelőszervek minden beosztási helyen a parancsnokok igen fontos munkatársai lévén, velük a legszorosabban együttműködnek a demokratikus szellemű vasfegyelem, az erkölcsi tisztaság, a feltétlen megbízhatóságon alapuló harcképesség megteremtésében.

A nevelőszervek a honvédség újságjainak, faliújságjainak személyükben felelős szerkesztői, a mindenkori sajtótörvény értelemszerű alkalmazásával. Az újságokat, faliújságokat cenzúrára senkinek sem kötelesek bemutatni, de az újságok minden soráért felelősek. Szerkesztői tevékenységükkel kapcsolatos esetleges eljárás esetén a 6. § 3. bekezdésében foglaltak az irányadók.

A nevelőszerveknek szoros kapcsolatot kell teremteniök az elhárító szolgálattal. A tapasztalt antidemokratikus jelenségeket a „D”-tisztekkel haladéktalanul közlik, de ők maguk a nyomozást nem végezhetik.

A nevelőszerveknek általában minden vonatkozásban következetesen együtt kell működniök a vezetéssel, hogy így a személyzet munkájának célja, a feltétlenül megbízható, demokratikus öntudattal és műveltséggel rendelkező, öntudatosan fegyelmezett, erkölcsileg tiszta, a reakció ellen mindenkor harc képes új honvédség megteremtése minél hamarabb elérhető és ez az eredmény állandóan biztosítható legyen.

7. §.

Anyagi ellátás

A testület munkájának anyagi ellátása a nev. kik. oszt. részére biztosított hitelkeret terhére való elszámolással, központilag történik, kivéve a kisebb jelentőségű kézi bevásárlásokat, amelyeket a nevelőszervek előzetes központi hitel igénylés alapján közvetlenül az illetékes alakulatok, intézetek, szervek gazdasági hivatalai útján történő kiegyenlítéssel végeznek, amely kiegyenlítés ugyancsak a nevelési és kiképzési osztály hitelkereté terhére történik.

Honvédségi Közlöny 1946. 30. sz., HM 1946/eln. nev. kik. 13 831. sz. körrendelet

RÉSZLETEK PÁLFFY GYÖRGY ÉS ELEK TIBOR BESZÉDÉBŐL,
AMELY AZ 1. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY
KOMMUNISTA AKTÍVÁJÁN HANGZOTT EL

1946. szeptember 17.

Pálffy György vörgy. emelkedett szólásra.¹⁹ Elvtársak! Külön öröm számomra, hogy az 1. ho. kommunista aktíváján számolhatok be az általános helyzetről. Annak az 1. ho.-nak, mely a demokratikus honvédség egyik legjelentősebb egysége. Ez a pártszervezet katonai pártszervezeteink között élvonalban áll...

Nekünk kommunistáknak kell megszabnunk azt az irányt, amelyen a demokratikus honvédség haladni fog. A munkából tehát nekünk kell legjobban kiennünk részünket. Ehhez azonban minden kommunistának világosan látnia kell a célt. Néphadsereget akarunk, mely nem az uralkodó osztály fegyvere többé. Olyan hadsereget akarunk, mely a dolgozó nép érdekeinek védelmében tartja kezében fegyverét. A néphadsereg fő kritériuma, hogy a tiszti és tiszthelyettesi kar azonosuljon a dolgozó nép széles rétegeivel. Ezért szükséges, hogy a tisztikar minél nagyobb része népi származású legyen. A nép fiaival kell tehát feltöltenünk a tisztikart. El kell érniünk azt, hogy az így felfrissített tisztikar, melyben helyet foglalnak a régi tisztikarnak demokratikus és átnevelt elemei, szoros kapcsolatban álljon a legénység széles tömegeivel. Ha ilyen tiszti- és tiszthelyettesi karral látjuk el a hadsereget, akkor annak népi jellegét már megeremtettük volna. De meg kell teremtenünk az új típusú néphadseregben egy újfajta fegyelmet is. A régi hadseregben a fegyelem alapja a tisztikar és a legénység közötti áthághatatlan szakadék volt. Mi ennek a fegyelemnek a helyébe minden egyes katona öntudatán alapuló, öntudatos fegyelmet akarunk...

A reakció Magyarországon ma már nem csupán a háttérben lappang, hanem nyíltan szerepel a politikai porondon... Megpróbál egy új sovinszta hullámot felkelteni a magyar nép széles rétegeiben. Ez a hullám elszigetelné hazánkat a szomszédos népektől, és az angolszász politika játékszerévé tenné hazánkat. Ez a sovinszta hullám akarja most a békefeltételek kihasználásával a széles tömegeket elidegeníteni pártunktól. A reakció tehát, mely ilyen kitűnő eszközhöz jutott, a békekötés után akarja megindítani rohamát a demokrácia ellen... A Kisgazda Párt jobbra tojódása az utóbbi hetekben erősödött. Nem a nyíltan reakciós jobbszárnyát zárta ki kebeléből, hanem amúgy is gyenge balszárnyát. Így a semleges tömegek is a jobbszárny befolyása alatt állnak. Erősödött a bank- és ipartőke befolyása is. A Szociáldemokrata Párt és Nemzeti Parasztpárt jobbszárnya is erősödött, és a Kisgazda Párttal akarnak szövetségre lépni. A Kisgazda Párt nyíltan együtt megy a koalíción kívüli, nyíltan ellenzéki Sulyok Párttal is. A reakció ezzel kapcsolatban úgy akarja elszigetelni a MKP-t, hogy annak semmi befolyása ne legyen. Persze, elvtársak, én eddig csak a reakció szándékáról beszéltem. A helyzet olyan, hogy pesszimizmusra semmi ok sincs. Pártunk befolyása állandóan növekvőben van. Pártunk politikája alkalmas arra, hogy a dolgozó parasztságnak nagy tömegeit mellénk állítsa. Nekünk nem kell attól félnünk, hogy a reakciónak sikerül a parasztokat maga mellé állítania. Az ipari munkásság irántuk való hűsége nem csökkent. A két munkáspárt viszonya, eltekintve egyes nehézségektől, változatlanul jó. A szociáldemokraták, ha hűzódözva is olykor, ha kicsit visszatartva is, de jönnek velünk...

A békekötés előtt azonban kerültük az összetűzést, nem akartuk, hogy a Kisgazda Párt kiváljon a koalícióból, és így egyedül viseljük a felelősséget a békéért, inkább vállaltuk a kompromisszumos megoldásokat, inkább engedtünk sokszor. Kerültük a döntő összecsapást, mert annak időpontját ők akarták megszabni. Az elvtársak katonák, és tudják, hogy amelyik fél a csata időpontját kijelöli a másik számára az már fél győzelmet is aratott. Mi ebbe nem men-

¹⁹ Az értekezletet Varháy Oszkár ezredes nyitotta meg, majd Szalvay Mihály alezredes bevezető szavai után hangzott el Pálffy György vezérőrnagy beszéde.

tünk bele, de most már nem fogjuk kerülni a nyílt összecsapást. Kényszerítjük a Kisgazda Pártot, hogy valljon nyíltan színt. Kényszeríteni fogjuk, hogy válaszson: vagy kimegy a kolícióból, vagy nem hátráltat bennünket többé. Lehet, hogy ez a döntő harc nemcsak parlamenti és politikai síkon fog lefolyni. Lehet, hogy a reakció, épp ezért, mert tudja, hogy utolsó ütközetről van szó, meg fogja próbálni, hogy a harcot a polgárháború síkjára átvigye, hogy az országban zűrzavart csináljon. A reakció külföldi befolyást is próbál majd érvényesíteni. Mi tudjuk, hogy a polgárháború nem érdeke az országnak. Mi nem akarjuk, de ha a reakció akarja, állunk elébe. És nem tűrjük, hogy külföldi, kiprovokált beavatkozással a reakció eltérítsen bennünket céljainktól. A hadseregtől függ, hogy melyik oldalon áll és ott lesz a győzelem. Ha a hadsereg a balszárny mellett sorakozik fel, akkor a polgárháború oly reménytelen a reakció számára, hogy ki sem tud törni. Ezért van történelmi szerepe és jelentősége a hadseregnek. Az előbb vázolt általános feladatok mellé jön még az a feladat, hogy a demokratikus hadsereg állandóan résen legyen, és a magyar demokrácia balszárnya biztosan számíthasson rá. Ezen a téren is ránk, kommunistákra vár a vezető szerep. Mi nem párhadsereget akarunk. Azt akarjuk, hogy minél nagyobb számban legyenek ebben a hadseregben kommunisták, jó demokraták, de nem akarjuk, hogy minden egyes katona kommunista legyen. De hogy a hadsereg hova áll, az azon múlik, hány kommunista van benne. Agitációs munkát kell folytatnunk hadseregen belül. Élni kell azzal a jogunkkal, hogy pártunknak híveket szerezzünk! Állandóan növelnünk kell azt az aktívát, mely vezető szerepre alkalmas. Gondoskodnunk kell tehát rendszeres szemínáriumi oktatással minden egyes párttag ideológiai neveléséről, jó kádermunkával ki kell emelnünk a legjobb embereket, és azok színvonalának állandó emelését is biztosítanunk kell. Csak ilyen állandó és tervszerű munkával érhetünk el eredményt. De mindez nem elég. Minden egyes kommunistának, mint katonának is ki kell emelkednie bajtársai sorából. Legyen mindegyik kiváló a maga beosztási helyén, a maga területén. Minden egyes új párttagnak meg kell magyaráznunk, mit kívánunk tőle mint párttagtól, és mint katonától.

Nem elég, ha valaki kiváló párttag, ha ugyanakkor nem kiváló katona és nem mutat minden téren példát. Csak ebben az esetben lesz meg a hadseregben a párttagságnak az a súlya, mellyel a számbeli többséget pótolni tudja, és csak így tudjuk a számbeli, de nem minőségbeli többséget, a pártonkívülieket, vagy más párttagokat irányítani és magunk mögé állítani.

Befejezésül elvtársak szeretnék arra rámutatni, hogy a most következő nehéz és harcok periódusban minden kommunistának állandóan szeme előtt legyen az a tudat, hogy szerte a világon a kommunisták nagy erőt képviselnek. Mindig gondoljanak arra, hogy tagjai a Magyar Kommunista Pártnak, annak, mely a felszabadulás óta az újjáépítés élére állt, mely vezetője a magyar népnek, tagjai egy olyan pártnak, mely egyre növekvő tekintélynek örvend. Ez az önbizalom adjon az elvtársaknak erőt a most következő nehéz munkához, melyhez ez alkalommal is sok szerencsét kívánok!

A napirend következő pontja dr. Elek Tibor szds. elvtárs szervezeti beszámolója volt:

Az 1. hó.. MKP. szervezetének másfél éves történetében 4 periódust tüntethetünk fel. Az első az 1945. áprilisától 1945. október 1-ig tartó. Az egyes alakulatok kommunistái önállóan, minden központi irányítás nélkül végezték a pártmunkát. Igazi pártélet csak az 1./III. zlj-ban, majd az egész 1. gy. e.-ben folyt. Ott meg lehetett találni a tagtoborzás, nyilvántartás és oktatás háromirányú tevékenységét. Szept. 1-én 91 párttag volt az 1./III. zlj-ban. Ezt a periódust az 1945. szept. 16-i taggyűlés teszi emlékeztetéssé, melyen Variházy ezds. elvtárs belépett a pártba. Ez a belépés akkor nem történt simán. Kétórás vita eredménye volt. Mindannyian éreztük a felülről jövő gátló intézkedéseket, és még nem tudtuk elválasztani egymástól a vezetőket, még nem tudtuk, hogy ezek az intézkedések honnan is jönnek. Most már tudjuk, hogy Szalay vörgy. akadályozta a pártmunkát. Ezen a gyűlésen Variházy elvtárs belépett a pártba, és emlékeztetünkbe vésődtek akkori szavai: „Ha nem lehetek elvtársatok, akkor nem lehetek jó ezredparancsnokotok sem.” Ez igaz.

Innen kezdődik a második periódus, mely 1945. decemberéig tart. Megalakult a ho. pártbizottsága. De akkor még gyengén sikerült központi irányítást adni. Részben ennek is Szalay vörgy. volt az oka. Nem tartotta helyesnek a honvédségen belül a pártszervezkedést, akadályozta a pártbizottság munkáját, egy magánbeszélgetés során kijelentette, hogy el fogja sorvasztani a pártbizottságot. Az okt. 9-i ülésen kijelenti, hogy nem tartja helyesnek a szervezkedést, nem akadályozza, de nem is támogatja, ezt az ígéretét csak félig tartotta meg, ugyanis nem támogatta ugyan, de akadályozta. Minősítéskor elvtársainknak adta a legrosszabb minősítéseket. Fülöp ezds. vezérkari főnökkel együtt támasza lett a reakciónak. Mikor a Fülöp-ügy a sajtóban kirobbant, fenyítésekkel próbálta a pártmunkát megakadályozni. Tavaly decemberben volt az a pártaktív ülés, mely új periódust hozott, a 3. periódust, mely aztán egészen Szalay távozásáig, 1946. febr. 1-ig tartott. Ezen a gyűlésen részt vett Pálffy vörgy. elvtárs, Révész és Farkas elvtárs is. Szalay kényszerült részt venni a pártbizottságban, de erőszódni vélte helyzetét, intrikált a törzstiszt elvtársak ellen, módszerein keveset változtatott....

Szalay és Fülöp távozásával kezdődik a 4. periódus, mely a mai napig tartott. Akkor indult meg a komoly szervező munka. Variházy és Király elvtársak teljes támogatásával megtisztítottuk a pártot, és elhárítottunk minden akadályt a komoly pártmunka útjából...

Áprilisban 320, májusban 366 párttagunk volt, kb. a létszám 13⁰/₀-a.

Attól kezdve állandóan szaporodott a viszonylagos létszám... A jelenlegi helyzet: a ho. tisztikarának egyharmada párttag. A szoc. dem. párthoz 33⁰/₀ tartozik, a parasztpárthoz 8⁰/₀, tehát a tisztikar háromnegyedrésze a baloldali blokkhoz tartozik. A többi pártonkívüli. A thts-i karnak 31⁰/₀-a MKP-tag, 42⁰/₀-a szoc. dem. Ez bizonyos mértékig meglepő, azonban aki ismeri a magyar thts-i kar konzervatív magatartását, az nem lepődhet meg. Azt a pártot választják, mely haladó volta mellett is a legveszélytelenebbnek látszik. 57⁰/₀-a pártonkívüli, 25⁰/₀-a kommunista, 13⁰/₀-a szociáldemokrata a legénységnek. Ebben a számításban most nincs benne a jelenleg nem hozzánk tartozó utász zlj, mely számarányunkat javítaná. A híradó zlj-nál még mindig csak 4 párttagunk van. Hiányzik az egyéni foglalkozás. Sok elvtárs azon a címen vonja ki magát a pártmunka alól, hogy hivatali munkája miatt nem képes pártmunkát végezni. De látjuk Pálffy vörgy. is talál időt bokros teendői közepette, tehát felkérem az elvtársakat, gondoljanak az ő példájára. A pártfegyelem sem megfelelő. A jelentések nem futnak be pontosan, és nem felelnek a kívánt kérdésekre. Mindezek, és még egy-két hiba (egyéni problémák előtérbe helyezése) okozták azt, hogy bár a létszám a májusi 13⁰/₀-ról 28⁰/₀-ra emelkedett, mégsem haladtunk úgy ahogy kellett volna...

HL. Elek Tibor gyűjteménye.

21.

PÁLYÁZATI FELÍVÁS NEVELŐTISZTI TANFOLYAMRA (RÉSZLET)

1946. szeptember 18.

A Honvédelmi Minisztérium hivatalosan közli:

F. é. november elsején 1 éves hivatásos nevelőtiszti tanfolyam kerül felállításra.²⁰

Jelentkezhetnek a jelenleg tényleges szolgálatot teljesítő (nem nevelői beosztásban levő) hivatásos vagy tartalékos állományúak közül azok a 18. életévüket

20 Korábban rövidebb időtartammal az alakulatok saját állományuk részére önállóan szerveztek nevelőtiszti tanfolyamokat. A közölt dokumentum az első hadseregméretekben szervezett nevelőtiszti tanfolyamra vonatkozik.

betöltött, de 30. életévüket még be nem töltött magyar ifjak, akik legalább 2 éves katonai szolgálattal, alapos általános műveltséggel, megfelelő pedagógiai készséggel rendelkeznek. (A nevelői beosztásban levők tanfolyamra való behívása külön rendelettel történik.) A pályázók felvételi vizsgát kötelesek tenni.

Akik a felvételi vizsgán megfelelnek és a tanfolyamokat sikeresen elvégzik, alhadnagyokként a hivatásos tiszti állományba kerülnek és egyéni rátermettségük, valamint munkájuk alapján további kiképzéssel a tiszti állás bármelyik rendfokozatát elnyerhetik. Tartalékos tisztek összszolgálatuknak megfelelő tiszti rendfokozatba nyernek kinevezést.

A felvételnél elsősorban tekintetbe jönnek a paraszti és munkás családból származók.

Előnyben részesülnek továbbá:

- a) akik, vagy akiknek szülei a fasizmus ellen harcoltak (partizánok);
- b) akik, vagy akiknek szülei az ellenállási mozgalomban részt vettek;
- c) akik a fasizmus elleni harcra önként jelentkeztek, mint ilyenek kiképzést is nyertek, de önhibájukon kívül bevetésre nem kerültek;
- d) akik, illetve akiknek szülei az elmúlt rendszer alatt, baloldali magatartásuk miatt, súlyos hátrányt szenvedtek (politikai foglyok);
- e) akiknek legalább négy középiskolájuk, vagy ennél magasabb iskolai végzettségük van.

Fenti pontok hitelességét okmányokkal kell igazolni.

Nem pályázhatnak:

- a) akik ellen háborús, vagy néPELLenes cselekedet miatt eljárás van folyamatban, vagy elítéltettek;
- b) akik az ország területét nyugat felé elhagyták;
- c) akik igazolásánál bármiféle megjegyzés volt (pl. feddés stb.);
- d) akik ellen gazdasági visszaélések miatt eljárás van folyamatban, vagy elítéltettek.

A felvételi vizsga anyaga:...

GYÓRFFY SÁNDOR—SPÁCZAY HEDVIG

**A IX. SS HADTESTPARANCSNOKSÁG TITKOS NAPI JELENTÉSEI
A BUDAPESTÉRT FOLYÓ HARCOKRÓL**

(1945. január 1—24.)

Ganz István győri textilmérnök hagyatékában egy helyenként megégett, rongyos, piros fedelű dossziéra bukkantunk. A borítón ez állt: „Geheime Ablage”. A család — özvegye és lánya — emlékezete szerint Ganz István 1945 január végén Budán, egy égő tankból mentette ki a dossziét. Az volt a terve, hogy lefordítja és a Hadtörténelmi Intézet segítségével közzé teszi tartalmát. Korai halála ebben sajnos megakadályozta.

A dosszié anyagai valóban nagyon érdekesek, fennmaradásuk ritka véletlen műve. Köztudott, hogy a hadtest- és hadosztályparancsnokságok titkos irataikat mindig féltett kincsként őrzik, visszavonuláskor féltő gonddal menekítik, bekerítésben, megadás előtt megsemmisítik. Ritka eset, hogy a győztes hadsereg birtokába kerülnek a legyőzött ellenség titkos iratai.

A Hadtörténelmi Levéltár birtokába jutott dosszié a Budapest védelmében legjelentősebb katonai erőt jelentő 13. páncélos-hadosztály titkos irattartója, 1945. január 1-től 24-ig. Forrásértékét növeli, hogy benne összegyűjtve megtalálhatók a IX. SS hegyi hadtestparancsnokságnak Pfeffer-Wildenbruch tábornok, illetve Schaper őrnagy által aláírt titkos összefoglaló napi jelentései a budapesti csatáról.

Ezeket a jelentéseket *felfelé* megküldték:

1. a magyarországi hadműveleteket irányító 6. hadsereg vezérkari főnökségének (AOK6),
2. a Reichsführer — SS Feldkommandostelle részére,
3. SS-Führungshauptamt-nak Berlin-Wilmersdorfba.

Lefelé pedig megküldték a jelentéseket a budapesti hadműveletekben részt vevő német hadosztálytörzseknek, köztük a 13. páncélos-hadosztály parancsnokságának.

A IX. SS hegyi hadtestparancsnokság napi jelentései összefoglaló képet adnak a Budapestért folyó hadműveletről. Sajnos, a január 1-i és 2-i jelentés félig elégett, néhány további is megsérült. Jelen publikációnkban közzétételre kerül a 1/3., 4., 5., 6., 7., 10., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 22. és 23-i napi jelentés és az összefoglaló I. 24-i jelentés. Ezek a dokumentumok a Budapestért folyó csata német iratai közt — bizvást megállapíthatjuk — a legjelentősebbek, hisz a hadműveleteket irányító parancsnokság jelentései a legfelsőbb berlini katonai és SS vezérkarokhoz.

A jelentések elemzése, összevetésük a megfelelő időszak (1945. január 1—24.) szovjet, ill. magyar katonai jelentéseivel, a hadtörténetírás feladata lesz. Bevezetőnkben ezúttal csupán három mozzanatra kívánjuk a figyelmet felhívni.

a) Kiderül az iratokból, hogy Budapest védelme szinte kizárólagosan német ügy volt. Egyetlen egyszer sem történik említés a harcokban részt vevő magyar egységekről. Sőt, a „magyar” szó csak a következő összefüggésben merül fel: „A front mögött harcok folynak a beszivárgott oroszokkal és a terrorizáló magyar kommunistákkal”. Vagy más összefüggésben: „A polgári lakosság rendkívül izgatott. A tömegeknek gyakorlatilag nincs élelmük, nagy városrészek vannak víz és világítás nélkül. Teljes a vezetésküliség, az összes jelentős párt- és hatósági személyek elmenekülése következtében növekvő elégedetlenség. Már részben érezhető a forrongás.”

És még egyszer felbukkan a „magyar” szó a I. 23-i jelentésben: „Az élelmezési helyzet kritikus, mivel a saját és a magyaroktól elkobzott élelmiszer majdnem teljesen elfogyott.”

Magyar szemmel, budapesti szemmel szinte fájdalmas ezeknek a jelentéseknek az olvasása. Ami pl. a I. 15-i napi jelentésben csak egy mondat: „A délutáni órákban fel kellett robbantani a Horthy Miklós hidat” — az számunkra, együtt a többi híd felrobbantásával, a katonai szempontból szükségtelen barbárság szimbóluma.

Nekik valóban csak „térkép”, harci „terep” volt Budapest. A jelentések hideg, érzéketlen nyelvén szólva: „Egész háztömbök — különösen hatósági objektumok — állnak lángokban.”

Harminc év múltán is fájdalmas a kortárs-kutatónak az iratok közt térképvázlatok, a Budapest utcáinak aláaknázásáról tanúskodó tervek tanulmányozása.

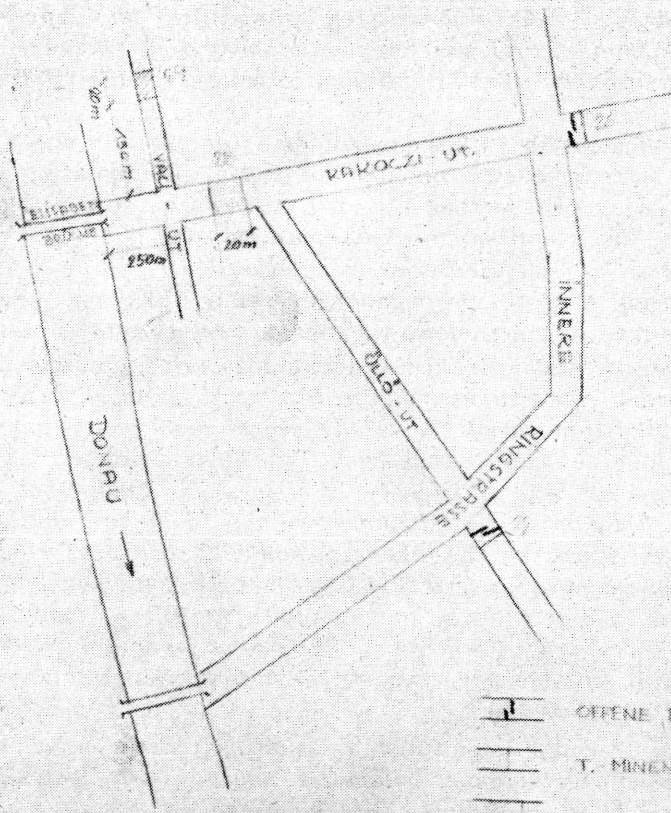
b) A harcok jellege és hevessége. Eddigi ismereteink alapján is tudtuk, hogy a budapesti csata a második világháború legnehezebb, legjelentősebb, legvéresebb ütközetei közé tartozott. Közép- és Kelet-Európa milliós nagyvárosai közül csak Sztálingrádban, Szevasztopolban, Ogyesszában, Varsóban voltak másfél hónapnál hosszabb ideig tartó utcai harcok.

PZ PL. BTL. 4

Geheim

Anl. 3 zu Pz. B. 4 Nr. 20/10. gel.

LAGEKIZZE DER AUSGEFÜHRTEN SPERREN AM
INNEREN RING UND BRÜCKENKOPF ELIZABETH-BRÜCKE.

- OFFENE BARRIKADENSPERRE
- T. MINENRIEGEL
- T. MINEN IM STREUBENLUTZ

OHNE MASSTAB

Handwritten signature
OBERLEUTNANT

42

6

Vázlat a. Kiskörút és az Erzsébet híd pesti hídfőjének műszaki zárairól

„A Budapestért folyó csata nem csökkenő heveséssel tombol tovább a szétlőtt, szétbombázott, égő pesti városközpontban” — németül: „Die Schlacht um Budapest tobt weiter in unverminderter Heftigkeit in dem zerschossenen, zerbombten, brennenden Stadtzentrum von Pest” — olvashatjuk az I. 15-i napi jelentésben, szinte már költői megfogalmazásban. És a harcok speciális budapesti formáiról: „A szűk és kanyargós utcák miatt, valamint azért, mert a harcok a pincékben és a szennyvízcsatornáknakban folynak, főellenállási vonalakat nem lehet kijelölni...” „Az olyan esetek sem ritkák, ahol egy-egy ház földszintjén németek, az I. emeletén oroszok és a II. emeleten ismét németek védekeznek.” (I. 17.) „Minden talpalatnyi földért küzdelem folyik.”

A 13. páncélos hadosztály titkos dossziéjában fennmaradt iratok, a közöltek mellett a — terjedelmi okokból — ezúttal publikálásra nem kerülők is, jelentős forrásai lesznek a budapesti csata hadtörténeti feldolgozásának, specifikus vonásai meghatározásának.

c) A felszabadító Szovjet Hadsereg tekintélye.

Érdekes, hogy míg a német propagandagépezet igyekezett a szovjet hadsereget lebecsülni, róla képtelen rágalmakat terjesztetni, a titkos napi jelentések szinte tisztelettel írnak a hatalmas erőt képviselő „ellenség”-ről. „A támadást szünet nélküli tüzérségi tüzellel, a légierővel és páncélosokkal támogatják.” „Az ellenség anyagi fölénye következtében... súlyosak a saját veszteségek...” Az összefoglaló jelentés megfogalmazása szerint: az ellenség „a tüzérség, a gyalogsági nehézfegyverek és a légierő tekintetében hatalmas fölényben volt...” „A saját tehergépkocsiparkot az ellenség bombákkal és tüzérséggel majdnem teljesen megsemmisítette.” A szovjet csapatok eleinte — a szovjet és magyar hadtörténetírás megállapítása szerint — emberben és harckocsiban nem voltak fölényben. A szovjet csapatok fölénye fokozatosan alakult ki a német csapatok ellátásának és utánpótlásának megszűnése következtében.

Az 1945. január 15-i napi jelentésben olvashatjuk: „Ezt a napot is az ellenség jelentős anyagi fölénye jellemezte, ami a saját lőszer- és üzemanyaghiány mellett bénítólag hatott a harcra és a védők erkölcsi állapotára.”

A dossziében megtalálható iratokból feleletet kaphatunk arra a kérdésre is, miért védekeztek Pfeffer-Wildenbruch tábornok vezetésével a bekerített német egységek mintegy 50 napon át Budapesten. Az 1945. I. 14-én ismertetett Hitler által kiadott „Führer-befehl” szerint:

„Budapestet tartani kell. Felmentjük. Nehéz napok előtt állunk, de túl kell jutnunk rajtuk.

Szó sem lehet intézkedési szabadságról.” (Budapest ist zu halten.

Es wird befreit. Wir werden schwere Tage vor uns haben, wir müssen sie überwinden.

Massnahmefreiheit kommt nicht in Frage’.)

Tehát: felmentési ígéret — és a megadás szigorú megtiltása.

Hasonló szellemű *Guderian* vezérkari főnök korábbi I. 8-i távirata, kicsit óvatosabb fogalmazásban: „*Megteszek mindent, hogy ki tudjuk vágni Önöket.*”

1945. I. 18-án *Balck* tábornok, aki *Fretter-Pico* tábornok után a Magyarország területén harcoló 6. német hadsereg, és a 3. magyar hadsereg főparancsnokságát átvette, a Budapest felé előretörő négy páncélos hadosztály a Balaton és Székesfehérvár közötti térségben Polgárdiig való előretöréséről értesíti a IX. SS hegyi hadtest parancsnokságát.

Közöljük továbbá *Lindenau* őrnagy táviratait a támadó egységeknek a Dunapentele—Perkáta—Seregélyes—Dinnyés vonalig való előnyomulásáról.

A hadtörténeti irodalomból ismeretes, hogy a szovjet hadseregnek igen nagy harcban, nagy áldozatok árán sikerült megállítani a Budapest felé nyugati irányból előretörő német páncélos hadosztályokat. Ily módon a IX. SS hadtestnek a budapesti katlanból *Hitler* által magabiztosan, a *Guderian* által óvatosabban megígért „felmentése”, ill. „kivágása” kudarcba fűlt.

Három évtized távlatából, tárgyilagosan, bizonyos fokig igazat adhatunk az 1945. I. 24-i összefoglaló német napi jelentés bevezetésének: „*Egy hónapja tombol a csata Budapestért. Csapatunk a nehéz harcokban rendkívülit nyújtott a túlerőben levő ellenség ellen.*” Más kérdés, hogy ez az áldozat egy *igazságtalan, imperialista*, elvesztésre álló ügyet szolgált, meghosszabbította a második világháborút, Európa népei — mindenekelőtt a magyar és német nép — háborús szenvedéseit. A bekerített német csapatok különösen ki tudták használni a budai vár kiváló védelmi lehetőségeit. Sajnos, valóban *rendkívüli* volt az elhúzódó hadműveletek okozta pusztítás mértéke. Egy és fél hónapos pinceéletre kényszerítette ez az értelmetlen véraldozat Buda, 2—3 hetes szenvedésre és nyomorúságra Pest lakosait. Érezték-e a harc értelmetlenségét a német-fasiszta hadsereg egyszerű katonái és tisztjei? Az okosabbak minden bizonnyal. Ennek érdekes bizonyítéka az I. 10-i napi jelentés egy margójegyzete. *Lindenau* őrnagy jelentésének egyik szavát ugyanis *Dörner* aláhúzta és megjegyzetelte. „A legkeményebb megterhelés és emberfeletti teljesítmények ellenére *bizakodó* a csapatok hangulata.” A margójegyzet: „*Volt ön ... kint?*” Nyilván: az *első* vonalban. Nyilván: ott érezhette volna, hogy a katonák bizakodása csökken, egyre jobban megértik, hogy vesztesre ítélt ügyért véreznek.

Azt reméljük, hogy a közlésre kerülő dokumentumok újabb ösztönzést fognak adni a szovjet hadsereg felszabadító harcának tanulmányozásához.

A „másik oldal” dokumentumainak vizsgálata is szükséges a budapesti harcok igazán tudományos feldolgozásához. Az „audiatur et altera pars” — hallgattassék meg a másik fél is — elve, úgy véljük, ezen a téren is érvényes. A *másik fél* dokumentumai is meggyőzően bizonyítják a szovjet és a marxista magyar történetírás megállapításait az 1945. januári budapesti harcokról:

1. Budapesten a német fasizmus fennállásának néhány héttel való meghosszabbításáért harcoló, nagy véráldozatot hozó német katonák egy igazságtalan, vesztett ügyért hullatták vérüket, csak meghosszabbították saját népük háborús szenvedéseit. Óriási kárt okoztak Budapest népének, feleslegesen romokba döntötték Magyarország fővárosának házait, felrobbantották hídjait, több tízezer polgári lakos halálát idézték elő.

2. A Szovjet Hadsereg igazságos ügyért harcoló katonái — a német dokumentumok fényében is — nagy győzelmet arattak Budapest térségében, jól alkalmazták a légierőt, a tüzérséget, az aknavetőket, a páncélos erőket a harcokban. A szovjet gyalogsági erők másfél hónapos utcai harcban házról-házra, emberről-emberre, pincérről-pincére nyomulva semmisítették meg, vagy ejtették fogságba a Budapestet védő német katonákat és tiszteket, köztük Pfeffer-Wildenbruch tábornokot.

3. A Budapestért folytatott harcban a németek oldalán semmi lényeges szerepe nem volt a nyilasok vezette magyar hadsereg alakulatainak.

4. A magyar kommunisták a német hadsereg front mögötti területén viszont eredményesen zavarták a fasiszta hadvezetést és segítették a Szovjet Hadsereg felszabadító harcát.

Végezetül szeretnénk köszönetet mondani dr. Papp Tibor alezredesnek, dr. Tóth Sándor alezredesnek és dr. Borus József történésznek hasznos, értékes tanácsaikért.

1.

IX. SS hdt. pság¹
I. 3-i napi jelentés

1945. I. 3. 19.40

A Budapestért folyó harc lankadatlan hevességgel folyik. A nyugati hídfő északi és déli szakaszára nehezedő támadások kikényszerítették a déli főellenállási vonal visszavonását. Az északi rész 300 m-es magaslata a nap folyamán 7-szer cserélt gazdát. Az újonnan bevetett erőkkel és páncélos támogatással indított koncentrált ellenséges támadás Kispest—Pestújhely vonal ellen mély betö-

¹ Hadtestparancsnokság

részhez vezetett, amely körül jelenleg harcok folynak. A repülőtér 18 óra óta az ellenség tüzeiben áll. Ellenintézkedések bevezetve. Ehhez a 22. SS-lov. ho.² visszarendelése szükséges. Az egész fronton súlyos saját és ellenséges veszteségek.

A repülőtér a leszállás elől lezárva. Ellátás csak ledobás útján lehetséges.

Mint I. 2-án, erős ellenséges harci repülőgépek tevékenység.

Nincs saját vadász védelem.

A 12. légvédelmi ezred lelőtt 3 repülőgépet.

Megsemmisítve: 3 „T 34”³-es páncéllökelemmel, 1 IG⁴, 13 géppuska, 8 páncéltörő ágyú, 11 géppisztoly, 2 tehergépkocsi, 1 lőszerkocsi.

Naplószám:
Ia 17/45. titkos

Ia Schaper⁵

2.

IX. SS hdt. pság.
I. 4-i napi jelentés

1945. I. 4. 18.20 óra
18/45 sz. titkos

A Budapestért folyó harc lankadatlan hevességgel dúl. A nyugati hídfő ellen intézett zászlóalj erejű támadások feltartóztatva. A Kispest—Rákosfalva—Pest-újhely vonalában betört ellenség ellen a harcok még keményebben folynak. Nagy saját veszteségek.

Az ellenség tüzérséggel is fokozza a nyomást a keleti hídfő ellen.

A tüzérség megsemmisítésére harci repülőgépek bevetése sürgősen szükséges.

A repülőtér még az ellenség tüzeiben áll. A leszállás továbbra is szünetel. Új repülőtér építés alatt. A nap folyamán mélyrepülő támadások bombázással és a fedélzeti fegyverek tüzeivel.

Egy ellenséges repülőgép lelőve.

Megsemmisítve: 2 „T 34”-es, 7 páncéltörő ágyú, 1 tehergépkocsi, 1 géppuska, zsákmányolva: 1 páncéltörő puska, 1 gránátvető, 2 géppuska.

Az ellenség halottjainak száma 90, hadifoglyok száma 59.

Naplószám:
Ia 26/45. titkos

Ia Schaper őrgy.

3.

IX. SS. hdt. pság.
I. 5-i napi jelentés

1945. I. 5.
sz.: 21/45. titkos

A Budapestért folyó harc súlypontja áttevődött a keleti hídfőre. A küzdelem nem csökkenő hevességgel tovább folyik, különösen az ellenséges tüzérség és gránátvetők tűztevékenysége élénk. Mindkét oldalon nagy veszteségek. A rendkívül feszült saját lőszerhelyzet és az erős ellenséges támadások ellenére területvesztésünk kicsi, sikerült a keleti és az északi fronton támadó ellenséget szétverni és az állást megtartani. A korábbi napokkal ellentétben csökkent a nyomás a nyugati hídfőre. Az ellenséges harci repülőgépek támadták Budapest térségét, fedélzeti fegyverekkel lőtték és bombákat dobtak le.

2 Lovashadosztály

3 „T 34”-es típusú szovjet harcokocsi

4 Infanterie Geschütz (gyalogosági ágyú).

5 Schaper őrnagy a IX. SS hegyi hadtest I. a. (hadműveleti) osztályának volt a vezetője.

Az ellátási helyzet nagyon feszült, csak egy napi tüzérségi lőszer áll rendelkezésre. Egyes lőszerfélék elfogytak. Két ellenséges repülőgép lelőve. Megsemmisítve 1 „T 34”-es, 4 nehéz légvédelmi ágyú, 2 nehézgéppuska, 2 könnyűgéppuska, 1 lángszóró, 1 Ratsch-Bum.⁶

Naplószám:
Ia 33/45. titkos

Ia Schaper őrgy.

4.

IX. SS. hdt. pság.
I. 6-i napi jelentés

1945. I. 6. 19.45 óra
sz: 27/45. titkos

A Budapestért folyó harcok egyre súlyosabbá válnak és óráról órára növekvő hevességük a legkeményebb megpróbáltatásnak teszi ki a védőket. Mialatt a nyugati hídfő elleni támadások csak kisebb vállalkozásokra szorítkoznak, addig a keleti hídfőre erős tüzérségi tűzzel, páncélosokkal és harci repülőgépekkel támogatott koncentrált támadás zúdul. Ott mély betörések vannak, amelyek körül harc folyik. Kőbányát és Zuglót feladtuk. A támpontszerű első vonal a törzsek és a mögöttes szolgálatok rigorózus kifésülése ellenére, a súlyos veszteségek folytán, napról napra vékonyabb lesz.

Az ellenséges csata- és harci repülőgépek tevékenysége, a bombázások és a fedélzeti fegyverek tüze növekszik. Saját légierő támogatás nincs.

A 12. légvédelmi tüzérezred, amelynek magyar légvédelmi egységek is alá vannak rendelve, eredményesen támogatja a gyalogság harcát. Lelőtt 15 ellenséges gépet amely közül kettő DB. 3.,⁷ 12 IL. 2.⁸ és 1 LAG.⁹

Az ellátási helyzet, mindenekelőtt a lőszerrel kapcsolatban, rendkívül kritikus. A levegőből történő ellátás nem elégséges.

Megsemmisítve: két páncélos páncélököllet, 1 sztálinorgona, 11 nehéz páncéltörő ágyú.

Naplószám:
Ia 42/45. titkos

Ia Schaper őrgy.

5.

IX. SS. hdt. pság.
I. 7-i napi jelentés

1945. I. 7. 20.45 óra
szám: 29/45. titkos

Mint az előző napokon, a Budapestért folyó csata 14. napján is kelet áll a hadiesemények gócpontjában.

A harcok délen és délkeleten különös hevességűvé fokozódtak. Itt sikerült az ellenségnek, nagy saját és ellenséges veszteségek árán, igen erős tüzérségi és páncélos támogatással és harci gépek bevetésével a védővonalat áttörni. Pesterzsébeten, a Keleti pályaudvartól délre és Zuglóban elkeseredett közel- és utcai harcok tombolnak.

⁶ 76,2 mm-es nagyhatású szovjet ágyú neve.

⁷ A DB. 3. típusú repülőgép kétmotoros szovjet bombázó, személyzete 3 fő. Tervezője Iljuszin volt, tulajdonképpen IL 4. néven is ismeretes.

⁸ 2 személyes Iljuszin csatarepülőgép, 1 motoros.

⁹ Csillagmotoros szovjet együléses vadászgép, tervezője Lavocskin. 20 mm-es gépágyúkkal volt felszerelve. A szövegben szereplő LAG. gép valószínűleg LAG. 5-ös típus volt. (Helyesen LAGG.)

A nyugati hídfő elleni két betörést ellenlökéssel felszámoltuk. Az ellátási helyzet, különösen a lőszerutánpótlás, a légi ellátás kimaradása miatt, (utoljára I. 5-ről 6-ra virradó éjszaka) rendkívül kritikus.
Összveszteség december 24-e és január 6-a között 5621 fő.

Naplószám:
Ia. 52/45. titkos

Ia Schaper őrgy.

6.

Titkos parancsnoksági ügy

A IX. SS. hdt. pság-tól
A 13. pc.-ho-nak.¹¹

Géptávíró
Szám: 6/45. titk. pk-1¹⁰

A leadás időpontja: I. 8-án 20.45 óra.
Köszönet a rádiótávíratért, megteszek mindent, hogy ki tudjuk vágni Önöket.

a Német Hadsereg Vezérkari Főnöke
Guderian¹²

7.

DÖRNER harcsoport
Ia 28/45. sz. titk.

Harcálláspont, 1945. I. 9. 20.45 óra
35/45. sz. titk.

3. sz. Csoportparancs (1:25 000)

1. *Ellenség:*

Az ellenség az elmúlt éjszaka és egész nap támadta a védelmi szakasz teljes szélességét. Súlypont a jobbszárnyon, a 93. gránátosezred előtt. Nem sikerült nagyobb területet nyernie. A saját veszteségek miatt kisebbiteni kellett a harcsoport szakaszát.

2. A Dörner harcsoport továbbra is szívós makacssággal védelmez minden talpalatnyi területet.

3. Az új szakaszon tevékenykedik:

elől jobbra: a KÜNDIGER harcsoport,
elől balra: a 66. pc. gránátos e.¹³ a neki alárendelt 13. pc. tü. o.-al.¹⁴
A kettő közötti sávhatár az eddigiek szerint.

4. Sávhatár

— a 22. SS lovashadosztályhoz. Az Orczy tér északi kiszögellése, a Kerepesi temető délkeleti sarka — Tomcsányi utca (bezárólag);

— a (FHH)¹⁵ pc. gránátos hadosztály — (WOLFF harcsoport) Deák Ferenc utca (FHH) — Király utca¹⁶ a Ferenc körút kereszteződéséig — Erzsébet körút¹⁷ (FHH), aztán Keletre a Dohány utca és a Rottenbiller utca kereszteződéséig, — az István utca (FHH) a Városliget DK-i sarkáig és egyene-

10 Titkos parancsnoki

11 Páncélos

12 Heinz Guderian vezérezredes a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke volt.

13 Ezred

14 13. páncélos tüzérosztállyal.

15 Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály.

16 A mai Majakovszkij utca.

17 A mai Lenin körútnak a November 7. tér és Rákóczi út közötti része.

sen a Thököly utca és a Gizella utca kereszteződéséig (a keresztezés FHH) — a Thököly utca (FHH).

5. Erők:

a) Miután a Wolff harccsoport átvette a 93. gránátosezred szakaszát, az ezred pk.-a¹⁸ a neki közvetlenül alárendelt alegységeket átadta a 66. pc. gránátos ezrednek.

b) A KÜNDIGER harccsoport az éjszaka folyamán gyalogsági harcra vet be 1 szakaszt a Ld. Schtz-ból¹⁹ és a 13. pc. tü. e. 9. szakaszát.

6. A 4. pc-os e. II. z.-át²⁰ (Mittasch) és FHH Grün²¹ pc. gránátos ezred I. z.-át a váltás után a pk. kivonja és gyülekezteti őket a Keleti pályaudvar közvetlen közelében (északra GRÜNTÖL, délre Mittaschtól). Kivételt képeznek az ez idő szerint a KÜNDIGER harccsoportnál és a 66. pc. gránátos e.-nél harcoló részek. Az összekötő tisztet, illetve a helységi felderítő jelentőt a DÖRNER háp.-jához²² helyezik át.

7. A 13. pc. tü. e. pk.-a parancsot kapott, hogy adjon megerősített tüzérségi támogatást az új szakasz átcsoportosításához.

8. A 93. gránátose. törzse a leváltás és átszállítás után összegyűjti a gyalogságot a harccsoport harcálláspontja területén, s tartalékot képez belőle.

A leváltást és a tartalékképzést jelenteni kell.

9. Híradóösszeköttetések:

— a KÜNDIGER csoporttal

— direkt

— Fábíán útján

— rádiótilalom

— a 66. pc. gránátos ezreddel

— direkt

— Fábíán útján

— rádiótilalom

10. Harcálláspont: Rákóczi út 70—72. Metropol Szálló.
(Elfoglalva január 10-én 09.30 órától.)

DÖRNER²³

SS Standartenführer

8.

IX. SS. hdt. pság.
I. 10-i napi jelentés

1945. I. 10. 18.55 óra

38/45. titk. sz.

Az eddigi szokástól eltérően csak délután támad az ellenség a keleti hídfő ellen. A súlypont délen és délkeleten van, ahol több betörést sikerült elreteszelni. Folyamatban vannak az ellenintézkedések a főellenállási vonal visszaszerzésére. Az ellenséget erős tüzérségi és gránátvető tűz, valamint lángszóró páncélos támogatja.

A nyugati hídfő területére gránátvetők és páncéltörő ágyúk zavarótüze.

A legkeményebb megterhelés és emberfeletti teljesítmények ellenére *bizakodó* a csapatok hangulata. (A bizakodó szó késsel aláhúzva és a következő megjegyzéssel ellátva a lap szélén: Volt Ön... kint?)

18 Parancsnoka

19 Landeschütze (értelemszerűen = népfelkelő)

20 A 4. páncélos ezred II. zászlóalját

21 Grün nevű parancsnok, valószínűleg ezredparancsnok

22 Harcálláspontjához.

23 Helmut Dörner ezredes, SS „Standartenführer”, a 8. rendőrezred parancsnoka Budapesten, később harccsoportparancsnok. Az iratokból kideríthetően ekkor a 13. német páncélos hadosztály is neki volt alárendelve. Harccsoportjában vegezen voltak németek és magyarok is. A Dörner harccsoport központja 1945. január 21-én a Budaörsi út 24/a. szám alatt volt. Dörner Budapesten, a kitérőkor esett el.

A polgári lakosság rendkívül izgatott. A tömegeknek gyakorlatilag nincs élelmük, nagy városrészek vannak víz és világítás nélkül. Teljes a vezetésképtelenség, az összes jelentős párt- és hatósági személyek elmenekülése következtében növekvő elégedetlenség. Már részben érezhető a forrongás, amit eddig sikerült fáradságosan elnyomni a felmentő csapatok megérkezésének kilátásba helyezésével. További biztatás hatástalan.

Naplószám:
Ia 72/45. titkos

Lindenau őrgy.²⁴

9.

A IX. SS. hdt. pság.
Január 11-i napi jelentés

1945. I. 11. 19.50 óra
39/45. sz.

A Budapestért folyó küzdelembe január 11-én több hullámban bekapcsolódtak az ellenséges harci gépek.

A támadás súlypontjai a városközpont és a Duna-hidak voltak. A Ferenc József hidat²⁵ súlyos bombatalálat érte.

A heves támadások a délkeleti és a keleti védelmi szakaszon betöréssel végződtek. Elkéseredett utcai harcokban sikerült a betöréseket megszüntetni és az áttörést megghiúsítani.

A Keleti pályaudvar vidéke kemény harcok után elveszett.

Az ellenséges tüzérség és a gránátvetők nagy saját veszteséget okoztak.

Az ellenség szd.²⁶ erejű támadását a nyugati hídfőnél szétvertük.

Az ellátás légi utánpótlás nélkül kritikus.²⁷

4 db IL 2-es rep. gép lelőve, 5 db ellenséges páncélos megsemmisítve.

Naplószám:
Ia 82/45. titkos

Ia Schaper őrgy.

10.

A IX. SS hdt. pság.
Január 13-i napi jelentés²⁸

1945. I. 13. 20.55 óra
45/45. sz.

Rádiótávirat

A Budapestért folyó harc elérte csúcspontját. Szakadatlanul megismétlődő támadások érik a keleti hídfőt, megerősítve tüzérséggel, harci repülőgépekkel és páncélosokkal. Az ellenségnek csak a legsúlyosabb harcokban sikerült a védelmi gyűrű egy-egy darabját birtokba venni.

²⁴ Usdau Lindenau őrnagy a IX. SS hegyi hadtest vezérkari főnöke. Később vezérkari alezredes. Lindenau a Wehrmacht kötelékéből került Pfeffer von Wildenbruch mellé. 1944. december 19-én vette át a hadtest vezérkari főnökének tisztségét.

²⁵ A mai Szabadság híd.

²⁶ Század.

²⁷ Hitler utasítására eredetileg „légihídon” akarták eljuttatni a védőkhoz a napi lőszer-, élelmiszer-, üzemanyag- és egészségügyi anyagszükségletet. A német légielő mindent el is követett a feladat végrehajtása érdekében, éjszakánként a Lóversenyterre érkeztek a vállalkozásban részt vevő repülőgépek, de a szükséges anyagmennyiségnek még a felét sem tudták leszállítani. Január 9. után azonban a leszállóhely, a Lóversenyter elveszett. Ettől kezdve már csak vitorlázó gépek szállították, vagy dobták le ejtőernyővel az utánpótlást, ami az ellátási helyzet további rosszabbodásához vezetett. (A kérdés részletesebb megvilágításához lásd: *Tóth Sándor*: A szovjet hadserg felszabadító harcai Magyarországon. Budapest, 1965. 250. o.)

²⁸ Megküldve: 1. AOK (Armeeoberkommando) 6., 2. Reichsführer—SS Feldkommandostelle, 3. SS—Führungshauptamt, Berlin—Wilmersdorf.

Geheime Kommandosache!

Fernspruch - Fernschreiben - Funkspruch - Blinkspruch

Durch die Nachr.-Stelle auszufüllen

Nachr.-Stelle 13. P. D. (41 2. Pz. N. P. 13)		Nr. 1073		Befördert				
Bemerkung: 8. 11. 03				an	Tag	Zeit	durch	Rolle
						4 30	102	
Befragter oder aufgenommen				13. Pz. Division				
von	Tag	Zeit	durch	Abf. Ia Nr. 11/15 g. 1. 11. 45				
	14. 1. 45	02 40		14. 1. 45				

Abgang	An:	Befragende Stelle
Tag: 14. 1. 45	13. Pz. Div.	IX. 99 - P. K.
Zeit: 00 50		Ia
Deligations- Bemerkung		Fernspruch- Anschluß:
KZ		

1. An Kommandeur, sofort 100 liegen.

2. Fürschreiber.

3. Stabschef ist zu fassen. Es wird befohlen.

4. Bei weiterem progressen tags ist uns fassen,

5. wir müssen sie überwinden.

6. Waffengewalt kommt nicht in

7. Frage. Obes, was bei attackierung des Kampf-

8. kraft unter rückschrittloper angriff

9. jabs Bewegungsbefähigkeit direkt ist

10. durchzuführen. Grundsatz konstanten 100

11. sind 100/45 gefahren dann sofort das

12. fassens folgen wird kein fassens Boden

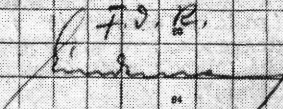
13. mehr dem Feind überlassen.

30

Die beiden Kommandanten sind mit
 Brief verhandelt, daß jede Waprasura,
 die dem Ziel dient, die Brücken in
 der Hand zu behalten, getroffen wird.
 Die Person zusammen in dem wenigen
 was wir uns künftigen Wochen Tagen, von
 dem stamm Gedanken befaßt, die
 Stellung muß gefaltet werden.

"Gen. 28. IX." A. K.

gen. Pfeffer - Wildenberg
 Gen. in Gen. 9. Waffen-63
 (Spe. Nr. 71/45 g. 605)

F. D. R.

Walter Ann, Pa. Gen. Div. & F. D. R.
 10. mdy. F. D. Kodel Wojak 11 52
 12. " " " " " " 915 46

i. R. 71/45 A. - Los.
 13. 13/

eredeti je (11-es sz. dokumentum)

13-án elveszett a Ludovika Akadémia területe, a Kerepesi temető és a Városliget.²⁹

A nyugati hídfő ellen irányuló zászlóalj erejű mély betörést a Sashegytől DNY-ra sikerült felszámolni.

A légi erők támadó hullámai a Duna-hidak ellen nappal megbénítanak minden közlekedést. A hidak már erősen sérültek. A keleti hídfő elvesztésével január 15-től kell számolni. A december 24-e óta folyó legkeményebb anyagcsatában és a legnehezebb utcai harcokban a védők kiállták a próbát. Az ellenségnek csak szünet nélküli tüzérségi és aknavetőtűzben sikerült szétrombolni a mi gyöngye védővonalunkat és betörni a védelmi területre. A szükséges ellenlökések alkalmával zúditott tűz nagy veszteséget okozott, mert akciónkat nem tudtuk nehézfegyverek tüzevel támogatni. (13-án 250 fő volt egy hadosztálynál.) Az ellátási helyzet mint I. 12-én.

Megsemmisítettünk 1 páncélost páncéloköllel, 7 páncéltörő ágyút és zsákmányoltunk 2 páncéltörő ágyút.

Pfeffer-Wildenbruch³⁰

Ia 101/45. titkos

11.

Titkos parancsnoksági ügy! Géptávirat

Adta: a IX. SS. hdt. a 13. pc. ho.-nak

Időpont: 1945. I. 14.

00.50—02.00

11/45. titk. pk.-i szám.

Azonnal bemutatni a parancsnoknak!

A Führer parancsa.

Budapestet tartani kell. Felmentjük. Nehéz napok előtt állunk, de túl kell jutnunk rajtuk.

Szó sem lehet intézkedési szabadságról.

Mindent meg kell valósítani ami a harci erő erősítését szolgálja, mindenfajta mozgásképeség legkíméletlenebb feladása mellett. A 102. és a 103/45. sz. titkos géptáviratok és a Führer parancsa szerint egy talpalatnyi földet sem adunk át többé az ellenségnek. A parancsnok urak felelősek nekem azért, hogy minden intézkedést megtegyenek, ami azt a célt szolgálja, hogy a hidakat megtartsuk. Mindannyian nehéz napok előtt állunk, amelyek egy gondolatot sugallnak „az állást meg kell tartani”.

IX. SS. hdt. pság.

Pfeffer-Wildenbruch

Obergruppenführer
és a Waffen SS tábornoka

12.

IX. SS. hdt. pság.

I. 14-i napi jelentés

1945. I. 14. 20.45 óra

64/45. titk. szám.

Az ellenség koncentrált támadást indított mindkét hídfő ellen délnyugaton és délen azzal a céllal, hogy birtokba vegye a déli Duna-hidakat. A támadást szünet

²⁹ E területek elvesztése nem volt jelentéktelen, ugyanis itt korábban tartós védelemre rendezkedtek be. (Lásd bővebben: *Tóth Sándor*: i. m. 236. o.)

³⁰ Karl Pfeffer von Wildenbruch SS Obergruppenführer és rendőrtábornok, a IX. SS hegyi hadtest parancsnoka. Budapest körülfűrésakor Hitler őt nevezte ki a körülfűrés erők parancsnokává. Neki volt alárendelve Hindy Iván altábornagy — később vezérezredes — is, a budapesti magyar csapatok parancsnoka.

nélküli tüzérségi tűzzel, a légiérvél, páncélosokkal és lángszóró páncélosokkal támogatják. A támadás egyébként kiterjed az egész arcvonalra, század-zászlóalj erejű alegységek harcbevételével. Nyugaton gyaníthatóan megerősödtek az elleneséges csapatok.

Az előző napokhoz hasonlóan megállítottuk a betörő csapatokat és elreteszeltük a betöréseket a fő harcterület mélységében. Egy saját ellentámadás megakadt az ellenség erős tüze miatt. Nagyon súlyos saját veszteségek. A város délkeleti részében, keletre a Horthy Miklós hídtól, még súlyos harcok tombolnak. A híd elvesztésével kell számolni.

A 12. légelhárító rohamezred eredményesen támogatta a gyalogsági harcot. 9 repülőgépet lelőtt.

07.00 órától az esti órákig állandóan támadtak a harci gépek, bombázták és lőtték a főarcvonalat, a városközpontot, de különösen a Duna-hidakat. A saját vadászrepülők bevételése elmaradt. A rossz ellátás, mindenekelelt a lőszerhiány megrendítően hat ki a védelmi harcra.

Megsemmisítve: 1 páncélos közelharceszközökkel, 4 páncéltörő ágyú, 1 IG, 2 nehézgéppuska.

Naplószám:
Ia 107/45. titk.

Ia Schaper őrgy.

13.

IX. SS. hdt. pság.
I. 15-i napi jelentés

1945. I. 15. 23.15 óra
65/45. titk. szám.

Rádiótávírat

A Budapestért folyó csata nem csökkenő hevességgel tombol tovább a szétlőtt, szétbombázott égő pesti városközpontban. Állandóan támadva, az ellenség előrenyomult a Kálvin téri keleti háztömbökig.

A délutáni órákban fel kellett robbantani a Horthy Miklós hidat.³¹ Kisebbségi keleti és északkeleti betöréseket sikerült délelőtt elreteszelni és felszámolni.

Ebben az időpontban északkeletről és keletről heves páncélos támadásokat jelentettek.

Az előző napokhoz hasonlóan az ellenség koncentráltan és folyamatosan támadja a déli hidakat és nyugati hídfőt, a Sashegyet, bevetve a különböző kaliberű nehéz fegyvereket. Délelőtt az ellenség rohammal bevette a hegytetőt, de ellenlökéssel visszaszerezték a védők, amelynek során egy ezredzászlót zsákmányoltak.

Ezt a napot is az ellenség jelentős anyagi fölénye jellemezte, ami a saját lőszer- és üzemanyaghiány mellett bénítólag hatott a harcra és a védők erkölcsi állapota.

Az időjárás miatt a nap folyamán alábbhagyott az ellenség légi tevékenysége.

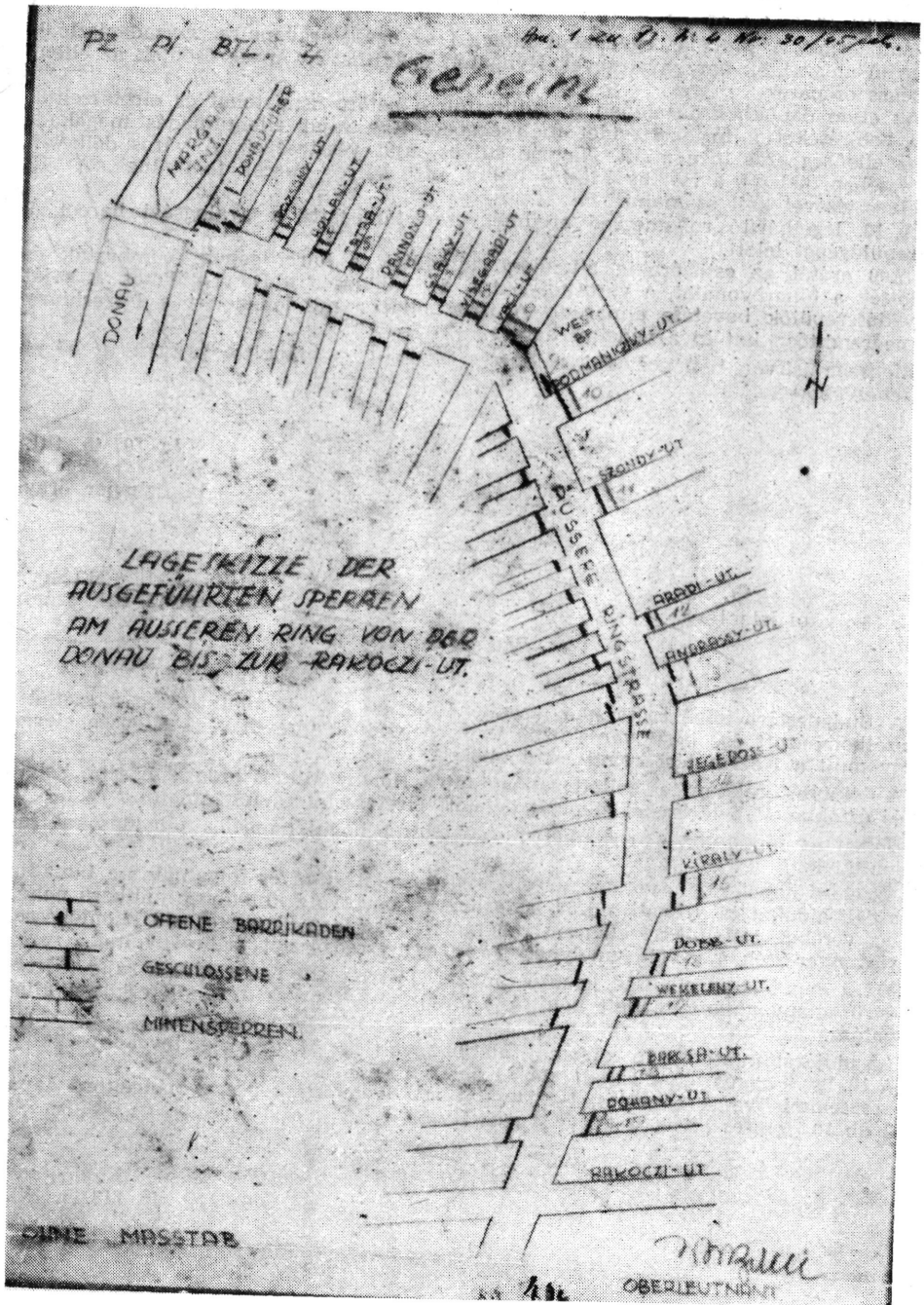
A 12. lgv.³² ágyús rohamezred. lelőtt 1 db IL 2 gépet.

Megsemmisítve: 1 páncélos, 1-et találat ért de mozgásképes, 3 páncéltörő ágyú, 2 db 10,5 cm-es löveg, 1 tgc.,³³ 3 gránátvető.

Naplószám:
Ia 117/45. titk.

Ia Schaper őrgy.

31 A mai Petőfi-híd
32 Légvédelmi
33 Tehergépkocsi

A Nagykörúton létesített műszaki záruk vázlata 1.

14.

IX. SS. hdt. pság.
I. 16-i napi jelentés

1945. I. 16. 22.15 óra
59/45. titk. szám.

A mindkét hídfő elleni koncentrált támadást páncélosok, tüzekek és meg-meg-újuló hullámokban harci gépek támogatják. Az Erzsébet körútra betört ellenséget súlyos harcokban megállítottuk. A Berliini tértől³⁴ keletre és a Duna északi szakaszán betört ellenség ellen heves harcok folynak.

A Ferenc József hídát bomba telitalálat érte.

A nyugati hídfő elleni támadás iránya ismét a Sashegy és az Orbán-hegy.

A sashegyi betörést kemény ellenlökéssel ismét megszüntettük, de az Orbán-hegyi déli ellenlökés az ellenség erős tüze miatt elakadt.

Az ellenség erős anyagi fölényben van. A saját lőszer- és üzemanyaghiány igen nagy: az álcázás nélkül felvonuló ellenséges lövegeket nem lehet megsemmisíteni. Az egész nap folyamán erőteljes ellenséges csatarepülő tevékenység, bombákkal, fedélzeti fegyverek tüzevel a főellenállási vonalra és a városra, különösen a Vár területére, melyet a saját vadászvédelem csak időlegesen tudott zavarni. Egész háztömbök — különösen hatósági objektumok — állnak lángokban. A városi közlekedés nappal lehetetlen.

3 ellenséges repülőgép lelőve.

Megsemmisítve: 1 „T 34”-es, 7 páncéltörő ágyú, 1 db 20 mc-es lgv. ágyú.

Naplószám:
Ia 123/45. titk.

Ia Schaper őrgy.

15.

IX. SS. hdt. pság.
I. 17-i napi jelentés

1945. I. 17. 23.15 óra
66/45. titk. szám.

Rádiótávirat

A szívósan védekező saját erőknél sikerült megtartaniuk a keleti hídfőt a nagy fölényben levő, páncélosok, tüzezségi tűz és harci repülőgépek által támogatott ellenséggel szemben.

A régi város egy része, a Ferenc József hídtól északra elveszett. Az olyan esetek sem ritkák, hogy egy-egy ház földszintjén németek, az I. emeletén oroszok és II. emeletén ismét németek védekeznek.

A front mögött harcok folynak a beszivárgott oroszokkal és a terrorizáló³⁵ magyar kommunistákkal.

A szűk és kanyargós utcák miatt, valamint azért, mert a harcok a pincékben és a szennyvízcsatornában folynak, főharcvonalat nem lehet többé kijelölni.

Páncélosok és páncélozott járművek bevetése nem lehetséges többé, mert az utcákat elzárják a bombatölcsérek és az összeomlott házak törmelékei.

A nehézfegyverek támogatását nélkülöző gyalogság nem képes a hídfő megtartására. Az Erzsébet híd veszélybe került. A nyugati hídfő elleni, zászlóalj erősségű ellenséges támadásokat visszavertük, a betöréseket ellenlökésekkel megszüntettük. A súlypont továbbra is a déli szakasz, a Sashegytől nyugatra. Az ellenséges repülőgépek bombázzák és lövik a hidakat, valamint a hozzá vezető utcákat.

A 12. lgv. rohomezred lelőtte az 50. repülőgépet a bekerítés óta. Az ellátás kritikus, de a ma ledobott utánpótlás valamit könnyített. Nagy nehézséget jelent, hogy a 8000 sebesült részére nincs elegendő szállás, víz és orvosi ellátás.

Ia naplószám:
130/45. titk;

Ia Schaper őrgy.

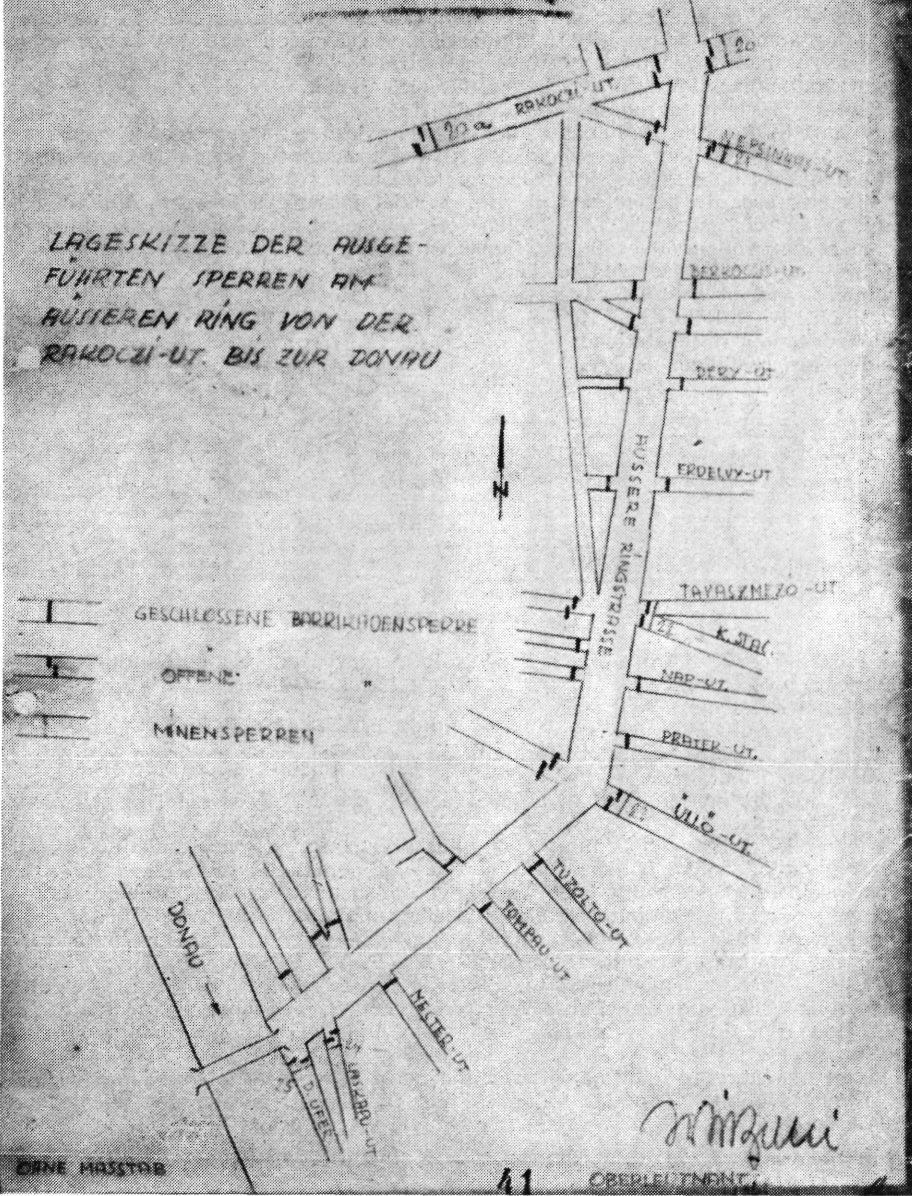
³⁴ A jelenlegi Marx tér

³⁵ Az eredeti német szövegben: „... mit eingeschickerten Russen und terrorisierenden ungarischen Kommunisten.”

PZ. D. BTL. 4

Geheim

LAGESKIZZE DER AUSGEFÜHRTEN SPERREN AM ÄUßEREN RING VON DER RAKOLCI-UT. BIS ZUR DONAU

A Nagykorúton létesített műszaki záruk vázlata 2.

Rádiótávirat

A 6. hds. Főpság. (AOK. 6.)

a IX. SS. hdt. pságnak

I. 18-án 14.10 órakor

13/45. titk. pk.-i szám.

1. A Balaton és Székesfehérvár között 4 páncélos hadosztály áttört. A támadó él délben: Polgárdi-észak és a csatorna keleti partja, Urhidától északkeletre. Továbbnyomulás felétek.³⁶
2. A IX. SS. hdt. előrenyomulást készít elő a nyugati hídfő délnyugati részétől Budaörs-dél irányába, a repülőtérek, mint ellátási bázisnak birtokbavételére, eközben a jelenlegi nyugati hídfőt tartani kell. A befejezett előkészületeket jelenteni.

Balck³⁷

107 titkos parancsnoki ügy

F. d. R.³⁸

Stapelfeld

IX. SS. hdt. pság.

1945. I. 18-i napi jelentés

1945. I. 18. 21.15 óra

67/45. titk. szám.

A Duna keleti partján folyó harc I. 18-án 07.00 órakor a Lánchíd és az Erzsébet-híd felrobbantásával befejeződött. A Margitsziget keleti részén visszaverve egy ellenséges felderítő csoport. A nap folyamán erős ellenséges tüzérségi és gránátvető tűz a nyugati hídfő ellen. A nyugati és délnyugati front elleni több század erejű támadás elhárítva, vagy ellenlökéssel tisztázva.

A kötelékek a rendelkezések szerint végrehajtják az átcsoportosítást és tartalékokat képeznek.

Az utcák állapota igen rossz a törmelékek és a gépjárműroncsok, valamint a gránát- és bombatölcserék miatt.

Az ellenséges légitvekenység csekélyebb mint az előző napokon. Az ellenség vesztesége a gyűrű bezárásától I. 18-ig bezárólag:

- 58 páncélos megsemmisítve
- 6 páncélos megrongálva
- 2 páncélos zsákmányul ejtve
- 56 repülőgép lelőve
- 108 páncéltörő ágyú megsemmisítve
- 147 géppuska megsemmisítve vagy zsákmányul ejtve.

Naplószám:

Ia 134/45. titk.

Ia Schaper őrgy.

³⁶ A Budapest felmentését célzó január 18-án reggel 8 óra 30 perckor megindult nagy erejű német támadás valóban gyors kezdeti eredménnyel járt. A német páncélosok a támadás első napjának végére 20 kilométer szélességben áttörték a védelmet és 16–30 kilométert nyomultak előre. (Az áttörésről és e nap hadművelleti eseményeiről lásd bővebben: *Tóth Sándor*: i. m. 221–222. o., továbbá *Borus József*: A magyarországi hadműveletek jelentősége a második világháború történetében. Hadtörténelmi Közlemények, 1964. 3. szám, 422–448. o., valamint: *Borus József–Nagy Gábor*: Fejér megye felszabadítása 1944. december 2. – 1945. március 23. Fejér megyei történeti évkönyv. 1945–1970. 4., Székesfehérvár, 1970.)

³⁷ Balck tábornok a 6. német hadsereg parancsnoka. A „Black-hadseregcsoporthoz” tartoztak a 3. magyar hadsereg maradványai is. Balck tábornok minden áron ki akarta erőszakolni az áttörést a Velencei-tó és a Duna között, hogy a lehető legrövidebb úton juthasson Budapestre.

³⁸ Für die Richtigkei.

18.

Géptávirat

A IX. SS. hdt. pságtól a 13. pc. ho.-nak
A vétel időpontja: 1945. I. 19-én 17.40 órakor

73/45. titk. szám.

A Sárvíz csatornát Sárszentmiklós és Székesfehérvár-dél között keleti irányban széles arcvonalon átléptük, lendületes előnyomulásban felétek.

Saját támadó él 8 óra 35-kor Dunapentelénél.

A továbbiakról hamarosan többet.

a IX. SS hadtestparancsnokság

Lindenau őrgy.

Ia 140/45.

19.

Géptávirat

A IX. SS. hdt. pságtól a 13. pc. ho.-nak
A vétel időpontja: 1945. I. 20. 04.35 óra

A hadsereg rádiótávirata:

A támadó élek Dunapentele—Perkáta—Seregélyes-nyugat—Dinnyés-nyugat—Velencei-tó szakaszon haladnak tovább.³⁹

a IX. SS hadtestparancsnokság

Ia 149/45. titkos

Lindenau őrgy.

20.

IX. SS. hdt. pság.
1945. I. 22-i napi jelentés

1945. I. 22. 18.45 óra
87/45. titk. szám.

Nyugodtabb magatartás után az utóbbi napokban ismét megeléknült az ellenség század erejű támadó tevékenysége, súlyponttal a hídfő északi és északnyugati szakaszára, amit erős tüzérségi és gránátvető tüzeloőkészítés, folyamatos bombázás és a repülőgépek fedélzeti fegyvereinek tüze előzött meg.

A betört ellenség különösen súlyos harcban ellenlökéssel megsemmisítve vagy a kitörés elreteszelve. A harcok részben még tartanak.

A saját és az ellenséges veszteség nagy.

Nagyobb betöréseket csak a csapatok kimagasló teljesítményével és az utolsó tartalékok bevetésével lehetett elreteszelni. A Margitsziget északi részén az ellenség folyamatos megerősítése. Elhárítva északon két ellenséges támadás, amit nehézfegyverek támogattak.

Az ellenfél átkelési előkészületei a Duna keleti partján a Horthy Miklós és a Ferenc József híd között felderítve, légvédelmi ágyúk tüzevel és tüzérséggel leküzdve.

A Dunát kis kivétellel az egész szakaszon jég borítja.

Naplószám:

170/45. titk.

Schaper őrgy.

³⁹ A Sárvíz-csatorna, Dunapentele és a Velencei-tó körzetében — január 19-én és 20-án — folyó hadműveletekkel kapcsolatban lásd bővebben: *Tóth Sándor*: i. m. 222—225. o.

Geheim

13. Pz Division
Abt. Ia Nr. 30/45 gel.
20.1.45

3 Anlagen

Ausgeführte Sperren am Ausseren und Inneren Ring und
am Brückenkopf Elisabeth-Brücke Budapest.

Sperre	1	T.-Minenriegel	11 T.-Minen 42	und Stockminen
"	2	"	5 "	" 7 "
"	3	"	4 "	" 6 "
"	4			" 4 "
"	5			" 7 "
"	6			" 9 "
"	7			" 5 "
"	9	2 Ladungen mit 30 Kg		" 30 "
"	10			" 7 "
"	11			" 7 "
"	12			" 7 "
"	13	2 Ladungen mit 30 Kg		" 21 "
"	14			" 7 "
"	15	2 Ladungen mit 30 Kg		" 15 "
"	16			" 7 "
"	17			" 7 "
"	18			" 7 "
"	19			" 7 "
"	20	Behelfsminenriegel mit 2 B.-Minen je 2 geb. Ladungen mit Druckzünder 35		
"	20 a	mit 30 Kg Ladung, wurde als beobachtungsmine gezündet		
"	21	wie 20 a		
"	22	wie 20 a		
"	23	T. Minenriegel mit 30 T.-Minen und 5 E.Z.44		
"	24	wie 20 a		
"	25	wie 20 a		
"	26	T.-Minenriegel mit 30 T.-Minen 42		
"	27	T.-Minenriegel mit 10 T.-Minen 42		
"	28	20 T.-Minen 42 im Streueinsatz verlegt		
"	29	10 T.-Minen 42 im " "		

Handwritten signature
Obst. u. Adj.

IX. SS. hdt. pság.
I. 23-i napi jelentés

1945. I. 23. 21.55 óra
88/45. titk. szám.

Ma 20 kétségbeesett század-zászlóalj erejű támadással kísérelte meg az ellenség feltörni a védelmet a front északnyugati és északi részén, amelyhez a tüzérség, a gránátvetők, a pc. elhárító ágyúk, valamint a harci repülőgépek nyújtottak támogatást. A betöréseket két eset kivételével rendkívül heves harcban megszüntettük és szilárdan a kezünkben maradt az első vonal. Az ellenség valószínű szándéka a hídfőbe való benyomulás, még a felmentők megérkezése előtt.

Az ellenség két 100—100 fővel indított támadása a Margitszigeten véresen meg-
hiúsítva. A sziget a legerősebb gránátvető, tüzérségi és sztálinorgona tűz alatt áll. Ellenséges harci gépek folyamatosan bombáznak és fedélzeti fegyverekkel lövik a terepet.

Az ellenség anyagi fölénye következtében továbbra is súlyosak a saját veszteségek.

Az élelmezési helyzet kritikus, mivel a saját és a magyaroktól elkobzott élelmiszer majdnem teljesen elfogyott.

A sebesültellátás elképesztő a hely-, víz- és ápolóhiány következtében.

A 12. légvédelmi ágyús rohamzred lelőtt 8 ellenséges gépet.

Megsemmisítve: 6 páncéltörő ágyú, 1 IG, 4 gpu,⁴⁰ 2 tkg.

Naplószám:
178/45. titk.

Ia Schaper őrgy.

Rádiótávirat

IX. SS. hdt. pság.
I. 24-i napi jelentés

1945. I. 24. 23.45 óra
89/45. titk. szám.

Egy hónapja tombol a csata Budapestért.

Csapatunk a nehéz harcokban rendkívülit nyújtott a túlerőben levő ellenség ellen, amely a tüzérség, a gyalogsági nehézfegyverek és a légierő tekintetében hatalmas fölényben volt.

Az ellenség nagy tűzerővel kikényszerített betörései elleni ellenlökések különösen nagy áldozatokat követeltek. A német védők jelenlegi létszáma 11 000 fő, s ugyanennyi a sebesültek száma is.

A tegnapi nap betöréseinek nagy részét az éjszaka folyamán sikerült tisztázni. A mai napon mégis hallatlan szívóssággal folytatódtak a század-zászlóalj erejű ellenséges támadások északon és nyugaton. Minden talpalatnyi földért küzdelem folyik. Ez idő szerint a Vérhalomnál⁴¹ és a Kis-Svábhegyen folynak a harcok, ahova az ellenség be akar törni.

A 13. pc. ho. harccsoportja I. 24—25-én a Sashegy—Duna közti déli szakaszon kerül bevetésre. A 8. SS. lov. ho.-t szabad erőkkkel meg kell erősíteni, különben nem lehet az arcvonalat tartani.

A „Glücksspiel”⁴² többé már nem lehetséges.

A keleti hídfő kiürítése és a sebesültek számának 10 000 fölé emelkedése után az elhelyezés kérdése és az ellátás a legaggasztóbb jelleget öltötte. Előkészületek

⁴⁰ Géppuska

⁴¹ A Vérhalom térségénél másnap — 25-én — csaknem teljesen megsemmisült az 1. egyetemi rohamzászlóalj.

⁴² A „Szerencsejáték” a Budaörsi repülőtér visszafoglalására tervezett vállalkozás fedőneve volt.

a sebesülteknek a felmentés utáni gyors elszállítására elengedhetetlenek, mivel a saját teherautó-kapacitást a tüzérségi tűz és a bombák csaknem megsemmisítették.

Az 1 hónapos harcban megsemmisítettünk:

64 repülőgépet

71 páncélost, ebből 11 zsákmányul ejtve, illetve harcképtelenné téve

194 géppuskát

143 páncéltörő ágyút

12 löveget

6 lángszórót

Naplószám:
Ia 187/45. titk.

Schaper őrgy.

TARTALOM

V. I. CSUJKOV	A fasiszta fészek ostroma — — — — —	3
---------------	-------------------------------------	---

TANULMÁNYOK

TÓTH SÁNDOR	A 2. Ukrán Front jobbszárnyának felszabadító harcai Észak-Magyarországon (1944. november 7—december 31.) — — — — —	46
ÖLVEDI IGNÁC	A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások és Horthy sikertelen „leválási” kísérlete (1944. október)	73

KÖZLEMÉNYEK

GODÓ ÁGNES	A Kovalenko—Zalka szovjet felderítő csoport története — — — — —	125
------------	---	-----

OKMÁNYTÁR

GAZSI JÓZSEF	Münnich Ferenc hírmagyarázatai a moszkvai rádióban II. rész — — — — —	145
GELLÉRT TIBOR MARKÓ GYÖRGY	Dokumentumok a nevelőtisztvi intézmény kialakulásáról és fejlődéséről — — — — —	154
GYÓRFFY SÁNDOR SPÁCZAY HEDVIG	A IX. SS hadtestparancsnokság titkos napi jelentései a Budapestért folyó harcokról (1945. január 1—24.) — — — — —	187

СОДЕРЖАНИЕ

В. И. ЧУЙКОВ	Штурм фашистского логова — — — — —	3
--------------	------------------------------------	---

СТАТЬИ

ШАНДОР ТОТ	Освободительные бои правого фланга 2 Украинского Фронта (с 7 ноября по 31 декабря 1944 года) — — — — —	46
ИГНАЦ ЭЛЬВЕДИ	Московские переговоры о перемирии и неудачная попытка Хорти «отколоться» (октябрь 1944 г.)	73

СООБЩЕНИЯ

АГНЕСИ ГОДО	История советской разведгруппы Коваленко—Залка — — — — —	125
-------------	--	-----

АРХИВ

ЙОЖЕФ ГАЖИ	Комментарии Ференца Мюнниха в московском радио. Часть II. — — — — —	145
ТИБОР ГЕЛЛЕРТ ДЬЕРДЬ МАРКО	Документы к созданию и развитию организации офицеров политического воспитания — — —	154
ШАНДОР ДЬЕРФИ ХЕДВИГ ШПАЦАИ	Секретные дневные донесения командования IX корпуса СС о боевых действиях за Будапешт (1—24 января 1945 г.) — — — — —	187

INHALT

W. I. TSCHUIKOW	Das Bestürmen des faschistischen Nestes — —	3
-----------------	---	---

STUDIEN

SÁNDOR TÓTH	Die Befreiungskämpfe des rechten Flügels der 2. Ukrainischen Front in Nord-Ungarn (7. November—31. Dezember 1944) — — — —	46
IGNÁC ÖLVEDI	Die Waffenstillstandsverhandlungen in Moskau und der erfolglose Versuch Horthys „abzuspringen“ (Oktober 1944) — — — — — — — —	73

MITTEILUNGEN

ÁGNES GODÓ	Die Geschichte der sowjetischen Aufklärungsgruppe Kowalenko—Zalka — — — — —	125
------------	---	-----

URKUNDENSAMMLUNG

JÓZSEF GAZSI	Nachrichtenkommentare von Ferenc Münnich im Moskauer Rundfunk. II. Teil — — — — —	145
TIBOR GELLÉRT GYÖRGY MARKÓ	Dokumente über die Entstehung und Entwicklung der Organisation der Erziehungsoffiziere —	154
SÁNDOR GYÖRFFY HEDVIG SPÁCZAY	Die geheimen Tagesberichte des IX. SS Korpskommandos über die Kämpfe um Budapest (1—24. Januar 1945) — — — — — — — —	187

Buda, Szarvas tér, 1945 február

Az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél

Ara: 8,— Ft